የኢትዮጵያ ሕግ

መጽሔት

JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት
JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

ቮልዩም 14 ቁጥር 1

መጋቢት ፣ 1981 ዓ.ም.

Vol. 14 No. 1

March, 1989

ባለመብት ሕግ ፋኩልቲ ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፣ 1981 ዓ.ም.
Faculty of Law, Addis Ababa University, 1989

አዲስ አበባ Addis Ababa

ሕትመት በሕግ ፋኩልቲ ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፣ 1981 ዓ.ም.
Published by Faculty of Law, Addis Ababa University, 1989

ንግድ ማተሚያ ቤት
Commercial P. P.

የዝግጅት ቦርድ አባላት

ወንድማየሁ ምሕረቱ ፣ ሊቀመንበር
የፍትሕ ሚኒስትር

ቢልልኝ ማንደፍሮ
ጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ

አሰፋ ሊበን
ፕሬዚዳንት ፣ ጠቅላይ ፍርድ ቤት

ግርማ ሥላሴ ኦርአያ
ፕሬዚደንት ፣ ከፍተኛ ፍርድ ቤት

ታደሰ በየነ
ዲሬክተር ፡ ኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተቋም

ዳንኤል ኃይሌ
ዲን ፣ ሕግ ፋኩልቲ

ሰላሙ በቀለ ፣ ጸሐፊ
ዋና አዘጋጅ

የዝግጅት ቡድን

ሰላሙ በቀለ
ዋና አዘጋጅ

ዘ. ኃሌሲክ ፣ የመጣጥፍ አዘጋጅ

ኢብራሂም እድሪስ ፣ ሥራ አስኪ.
ያጅ አዘጋጅ

መንበረጸሐይ ታደሰ ፣ የፍርድ ውሳኔ
ትችትና ወቅታዊ ጉዳዮች አዘጋጅ

ምህረት አደራዬ ፣ ጸሐፊ

ለሥራ ግንኙነት በሚከተለው አድራሻ ተጠቀሙ ፣ የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት
የመ.ሣ.ቁ. 1176 ፡ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፡ አዲስ አበባ ፡ ኢትዮጵያ ።
ቴሌፎን 111733/110844 ውስጥ መስመር 108
ቴሌክስ/ቴሌግራም ፣ AAUNIV
21205

ረዳት አዘጋጆች

ሙሉቀን ተሾመ

ታከለ ተዘራ

ሙሐሪ ረዲኢ

ጋዩሉልሁል ሙሉጌታ

ሰይፈሥላሴ ለማ

ዘካርያስ ጋዩሉ

በላቸው እንቆጵኔ

የሰያስ ታደሰ

ደሰኪልኝ መሰጎ

ማውጫ

መጣጥፎች ፡—

ዳግማዊ ኦጼ ቴዎድሮስና በ1842 ዓ. ም.
በእንግሊዝና በኢትዮጵያ መካከል በተደረገው
ውል የተቋቋመው ግዛት ለቀቅ ልዩ
የዳኝነት ሥልጣን ።
ታምሩ ወንድምአገኘሁ ፡ 1

የአጼ ቴዎድሮስ ደብዳቤዎች ። 25

የወዳጅነትና ፣ የንግድ ውል በእንግሊዝ ንግሥትና
በሐበሻ ንጉሥ መካከል ። 27

ከ1967 ዓ.ም. ጀምሮ በኢትዮጵያ የሕግ አወጣጥ
ሥርዐት (በሁለት ክፍል) ።
ሺፈራው ወልደ ሚካኤል 30

የፍርድ ውሳኔዎች ፡—

ይግባኝ ባይ የአየለች ወልደገብርኤል
ሞግዚት ፣ መልስ ሰጭ ጥሩነሽ ተሰማ ፤
(የፍትሐ ብሔር ይግባኝ መ.ቁ. 394/72/ ።) 47

ይግባኝ ባይ ታደሰ ጉርሙ ፡ መልስ ሰጭ ጥሩወርቅ
ኢያሱ ፤
(የፍትሐ ብሔር ይግባኝ መ.ቁ. 1111/74/ ።) 56

ትችት ፡ —

ከጋብቻ ውጪ ወይም ከጋብቻ ውጭ ከሚገኝ የግብረ
ሥጋ ግንኙነት ኑሮ ውጪ የሚወለድ ልጅን አባትነት
ስለማወቅ ።
መስፍን ገብረሕይወት 63

ወቅታዊ ጉዳይ :—

የጠቅላይ ፍርድ ቤት በሰበር የመጨረሻ ውሳኔዎችን መስማት ፣
ከተከራካሪ ወገኖች ለአንደኛው የተሰጠ ሌላ የይግባኝ መብት ነውን ?
ዮሴፍ ገብረእግዚአብሔር 72

ዳግማዊ ቶጼ ቴዎድሮስና በ1842 ዓ.ም. በእንግሊዝና በኢትዮጵያ መካከል በተደረገው ውል የተቋቋመው ግዛት ለቀቅ ልዩ የዳኝነት ሥልጣን

ታምሩ ወንድምአገኘሁ *

መግቢያ

ዳግማዊ ቶጼ ቴዎድሮስ ስማቸው በውደሳ ገኖ የተነሳውን ያህል በጥላቻም ከተወሱ መሪዎች መካከል አንዱ ሳይሆኑ አይቀሩም ። በእርግጥም ሊወደሱበት ከሚገባቸው ሥራዎች አንዱ በራስ ዓሊ ላይ በተጎናጸፉት ድል ኦማካይነት ከሥልጣኑ መንግሥቱ ጋር የተረከቡትን ለእንግሊዝ ቆንስል ልዩ የዳኝነት ሥልጣን የሚሰጠውን ውል አልቀበልም ማለታቸው ነው ** ። በቀላል አገላለጽ ከግዛት ውጭ ልዩ የዳኝነት ሥልጣን የሚያጎናጽፈው የውል መብት ባዕዳን ከራሳቸው ግዛት ውጭ እንኳ ሲገኙ በራሳቸው ብሔራዊ ሕግጋት ጥበቃ ሥር እንዲኖሩ ዋስትና የሚሰጥ ሥርዓት ነበር ።

ይህ ይሆንበት የነበረው ምክንያቱ ከዘመን ዘመን እየተለያየ የመጣ ነው ፤ በመጀመሪያ መሰረቱ የሃይማኖት ልዩነት ሲሆን ፤ ከጊዜ በኋላ ግን እንደ ንግድ የመሳሰሉትን ሌሎች ጥቅሞችን መጠበቂያ ሰበቦች ማካተት ጀመረ ። በጽንሰ ሃሳቡ አራማጆች አባባል ይህ የተለየ ጥበቃ ያስፈለገው ኋላ ቀርና ዝቅተኛ የሆነ የዕድገት ደረጃ ያላቸው ተቀባይ አገሮች የውጭ ዜጎችን አስተማማኝ በሆነ ሁኔታ ለመጠበቅ ሥልጣኔ የሚጠይቀውን ሥርዓት የሚያሟላ የሕግ መድረኮች ስለሌላቸው ነው ። [1]

ግዛት ለቀቅ ልዩ የዳኝነት ሥልጣን በዚህ መልኩ በአጠቃላይ ባንድ በኩል የሰለጠነ ተብሎ የሚጠራ መንግሥትና በሌላ በኩል ደግሞ ኋላቀር የሆነ መንግሥትን የሚያቅፍ ስምምነት ሆነ ። ነገር ግን በዚህ ዓይነት ውል ውስጥ ኋላቀር የሆነው ተዋዋዩ መንግሥትን ያለ ምንም ጥቅም ከነጻዊ የላቀ መብቱ ላይ ቀንሶ መስጠት ይጠበቅበት ስለነበረ ምንግዜም ቢሆን ተጎጂ እንጂ ተጠቃሚ አልነበረም ።

ይባስ ነገር ደግሞ ይህን ዓይነት ስምምነት ከአንድ መንግሥት ጋር ሲደረግ የውሉ ተዋዋይ ያልሆኑ ሌሎች ነገሮች የውሉ ተጠቃሚ እንዲሆኑ ያስችል ነበር ። ይህ የሚሆነው ቀድሞ በነበሩ ወይም አዲስ በተፈረሙ ውሎች ውስጥ የሚገኘውን “ ይበልጥ ተጠቃሚ አገር ” የሚለውን አንቀጽ ሥራ ላይ በማዋል ነበር ። [2] ይህ ዓይነቱ አሠራር በግልጽ እንደሚታየው የውል ተቀባዩን መንግሥት ራሱን በራሱ በነጻ ማስተዳደሩን በብዙ መንገድ የሚገድብ ነበር ። ይህን በተለያዩ ሁኔታዎች ስናየው ባዕዳኑን ሕብረተሰብ ከሚኖሩበት ወይም ከሚሰሩበት መንግሥት የሥልጣን ክልል ውጭ ማድረግ ነበር ። በተጨማሪም ስምምነቱ ቆንሲሉን ወይም የዲፕሎማቲክ ልዑክ የሆነውን የውጭ አገር ሰው የተቀባዩን መንግሥት የዳኝነት ሥልጣን እንዲነጥቅ ብቻ ሳይሆን የራሱንም አገር የሕግ ሥር

** ከዚህ መጣጥፍ ቀጥሎ የሚገኙትን የቴዎድሮስን ደብዳቤዎችና የ1842 ዓ.ም የወዳጅነትና የንግድ ውል እንደ ማስረጃ ሰነድ ስለሚጠቀሙ ተመልከት (አዘጋጅ) ።

ዐት ቢያንስ በንድፈ ሃሳብ ደረጃ ሉዐላዊና ነጻ በሆነ አገር ውስጥ ሥራ ላይ እን ዲያውል አስችሎታል ።

የንግድ የሥራ ዘርፉ በብዛት የሚንቀሳቀሰው በውጭ አገር ተወላጆች ስለ ነበረ ይህ ዓይነቱ ስምምነት ይህን የሥራ ዘርፍ ከተቀባዩ መንግሥት ቁጥጥር ውጭ እንዲሆን የማድረግም ተጨማሪ ውጤት አለው ። ይህም በአጭሩ ተቀባ ዩን መንግሥት ለባሰ ጉዳት የዳረገና ብዙ ጊዜም ወደቅኝ ግዛትነት ወይም በሞ ግዚትነት ወደ መተዳደሩ ደረጃ ዝቅ እንዲል ሁኔታዎችን ያመቻቸ የጥቃት በር ከፋች ነበር ። [3]

የዚህ ዓይነቱን አሠራር መሠረ ባህሪይ ያልተረዱት ሁሉም ለሰለባው የተ ጋለጡ መንግሥታት መሪዎች አልነበሩም ፤ ከ1847 — 1860 ዓ.ም. የነገሡት ዳግማዊ አጼ ቴዎድሮስ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ የዚህ ዓይነቱን ውል እኩይ ነት አስቀድመው ከተገነዘቡትና ፊት ለፊት ለመቋቋም ከቆረጡት መሪዎች አንዱ ነበሩ ። በኢትዮጵያ ነጻነት ላይ ይህን የመሰለ ማዕቀብ ለመጣል የተደረ ገው ሙከራ በዓይነቱ ቀዳሚና የመጀመሪያው ነው ። ቴዎድሮስ ያሳዩት ሃሳበ ጽኑነት የእንግሊዝ ሥልጣነ መንግስት በኢትዮጵያ እንዲንሰራፋ ከመቀበል ይልቅ የራስን ሕይወት በገዛ እጅ ማጥፋትን የተሻለ ምርጫ አድርጉ እስከማቅ ረብ የዘለቀ ነበር ።

የ1842 ዓ.ም. ውል መነሻ

ይህ አነስተኛ ጽሑፍ የውሉንም ሆነ የአጼ ቴዎድሮስን ታሪክ ለማቅረብ አይሞክርም ። በዚህ ጽሑፍ ለማድረግ የታቀደው በኢትዮጵያና በእንግሊዝ መካ ከል በ1842 ዓ.ም. በተደረገው ውል ውስጥ ስላለው የቆንሲል ልዩ የዳኝነት ሥል ጣን ዋና ዋና ነጥቦችን ለመጠቋቆምና በንጉሠ ነገሥቱ ከተሰነዘሩት ተቃውሞ ዎች መካከል ጥቂቶቹን ለማመልከት ነው ።

ሆኖም ግን ይህን ለማድረግ በመጀመሪያ የውሉን መነሻና ከሱም ጋር በቅ ርብ የተያያዙ ሰዎችን ታሪክ በጥቂቱም ቢሆን መዳሰስ ተገቢነት ይኖረዋል ።

በአንድ መልኩ የ1842 የኢትዮጵያና የእንግሊዝ ውል ታሪክ የዋልተር ቺችል ፕላውዴን ታሪክ ነው ለማለት ይቻላል ። ዋልተር ፕላውዴን እንደ አው ሮፓውያን አቆጣጠር ነሐሴ 3፣1820 ተወለደ። በ19 ዓመቱ ወደ ሕንድ ሄደ ፤ እዛም በካልካታ የሚገኘው የካር ፤ ታጉርና ኩባንያው ድርጅት ሠራተኛ በመሆን ለአራት ዓመታት ከሠራ በኋላ ወደ እንግሊዝ አገር ለመመለስ ከሥራው ተሰናበተ ። በ1836 ገደማ ስዌዝ ከተማ ፣ ግብጽ አገር ፣ እንደደረሰ በብሪታንያ ጦር ውስጥ የቀድሞ የባህር ኃይል መኮንን የነበረውን ሚስተር ጆን ቤልን አገኘውና የነጭ ዓባይን ምንጭ ለማግኘት በሚደረገው ፍለጋ ከሚስተር ቤል ጋር ለመጓዝ ወዲያውኑ ወሰነ ። አምስት ዓመታት ያህል በኢትዮጵያ ያደረገው ቆይታ በጊዜው ታዋቂነት የነበራቸው መሪዎች ዕውቀትና ከበሬታም አትርፎለት ነበር ።

ከነሱም መሐል ራስ ዓሊና ደጃች ውቤ ይገኙ ነበር ። እነዚህ ሁለት ኃያላን ጦረኞች የወቅቱ ከፍተኛ የሥልጣን ተፋላሚዎች ነበሩ ። የሚፋለሙትም አንዱ ሌላውን በመጣል የእንጋሽነቱን ሥልጣን ይዞ የፈለገውን ለስም ያህል በማንገስ በስሙ ጠቅልሎ አገር ለመግዛት ነበር ።

በዚያ ለሥልጣን በሚደረገው መራኮት ውስጥ ሁኔታዎች ያደሉት ለራስ ዓሊ ነበርና ፣ ፕላውዴን ወደ እንግሊዝ አገር ለመሄድ ሲነሳ እግረ መንገዱንም የራስ

ዓሊ መልዕክተኛ በመሆን ለማገልገል ተስማማ ። ከፕላውዴን ጋርም ልዩ መልዕክተኛ በመሆን አለቃ ደስታ ተልከው ነበር ። ነገር ግን በቀይ ባሕር ላይ ሲጓዙ ያጋጠማቸው የመርከብ አደጋ ከፉኛ አስመርሯቸው ነበርና ካይሮ ሲደርሱ ወደ ለንደን ጉዞውን ለመቀጠል ፈቃደኛ ሳይሆኑ ቀሩ ።[4]

መልዕክቱ እስከዚህም ቁም ነገር ያልነበረው በመሆኑ ራስ ዓሊ በጽሑፍ ከማድረግ ይልቅ በቃል እንዲላክ ነበር የመረጡት ። ልዩ መልዕክተኛው ወደ እንግሊዝ አገር ጉዞውን ለመቀጠል ፈቃደኛ ባለመሆናቸውና ፤ ለንግሥቲቱ እንዲሰጡ የተላኩትን ጥቂት የስጦታ ዕቃዎች በአደጋው ምክንያት ውሀ ስለበላባቸው የቃል መልዕክቱን ብቻ ለታላቋ ብሪታንያ የማቅረብ ብቸኛ ኃላፊነት ሙሉ በሙሉ ያረፈው ፕላውዴን ላይ ነበር ።

በራስ ዓሊ በኩል የተልዕኮው ዓላማ ከመልካም ምኞት መግለጫነት የሚያልፍ አልነበረም ። ይህንኑ ከፕላውዴን ማስታወሻ ውስጥ ቀጥሎ ከተጠቀሰው ክፍል መረዳት ይቻላል ።[5]

> መልካም ምኞት መግለጫዎችን ከመለዋወጥና
> በዚሁ መንፈስ ለእንግሊዝ ተጓዦች ሁኔታዎችን
> የሚያመቻቹና ጥበቃም የሚሰጡ መሆናቸውን ከመግለጥ
> ባሻገር ራስ ዓሊ ዓላማ አላቸው ብሎ መገመት አይቻልም ።

ለፕላውዴን ግን ተልዕኮው የታወቀ ዓላማና ውጤት ነበረው ። ከሁሉ በፊት ተልዕኮው በብሪታንያ መንግሥት ወጪ እንግሊዝ አገር ደርሶ ለመመለስ አስችሎታል ። ሁለተኛም አጋጣሚው ከእንግሊዝ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ከፍተኛ ባለሥልጣኖች ጋር የመገናኘት ዕድሉን ከፍ ስላደረገለት ብሪታንያ ኢትዮጵያን በተመለከተ መከተል ይገባታል ብሎ የሚያምንበትን ሀሳብ ለመሰንዘርና ለተቀባይነቱም የበኩሉን ግፊት ለማድረግ ሳያስችለው እንዳልቀረ ይገመታል ። በመጨረሻም ገኖ ብቅ ያለው ፕላውዴን የዓሊ መልእክተኛ ሳይሆን ፕላውዴን እንግሊዙ ነበር ። ታላቋ ብሪታንያም በጉዳዩ ላይ ሳትዘገይ ውሣኔ ሰጠች ፤ በ1840 ዓ.ም. ገደማ መቀመጫው ምጽዋ ላይ ሆኖ በሀበሻ የእንግሊዝ ቆንሲል እንዲሆን ፕላውዴንን ለመሾም ፓልመርስቶን ወሰነ ።

ቀጥሎም ተጨማሪ ምክር ተደርጎ የሥራውን ዝርዝርና መመሪያ ከተቀበለ በኋላ ለራስ ዓሊ እንዲያደርስ የተሰጠውን ደብዳቤና “ መሰረታዊ ለውጥ ሳይደረግበት ” እንዲፈራረሙ የተረቀቀውን ውል ይዞ በምጽዋ በኩል አድርጐ ወደ ኢትዮጵያ ለመግባት በጥር 1841 ዓ.ም. ጉዞውን ጀመረ ። እንግዲህ የፕላውዴን ተልዕኮ ሁለት ተግባሮችን ማከናወን ነበር ።

የመጀመሪያው በምጽዋ የእንግሊዝን የቆንሲል መሥሪያ ቤት ማቋቋምና መቀመጫው እዚያ ሆኖ በኢትዮጵያ የመጀመሪያው የብሪታንያ ቆንስል በመሆን ማገልገል ፣ ሁለተኛው ደግሞ በንጉሡ ወይም በንጉሡና በራስ ዓሊ ስም የተረቀቀውን ውል ራስ ዓሊ እንዲስማሙበትና ሁለቱም እንዲፈርሙበት ማድረግ ነበር ።[6] ይህ የፕላውዴን ጥንድ ተልዕኮ ውጤትንም ውድቀትንም የተላበሰ ነበር ። ራስ ዓሊን በሚመለከት ተልዕኮው የተሳካለት ሲሆን በአጼ ቴዎድሮስ በኩል ግን ያጋጠመው ተልዕኮውን ሙሉ በሙሉ የሚያከሽፍ ሁኔታ ነበር ።

የቆንስላው መቋቋምና የቆንሲሉ መሾም ከሁለቱ አገሮች የጋራ ስምምነት ያልመነጨ በመሆኑ የታላቋ ብሪታንያ ብቸኛ ሃሳብ መሆኑ ግልጽ ነው ። ሆኖም ቆንሲሉ ሥራውን እንዲያካሄድ የታሰበውን መሥሪያ ቤት በወቅቱ በቱርክ አስ

ተዳደር ሥር በምትገኘው በምጽዋ አድርጐ መሆኑ ይህን የእንግሊዝ ብቸኛ ውሣኔ ውጤት የሚያለሳልሰው ይሆናል ።

ምንም እንኳ ፕላውዴን የመጀመሪያው ቆንሲል ሆኖ ቢሾምም ለሀበሻ አገር ቆንስላ የማስፈለጉን ሃሳብ ለማፍለቅ የመጀመሪያው ሰው አልነበረም ። ቻርልስ ቤክ ቀደም ብሎ በ1838 ዓ.ም. ይህን ሃሳብ ማቅረቡን ገልጧል ። ስለዚህም ሲጽፍ "የነገሩ መነሻ የእርሻ ሠራተኞችን ከሀበሻ አገር ለማግኘት በ1838 ዓ.ም. የአቀረብኩት ሃሳብ እንጂ ከፖለቲካ ዓላማ የመነጨ አልነበረም" ብሏል ።[7] ፓልመርስቶን ምክንያቱን ከንግድ ጋር ያያይዘዋል ፤ ፕላውዴንም ቆንስላው በኢትዮጵያ ምድር ላይ መቋቋም አለበት በማለት አጠንክሮ ቢያሳስብም ፓርልመርስቶን "እኛ የምንፈልገው ንግድ ነው ፤ ለንግድ ደግሞ መሬት ነ ያስፈልገውም"[8] በማለት ሃሳቡን ውድቅ አድርጐታል ።

ነገር ግን ቆንስላውን ማቋቋም ያስፈለገበት ምክንያት ወይም ለቆንስሉ የተሰጡት ሥራዎች በቤክና በፓልመርስቶን እንደተባለው ፖለቲካ ነክ ያልሆኑ ወይም ቀላል ዓላማ ያላቸው ፈጽሞ አይመስሉም ። ከዚያ በፊትም ሆነ ከዚያ በኋላ የተከሰቱት ሁኔታዎች በግልጽ የሚያስረዱት ይህንኑ ነው ። በሸዋ ፣ በትግራይና በሌሎችም የአገሪቱ ክፍሎች የሚገኙ መሳፍንቶችን ድጋፍ ለማግኘት ሃይማኖትንና ፖለቲካን መሣሪያ በማድረግ በተለይም እንግሊዝና ፈረንሳይ ያጧጧፉት በነበረው ትግል የተንጸባረቀው በአውሮፓውያን መካከል በወቅቱ የተካሄደው ርኩቻ የበኩሉን አስተዋጽኦ ማድረጉ ግልጥ ነው ።

ፈረንሳይ በአካባቢው ለመስፋፋት ያላትን አዝማሚያ ተገንዝቦ እንግሊዝ ከዚህ አደጋ ራሷን ለመከላከል እንድትችል እንግሊዛዊው ቪስካውንት ቫሌንሺያ (የቀድሞ ሰር ጆርጅ አንስሌይ) ሥጋቱን ገና በ1797 የገለጸው በሚከተለው አኳኋን ነበር ።[9]

"የእስልምና ግማሽ ጨረቃ ካሁን በኋላ ለክርስትና አደገኛነት የለውም ፤ ነገር ግን ከሱ ያላነሱ አደገኛነት ያላቸው በማንሰራራት ላይ ያለችው የፈረንሳይ ንስር በጥንታዊ ተቋሞች ላይ ጠቅላላ ውድመትን ለማስከተል በማስፈራራት ላይ ነው ፣ ግፈኛ ጌታቸውም እቅዱን ያወጣው በተለይ በምስራቃዊው የእንግሊዝ ግዛት ላይ መሆኑ ግልጽ ነው ። ግብጽም የተያዘችው ይህን ዓላማ ለማራመድ ሲባል ነው ፤ ይህም የአረብ ኃይሎችን ወዳጅነት ለማሳደግ የሚደረግ ጥረት ነው ። ሀበሻ ከነዚሁ ሁሉ የላቀ ጠቀሜታ ያላት ቢሆንም እንደ እድል ሆኖ ወደ ሀበሻ ዘልቆ ለመግባት የሚቻል መሆኑን ለፈረንሳይ እስካሁን አልተከሰተላትም ።"

ቪስካውንቱ ታላቋ ብሪታንያ በሀበሻ ምድር ቀድማ የደረሰች እንደመሆኗ በዚህ ዕድሏ ተጠቅማ ከአገሪቱ ጋር ግንኙነት እንድትመሠርትና "ፈረንሣይ ምንጊዜም ቢሆን እንዳትገባ እንድታደርግ ፤ ግን በዚህ አጋጣሚ ሳንጠቀም ችላ ብንል የድክመታችን ተጠቃሚዎች ፈረንሣዮች ይሆናሉ" ሲል አስገንዝቧል ።

በ1832 ዓ.ም. ብሪታንያ ኤደንን መያዝዋና የካቶሊክ ሚሲዮንም በሰሜናዊ ኢትዮጵያ መስግሰግ እንዲሁም በዘይላና በታጁራ ፈረንሣዮች በወቅቱ ያደርጉት የነበረው ከፍተኛ እንቅስቃሴ በሁለቱ አገሮች መካከል የሚካሄደውን ሽኩቻ ለማሻሻል የሚረዱ ምልክቶች አልነበሩም ።

ፕላውዴን ከሞተ በኋላ ኃላፊነቱን አልተወጣም ተብሎ ከውጭ ጉዳይ መሥሪያ ቤታቸው ባለሥልጣኖች ለተሰነዘረበት ወቀሳ የፕላውዴን ወንድም ከሰጠው ምሬት የተሞላበት መልስ የምንረዳው ይህንኑ ሁኔታ ነው ። እንደሱ

ሊባባልም [10] "የቆንሲሉ ኃላፊነቶች የውጭ ኃይሎችን ፤ በተለይ የፈረንሳይን ፤ ተንኮል በተጠንቀቅ መጠበቅና ነጸፋውን መመለስ ፤ በሀበሻና በግብጽ መሐል ሰላምን መጠበቅ ፤ ባርነት እንዲወገድ ማስደረግና በታላቋ ብሪታንያና በሀበሻ መሐል የንግድ ልውውጥን መመስረትና ማራመድ ናቸው ። "

ለማንኛውም የቆንሲል መላኩ ዓላማ ምንም ሆነ ምን ፕላውዴን እንደቀድሞው በተራ ተጓዥነቱ ሳይሆን የታወቀ ተልዕኮ ያለው የእንግሊዝ መንግሥት ቆንሲል ሆኖ በ1841 ዓ.ም. መጀመሪያ ላይ ተመልሶ ጉንደር ገባ ።

ለውጭ ጉዳይ መ/ቤት ፕላውዴን ያቀረበው ሪፖርት እንደጠቆመው ለራስ ዓሊ ያመጣውን ስጦታዎች ለማበርከትም ሆነ ለብሪታንያ ቆንስላነቱ ተቀባይነት ለማግኘት ያጋጠመው ችግር አልነበረም ።

እንዲሁም የእንግሊዝ የውጭ ጉዳይ መሥሪያ ቤት ብቻውን ያረቀቀውን ውል ይዞት በተመለከተም ያጋጠመው ምንም ዓይነት ተቃውሞ አልነበረም ።

ከውሉ ጋር የተያያዘ አንድ ችግር ቢኖር የውሉን መንፈስና ይዘት ለመግለጥ እሳቸውን አግኝቶ ለመነጋገር ነለመቻሉ ነበር ። ፕላውዴን እንደገለጠው በዚህ ረገድ ጆን ቤል የሚባለው የአገሩ ሰው በጣም ረድቶታል ፤ ጆን ቤል ቀደም ብሎ ለራስ ዓሊ አድሮ ስለነበር በርሳቸው ዘንድ ከፍተኛ ክብርና ሞገስ ማግኘት ችሎ ነበር ።

በመጨረሻም ፕላውዴን ለስምንት ወራት ከራስ ዓሊ ጋር ዘመቻ ሲንከራተት ከቆየ በኋላ በጉጃም ክፍለ ሀገር እናውጋ በምትባል ሥፍራ ጥቅምት 24 ቀን 1842 ዓ.ም. የውጭ ጉዳይ መሥሪያ ቤቱ እንዳዘዘው ንጉሡን ሳይሆን ፤ ራስ ዓሊን ውሉን ለማስፈረም ችሏል ።

በዚህም የተነሳ ራስ ዓሊ "የፈረሙት ውል ከፍተኛ ቁምነገር ያዘለ መሆኑን እንዲገነዘቡት ለማድረግ ይረዳ ዘንድ" የውሉ ማጽደቂያ ሰነድ ለራስ ዓሊ እንዲላክ ፕላውዴን ለውጭ ጉዳይ መሥሪያ ቤት ያቀረበውን ማሳሰቢያ መሥሪያ ቤቱ ተቀብሎት የተላከላቸውን የማጽደቂያ ሰነድ ራስ ዓሊ የካቲት 22 ቀን 1844 ዓ.ም. ተቀብለውታል ። [11]

ውሉ የተፈረመበትን ሁኔታ ፕላውዴን ስዕላዊ በሆነ አገላለጽ እንደሚከተለው አስቀምጦታል ። [12]

> . . . አንድ ቀን ጠዋት ወደ ዕልፍኝ ድንኳን ገባሁና ጸሐፊዎ ውሉን እንዲያነብላቸው አደረግሁ ።
> . . . . . ወዳጃቸው ከሆነ አንድ ሹም ጋር በድንኳኑ ውስጥ ስለ ታሰረ አንድ ፈረስ ይነጋገሩ ነበር ። ፈረሱ የታሰረው አጠገቤ ነበርና ደጋግሞ ሊረግጠኝ ምንም አልቀረውም ። ሁላችንም ፤ ራስም ጭምር የተቀመጥነው መሬት ላይ ነበር ። ቁምነገር የሌለው ጥያቄ አቅርበውልኝ እኔም ይልቁን የሚነበበውን ጉዳይ ልብ ብለው ይከታተሉ ብዬ ተማጸንኩ ። እሳቸውም ሀሳቤን ተቀብለው በሰፊው አዛጉ ። የኔ ማብራሪያና መግለጫ ታክሎበት ሰነዱን ዘለቅነው ፤ ከዛም ሰነዱ በያዘው ነገር ምንም ጉዳት እንዳላዩበት ራስ ተናገሩ ፤ እንዲያውም በተቃራኒው እጅግ በጣም ጥሩ ሆኖ እንዳገኙት ከገለጡ በኋላ ሀበሻ በነበረችበት ሁኔታ በአሥር ዓመት እንኳ አንድ እንግሊዛዊ ነጋዴ ሊመጣባት አይችልም

> ብለው መገመታቸውንና በዚህም የተነሳ ውሉ ፈጽሞ ጥቅም የለሽ ሆኖ እንደሚቀር እምነታቸውን ገለጡ ። ቀጥሎም በሁለቱ ውል ቅጂዎች በማህተማቸው ካተሙ በኋላ የራሳቸውን ድርሻ ለሚያቀርቡት አንድ ደብተራ ሰጥተው ደብረ ታቦር ወስዶ እንዲቆልፍበት አዘዙ ።

ስለሆነም ዓሊ ሥልጣን ላይ ብዙ የሚቆዩ አልሆኑም ። እንኳንስ የውሉን ሥራ ላይ መዋል ሊያዩ ቀርቶ ቆንስላውንና የውሉን ዋንኛ ነጥቦች በአደባባይ ለማወጅ እንኳ ፋታ አላገኙም ። ወታደሮቻቸው በአማቻቸው ና በኋላ ዳግማዊ አጼ ቴዎድሮስ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ በሆኑት በካሣ ጦር በተከታታይ በመሸነፋቸው ውድቀታቸው ውሎ ሳያድር ተፋጥኖ ደረሰ ።

ከአራት ዓመት በፊት " ዓሊ ንጉሡ አበሻ " የሚል ቅጥያ ጨምረው ውሉን የፈረሙት የራስ ዓሊ ሥልጣን በፍጥነት ማሽቆልቆልና የነገሮች መለዋወጥ ፕላውዴንን እጅግ ስላሳሰበው ከራስ ዓሊ ጋር የተደረገው ውል " ዋጋ ቢስ መሆኑ የማይቀር ነው " በማለት ሥጋቱን ለውጭ ጉዳይ መሥሪያ ቤት እስከመግለጽ አድርሶት ነበር ።[13] ወዲያውኑ ራስ ዓሊ ከመድረኩ ሲገለሉ የሳቸውን ቦታ ለመያዝ ካሣና ውቤ ዋንኛ ተፎካካሪዎች ሆነው ብቅ አሉ ። ይህም ሽኩቻ ብዙ የቆየ አልነበረም ።

በካሣና በውቤ ወታደሮች መካከል በየካቲት ወር 1847 ዓ.ም. የተደረገው የደረስጌ ጦርነት የውቤ ዕድልና የዘመነ መሳፍንት ማክተሚያ ሆኗል ። በተከታታይ ውጊያዎች ድል አድራጊነቱን የተጎናጸፉት ካሣ ከሳቸው በፊት የነበሩ መሪዎች ይሰገበገቡለት የነበረው የሺሚ ሻሪነት የውሸት ሥልጣን ሊያረካቸው አልቻለም ። ሁኔታውን ለማስወገድ ቆርጠው የተነሱ በመሆናቸው በስም ብቻ በዙፋን ላይ በተቀመጠው ንጉሥና ሥልጣንን ጠቅልሎ በያዘው አምባ ገነን መካከል ያለውን መጋረጃ አስወግዶ ሁለቱንም በአንድ መሪ ሰውነት ማዋሀድ ነበረባቸው ።

ዳግማዊ አጼ ቴዎድሮስ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ተሰኝተው የካቲት 4 1847 ዓ.ም. ገደማ በደረስጌ ማርያም ቤተክርስቲያን ዘውድ ሲደፉ ያሳኩት በትክክል ይህንኑ ነበር ። ያ ወቅትም ያረጀው ዘመን የማክተሚያው መጀመሪያና የአዲሱ ደግሞ የመጀመሪያው ምዕራፍ ነበር ለማለት ይቻላል ።

ካሣ ቴዎድሮስ ተብለው በመንግሥት ሥልጣን ቁንጮ ላይ በመቀመጣቸውና ጦርነቱም ያስከተለውን ሁከት ምክንያት በማድረግ ፕላውዴን ከራስ ዓሊ ጋር ስለተፈራረመው ውልና እራሱም በኢትዮጵያ የብሪታንያ ቆንሲል ስለመሆኑ ለቴዎድሮስ ማስታወስ ወቅቱ መስሎ ታየው ።

በአዲሱ ጌታው ሥር ይበልጥ በተመቸው በጆን ቤል አማባቢነት ሰኔ 1847 ፕላውዴን ቴዎድሮስ ቤተመንግሥት ተገኘ ።

የ1842 ውል

በዚሁ ከመቀጠላችን በፊት ግን አግባብ ያለውን የውሉን ክፍል ባጭሩ መመልከት ጠቃሚነት ስለሚኖረው ወደዚያው እንመለሳለን ።

በ1842 ዓ.ም. እንግሊዝና ኢትዮጵያ የተፈራረሙት ውል በሁለቱ አገሮች መካከል የተደረገ የንግድና የወዳጅነት ውል ነበር ።[14]

ውሉ 19 አንቀጾች ያሉት ሲሆን የመጀመሪያዎቹ 16 አንቀጾችና የመጨረሻው የውሉ አንቀጽ በሸዋና በእንግሊዝ መካከል ኅዳር 7 ቀን 1834 ዓ.ም. [15] በሸዋ ዋና ከተማ በአንኮበር በሸዋው ንጉሥ በሳህለ ሥላሴና በካፒቴን ሐሪስ መካከል ከተፈረመው ባለ 16 አንቀጽ ውል ጋር እጅግ የተመሳሰሉ ነበሩ ።

አንቀጾቹ በአብዛኛው የሚናገሩት በሁለቱ አገሮች መሐል ስለዲፕሎማሲያዊ ወኪሎች ልውውጥና የንግድ ግንኙነቶች ስለሚካሄዱበት ሁኔታዎች እንደዚሁም አገር ውስጥ በሚገቡ ዕቃዎች ላይ ምን ያህል ቀረጥ መጣል እንዳለበትና የአከፋፈሉን ሁኔታና ሥርዓት አወሳሰን ጉዳይ ነው ።

ነገር ግን በነዚህ አንቀጾች እንደተደነገገው የግንኙነቱ መሰረት ሁለቱን አገሮች እኩል ከመጥቀም ይልቅ ወደ እንግሊዝ ያዘነበለና የእንግሊዝን ጥቅምና የበላይነት በኢትዮጵያ ውስጥ ለማራመድ የሚያስችል ሁኔታ ሽፋንፋን ባለ መልኩ የተቀነባበረበት ነበር ።

ነገር ግን ይበልጥ ተዋራጅ የሚደርገው የውሉ ክፍል ጠንቀኛ በሆነው 17 [16] ቁጥር ሥር የተመለከተው የውሉ ቃል ነው ።

ውሉ የተጻፈው በእንግሊዝኛና በአማርኛ ቋንቋዎች ሲሆን ይህም በያንዳንዱ ገጽ ላይ ጎን በጎን ሰፍሮ ነበር ። ሆኖም በሁለቱ ቋንቋዎች መካከል ግጭት ሲነሳ የየትኛው ቋንቋ የውል ቃል የበላይነት ማግኘት እንዳለበት ውሉ ፍንጭ የሌለውና አንቀጽም ያልያዘ ነበር ። ግጭት ግን በእርግጥም ነበር ። ግጭቱም የተከሰተው በዚሁ በአንቀጽ 17 ውስጥ ሆኖ የእንግሊዝን ቆንሲል የመዳኘት ሥልጣን በሚያዳክም ሁኔታ ነበር ።

የአንቀጹ የመጀመሪያና የመጨረሻ ክፍሎች ሁለቱም ቋንቋዎች በተዋጣ መልክ የተስማሙበት ነበሩ ። ሆኖም ልክ አውቆ የተሠራ ይመስል ስለ ቆንሲሉ ሁለተኛ የዳኝነት ሥልጣን የሚናገረው በአማርኛው ጽሑፍ አንቀጽ 17 አጋማሽ ላይ የሚገኘው ክፍል የእንግሊዝኛው ጽሑፍ ፍጹም ተቃራኒ ነበር ። በአማርኛው ጽሑፍ ውስጥ ይህ ክፍል እንዲህ ይላል ።

> . . . . . በማንም ነገር ጠብ ቢነሳ ሙግትም በእንግሊዝ ዜጎች ቢነሳ ወይ በእንግሊዝ ዜጎችና በሐበሻ ንጉሥ ዜጎች ማኸል ወይ በእንግሊዝ ዜጎችና በሌላ አገር ዜጎች መሐል ቢነሳ በንጉሥ ሀበሻ ግዛት <u>የሀበሻ ንጉሥ</u> * ቆንሲል ወይ ሌላ በዚያ የተሾመው ይሰማና ይዳኝ . . .

እንደ አማርኛው ጽሑፍ አንቀጽ 17 ከሆነ የሁለት ቆንስሎች መኖር የታሰበ ይመስላል ።

የመጀመሪያው የእንግሊዝ ቆንሲል ሲሆን በሀበሻ ምድር በብሪታንያ ዜጋ የተፈጸመን ማንኛውም ወንጀል እሚዳኝ ነው ፤ ሁለተኛው ደግሞ የሀበሻ ንጉሠ ነገሥት ቆንሲል ሲሆን በብሪታንያ ዜጎች መሐል ወይም በሀበሻ ዜጎችና በብሪታንያ ዜጎች መካከል ወይም በብሪታንያ ዜጎችና በማንኛውም ሌላ አገር ዜጎች መካከል የሚኖርን ክርክር ወይም ሙግት የሚሰማና የሚወስን ነው ።

---

* መስመር የተጨመረ

ሕጉ እንዳለ በሥራ ላይ ይዋል ቢባል የዳኝነት ሥልጣን ድልድሉ በወንጀልና በፍትሐ ብሔር ነገሮች መካከል ክፍፍል ለማድረግ ታቅዶ የተደረገ ይመስላል ። በዚህም ሁኔታ የብሪታንያ ቆንሲል የመዳኘት ሥልጣን የብሪታንያ ዜጐች ያሉበትን የወንጀል ጉዳዮችን ከመስማትና ከመወሰን ባሻገር ፈቀቅ የሚል አይሆንም ። በፍትሐ ብሔር ነገሮች ላይ ያለውን ሥልጣን በአማርኛው አንቀጽ የተገፈፈው ቆንሲል በእንግሊዝኛው አንቀጽ እንዲኖረው ከታሰበው ሥልጣኑ ጋር ተነጻጽሮ ሲታይ የኰሰሰና የደከመ ሆኖ ይገኛል ።

በዚህ መለያየት ተጠያቂ የሆነው ጀብደኛ ወይም መሠሪ ማን መሆኑ በይፋ አልታወቀም ። እንዲሁም የአተረጓጐም ስህተት ይሁን ፤ የአጻጻፍ ስህተት ወይም ራስ ዓሊን ለማግባባት ሆን ተብሎ የተደረገ አሳቻ ዘዴ ስለመሆን አለመሆኑ በግልጽ የሚታወቅ ነገር የለም ። ውሉ ስለተፈረመበት ሁኔታ የሚተርከው የፕላውዴንም ጽሑፍ ቢሆን ይህን ችግር በተመለከተ እምብዛም የሚረዳ አይደለም ። ከዚህም በላይ ሁለቱ መንግሥታት ውሉን በተመለከተ ከዚያ ወዲህ በተለዋወጧቸው መልዕክቶቻቸው ላይ የአንቀጾቹን አለመጣጣም አስመልክተው ያነሱት ነገር የለም ።

ሆኖም ግን ልዩነቱ የትርጉም ስህተት ውጤት እንደነበረ ወይም በምንም ዓይነት ፕላውዴን ተቀብሎት የገባ እንዳልነበረ የሚከተሉት ነጥቦች ሊጠቁሙ ይችሉ ይሆናል ።

1\. — በመጀመሪያ ደረጃ ውሉ የተዘጋጀው በእንግሊዝኛ ሲሆን የፕላውዴን ሥልጣንም መሠረታዊ ለውጥ ሳያደርግበት በሀበሻ መሪዎች ውሉን ማስፈረም ነበር ። የአማርኛው አንቀጽ የውል ቃል የተጻፈው ሆን ተብሎ ከሆነ በእርግጥም እላይ ከተገለጸው ሥልጣን ውጭ የተደረገ ነው ።

2\. — የእንግሊዝ ዜጐች ተከራካሪ የሆኑበትን የፍትሐ ብሔር ጉዳዮችን ለመስማትና ለመወሰን ሥልጣን ያለው የሀበሻ ሰው የሀበሻ ንጉሥ ቢሾም የሚቻልና ተቀባይነትም ያለው ነገር ነው ።
ነገር ግን ይህን የመሰለን ሹም ቆንሲል ብሎ መሰየምና " ማንም ቢሆን ከሀበሻ ሹማምንቶች ሳይነጋገሩበት ሳይግባቡበት ሳያስችግሩት ሙግት ሲጀምር ወይ ሲሚገት ወይ ሲጨርስ " የሚል ኀይለ የለሽ ነጻነት በአንድ ዓለም አቀፍ ውል ውስጥ መስጠት እንግዳና ያልተለመደ ጉዳይ ነው ። ውሉ ንጉሡ የውጭ አገር ሰው ለዚህ ቦታ እንዲመድብ ወይም የእንግሊዝን ቆንሲል ለዚህ ሥራ በተጨማሪ እንዲሾመው ስለማያስገድድ የተለየ ሁኔታ ለመገመትም አስቸጋሪ ነው ።

3\. — ራስ አሊ ውሉን እንዲፈርሙ በጣም ከፍተኛ ጥረት ያደረገው ፕላውዴን ውሉን ወደ አማርኛ ያስተረጐመው በራሱ ጸሐፊ ነው ። ውሉን ለራስ አሊ ያስነበበውም በዚሁ በጸሐፊው አማካይነት ነበር ።

በዚህም የተነሳ ውሉን በእንግሊዝኛው በተጻፈበት ሁኔታ ለማቅረብም ሆነ ራስ ዓሊ እንዳለ እንዲቀበሉት ለማግባባት ወይም ለመለመን አጋጣሚው ለፕላውዴን አመቺና ተስማሚ ነበር ።

ሁኔታው እንዲህ የተመቻቸለት ሆኖ እያለ ፕላውዴን በራሱ ነጻ ውሣኔ ከመጀመሪያው የውሉን የአማርኛ አንቀጽ 17 ትርጉም ጸሐፊው እንዲያለዝበውና እንዲያደክመው ሥልጣን በመስጠት ወይም በማዘዝ መደራደሪያውን ያዳከማል ብሎ ማሰብ በጣም ያስቸግራል ።

4. — እንዲሁም የውሉ የአማርኛው አንቀጽ 17 አቀራረጽ በሁለቱ ተዋዋይ ወገኖች መሐል የተደረሰ መግባባት ውጤት ነው ለማለት ምንም ፍንጭ ወይም መረጃ የለም ። ከአማካሪዎቻቸው ስለ ውሉ ምክር መጠየቃቸው የሚያጠራጥረው ራስ ዓሊ ውሉን ከመጤፍ ስላልቆጠሩት ለመዋዋል የነበራቸው ፍላጎት እጅግ የቀዘቀዘ ነበር ።

በዚህም የተነሳ በውይይቱ ወቅት ትርኪ ምርኪ ነገሮችን እያነሱ ስላስቸገሩ በጸሐፊው የሚነበበውን የውል ቃል ልብ ብለው እንዲያዳምጡ በፕላውዴን መለመን ነበረባቸው ።
ለራስ አሊ ውሉ ከተነበበላቸው በኋላ ፦—
. . . . . . የኔ ማብራሪያና መግለጫ ታክሎበት ሰነዱን ዘለቅነው ከዛም ሰነዱ በያዘው ነገር ምንም ጉዳት እንዳላዩበት ራስ ተናገሩ ። ቀጥሎም ሁለቱን ቅጂዎች በማህተማቸው ካተሙ በኋላ የራሳቸውን ድርሻ ለሚያቀርቡት እንደ ደብተራ ሰጥተው ደብረ ታቦር ወስዶ እንዲቆልፍበት አዘዙ ።
ሲል ፕላውዴን ገልጧል ።

ፕላውዴን ለራስ ዓሊ የገለጠው ስለምን መሆኑን ወይም ገለጣው አንቀጽ 17ን መጨመር አለመጨመሩን ለማወቅ አስቸጋሪ ነው ። የራስ ዓሊን ግድየለሽ አእምሮ እያስጨንቅ እንጂ ራስ ዓሊ ማህተማቸውን ከውሉ ግርጌ ሲያኖሩ በሁለቱ ተዋዋይ ወገኖች መካከል በተለይ አንቀጽ 17ን በተመለከተ የአእምሮ መገናኘት የነበረ መሆኑን ለማወቅም እንደዚሁ አስቸጋሪ ነው ።

ፕላውዴንን በተመለከተ ግን ማህተም ያረፈበትን የራሱን ድርሻ በጁ ጨብጦ ከራስ ዓሊ የውስጥ ድንኳን ሲወጣ ውሉን በመመሪያው መሰረት በማስፈረሙ ኃላፊነቱን በተሳካ መልክ ከመወጣት ስሜት ጋር መሆኑን መገመት ይቻላል ። የአንቀጽ 17 የውሉ የእንግሊዝኛው ጽሑፍ እንደሚከተለው ተቀምጧል ፦—

> የሐበሻ ንጉሥ ውል ይሠር ፡ በምንም ነገር በግዛት ሐበሻ የእንግሊዝ ዜጐች በማንም ነውር በተከሰሱ ጊዜ በእንግሊዝ ንግሥት ኩንስል ይዳኝ ወይ በሌላ ሹም የእንግሊዝ ንጉሥ በዚያ የሾመው ፥ በማንም ነገር ጠብ ቢነሳ ሙግትም በእንግሊዝ ዜጐች ቢነሳ ወይ በእንግሊዝ ዜጐችና በሐበሻ ንጉሥ ዜጐች ማኽል ወይ በእንግሊዝ ዜጐችና በሌላ አገር ዜጐች መሐል ቢነሳ ፡ በንጉሠ ሐበሻ ግዛት የእንግሊዝ ንግሥት *ኩንስል ወይ ሌላ በዚያ የሾመው ይሰማና ይዳኝ ማንም ማን ቢሆን ከሐበሻ ሹማምንቶች ሳይነጋገሩበት ሳይገቡበት ሳያስቸግሩት ሙግት ሲጀመር ወይ ሲሟገት ወይ ሲጨርስ

በዚህ አንቀጽ መሰረት የብሪታንያ ቆንሲል ወይም ለዚሁ ጉዳይ በብሪታንያ መንግሥት የተሾመ ሌላ የብሪታንያ ባለሥልጣን የሚከተሉትን ለመፈጸም ሥልጣን አለው ።

---

* አማርኛው — የሐበሻ ንጉሥ ይላል ።

1. — በሐበሻ ንጉሥ ግዛት በማናቸውም ክልል ውስጥ አንድ የብሪታንያ ዜጋ ነውር ሰርቶ በተከሰሰ ጊዜ ጉዳዩን መስማትና መወሰን ፤

2.. — በሐበሻ ንጉሥ ግዛት ውስጥ ማናቸውም ጠብ ወይም ሙግት ፣
ሀ/ በእንግሊዝ ዜጐች መካከል ቢነሳ ፤
ለ/ በእንግሊዝ ዜጐችና በሐበሻ ንጉሥ ዜጐች መካከል ቢነሳ ፤
ሐ/ በእንግሊዝ ዜጐችና በማንኛውም ሌላ የውጭ መንግሥት ዜጐች መሐል ቢነሳ መስማትና መወሰን ፤

በዚህ አንቀጽ ውስጥ አንድ ግድፈት አለ ። ይኸውም የብሪታንያ ዜጋ የወንጀል ፈጻሚ በመሆን ፋንታ የወንጀል ሰለባ ሲሆን አቤቱታውን የት እንደሚያቀርብ አንቀጹ ለይቶ አለመናገሩ ነው ። ሁኔታው ከውሉ ዓላማ አኳያ ሲታይ ግድፈቱ የመጣው ካለማስተዋል እንጂ በሐገሪቱ ለነበረው የዳኝነት ሥርዓት ከበሬታ ተብሎ አለመሆኑን መገንዘብ ይቻላል ።

ለማንኛውም ቆንሲሉ የእንግሊዝ ዜጐች ተከራካሪ ሆነው በሚቀርቡበት " ጠብ ወይም ሙግት " ሁሉ የተሟላ የዳኝነት ሥልጣን በውሉ የተጐናጸፈ ስለሆነ የአንቀጹ የመጀመሪያው ክፍል ጠባብ አቀራረብ የቆንሲሉን የዳኝነት ሥልጣን ይገድበዋል ለማለት ፈጽሞ የማይቻል ነው ።

በአንቀጽ 17 ለተዘረዘሩ ጉዳዮች የመዳኘት ሥልጣን የተጐናጸፈው የእንግሊዝ ቆንሲል ወይም ሌላ ሹም ከዚሁ ጋር አያይዞ ተፈጻሚነት ሊኖረው የሚገባውን ሕግ የመወሰን ተጨማሪ ሥልጣን ያለው ይመስላል ። ይህን በተመለከተ ሕጉ ምንም እስካላለ ድረስ የቀረቡለትን ጉዳዮች ሁሉ በራሱ አገር ብሔራዊ ሕግ መሰረት የመወሰን ሥልጣን በዝምታ ሰጥቶታል ማለት ይቻላል ። ይህም በአጭሩ የነበረውን የሀገሬውን ባህል ወይም የሕግ ሥርዐት እንደሌለ መቁጠር ማለት ነው ። የዚህ ዓይነት አሠራር ለብሪታንያ ዜጐች በተለይም የወንጀል ድርጊትን በተመለከተ ለክስ እንዳይጋለጡ በማድረግ ያለው የመከላከል ውጤት ግልጽ ነው ። የአንድ ድርጊት መፈጸም ወይም አለመፈጸም ወንጀል የሚሆነው የሀበሻ ሕግ ወይም ባህል እንዲያ ስለሚያደርገው ሳይሆን የዚያ ዓይነት ተግባር በብሪታንያ የሕግ ሥርዓት ወንጀል ነው ተብሎ በመደንገጉ ብቻ ይሆናል ። የዚህም ግልጽ ውጤት ለቆንሲሉ የዳኝነት ሥልጣን መስጠት ብቻ ሳይሆን የእንግሊዝን ምግባረ ግዕዛት የተለየ ሁኔታ ባለበት አገር ውስጥ ተፈጻሚነት እንዲኖረው ማድረግንም ይጨምራል ።

ባጭሩ አንድ የብሪታንያ ዜጋ በሀበሻ አገር እየኖረ እንግሊዛዊ በመሆኑ ብቻ በእንግሊዝ ምግባረ ግዕዛት (ሕግ) እንዲተዳደር ተፈቅዶለታል ማለት ነው ። ይህ በመሆኑም ከእንግሊዝ ሕግ ጋር የማይስማማውን ማናቸውንም የሀበሻ ምግባረ ግዕዛት የማክበርም ሆነ የመጠበቅ ግዴታ አይኖርበትም ማለት ነው ። ይህ ሁኔታ አንድን የብሪታንያ ዜጋ የሚያጋጥመውን የፍትሐ ብሔርም ሆነ የወንጀል ሙግት በሀበሻ ሕግ መሰረት እልባት እንዲያገኝ ወይም የሽምግልና ግልግልን በመሳሰሉ የዳበሩ ባህላዊ ዘዴዎች ተጠቅሞ ለመጨረስ የሚገፋፋው አይሆንም ።

ስለ እንግሊዝ ቆንሲል ወይም ሹም የመዳኘት ሥልጣን የሚናገሩት ቀሪዎቹ ሶስት ሁኔታዎች የሚመለከቱት የፍትሐ ብሔር ነገሮችን እንደሆነ በአንቀጹ በኋለኛው ክፍል " ጠብ ወይ ሙግት " በማለት ከተጠቀሱት ቃላት መገመት ይቻላል ። ከነዚህም ውስጥ የመጨረሻዎቹ ሁለቱ የብሪታንያ ዜጐች ያልሆኑ ሰዎችን

መብት ሊነኩ በሚችሉ ክርክሮች ላይ የመፍረድ መብት ለብሪታንያ ቆንሲል ይሰጣሉ ። በነዚህ ጉዳዮች ላይ የእንግሊዝ ቆንሲል የመዳኘት ሥልጣን የሚኖረው ከባለጉዳዮቹ አንዱ የብሪታንያ ዜጋ በመሆኑ ብቻ ነው ። በመሆኑም የሌሎች ባለ ጉዳዮች ዜግነት እንዲሁም በጉዳዩ ላይ የቀረቡት በከሣሽነት ይሁን ወይም በተከሣሽነት ግምት ውስጥ የሚገባ አይሆንም ።

እንግዲህ ይህ ሁኔታ የእንግሊዝ ዜጋ ያልሆነውን ተሟጋች በአገሩ ሕግ መሠረት ለችግሩ እልባት በመፈለግ ፋንታ ክሱን ለመመሥረት ቆንሲሉ እሚኖርበት ድረስ መሄድ እንዳለበትም ይጠቁማል ። ይህም ብዙ የሀበሻ ባለጉዳዮችን ጉዞው ከሚያስከትለው ወጭ ለመዳን ወይም በባዕድ ዳኛ ፊት ቆሞ መከራከር ከሚፈጥረው ችግር ለማምለጥ በእንግሊዝ ዜጎች ላይ ክስ እንዳይመሰርቱ የመገፋፋት ዝንባሌ ሊኖረው እንደሚችል ይታመናል ።

ቆንሲሉ " ጠብ ወይም ሙግት " ቀርቦለት በሚያከራክርበት ወቅት የራሱን አገር ሕግ ተፈጻሚ እንዳያደርግ ውሉ አሁንም ቢሆን ሥልጣኑን የሚገድብ አንቀጽ አልያዘም ። የሀበሻም ሆኑ የእንግሊዝ ዜጎች ባልሆኑ ሰዎች ላይ ለእንግሊዝ ቆንሲል የመዳኘት ሥልጣን የሚሰጠው የውሉ አንቀጽ የሌላ 3ኛ መንግሥትን ጥቅም የሚነካ በመሆኑ ሁለቱም መንግሥታት ሊደራደሩ የማይችሉበት ነጥብ ነበር ።

ተፈጻሚነት ስለሚኖረው ሕግ የማይናገረው ውል ቆንሲሉ በሚሰጠው ፍርድ ላይ የይግባኝ መብት ስለመኖሩም የሚወስነው ነገር የለም ። ይግባኝ ቢፈቀድ እንኳ ይግባኝ ሰሚው ማን እንደሚሆንም አይገልጽም ። ቆንሲሉ በሥልጣኑ ሥር ያሉ ጉዳዮችን በሙሉ ሰምቶ እንዲወስን ፦—

> ማንም ማን ቢሆን ከሐበሻ ሹማምንቶች ሳይናገሩበት ሳይገቡበት ሳያስቸግሩት ሙግት ሲጀምር ወይ ሲያሚግት ወይ ሲጨርስ

በማለት ውሉ ስለሚደነግግ ፤ የቆንሲሉን ውሳኔ በይግባኝ የሚሰማ አካል ለመፍጠርም ሆነ ጨርሰውንም የይግባኝ መብት እንዲኖር የማድረግ ፍላጎት አልነበረም ለማለት የሚያስችሉ ምክንያቶች አሉ ። በተጨማሪም የአንቀጹ አቀራረብ የቆንሲሉን ሥልጣን ከመዳኘት ክልል አሳልፎ ወደ ፍርድ አፈጻጸም መድረክም ስለሚያሸጋግረው የሥልጣኑ ስፋት አንድና ሁለት የማይባል ነው ።

ቆንስሉ በውሉ አንቀጽ 18 የሚከተለው ተጨማሪ ሥልጣን ተሰጥቶታል ።

> የእንግሊዝ ዜጋ በሐበሻ ግዛት የሞተ እንደሆነ . . .
> የሞተውን ሰው ወረቀቱን ገንዘቡን ይቀበላል ፥ ብድር ቢኖርባቸው ወራሽ ቢኖራቸው ባለዳ ቢኖርባቸው ወስዶ እንዲሰጣቸው የሐበሻ ሹማምንት ሳያስቸግሯቸው ።

እዚህም ላይ በድጋሚ የሟቹ እንግሊዝ ወራሾች ወይም አበዳሪዎች ዜግነት እግምት ውስጥ አልገባም ። የእንግሊዝ ቆንሲል የሕጎች መጋጨትን ሊያስከትሉ በሚችሉ ጉዳዮች ላይ ምናልባትም የራሱን አገር ሕግ ተፈጻሚ ለማድረግ የሚያስችል ሥልጣን በድጋሚ ተሰጥቶታል ።

በመጨረሻም የዚህ የተዛባ የውል ሁኔታ ጥብቅ አፈጻጸም " የዘለዓለም ወዳጅነት በሁለቱ ነገሥታቶች ማኸል ያቆማል " ተብሎ በአንቀጽ 19 ላይ ተመልክቷል ። ውሉ ለምን ያህል ጊዜ ጸንቶ እንደሚቆይ ፤ ወይም በምን ሁኔታ ማፍረስ

እንደሚቻል በውሉ ላይ የተመለከተ ነገር የለም ። በዚህም የተነሳ ውሉን ቀሪ ለማድረግ ያለው መንገድ የሁለቱን መንግሥታት ስምምነት የሚጠይቅ ይሆናል ። ለዚህም በታላቋ ብሪታንያ በኩል ፈቃድ ላይ መተማመን ግዴታ ይሆናል ። በወቅቱ በነበረው ሁኔታ ደግሞ ያንን ከታላቋ ብሪታንያ መጠበቅ የማይመስል ነገር ነበር ።

ቴዎድሮስና የ1842 ዓ.ም. ውል

ፕላውዴን ይህን የመሰለ የውል ሁኔታ ራስ ዓሊን እንዲቀበሉ ያግባባቸው ያለ ብዙ ችግር ነው ።[17] በ1847 ዓ.ም. አጼ ቴዎድሮስ ቤተ መንግሥት ሲገኙ በ1842 ዓ.ም. የተፈረመውን ውል እንደገና ለመደራደርም ሆነ በሥልጣን የተቀመጡት ንጉሥ እንዲቀበሉት የመጠየቅ ሀሳብ አልነበረውም ። የውሉ ጉዳይ ያለቀ የደቀቀ ስለነበር ቴዎድሮስ ውሉን የመቀበልና የማክበር ግዴታ አለባቸው በማለት ፕላውዴን ያምን ነበር ።

ይህንንም ፕላወደን ለወጭ ጉዳይ መሥሪያ ቤት ሰኔ 18 : 1847 ዓ.ም. ከጻፈው ደብዳቤ መረዳት ይቻላል ። አግባብ ያለው የዚያ ደብዳቤ ክፍል እንደሚከተለው ይነበባል ።[18]

> በመሄጃዬ ቀን ዋዜማ ምሽት የመጣሁበትን ዓላማ ለማወቅ ንጉሡ መልእክት ላኩብኝ ፤ እኔም በመንግሥቴ ተልኬ ወይም መንግሥትን ወክዬ አለመምጣቴን ገልጬ ወደ ሀገሬ ስለምሄድ የቆንሲል መሥሪያ ቤት ስለማቋቋምና ባጠቃላይም በሀገሮቻችን መካከል የወዳጅነት ግንኙነት ለመፍጠር ንጉሥ ያላቸውን ሀሳብ ማወቅና ለመንግሥቴም ማሳወቅ እንዳለብኝ አስረድቼ ፡ ከራሴ ዓሊ ጋር ስለተደረገውም ስምምነት ጠቆም አደረግሁ ።

ፕላውዴን በልበ ሙሉነት ለተናገረው ቃል ንጉሡ የሰጡት ምላሽ ሳያስደነግጠው እንዳልቀረ መገመት ይቻላል ።

> “ ራስ አሊ ምን እንደሆኑ ” አሉ ቴዎድሮስ “ የማውቀው ነገር የለም . . . በቀደሙት የሀበሻ ነገሥታት ጊዜም የቆንሲል መሥሪያ ቤቶች ስለመኖራቸው የሰማሁት ነገር የለም ፤ ስለዚህ ይህ ጉዳይ እንዲመከርበት ለአማካሪዎቼና ለሹማምንቶች መቅረብ ያለበት ነው ። ”[19]

እንግዲህ ቴዎድሮስ ስለውሉ ያላቸውን አቋም ባጭሩና በጠራ መልክ የገለጡት በዚህ ሁኔታ ነበር ። መልሳቸውም አዎንታዊና አሉታዊ ነጥቦችን አጣምሮ የያዘ ነው ። በማያውቁትና ተዋዋይ ሆነው ባልፈረሙት ውል አልገደድም ማለታቸው አሉታዊ መከራከሪያቸውን የሚያንጸባርቅ ነው ። በወቅቱ በነበሩት ሁኔታዎች አንጻር በርግጥም አጼ ቴዎድሮስ ውሉን ሳያውቁ መቻላቸው ሊሆን የሚችል ነገር ነው ።[20]

የውሉን መኖር አውቀው ቢሆን እንኳ ኖሮ “ ራስ ዓሊ በፈጸሙት ድርጊት ” መገደድ ስለማይገባቸው ውሉን ለማክበር ዝግጁ አልነበሩም ።

ዓሊን በጦር ኃይል አስወግደው ሥልጣነ መንግሥቱን የተረከቡት ቴዎድሮስ ከሥልጣን የተባረሩት የራስ አሊ ወራሴ መንግሥት ወይም ሕጋዊ ተተኪ እንደ

ሆኑ ተቆጥረው ራስ ዓሊ የገቡትን የውል ግዴታ በሕግም ቢሆን የማክበር ኃላፊነት ጨርሶ ስለሌለባቸው ውሉን አልቀበልም ማለታቸው የተገባና ትክክል ነበር ። ይህ ውል በውርስ ሊተላለፍ አይችልም የሚለው አቋም ቀሪ ቢሆን እንኳ " በቀደሙት የሀበሻ ነገሥታት ጊዜም የቆንሲል መሥሪያ ቤቶች ስለመኖራቸው" ቴዎድሮስ የሚያውቁት ነገር ስለሌለ ውሉን ለመቀበል ፈቃደኛም ዝግጁም አልሆኑም ። ባጭሩ የቆንሲል መሥሪያ ቤት የማቋቋሙን ጥያቄ ቴዎድሮስ ያልተቀበሉት በሀበሻ ታሪክ ውስጥ ያልተመዘገበ " አዲስ " ክስተት ሆኖ ስላገኙት ነው ።

ራስ ዓሊ ባደረጉት ውል አልገደድም በማለትና ከዚያም በፊት በሀበሻ ታሪክ ውስጥ ያልተመዘገበ እንግዳ መሥሪያ ቤት እንዲቋቋም አልፈቅድም ሲሉ ቴዎድሮስ የሰጡት መልስ ፕላውዴንን ዙሪያውን ገደል ስላደረገበት ሀሳቡን ለማጠናከር መፈናፈኛ ሊያገኝ አልቻለም ። ቴዎድሮስ ካነሷቸው ነጥቦች መካከል አንዳንዶቹ ተከታታይ ሁኔታዎችን ጭምር አስቀድመው የሚነኩ ስለነበሩ እንግሊዞች ከዚያ ወዲህ እንኳ የሰነዘሯቸውን ነቀፌታዎች የሚያከሽፉ ነበሩ ። ለምሳሌ መስከረም 25 ቀን 1858 ዓ.ም. አርል ረስል ለኰሎኔል ሰታቶን በጻፈው ደብዳቤ ላይ የሚከተለው ይገኛል[21] ።

> ንጉሡ በ1842 የተፈረመውን ውል አላከብርም ማለት ብቻ ሳይሆን የውሉን መኖር ለመቀበል አሻፈረኝ ብለዋል ። ንጉሡ የውሉን መኖሩ የመቀበል የቅን ልቡና ግዴታ እንዳለባቸውና የማይስማሙበት አንቀጽ ቢኖር ግን የማሻሻያ ሀሳብ ለማቅረብ እንደሚችሉ ለቆንሲል ፕላውዴን በ1850 የእንግሊዝ መንግሥት ገልጦለት ነበር ።

ፕላውዴን ከዚህ ሁለት ዓመት ቀደም ብሎ የንጉሡን መልስ ጠቅሶ ባስተላለፈው ሪፖርት ላይ የገለጠው ሲታይ ከላይ የተሰነዘረውን አስተያየት የሚደግፍ ፍንጭ አይገኝም ። ስለ ውሉ የቴዎድሮስ ተቃውሞ ግልጽና የታወቀ ነበር ። እንዲህ በማለትም እንደመስተዋት አጥርተው አስቀምጠውታል ።

> በታሪካችን ውስጥ እንደዚህ ዓይነት ነገር ስለሌለ የቆንሲል መሥሪያ ቤት እንዲቋቋም አልፈቅድም ።

የዚህ ግልጥ አቋም መልእክት በጥራት የገባው ፕላውዴን " ቴዎድሮስ ለቆንሲሉ የመዳኘት መብት የሚሰጠው አንቀጽ ሥልጣኔን የሚነካ ነው የሚል ሥጋት አሳድሮባቸዋል " በማለት ሰኔ 18 ፤ 1847 ዓ.ም. ለውጭ ጉዳይ መሥሪያ ቤት ባስተላለፈው ሪፖርት ላይ ገልጦታል ።

አጼ ቴዎድሮስ ውሉን እንዲቀበሉት ለማግባባት ከ1847 ዓ.ም. ጀምሮ ያልተሞከረ ድርጊት የለም ። ጆን ቤልና በወቅቱ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክሳዊት ቤተ ክርስቲያን ጳጳስ የነበሩት አቡነ ሰላማም[22] በአማላጅነት ተልከዋል ። በንጉሡና በፕላውዴን መካከልም በተካሄደው ቀጥታ ውይይት አማካይነት ንጉሡን ለማግባባት ተሞክሯል ። ሌላው ቀርቶ ቴዎድሮስ ውሉን ቢቀበሉ ተጨማሪ ግዛት እንደሚሰጣቸው ተገልጦላቸዋል ።

ስለዚህም ፕላውዴን እንዲህ ይላል ።

> ውሉን ለመቀበል ከፈቀዱ የባህሩ ጠረፍና ምጽዋ ሊሰጣቸው እንደሚችል ለመጠቆም ደፍሬአለሁ ።

ይህ ሁሉ የተደረገው በእንግሊዝ ተረቅቆ የቀረበውን የ1842 ዓ.ም. ውል ያለምንም ለውጥ አጼ ቴዎድሮስ እንዲቀበሉት ለማግባባት ነው ።

ይሁን እንጂ የቴዎድሮስ አቋም በጽኑ ዓላማ ላይ የተመሠረተ ነበር ። ከታላቋ ብሪታንያ ጋር ለመወዳጀት ፈቃደኛም ዝግጁም ነበሩ ። በዚህም የተነሳ ወደ አውሮፓ ኃያላን መንግሥታት አምባሳደሮቻቸውን ለመላክ ሀሳብ አቅርበው ነበር ። ሆኖም ከዚሁ ጋር ያቀረቡት አንድ ዋና ሁኔታ " ከነዚህ መንግሥታት ጋር መወዳጀት የሚገባን በእኩልነት ደረጃ ነው "[23] የሚል ነበር ።

ሥልጣን እንደጨበጡ ከወሰድዋቸው እርምጃዎች አኳያ ነገሩ ሲታይ ያነሱት የዕኩልነት ጥያቄ ከዋልተር ፕላውዴን ሳይቀር ድጋፍ አስገኝቶላቸዋል። ። ዋልተር ፕላውዴን ለውጭ ጉዳይ መሥሪያ ቤት ሲጽፍ እንዲህ ብሏል[24]።

> ነፍሰ ገዳዮችን ለሚች ወገኖች አሳልፎ የመስጠትን የጭካኔ አሠራር አስወግደው የሞትም ሆነ የመሰየፍ ቅጣት በአደባባይ እንዲፈጸምባቸው አጥፊዎች ለመንግሥት ሹሞች እንዲሰጡ አድርገዋል ።
>
> በየአውራጃው የሚገኙ ወታደሮች ሁሉ የመዳኘትና የመቅጣት ሥልጣንን ሳይጨምር ከፍተኛ ማዕረግ በሰጧቸው ታማኝ ተከታዮቻቸው ሥር እንዲሆን አድርገዋል ።
>
> በዚህም በንጉሣቸው ሳይሆን በዘራቸው የሚኩራሩትን የፊውዳል ባላባቶች አስወግደው ጀኔራሎችን ተክተዋል ። ንግድን በተመለከተ በየቦታው ይደረግ የነበረውን አሰልቺ ክፍያ አስወግደው በግዛታቸው ውስጥ በሶስት ሥፍራ ብቻ ግብር እንዲከፈል ወስነዋል ። እነዚህ ጥረቶች ሁሉ ባንድ ጊዜ ያለህጸጽ ተፈጻሚ ይሆናሉ ማለት ያስቸግራል . . . ሰይፍንና ጦርን ወደ ማረሻና ማጭድ እለውጣለሁ ፤ አራሹ በሬም ከተመሰገነ ሰንጋ ፈረስ የበለጠ ዋጋ እንዲያወጣ አደርጋለሁ ብለዋል ።

በሌላ በማንም ሳይሆን በራሱ በእንግሊዝ ቆንሲል የተሰጠው ይህ ምስክርነት እንግሊዝ በሀበሻ ምድር ዜጐቿን ለመዳኘት እንድትችል ያቀረበችውን ጥያቄ የሚያዳክም ነው ።

ምስክርነቱ በሀበሻ ለሚኖሩ ባዕዳን የተለየ ጥበቃ የማያስፈልጋቸው መሆኑን ስለሚጠቁም እንደዚያ ያለውን ስምምነት ጠቀሜታ ቢስ ያደርገዋል ። ይህም ባዕዳን በሙሉ እንግሊዞችንም ጨምሮ ሀበሻ ምድር ከገቡ በኋላ በወቅቱ በሀገሪቱ በነበረው ምግባረ ግዕዛት እንዲተዳደሩና እንዲዳኙ ይጠበቅባቸዋል ማለት ነው ። እንደሚገመተው ቴዎድሮስ ለራሳቸው ጀኔራሎች እንኳ የነፈጉትን የዳኝነት ሥልጣን ለባዕድ ቆንሲል አሳልፈው ለመስጠት ፈጽሞ ዝግጁ አልነበሩም ።

የቆንሲሉን የዳኝነት ሥልጣን አለመቀበላቸው ከውጭ መንግሥታት ጋር መገናኘት ያለብን በእኩልነት ደረጃ ነው ብለው ከያዙት አቋም ጋር በቀጥታ የተያያዘ ነው ። ከእኩልነት ያነሰ ምንም ነገር እንደማይቀበሉ ደጋግመው አስገንዝበዋል ። ይህን በተመለከተ ፕላውዴን ለውጭ ጉዳይ መሥሪያ ቤት እንዲህ ብሎ ጽፎ ነበር ።

> ሉዐላዊ መብታቸውን የሚቀናቀን መስሎ በሚታያቸው በማና ቸውም ነገር ላይ እንደሚገመቱው ሁሉ ቀናኢነታቸው እጅግ ከፍተኛ ነው ።

ይህም የፕላውዴን አስተያየት ቴዎድሮስ ባንድ አጋጣሚ ሥልጣንን በተመለከተ በመዘበት መልክ ከእግዜር ጋር አድርገናል ስላሉት ውል በተናገሩት ቃል የተደገፈ ነው ። [25]

> እግዚአብሔር መሬት ወርዶ እንዳይቀባኝ እኔም ሰማይ ወጥቼ እንዳልወጋው ተስማምተን ውል ገብቻለሁ ።

ለእንግሊዝ ቆንሲል የዳኝነት ሥልጣን እንዲሰጥ የቀረበው ጥያቄ ንጉሡ ሉዐላዊ መብታቸውን ለእግዚአብሔር ጭምር እንኳ ሳያጋሩ ለመያዝ ካላቸው ቊርጠኝነት ጋር የማይስማማ መሆኑ ፍጹም ግሃድ ነው ።

እንደዚሁም ይህ ስምምነት የማታ ማታ የሚያስከትለው ዞማና ከዚሁ ጋር በማስታከክ ሊፈጸሙ የሚችሉ ደባዎችና መሰሪ ድርጊቶች ከንጉሡ የተሰወሩ አልነበሩም ። ስለ ኢትዮጵያ ሰፊ ዕውቀት የነበረው መሆኑ የሚነገርለት ቻርላስ ቤክ በ1858 ዓ. ም. መጀመሪያ ላይ የንጉሡን እንቢታ ደግፎ እንደሚከተለው ጽፎአል[26]።

> ግብጽንና ቅድስት ሀገርን ጐብኝተው ከተመለሱ የራሳቸው ሀገር ዜጐችና ከባዕዳን ተጓዦችም ከሰሙት የአውሮፓ መንግሥታት ቆንሲሎች በነዚያ አገሮች ስለነበራቸው ከፍተኛ ሥልጣንና ይህም በአገሮቹ ውስጥ ችግር ስለማስከተሉ በሰፊው የሚያውቁ ስለሆነ በቱርክ ግዛት እንዳለው ዓይነት <u>በመንግሥት ውስጥ መንግሥት</u> እንዳይቋቋም ቊርጠኛ አቋም በመያዛቸው ማንም ሊፈርድባቸው አይገባም ።

የቤክን ዘገባ ትክክለኛነት ለማረጋገጥ በመስከረም 1856 በሀበሻ የፈረንሳይ ቆንሲል የነበረውን ኤም ሌዣንን ሲያስወጡ ከተናገሩትና በራሱ በቆንሲሉ እን ደበት ከተዘገበው መጥቀሱ ይበቃል ። [27]

> የአውሮፓ መንግሥታት የምሥራቅ አገሮችን መያዝ ሲፈልጉ የሚጠቀሙበትን ዘዴ አውቀዋለሁ ፤ መጀመሪያ ሚሲዮናውያንን ይልካሉ ፡ ሚሲዮናውያንን ለመደገፍ ቆንሲሎችን ያስከትላሉ ፤ ቆንሲሎችን ለመጠበቅ ደግሞ ለጥቀው ወታደሮች ይገባሉ ። እኔ በዚህ ዓይነት የምደለል የሂንዱስታን ራጃ (ንጉሥ) አይደለሁም ፤ ውዬ ሳላድር ከጦሩ ጋር ሙፋለምን እመርጣለሁ ፤

ይህ የሆነው በ1852 ዓ.ም. ከፕላውዴን ኢሳዛኝ ሞት በኋላ ሶስት ዓመት ቆይቶ ነው ። ፕላውዴን * የሞተው አጼ ቴዎድሮስን የሚያጠግብ የውል ሀሳብ ማመንጨት አቅቶት በምጽዋ በኩል አድርጐ ወደ እንግሊዝ አገር ለመቀጠል በመጓዝ ላይ እንዳለ ነበር ። ፕላውዴን በአምስት ዓመት ቆይታ ቆንሲልነቱን ቴዎድሮስ እንዲቀበሉት ማድረግ ቀርቶ በ1842 ዓ.ም. በተፈረመው ውል ላይ

* ፕላውዴን የተቀበረው በጐንደር ክፍለ ሀገር በግምጃ ቤት ማርያም ቤተክርስቲያን ሲሆን አጽሙም እስከ ዛሬ ድረስ በዚያው አርፎ ይገኛል ።

የተመለከቱትን የንግድና የዳኝነት መብቶች እንኳ ለሀገሩ ማስከበር ተስኖት ስለ ነበረ ጉዞውን የጀመረው ከመከፋት ጋር መሆኑን መጠራጠር አይቻልም ።

በአበሻና እንግሊዝ አዲስ ውል ድርድር

ፕላውዴንን የተኩው ካፒቴን ቻርለስ ዱንካን ካሜሮን ሲሆን "በሀበሻ አገር የግርማዊት ንግሥት ቆንሲል" ሆኖ መሾሙም ሰኔ 17 ፡ 1852 በለንደን ከተማ ይፋ ሆኗል ። አዲሱ ቆንሲል የካቲት 13 ፡ 1854 አርል ረስል ለቴዎድሮስ የጻፈውን የመተዋወቂያ ደብዳቤ ይዞ ወደ ምድረ ሀበሻ ጉዞውን ጀምሯል ። አቅራቢው የሚቺ የዋልተር ፕላውዴን ተተኪ መሆኑን ከሚናገር በቀር ስለአከራካሪው ውል ደብዳቤው የያዘው አንደም ነገር አልነበረም [28] ።

አዲሱ ቆንሲል ከርሱ በፊት የነበረው ቆንሲል ካሳረፈበት ሥፍራ ጀምሮ ሥራውን መቀጠል የነበረበት ቢሆንም እንግሊዞች ወደ በስተኋላ ኢትዮጵያን በተመለከተ ያሳዩት የፖሊሲ ማፈግፈግ በጉዳዩ ላይ ውይይቱን ባዲስ መንፈስና በሙሉ ልብ ለመቀስቀስ ካሜሩን ባደረገው ጥረት ውስጥ የተወሳሰቡ ሁኔታዎች ሳያጋጥሙት አልቀረም ። ወዲያውኑ በጥቅምት 1855 ዓ.ም. ጐጃም ላይ እንዳለ አንድ ያላሰበው ዕድል ካሜሮንን አጋጠመው ። ይኸውም ከአጼ ቴዎድሮስ የተላከ ደብዳቤ ሲሆን ፍሬ ሀሳቡም ባስቸኳይ ወደ ምጽዋ ወርዶ ንጉሡ ወደ እንግሊዝ አገር የሚልኳቸውን " መልእክተኞችና አምባሳደሮች ማሳለፍ ይችሉ ወይም አይችሉ " እንደሆነ አጣርቶ እንዲገለጥላቸው ካሜሮንን የሚያሳስብ ነበር ። ካሜሮንም ጊዜ ሳይፈጅ ወዲያውኑ ጥቅምት 19 ፡ 1855 ዓ.ም. ጐጃም ሆኖ በጻፈው ደብዳቤ መልሱን ሰጠ ። ከአሥራ ሶስት ዓመት በፊት ተፈርሞ ግዑዝ ወረቀት ሆኖ የቆየውን ውልም ጉዳይ ለመቀስቀስ ካሜሮን በዚያ አጋጣሚ ሊጠቀም ችሏል ።

ካሜሮን ያቀረበው አዲስ ሀሳብ ከቀድሞው ለየት ያለና ውሉ እንዲጸድቅ የሚጠይቅ ሳይሆን በ1842 ዓ.ም. የተደረገውን ውል ሀ ብሎ ለመደራደር የሚያሳስብ ነበር ።

አግባብ ያለው የዚያ ደብዳቤ ክፍል በሩ ባለ ሁኔታ እንደሚከተለው ተጠቅሷል[29] ።

> ለግርማዊነትዎ ስለአምባሲው ያለኝን ሀሳብ ከገለጥሁ በኋላ . . . . ላሳስብዎ የምፈልገው አንድ ነጥብ አለኝ ፤ ይውኸም ግርማዊነትዎ በእኔ እዚህ መገኘት አጋጣሚ በመጠቀም ለኛ ንግሥት የሚቀርብ አንድ የውል ረቂቅ እንዲዘጋጅ የሚስማሙ መሆንዎን ነው ። የግርማዊነትዎ መልካም ፈቃድ ቢሆን በረቂቁ ውል ላይ በጊዜያዊነት ብንፈራረምበት ስለሁኔታው እኔም ለመንግሥቴ አስቀድሜ ለመግለጥ የምችል ሲሆን በጊዜያዊነት የተፈረመው ውል ከአምባሳደርዎ ጋር ሊላክ የሚችል ነው ።
>
> በራስ ዓሊ አማካይነት ከቀድሞው ንጉሥ ጋር የተደረገው የውል ቅጂ በእጄ ስለሚገኝ የግርማዊነትዎ መልካም ፈቃድ ቢሆን ሰነዱ ለአዲሱ ውል መነሻ ሆኖ ሊያገለግል የሚችል ነው ። ሰነዱን አንዳንድ ለውጦች አክየበት ግርማዊነትዎ እንዲያየው ልኬዋለሁ ። ፈጥኘ ላሳስብ የምፈልገው ግን ከሚስተር ፕላውዴን ጋር ያልተግባባችሁባቸው ነጥቦች የሚከተሉት መሆናቸውን ነው ።

1. ቆንሲል እንዲኖር መስማማት ፤
2. ቆንሲሉ ተቀባይነት ካገኘ ከቀድሞው ንጉሥ ጋር በተደረገው ውል መሰረት የዳኝነት ሥልጣን ለቆንሲሉ ይሰጥ እንደሆን ፤

ስለመጀመሪያው ግርማዊነትዎን ለመጠየቅ የምፈልገው ባጠቃላይ በወዳጅነትና በእስታራቂነት ያገለገለው በተለይም ለግብጾች ወረራ ለተጋለጡት ያልታደሉ የሀበሻ ነገዶች ተላ ከለላ የነበረው የፕላውዴን እዚህ መኖር ጠቀሜታ አልነበረውም ወይ በማለት ነው ? በተጨማሪስ ግርማዊነትዎ ብቸኛ የአገሪቱ መሪ እንዲሆኑ ፍላጐቱን በቃልና በተግባር ሳይገልጥ ቀርቷል ? በመጨረሻም የሀበሻን ጥቅም ክብርና ነጻነት የሚጻረር አዝማሚያ ያሳየበት ወቅት ነበር ?

የእንግሊዝ የቴክኒክ ሰዎችን ለማስመጣት ግርማዊነትዎ ፍላጐት እንዳለው ሰምቻለሁ ፤ ሆኖም እነዚህ ሰዎች ደህንነታቸውን የሚጠብቅ ሹም በልዩ መልዕክተኛም ይሁን በቆንሲል ደረጃ ከሌለ እዚሁ መኖር አይችሉም ።

ቆንሲሉ የራሱን ሰንደቅ ዓላማ የሚያውለበልብ ስለመሆኑ ይህ ፈጽሞ ችግር የሚፈጥር አይደለም ። ሕዝብዎ ባልሆነ አቅጣጫ ሊረዳው ይችላል ማለትን ስለ ሰማሁ መንግሥቴም ቢሆን የሚፈልገው አይሆንም ።

የቆንሲሉን የዳኝነት ሥልጣን በተመለከተ ነገሩ ያለው በእኛ እጅ ሳይሆን በእርስዎ እጅ ነው ። እንግሊዝ የምትፈልገው ሌላ ሳይሆን ዜጐቿ ፍትህና ያልተዛባ አስተዳደር እንዲያገኙ ብቻ ነው ።

ከግርማዊነትዎ ለመንግሥታችን የመንግሥትዎ አቋም ነው ብዬ የማምን በትን ቢገልጡ ፤ ይኸውም የተለየ የዳኝነት ሥልጣን ለመስጠት የማይቻልና ሕጉ ቀና በሆነበት በሀበሻ አገርም ይህን ማድረግ የማያስፈልግ መሆኑን ቢያስረዱ ለአሁኑ ይህ የሚበቃ ይመስለኛል ።

የጥቂት ሰዓቶች ንግግር ችግሩን ከሁለቱ ባንዱ መንገድ ለመፍታት የሚያስ ችል ይመስለኛል ።

ከዚህ በኋላ ጥያቄው ንጉሡ በ1842 ዓ.ም. በእንግሊዝና በኢትዮጵያ መካከል የተደረገውን ውል መቀበል አለመቀበል ሳይሆን ከታላቋ ብሪታንያ ጋር አዲስ ውል ለመዋዋል ፈቃደኛ መሆን አለመሆናቸው ነበር ። ለአዲሱ ድርድርም በቅድመ ሁኔታነት የቀረበ ነገር አልነበረም ። አዲስ ውል ለመደራደርም በቀድሞው ውል እንደሚገደዱ ለማመልከት የተጠቀሰ አንቀጽም አልነበረም ። እንዲያውም የቀረበው ሀሳብ “ የግርማዊነታቸው መልካም ፈቃድ ቢሆን ” የቀድሞው ውል ማሻሻያ ታክሎበት ለአዲሱ ውል በመነሻነት እንዲረዳ የሚያሳስብ ነበር ።

በዚህም የተነሳ ቆንሲሉ ያቀረበው የውል ሃሳብ እንግሊዝና ኢትዮጵያ በ1842 ከተፈራረሙት ውል ጋር ያልተያያዘ ራሱን የቻለ አዲስ ሀሳብ ነበር ። ካሜሮን አዲስ የውል ሃሳብ ማቅረቡ ውስጥ ውስጡን የቀድሞው ውል በንጉሡ ላይ ምንም የሕግ ግዴታ የማይጥል መሆኑንም መቀበሉን ያመለክታል ። ይህም ቆንሲሉ የሚወክለውን መንግሥት የቀድሞው የውል አቋም ያላላ ብቻ ሳይሆን ለቴዎድሮስም ከፍተኛ ድል ያጐናጸፈ ሁኔታ ነበር ። ሆኖም የክስተቶች ሂደት አዲሱ ጥረት ወደ ሰመረ ውጤት እንዲዘልቅ የሚረዳ አልሆኑም ።

እንግሊዝና ፈረንሳይ በክሪሚያ ጦርነት ክርስቲያን በሆነችው ሩሲያ ላይ አብረው እስላም የሆነችውን ቱርክን መርዳታቸው ቴዎድሮስ ከቱርክ ጋር ለነበ ራቸው አለመግባባት እነዚህ ሁለት ክርስቲያናት ኃያላን የአውሮፓ መንግሥ ታት ከጐኔ ይቆማሉ የሚል እምነታቸውን ጥያቄ ላይ ጥሎት ነበር ። ከዚያም ወዲህ በተከታታይ የተከሰቱ ሁኔታዎች ቴዎድሮስ በነዚህ መንግሥታት ላይ እም ነት እንዲያሳድሩ የሚረዱ አልነበሩም ። እንዲያውም ከ1856 በኋላ የእንግሊዝ ፖሊሲ ለኢትዮጵያ ኪሣራ ግብጽንና ቱርክን ለመጥቀም መዝመሙን የሚጠ ቁሙ ብዙ ምልክቶች ነበሩ ።

ይህም የዋለለ የእንግሊዝ የውጭ ፖሊሲ ከኢትዮጵያ ጋር የውል ግንኙነት ጨርሶ መመሥረት ለምን እንዳስፈለገ የእንግሊዝ ሹማምንቶች ሳይቀሩ ጥያቄ እንዲያነሱ አድርጓቸው ነበር ።

ሁኔታዎች በመዋለል ላይ በነበሩት በዚያ ያልታደለ ወቅት ነበር ቴዎድ ሮስ በካሜሮን በኩል ደብዳቤአቸውን ለእንግሊዝ ንግሥት የላኩት[30] ። ቆን ሲሉ የንጉሡን ደብዳቤ በኤደን ለንግሥቲቱ ልኮ በ1855 መጀመሪያ ላይ በሰሜን ኢትዮጵያና በግብጽ ግዛት ተዘዋውሮ ጉብኝት ለማድረግ ረጅም ጉዞውን ጀመረ ። ከጉዞው ሲመለስም ወደ ጐበኘው የኢትዮጵያ ጠረፍ አካባቢ የግብጽ ጦር የመ ገሰገሱ ጭምጭምታ በሰፊው በመናፈስ ላይ ነበር ።

ሆኖም ከተላከ ዘጠኝ ወሮች ያህል ቢያልፉትም ቴዎድሮስ በቆንሲል ካሜ ሮን በኩል ለንግሥቲቱ ለላኩት መልዕክት የመጣ መልስ አልነበረም ። ለቴዎ ድሮስም ሆነ ለካሜሮን አይታወቅ እንጂ እንግሊዝ ደብዳቤውን ችላ ለማለትና እንዲያውም መልስ ላለመስጠት ወስና ነበር[31] ።

በሐምሌ 1855 ዓ.ም. አካባቢ ካሜሮን ከጉብኝቱ ሲመለስ የመጠራጠሩና ክብራቸውም የመነካቱ ጉዳይ ለንጉሡ ከፉኛ ተሰምቷቸው ነበር ። በስድብ ላይ ቁስል (በትር) እንደማከል ያህል ካሜሮን ከውጭ ጉዳይ መሥሪያ ቤት በተላከ ለት መመሪያ መነሻነት ወደ ምጽዋ ለመውረድ ይችል ዘንድ ንጉሡ እንዲያሰና ብቱት ጥያቄውን ውጥረት በተሞላበት በዚያ ወቅት አቀረበ ። በዚያ ወቅት ነበር ቴዎድሮስ በሚቀጥሉት ዓይነት ጥያቄዎች ካሜሮንን ያጣደፉት[32] ።

— ከሣሙኤል[33] ጋር በገለስ* ላይ ከተለያያችሁ በኋላ የት ነበርክ ?

— ከሱዳን ዳርቻ አውራጃዎች ፤

— ለምን ?

— ስለ ጥጥ ንግድ እንዲሁም ሌሎችን ጉዳዮችን ለማየት ፤

— እዚያ ማን ሂድ አለህ ?

— የእንግሊዝ መንግሥት ፤

— ከእንግሊዝ መንግሥት ለደብዳቤዩ መልስ አመጣህልኝ ?

— አላመጣሁም ፤

— ለምን አላመጣህም ?

---

* የዛሬው ከረን አካባቢ

— ምክንያቱም ከእንግሊዝ መንግሥት ያንን በተመለከተ የተላከልኝ ነገር ባለመኖሩ ፤

— አሁን ታዲያ ምን ልትሆን ወደኔ መጣህ ?

— ወደ ምጽዋ ለመመለስ ፈቃድ ልጠይቅ ፤

— ለምን ?

— በመንግሥቴ ስለታዘዝኩኝ ፤

— እና ያንተ ንግሥት ጠላቶቼን ቱርኮችን ሂደህ እንድትጎበኝና ወደ ምጽዋ እንድትመለስ ትእዛዝ ይሰጡሃል ለኔ ደብዳቤ ግን የጨዋ መልስ መላክ አይችሉም ። መልስ እስካገኝ ከዚህ አትሄድም ።

ይህ በእንዲህ እንዳለ ንጉሡ ሀገሪቱን አንድ ለማድረግ እና የአስተዳደር ማሻ ሻያዎችን ለማስገባት የሚያደርጉት ጥረት ከግዛታቸው በአብዛኛው ክፍል ሁከትና ጦርነት ቀስቅሶ ነበር ። እነዚህ ሁሉ ባንድነት ተነባብረው ንጉሡን ሰላበሳ ጨዋቸው የኋላ ኋላ ወደ ክፉ ውጤት ያመሩ አንዳንድ ርምጃዎችን ለመውሰድ በቅተዋል ። በዚህ ረገድ ንጉሡ የወሰዱት አደገኛ ርምጃ ካሜሮንን ጨምሮ የውጭ አገር ዜጎች በሙሉ በታጋችነት እንዲያዙ ያስተላለፉት ትእዛዝ ነበር ። ቆንሲል ካሜሮን ከግብጽ ጋር ተመሳጥሯል ፤ ለንጉሡም ደብዳቤ ከንግሥቲቱ መልስ ሳያመጣ ቀርቷል በሚሉ ወንጀሎች ተይዞ ታህሣሥ 25 ቀን 1856 ዓ.ም. በእግረሙቅ ታስሯል ።

ከዚያ በኋላ አሳሳቢው ጥያቄ እንደገና ተለውጦ አዲስ ውል መዋዋል ሳይ ሆን ታጋቾችን ማስለቀቅ ሆኗል ።

በራሷ ጥፋት የተፈጠረውን ያንን ችግር ለማስወገድ ታላቋ ብሪታንያ ብዙ ጥረቶችን አድርጋለች ። ላለፈ ጥፋት ንስሐ እንደመግባት ያህል ንግሥቲቱ ለቴዎድሮስ ሁለት ደብዳቤዎችን ጽፈዋል ። ታጋቾችን የሚያስለቅቅ ውል ለመዋዋል በሆርሙዝ ራስም የሚመራ ሁለት አባላት የሚገኙበት የመልዕክተኞች ቡድን ተልኳል ። ቴዎድሮስ ታጋቾችን ለመልቀቅ ቢስማሙ አዲስ ውል ከቴዎድሮስ ጋር ለመዋዋል ታላቋ ብሪታንያ ፈቃደኛ መሆኗን ገልጣለች ። ነገር ግን እንግሊዝ ያሳየችው የአቋም ማላላት ዘግይቶ በመምጣቱ ይሆን ፤ ወይም እስከሚፈልጉት ድረስ አለመሄድ የአጼ ቴዎድሮስን የጠነከረ አቋም ሊያስለውጥ አልቻለም ።

በዚህም የተነሳ ራሳምና ጓደኞቹ ሳይቀሩ እንዲያስፈቱ የተላኩትን እሥረኞች ዕድል መቋደስ እጣ ፋንታቸው ሆነ ። የሚያስገርመው ቴዎድሮስ ባንድ አጋጣሚ ታጋቾች ካሜሮንም ጭምር ለፈጸሙት ወንጀል ተከስሰው በፍትሐ ነገሥቱ ቃል መሰረት ፍርድ ይሰጥባቸዋል በማለት መግለጣቸው ነው ። [34] እንግዲህ የእንግሊዝን ዜጎች ከሀበሻ ሕግና የዳኝነት ሥርዓት ውጭ እንዲደረግ ታስቦ የተረቀቀው ውል ከሀበሻ ሕግ በላይ ነው የተባለውን ቆንሲል እንኳ ማዳን ሳይችል ቀርቷል*። በመሆኑም ካሜሮን ወደ ሀገሩ ያዘገመው በቆንሲልነቱ የሚገባውን ክብር ማግኘት ቀርቶ በ1842 ዓ.ም. በተደረገው ውል ላይ የተመለከቱትን የንግድና የዳኝነት ሥልጣን ለሀገሩ ማስከበር ተስኖት ስለነበር የአርሱም ተልዕኮ ከፕላውዴን ባልተሻለ ሁኔታ የተቀጣ አልነበረም ።

* የውሉን አንቀጽ 3 ይመለከቷል ።

እንደእውነቱ ከሆነ ታላቋ ብሪታንያ ታጋቾችን በማስመልከት ለቴዎድሮስ ባስተላለፈችው መልዕክት ላይ በ1842 ዓ.ም. የተደረገውን ውል አንቀጾች ተጠቃሽ አላደረገችም ። ቆንሲሉንና ፤ የእንግሊዝን ዜጎች በታጋችነት መያዝ የውሉን አንቀጽ በግልጽ መጣስ ስለመሆኑ እንግሊዞች ለቴዎድሮስ ለመግለጥ አልሞከሩም ። ታጋቾቹን ለማስለቀቅ በመጨረሻም የወሰዱትን ርምጃ ተገቢነት ለማሳየት ውሉን በድጋፍነት አልጠቀሱም ። ንግሥቲቱ ለቴዎድሮስ የላኩዋቸው ሁለት ደብዳቤዎችም ስለውሉ በግልጽ የሚያነሱት ነገር የለም ። በማማለድ መንፈስ የተጻፈው የንግሥቲቱ የመጀመሪያ ደብዳቤ ቴዎድሮስ ለእንግሊዝ ወዳጅነት ሲሉ ታጋቾቹን እንዲለቁ የሚማጸን ነው ።

አግባብ ያለው የደብዳቤው ክፍልም እንዲህ ይላል ። [35] ግርማዊነትዎ በሐቅ የኛ ወዳጅ ስለመሆንዎ እና በመካከላችንም ያለው ወዳጅነትና መተሰብለዘለቄታው ጸንቶ እንዲቆይ የሚሹ መሆንዎን አገልጋዮችንን ካሜሮንን . . ከቤተ መንግሥትዎ እንዲሰናበት ከማድረግ የተሻለ ማስረጃ ሊሰጡ አይችሉም ።

መስከረም 24 ፡ 1859 ዓ.ም. የንግሥቲቱ ሁለተኛውና የመጨረሻ ደብዳቤ ሲጻፍ የነገሮች ሂደት ወደ ባሰ አዘቅት አሽቆልቁሎ ነበር ።

በዚህም የተነሳ ቴዎድሮስ ታጋቾችን ለመፍታት የገቡትን ቃል ሁሉ ችላ ብለው የውጭ አገር ዜጐች በሙሉ ራሳምና ጓደኞቹ ጭምር ተይዘው እንዲታሰሩ አዘዙ ። ንግሥቲቱ በበኩላቸው ለጥያቄአቸው ሕጋዊና ሥነ ምግባራዊ ምክንያቶችን ጠቅሰው እሥረኞቹ እንዲለቀቁ አሳስበዋል ። ማግባባትና ከበሬታን የተላበሰ ወቀሳን አጣምሮ የያዘው የዚያ ደብዳቤ ቃል በከፊል ሲታይ እንደሚከተለው ነው ። [36]

> ነገሥታት የገቡትን ቃል በጥንቃቄ መጠበቅ ያለባቸው መሆኑን ግርማዊነትዎ ልብ ሊያደርገው ይገባል ፤ እንደራሳም ያሉ አምባሳደሮች ሰውነትና የተከታዮቻቸውም ጭምር ሰልጥነናል በሚሉ አገሮች ሁሉ የማይደፈር ነው ፤ በነገሥታት መካከል ያለዎትን የክብር ሥፍራ ጠንቅቀው የሚያውቁ መሆንዎን ለዓለም እንዲያሳዩ ለግርማዊነትዎ ጥሪያችንን እናስተላልፋለን ።

የፖለቲካ ሰዎች ችላ ያሉት ውል በጦር መኮንኖችም ቢሆን ነፍስ ሊዘራ አልቻለም ። ናፒር " ይድረስ ለቴዎድሮስ ንጉሠ ሀባሻ " በማለት አስቀድሞ በጻፈው የማስጠንቀቂያ ደብዳቤውም ሆነ " ለሀበሻ ገዢዎች ፤ ለአድባራት አለቆች ፤ ለሃይማኖት መሪዎችና ለሀበሻ ሕዝብ " [37] በማለት ባስነገረው አዋጅ ስለ ውሉ የጠቀሰው አንድም ነገር የለም ።

የታጋቶቹ ጉዳይ ሚያዝያ 2 ቀን 1860 ዓ.ም. በቴዎድሮስ ወታደሮችና በጀኔራል ናፒር መሪነት በዘመተው ወራሪ የእንግሊዝ ጦር መካከል በተደረገው ዝነኛው የመቅደላ ጦርነት* እልባት አግኝቷል ። የናፒር ዘመቻ የክስተቶችን ሂደት ተከትሎ ሊመጣ የሚችል ጉዳይ በመሆኑ ቴዎድሮስ ያልጠበቁት እንግዳ ነገር ሊሆንባቸው የማይችል ነው ።

---

* ፊልድ ማርሻል ሮበርት ናፒር ስለክብሩ በሎንደን ኩዊንስ ጌት የመታሰቢያ ሐውልት ቆሞለታል ። ከግርጌውም " የመቅደላው ሎርድ ናፒር " ተብሎ ተጽፎበታል ።

በወቅቱ የቴዎድሮስ ኃይልም ሆነ የውጊያ ብቃት የሚገኘው እጅግ በተዳ
ከመ ሁኔታ ነበር ። የነበራቸው ኃይል በቁጥርም ሆነ በጥራት ከቦምቤይ ተነስቶ ረጅ
ሙን መንገድ ተጉዞ ለውጊያ ታጥቆ ከዘመተው ወራሪ ጦር ጋር ሲነጻጸር ቁጥር
ሊገባ ፈጽሞ የማይችል ነው ። በነገሮች መጫን በዚህ ዓይነት ውጥረት ላይ ይገኙ
የነበሩት ቴዎድሮስ ያላቸው ምርጫ ከናፒር ሠራዊት ጋር በጦር ሜዳ መገናኘት
ወይም ከናፒር ጋር ተገናኝቶ ጦርነቱን ማስቀረት ብቻ ነበር ። ከነዚህም የመጀመ
ሪያውን ምርጫቸው በማድረግ ተጽእኖ ባልተለየው ሰላማዊ መንገድ ቀስ በቀስ
አገርንና ራስን አሳልፎ ከመስጠት ይልቅ "በቀጥታ ከጦሩ ጋር መፋለምን" የሚ
መርጡ መሆናቸውን በተግባር አሳይተዋል [38] ።

እንደሚገመተው በጦርነቱ ድል የተነሱት ቴዎድሮስ ናቸው ። ሆኖም ድል
የተመቱ ቢሆንም ድል አድራጊዎች በታላቅ ቀናኢነት የሚመለከቱትን ፍላጎታ
ቸውን ጠላቶቻቸው እንዲቀበሉ የማስገደድ መብት ተግባራዊ ለማድረግ እንግ
ሊዞች ይችሉ ዘንድ ቴዎድሮስ በሕይወት አልተያዙላቸውም ።

ነገሩን መለስ ብለን ብንቃኘው እንግሊዞች የኢትዮጵያን ክብርና ሉዐላዊነት
የሚነካ የውል ሁኔታ በተጽእኖ ከማስፈረም የሚመለሱ አልነበሩም ። ነገር ግን
ቴዎድሮስ ለወራሪው በተሸናፊነት እጅ ከመስጠት ይልቅ ሞትን ስለመረጡ ሚያ
ዝያ 5 ቀን 1860 ዓ.ም. ወደ ማታ በገዛ እጃቸው ሕይወታቸውን አሳልፈዋል ።

<u>መደምደሚያ</u>

ሆኖም ቴዎድሮስ የጦርነቱ ብቸኛ ተጐጂ አልነበሩም ፤ ሞታቸውም በከንቱ
አልነበረም ። ቁርጠኛ አቋማቸው ታላቋ ብሪታንያ በ17943 በቅሎዎችና አጋሰ
ሶች በ2538 ፈረሶች በ1759 አህዮች በ8975 በሮች ፤ በ5735 ግመሎች በ44 ዝሆ
ኖች የሚረዱ 42 000 ሰዎችን እንድታሰልፍ አስገድዷታል። ለዚህም ዘጠኝ ሚሊ
ዮን ፓውንድ የወጣ ሲሆን ፤ ይህም ለጦርነቱ ከተመደበው በአምስት ሚሊዮን
ፓውንድ ከፍ ያለ ነው ። ይህም ሁሉ ኃይል የተሰለፈው ፤ ይህን ያህል ገንዘብም
የፈሰሰው ከ7000 ሰው የማይበልጠውን የቴዎድሮስ ጦር ለመግጠም ነበር [39] ።
በዚህም ትክክለኛ የሆነ ውል ለመዋዋል የሁለቱ ተዋዋይ ወገኖች የጋራ ፈቃድና
ሙሉ ፍላጎት አስፈላጊ ስለመሆኑ ቴዎድሮስ በተጨባጭ እንግሊዞች እንዲያጤ
ኑት አድርገዋል ። እንደዚሁም ሀበሻ ብሪታንያን ጨምሮ ከአውሮፓ ኃያላን መን
ግሥታት ጋር በእኩልነትና በጋራ ጥቅም ላይ የተመሠረተ ግንኙነት እንዲኖራት
ያላቸውን ጽኑ ፍላጎት አጉልተው ለማሳየት ችለዋል ።

ባጭሩ ሞታቸው ጽኑ አቋማቸውንና እንቢተኛነታቸውን ባንድነት አጣ
ምሮ የሚያሳይ ነው ። መልዕክቱም ከእንግሊዞች የተሰወረ አልነበረም ።

ስለዚህ ጦርነቱ እንዳበቃ ናፒር ሲጽፍ የሚከተለውን ብሎ ነበር ።

> ከሀበሻ መሪዎች ጋር ግንኙነት ለመፍጠር የእንግሊዝ መንግ
> ሥት በአፍሪካ ውስጥ ቆንሲል ላለማስቀመጥ ወስኗል [40] ።

ከዛም ሩቤንስን በትክክል እንደገለጠው " ቆንስሎቻቸው በምድር ሀበሻ
ሰንደቅ ዓላማቸውን ለማውለብለብ ሳይረጉት ጥረት የከፈሉትን ከፍተኛ መሰዋ
ዕትነት በማጤንና እንደዚህ ያለ ሁኔታ ለወደፊት እንዳይከሰት በማሰብ " እን
ግሊዞች በሀበሻና በጠረፎቿ የዘረጉዋቸውን የቆንሲል መረቦች ወዲያውኑ እንዳ
ነሱ እንገነዘባለን ። [41]

የቴዎድሮስ ነገር በዚሁ አክትሟል ። ከርሳቸው ሞት ጋርም የ1842 ዓ.ም. ውልና እንግሊዞች በኢትዮጵያ የነበራቸው ዕቅድ ገብአተ መሬት ተፈጽሟል ። በዚሁ እንግሊዞች ለሃያ ዓመታት ያህል ሲያራምዱት የነበረው የዲፕሎ ማሲያዊ እንቅስቃሴ በውድቀት ተደምድሟል ። ሆኖም ውድቀቱ እንግሊዞቹን ለዘለ ዓለም አስመርሮ ቆንስላቸው በኢትዮጵያ ውስጥ የዳኝነት ሥልጣን እንዲኖረው እንዳይፈልጉ የሚያደረግ አልነበረም ።

በዚህም የተነሳ ከ40 ዓመት በኋላ በ1900 ዓ.ም. በተፈረመው የክሎቢኪ ውሲኪ ውል አማካይነት ታላቋ ብሪታንያ ይህን ዓይነት መብት ብታስከብርም ፤ ይህን ማድረግ የቻለችው በፈረንሳይ[42] ጥላ ሥር ታካ በመግባትና በ1842 ዓ.ም. ውል ላይ ከተመለከተው እጅግ የደከመና የለዘበ የውል ሁኔታዎችን ተቀብላ ነው ።

የግርጌ ማስታወሻ ።

* የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዲሞክራቲክ ሪፐብሊክ የጠቅላይ ፍ/ቤት ምክትል ፕሬዚዳንት ። ኤል ኤል ቢ የሕግ ፋኩልቲ አአዩ (ቀኃዩ) ፤ ኤል ኤል ኤም ማንቸስተር ዩኒቨርሲቲ ። በግልጽ ካልተመለከተ ጊዜው የተገለጸው እንደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር ነው ።

1. ሲ. ኤች አሌክሳንድሮዊች ፤ “ አን ኢንትሮዳክሽን ቱ ዘ ሂስትሪ ኦፍ ዘሎው ኦፍ ኔሽንስ ኢን ዘ ኢስት እንዲስ ” ኦክስፎርድ (1967) ገጽ 97—101 ።

. “ የክሎቢክዊስኪ ውል በመባል የሚታወቀው ” የ 1900 ዓ ም የፈረንሣይና የኢትዮጵያ ውል ዜጎችን የመዳኘት ሥልጣን ሰጥቶ የነበረው ኢትዮጵያ ለሚገኘው የፈረንሣይ ቆንሲል ብቻ ነው ። በ1920ዎቹ ግን ሀገሮቻቸው ከኢትዮጵያ ጋር የገቡትን “ ይበልጥ ተጠቃሚ አገር ” የሚለውን የውል ሐረግ መሠረት በማድረግ ከ10 የማያንሱ አገሮች የቆንሲል ፍርድ ቤቶችን አቋቁመው ነበር ።

3. ጂ ኤል ብሪየርሊ ዘ ሎው ኦፍ ኔሽንስ (ኦክስፎርድ — 6ኛ እትም እ. ኤ. አ. 1967) ገጽ 173—174።

4. ደብልዩ ሲ ፕላውዲን ትራቭል ኤን አቢሲኒያ ኤንድ ዘ ጋላ ካንትሪ (ለንደን እ. ኤ. አ. 1868) ገጽ 7

5. ፎርይን ኦፊስ (አፍኦ 401) 1 ገጽ 7—10 በሩቢንሰን እንደተጠቀሰው ዘ ሰርቫይቫል ኦፍ ኢትዮጵያን ኢንዲፔንደንስ ኖርዊች (እ. ኤ. አ. 1978) ገጽ 20 ።

6. ኤፍኦ 401(ገጽ 1 — 2 በሩቢንሰን እንደተጠቀሰው ገጽ 129 ።

7. ቻርለስ ቤክ ፤ ዘ ብሪትሽ ካፕቴቭ ኢን አቢሲንያ ። (ሎንግ ማንስ ለንደን እ. ኤ. አ. 1867) ገጽ 19።

8. በሩቢንሰን እንደተጠቀሰው ገጽ 121 ።

9. ጆርጅ አንሰሌይ ቮየጅስ ኤንድ ትራቭልስ — ቱ ኢንዲያ . . አቢሲንያ (ለንደን እ.ኤ.አ. 1809) ቮልዩም 3 ገጽ 263—264 ።

10. በቤክ እንደተጠቀሰው ገጽ 55—56 ።

11. ሩቢንሰን ገጽ 131 ።

12. ፕላውዴን ገጽ 420 — 421 ።

13. በሩቢንሰን እንደተጠቀሰው ገጽ 137 ።

14. የውሉን የእንግሊዝኛ ጽሑፍ ለማግኘት ከላይቭ ፓሪ ዘ ኮንሶሊዴትድ ትርቲ ሴሪስ ቦልዩም 103 ገጽ 299 — 303 ፤

15. ከዚያው ቮልዩም 92 ገጽ 272—276 ።

16. ጠንቀኛ መባሉ ምክንያቱም የውጫሌ ውል ተብሎ በሚታወቀውና የ1881 ዓ.ም. የኢትዮጵያና የኢጣሊያ ውል አንቀጽ 17 ላይ የተፈጠረው አለመግባባት ነበር ለዝነኛው የአድዋ ጦርነት መንገድ ከፋች የነበረው ።

17. በእርግጥ በቀረበው ገጸ በረከት የተደሰቱ መሆናቸውን ለመግለጽ ራስ አሊ ለፕላውዲን ሁለት መንደሮች ሰጥተው ነበር ። ፕላውዴን ገጽ 396—399 ።

18. የሰኔ 17 1847 ዓ ም ዘገባ በቤክስ እንደተጠቀሰው ፤ ገጽ 48 ።

19. ከዚያው ።

20. ይህንንም ከፕላውዲን ትረካ መረዳት ይቻላል። “ በሁለቱ የውል ቅጂዎች በማህተማቸው ካተሙ በኋላ የራሳቸውን ድርሻ ለሚያቀርቡት አንድ ደብተራ ሰጥተው ደብረ ታቦር ወስዶ እንዲቀልፍበት አዘዘ ። የራስ ቤት በ1846 ዓ ም በደጃች ካሣ የተዘረፈና የተቃጠለ ስለሆነ ውሉ ስካሁን ሳይጠፋ አይቀርም ። ” ፕላውዲን ገጽ 421 ።

21. በቤክ የተጠቀሰ ገጽ 52 ።

22. “ አባ ሰላማ (ከእስክንድርያ የመጡት ጳጳስ) በኢትዮጵያ የነበረችውን የሮማ ቤት ክርስቲያንና ደጋፊዋን የፈረንሳይን መንግሥት ጥቅም አጥብቀው የሚጻረሩ ፤ ባንጻሩ ደግሞ የፕሮቴስታንት ወገን ጥብቅ ደጋፊ በመሆን የእንግሊዝን ጥቅም የሚያራምዱ ስለነበር ለዚሁ ወሮታ ድርጐ ተቆርጦላቸው ከፕላውዲንና እርሱም ከሞተ በኋላ ምጽዋ ከነበረው ወኪሉ ይቀበሉ እንደ ነበር ቻርለስ ቤክ ጽፎአል ። ገጽ 16—17 ።

23. የፕላውዴን የሰኔ 17 ፥ 1847 ዓ. ም. ዘገባ ፤ በቤክ እንደተጠቀሰው ገጽ 37 ።

24. ከዚያው ገጽ 35—38 ።

25. ከዚያው ገጽ 43 ።

26. ከዚያው ገጽ 54—55 ።

27. ከዚያው ገጽ 98 ።

28. ከዚያው ገጽ 67—68 ።

29. ቤክ የደብዳቤውን ቅጂ ከገጽ 312 — 316 አስፍሮታል ።

30. በ1855 ዓ ም ጥቅምት 19 ጐጃም ባይባባ ከተማ የተጻፈው ደብዳቤ በአማርኛና በእንግሊዝኛ ግርማ ሥላሴ አስፋው በጻፉት <u>የኢትዮጵያ ንጉሥ ቴዎድሮስ ለንግሥት ቪክቶሪያና ለልዩ መልዕክተኛው በአማርኛ የጻፉአቸውን ደብዳቤዎች</u> ፣ መጽሐፍ ላይ ገጽ 3—3 ይገኛል ።

(ኦክስፎርድ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ እ. ኤ. አ. 1979)

31. የንጉሡ ደብዳቤ በየካቲት 1855 ዓ ም ለውጭ ጉዳይ መሥሪያ ቤት ደርሶ በሶስተኛው ወሩ ለሕንድ ጉዳይ ጽ/ቤት ተልኮ ነበር ። እዚያም ለአንድ ዓመት ያህል ከቆየ በኋላ ምንም አስተያየት ሳይታከል በት ግንቦት 3 ቀን 1856 ዓ ም ተመልሶ ለውጭ ጉዳይ መ/ቤት ተልኳል ። ግርማ ሥላሴና ሌሎች ገጽ ፤ 12

32. ቤክ ገጽ 93 — 94 ።

33. ሳሙኤል የተባለው ከካሜሮን ጋር እስከ ምጽዋ ድረስ አብሮ የሔደው ከንጉሡ ትርጁማኖች ውስጥ አንዱ ነበሩ ።

34. ከዚያው ገጽ 235 ። ከዚህ ትንሽ ቀደም ብሎ እሥረኞቹ በጊዜያዊነት ተለቀው ለራሳም ከተሰጡ በኋላ በራስም ድንኳን ውስጥ በተካሄደው ችሎት ላይ የተደረገውን ዋልድማየር እንዲህ ሲል ገልጦታል ።

ባለፈው ሳምንት እኛ የጋፋቶቹ ማለትም ፍላድና ወንድሞቻችን እንደዚሁም የተፈቱት እሥረኞች ጭምር በተገኘንበት በንጉሡ ትእዛዝ በራሳም ድንኳን ውስጥ ጉባኤ ነገር መሰል አድርገን ነበር ። ንጉሡ በካፒቴን ካሜሮን ፤ በባርዲል ፤ እና በሚሲዮናውያኑ በእነ ሽተርን እና ሮዘንታል ላይ የነበራቸው ክስ በጽሑፍ ቀርቦ ተሰምቷል ። ተከሳሾቹም ጥፋተኝነታቸውን በጉባኤው ፊት አምነው ተቀብለዋል ። በተለይ ሚስተር ሽተርን ሁሉንም ወክሎ “ ንጉሡን በድለናል ለዚህ የሚገባንን ቅጣት አግኝተናል እግዚአብሔር ለግርማዊነታቸው ረጅም ዕድሜ ፤ ለአገራቸው ብልጽግና ለጠላቶቻቸው ደግሞ ሽንፈትን እንዲሰጥ እንጸልያለን ። ” በማለት ተናግሯል ። በስብሰባው ላይ ቴዎድሮስ አልተገኙም ። በቤክ የተጠቀሰ ገጽ 210 — 211 ።

35. አለን ሞርሂድ <u>ዘ ብሉ ናይል</u> (1980 እ. ኤ. አ.) ገጽ 218 ።

36. ከዚያው ገጽ 232 ።

37. ከዚያው ገጽ 244—245 ።

38. ከሁለቱ ሠራዊቶቻቸው የሚሪ ግጭት በኋላ ጉዳዩን በሰላም ለመጨረስ ቴዎድሮስ እጃቸውን እንዲሰጡ ናፒር ጥያቄ ሲያቀርብላቸው እንዲህ ሲሉ ነበር የመለሱለት ፤

“ ታላቅና ጠንካራ ሰዎችን እንደ ሕጻናት በክንዱ ሲጫወትባቸው የነበረ ሰው በሌሎች እጅ ወድቆ እንዲጫወቱበት ፍጹም በጄ አይልም ። ” በሩቢንሰን የተጠቀሰ ገጽ 265

39. ሩቢንሰን ገጽ 257 ።

40. በሩቢንሰን የተጠቀሰ ገጽ 273 ።

41. ከዚያው

42. ከላይ የተጠቀሰውን ማስታወሻ ቁ. 1 ይመለከቷል ። የውሉን ጽሑፍ በሚመለከት ኤ. ጂንጉልድ ዱፕሪይ ደ ለ ኢንቬዚዮን አላሲቤሬሲዮን ደ ለ ኢቶዮፒ ቦልዩም 2 ፤ ፓሪስ 1955 (ገጽ 426—428 ይመለከቷል ።

የአጼ ቴዎድሮስ ደብዳቤዎች *

ዛቲ ጦማር ዘተፈነወት እምኀበ ንጉሠ ነገሥት
ቴዎድሮስ ዘኢትዮጵያ ።
ትብጻሕ ኀበ ንግሥተ እንግሊዝ ብክቶርያ ።
እንዴት ነዎ ደኅና ነዎን ።
እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደኅና ነኝ ።
አቶ ቡላውዲንን የእርስዎ መላክተኛ ነው ብዬ ።
በፍቅር በወዳጅነት ተቀብዬው አለሁ ።
እስተ ዛሬ ድረስ ያለ መላኬ ባላርፍ ባይረጋልኝ ነው ።
አሁንም እርስዎም የክርስቶስ ልጅ ነዎ ።
እኔም የክርስቶስ ልጅ ነኝ ።
ስለክርስቶስ ፍቅር ወዳጅነት ፈልጌአለሁ ።
አሁንም ክርስቶስ ደሥ ቢአሠኘኝ ።
ሥንረጋ ደሥታየን ሁሉ ሺማግሌ ሰው ጨምሬ ።
ካቶ ቡላውዲን ጋር እልክ አለሁ አብሮ ደስ እንዲለን ።

(ማሃሉ ላይ ዘውድ የሜነ አንበሳ ፡ ዙሪያውን ከታች
" ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ዘኢትዮጵያ " የሚል ከላይ የአረብኛ ጽሕፈት ያለበት ማኅተም አለ ፡ አዘጋጅ ።)

በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ ፩ አምላክ
ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ይድረስ ። ከአቶ ቦረኒ ።
እንዴት ሠነበትህ እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደኅና ነኝ ። የምሥራች በእግዚአብሔር ኃይል ቀናኝ ። ወዳጆቼን ቡላዲንን ዮሐንስን የገደሉን ሠዎች ፈጀኋቸው በእግዚአብሔር ኃይል ከሜት በቀር ከሠልፍ ያገኘሁትን ሁሉ ፈጀሁት አንድ አልተውሁም ። ወዲያው ተከታትዬ ተሻግሬ ሌባ ንጉሤን በእግዚአብሔር ኃይል ከነሠራዊቱ ፈጀሁት አኩስም ከሜዳው ላይ ። አንተንም ቶሎ ናልኝ ። ከዕንግሊዝ ንግሥት ከወዳጅ እግዚአብሔርን ያደረገልኝን የደሥታየን ወሬ የምልክ ሠው የምሠድ ነኝና ቶሎ ናልኝ ይዘህልኝ የምትሄድ ነህና ። የሊቀ መኳስ ዮሐንስን ። የአቶ ቡላዲንን ሠዎች እስታሁን ያቆየኋቸው ከኔ ሰው ካንተ ጋራ ይሄዱ ብየ ነው ።

(ማኅተም እላይ እንደተገለጸው አለ ፤ አዘጋጅ ።)

በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ ፩ አምላክ
ባንድነት በሶስትነት እግዚአብሔር መርጦ ያነገሰው ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ዘኢትዮጵያ ይድረስ ። ከዕንግሊዝ ነገሥት ቢክቶሪያ ። እንዴት አሉ እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደኅና ነኝ ። እስተ ዛሬ ድረስ አባቶች ነገሥታቱ ፈጣሪአችንን ቢበድሉት መንግሥታቸውን . . . እሚልፎ ሰጥቶባቸው ነበረ ዛሬ ግን እኔ ከተወለድሁ ፈጣሪየ ካመድ አንስቶ ኃይል ሰጥቶ ባባቶች መንግሥት አቆመኝ በእግዚአብሔር ኃይል . . . አስለቀቅኋቸው ቱርኮች ግን ያባቴን መሬት ልቀቁ ብላቸው እምቢ ብለውኝ

---

* እንዚህ ደብዳቤዎች ከዋናው መጣጥፍ ጋር እንዲወጡ ያረግ ነው ለተተቸው ሁኔታ መሠረታዊ ሰነድ ናቸው በሚል ነው ። (አዘጋጅ)

በእግዚአብሔር ኃይል ይኸው ልታገል ነኝ። እነአቶ ቡላዲን እነሊቀመኳስ ዮሐንስ የክርስቲያን ንጉሥ ታላቅ ሰው ክርስቲያን የሚወዱ አሉ እናስተዋውቅህአለን እያሉኝ እጅግ እወዳቸው ነበረ የርስዎን ወዳጅነት ያገኘሁ እየመሰለኝ ። ሞት አይቀርምና የጠሉኝ ሰዎች እኔን ይክፋው ሲሉ ገደሉአቸው እኔም በእግዚአ ብሔር ኃይል ደመኞችን ፩ ሳልተው ፈጀኋቸው የገዛ ዘመዶቼን ። በእግዚአብሔር ኃይል የርስዎን ዝምድና ሥፈልግ ። ቱርኮች ከባህር ላይ ሁነው መልክተኛየን አናሳልፍም ብለው ቸግሮኝ ሳለ ቆንስል ኬሜሮን መጣልኝ ወረቀትና የፍቅር በረከት ይዞ ። በእግዚአብሔር ኃይል እጅግ ደስ አለኝ ደህንነትዎንና ፍቅር ዎን ብስማ የሠደዱልኝንም የፍቅር በረከት ተቀበልሁ እግዚ አብሔር ይሥጥልኝ ። አሁንም መልክተኛየን ቆንስል ኬሜሮን ጋር የፍቅር በረከት ይዞ እንዳልሰደው ቱርኮች በባህር ላይ የማ ያስተላለፉልኝ ሆነ አሁንም እንዲህ ባለ ስፍራ እከሌ ይቀበለው ብለው ይላኩብኝ ። ምላሹን ቆንስል ኬሜሮን ይዞልኝ ይምጣ ። እናንተም ተገፉልኝ . . . ።

ተጻፈ በ፲ሺተ፫፻፶፰ ዘመን በሉቃስ ?

በወርኃ ጥቅምት በ፳ ቀን ጐጃም በይባባ ከተማ

(ማኅተም የለም ። አዘጋጅ ።)

የወዳጅነትና ፤ የንግድ ውል

በእንግሊዝ ንግሥትና በሐበሽ ንጉሥ መካከል

በንግድ እጅግ ሀብት እጅግ ገንዘብ የሚገኝ ከሆነ ስለዚያ አገሮች በወዳጅነት በፍቅር የታሰሩ ። የውል ማለቂያ የዘለዓለም ወዳጅነትና ንግድ በንግሥት እንግሊዝና በሐበሽ ንጉሥ መካከል በማድረግ ሁለቱ አገሮች እጅግ የሚጠቀሙ ስለሆኑ ካሁን ቀድሞ ስለተፈለገ በሁለቱ ነገሥታቶች ። የሁለቱ አገሮች ንግድ ውል እንደምን እንደምን የሚሆን እንዲጻፍ የሚገባ እንደሆን ስለዚህ የሚከተለውን ውል ሁሉ ተነግሮና ተደርጎ ባቶ ፑላውዱን ኩንስል ንግሥት እንግሊዝ በሐበሽ ይህን ውል ለማሰር ታዘው በንግሥት እንግሊዝና በሐበሽ ንጉሥ መሀል ። ውል ፊተኛ ብርቱ ልብ ለልብ የሚሆን የሚሰነብት ፍቅር በንጉሠ ሐበሻና ቀጥሎ በሚነግሥ በእንግሊዝ ንግሥት ፊት ጠሪያና ቀጥሎ በሚነግሥ ማኽል እንዲኖር ።

ሁለተኛ ።

የሁለቱ አገር ያሁን ቀደም ወዳጅነት እንዲጠና እንዲጨመር የሐበሽ ነገሥታትና ቀጥለው የሚነግሡ ከንግሥት እንግሊዝና ቀጥሎ ከሚነግሥ የተላከ ቢሆን ኩንስልም ቢሆን እንዲቀበሉ እንዲጠብቁ ወግም እያጥፉባቸው ያከብርዋቸው ።

ሶስተኛ ።

እንዲሀ ደግሞ ንግሥት እንግሊዝና ቀጥሎም የሚነግሥ ከሐበሻ ንጉሥ ቀጥሎም ከሚነግሥ የተላከ ቢሆን ሹምም ቢሆን ይቀበላሉ ይጠብቃሉ እንደዚህ ደግሞ ወግ እያጠፉባቸውም ያከብርዋቸዋል ።

አራተኛ ።

ንጉሠ ሐበሽ ውል ይሰር ሊሰጥ ለዜጎች ለእንግሊዝ ንግሥት ለቃቸውና ለንዷቸው ቸርነትን ሁሉ ማክበርን ሁሉ ነጻነትን ሁሉ ወይም በቀረጥ ወይም በግብር ወይም በሌላ ነገር ከዚህ በፊት ሰጥቶ እንግዲህም የሚሰጥ ቢሆን ።

አምስተኛ ።

የእንግሊዝ ዜጎች ወዲህ ወደሐበሻ የሚያገቡት ዕቃ ሲገባ ቀረጡ አምስት ከመቶ ይጣልና ይቀበል ንጉሠ ሐበሽና ቀጥሎ የሚነግሥ በሐበሽም ቢሆን ቢሸጥ ወዲያ ከሌላ አገር አልፎም ቢሸጥ ።

ስድስተኛ ።

ይህ አምስት በመቶ የተጣለው ገቢ ቀረጥ በጎንደር ገቢያ ዕቃ እንደሚሸጥ በወራቱ ይገምግምና ይሰጥ ይህን አምስት በመቶ የተጣለውን ግምግሙንም ቢሆን ዕቃውንም ቢሆን ነጋዴው እንደወደደ ይስጥ ።

ሰባተኛ

ይህን አምስት በመቶ የተባለን ቀረጥ በሚገባ ሰጥቶ የሚያገባው ነጋዴ ዕቃውን በስፍራው ሁሉ በግዛተ አበሽ በፈቀደው እንዲሸጥ ዕቃው ለመውጣቱ ትእዛዝ ሳይፈልግ ሳይከለከል ሳይቸገር ሌላ ገቢ ቀረጥ ሳይጣልበት ከገገፑ ላይ ሁለተኛ ቀረጥ እንዳይጣልበትና እምያገባው ነጋዴ ያን ዕቃ ከሌላው ስፍራ ከሌላ አገር በወደደው ይውሰድ ለመውሰዱ ትእዛዝ ሳይፈልግ ሳይከለከል ሳይቸገር ሳይበደል ሌላ ምንም ቀረጥ ሳይከፍል ።

ስምንተኛ ።

የእንግሊዝ ነጋዶች የሚሹትን ሁሉ ዕቃ በፈቀዳቸው እንዲገዙ በግዛተ ሐበሽ ያም ዕቃ የሐበሽም ቢሆን ወይም ከሌላ የመጣ ቢሆን እኒያ ነጋዶች በፈቀዳቸው ያን ዕቃ ወስደው ምንም ቀረጥ እንዳይከፍሉ ።

ዘጠነኛ ።

የሐበሽ ንጉሥ ዜጎች በንግሥት እንግሊዝ አገር በሌላ አገር የተወደዱ ዜጎች የሚያገኙትን ቸርነት ሁሉ የሐበሽ ንጉሥ ዜጎች ያገኛሉ ከሐበሽ የሚመጣ ዕቃ ከእንግሊዝ ንግሥት የሚገባ ዕቃ ከሌላ አገር የሚመጣው ዕቃ ከሚቀረጠው የበለጠ አይቀረጥም ።

አስረኛ ።

እኛ በኛ ንግድ በሐበሽ ዜጎች በሐበሽ አጠገም ያሉ አገሮች ሁሉና በእንግሊዝ ዜጎች ማኸል ይሁንና ይደረግ ።

አስረኃንደኛ ።

የሐበሽ ንጉሥና ተከትሎ የሚነግሠው የሌላውን የሩቁን አገር ነገዶች ያባብሉ ዕቃቸውን በሐበሻ ግዛት እንዲያመጡ በዚያ ንግድ እንዲያመጡ በዚያ ንግድ እንዲበዛ እንዲጨመር በሐበሻና በእንግሊዝ መካከል ።

አስራሁለተኛ ።

ባንድ አኩል ደግሞ እንግዲህ ይህን አይተው ንግሥት እንግሊዝና ተከትለው የሚነግሡ የእንግሊዝ ነጋዶች በሐበሽ የተፈለገውን ሁሉ ዕቃ እንዲያመጡ ያደርጋሉ ።

አስራዕስተኛ ።

ለነጋዶችና ለከብታቸው ጤና ማግኘት የሐበሽ ንጉሥና ተከትለው የሚነግሡ የእንግሊዝ ንግሥትና ተከትለው የሚነግሡ እንደጉልበታቸው ይጠብቃሉ መንገድ ያስመቻሉ ከባሕር እስከ ሐበሽ ድረስ ።

አስራራተኛ ።

የሁለት አገር ዜጎች መገናኛቸው እንዲገፉ እንዲጨመር የሐበሽ ንጉሥ ለርሳቸውና ተከትሎ ለሚነግሥ ውል ያደርጋሉ የእንግሊዝ እንግዶች ክፋትና መከልከል እንዳያገኛቸው በሐበሻም ግዛት ተቀምጠው ቢሆኑ ወይም ወደሌላ አገር ለማየት ሲያልፉ ቢሆኑ ሰውነታቸውና ከብታቸው በውል እንዲጠበቅ ።

አስራአምስተኛው ።

የኒህ እንግዶች ለመሸጥ ያላመጡት ዕቃቸው ምን ምን እንዳይቀረጥ በማናቸውም ምክንያት ሁኖ ገንዘባቸው እንዳይነካባቸው ።

አስራስድስተኛ ።

የሐበሽ ንጉሥ ዜጎች ምንምን ክልከላ ምን ምን መቸገር አያገኛቸውም በንግሥት እንግሊዝ ግዛት ሳሉ ከፈቀዳቸው ከሌላ አገር ቢያልፉ አይከለከሉም ።

አስራሰብዓተኛ ።

የሐበሽ ንጉሥ ውል ይሰር በምንም ነገር በግዛተ ሐበሽ የእንግሊዝ ዜጎች በማንም ነውር በተከሰሱ ጊዜ በእንግሊዝ ንግሥት ኵንስል ይዳኙ ወይ በሌላ ሹም የእንግሊዝ ንጉሥ በዚያ የሾመው በማንም ነገር ጠብ ቢነሻ ምጉትም በእንግሊዝ ዜጎች ቢነሻ ወይም በእንግሊዝ ዜጎችና በሐበሻ ንጉሥ ዜጎች ማኸል ወይም በእንግሊዝ ዜጎችና በሌላ አገር ዜጎች ማኸል ቢነሳ በንጉሡ ሐበሽ ግዛት የሐበሽ ንጉሥ ኵንሰል ወይ ሌላ በዚያ የተሾመው ይሰማና ይዳኝ ማንም ማን ቢሆን ከሐበሽ ሹማምንቶች ሳይናገሩበት ሳይገቡበት ሳያስቸግሩት ምጉት ሲጀምር ወይም ሲማጎት ወይ ሲጨርስ ።

አስራስምንተኛ ።

የእንግሊዝ ዜጋ በሐበሻ ግዛት የሞተ እንደሆን የእንግሊዝ ኵንሰል ወይም ወኪላቸው የሞተውን ሰው ወረቀቱን ገንዘቡን ይቀበላሉ ብድር ቢኖርባቸው ወራሽ ቢኖራቸው ባለዳ ቢኖርባቸው ወስዶ እንዲሰጣቸው የሐበሻ ሹማምንት ሳያስቸግርዋቸው ።

አስራዘጠነኛ ።

በመጨረሻው ውል ይደረግ ይህ ሁሉ በፊት የተናገርነው አለመፍረስ የዘለ ዓለም ወዳጅነት በሁለቱ ነገሥታቶች ማኸል ይቆማል ።

በዚህ ምስክር ይህ ውል ታተመ ካሁን ቀደም በተጠራ ባቶ ፕላውዱንና በሐበሽ ንጉሥ በጃቸው ።

በናውጋ በ፯ ሺሕ ከ፫፻ ዓመተ ዓለም በ፲፰ ወ፻፺ወ፭ ዓመተ ምህረት በዘመነ ማርቆስ በጥቅምት በ፳፬ኛ ቀን ተደረገ በእንግሊዝ ታሪክ በ፲፱ወ፻ወ፪ እምልደት ክርስቶስ በኖቬምበር በ፪ኛ ቀን የወዳጅነትና የንግድ ውል በታሪክ እንግሊዝ በኖቬምበር በሁለተኛው ቀን እንደ ሐበሽ ታሪክ በጥቅምት በ፳፬ተኛው ቀን የተደረገ በንግሥት እንግሊዝና በሐበሻ ንጉሥ መካከል ማስሬው በንግሥትም እንግሊዝ ማኅተም የታተመ ካቶ ፕላውድን ኮንሰል እንግሊዝ በሐበሽ የሐበሻ ንጉሥ ተቀብየአለሁ ብለዋል ። ለዚህም ምስክር የሐበሻ ንጉሥ ማኅተም ታትሟል ። ዛሬ በማርች በ፩ተኛው ቀን በዓመተ ምህረት ሺሕ ከ፱፻ከ፶፪ እንደ ሐበሻ ታሪክ በየካቲት በ፳፪ ቀን በዓመተ ምሕረት ሺሕ ከ፱፻ከ፵፬ ።

ከ1967 ዓ.ም. ጀምሮ በኢትዮጵያ የሕግ አወጣጥ ሥርዐት

ክፍል አንድ ።

የሕግ አወጣጥ በጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር መንግሥት

* በሺፈራው ወልደ ሚካኤል

ይህ ጽሑፍ ጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር መንግሥት በሥልጣን በቆየባቸው ጊዜያት በኢትዮጵያ ውስጥ የነበረውን የሕግ አወጣጥ ሥርዐት ለማሳየት ይሞክራል ። በጊዜ ሲሰላ ጽሑፉ ከመስከረም 2 ፡ 1967 ዓ.ም. እስከ መስከረም 1980 ዓ.ም. ያለውን ወቅት የሚያካትት ይሆናል ።

በአጠቃላይ መልኩ ሲታይ የሕግ አወጣጥ የተለያዩ ደረጃዎች አሉት ፤ ማለትም ፡ የሕግ ማመንጨትን ፣ ማጠናቀርን ፡ ማጽደቅን ፡ መፈረምንና ፣ ማወጅ ያጠቃልላል ። ርዕሱን ከነዚህ ነጥቦች አኳያ ለመዳሰስ እንሞክራለን ።

የአብዛኛዎቹ ሀገሮች ሕገ መንግሥቶች በጽሑፍ የሠፈሩ ናቸው ፤ እነዚህም ሕግጋተ መንግሥት አብዛኛውን ጊዜ የሕግ አወጣጥን ማለትም ሕግ በማን እንደሚወጣ ፤ በአወጣጡም ሥርዐት ሊከተሉዋቸው ስለሚገቡ ቅደም ተከተሎች (በፓርላማ የሚወጣ ሲሆን ማለት ነው) ወይም ሊከተሏቸው (በዘውዳዊ አገዛዝ የሚወጣ ሲሆን) ስለሚገቡ ደንቦች ይደነግጋሉ ። በኢትዮጵያም ቢሆን ይህ ሁኔታ ከ1920ዎቹ ጀምሮ እስከ መስከረም 2 ፡ 1967 ዓ ም ድረስ የነበረ ሐቅ ነው ። ጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር መንግሥት የኃይለ ሥላሴን ዘውዳዊ አገዛዝ አስለቅቆ ሥልጣን እንደጨበጠ መስከረም 2 ፡ 1967 ዓ ም በአዋጅ ቁ. 1/1967 መሠረት የ1948ቱን ሕገ መንግሥት እንዳይሠራ አደረገ ።[1] በተጨማሪም የሕግ መምሪያንና የሕግ መወሰኛ ምክር ቤቶችም (ፓርላማ) እንዲፈርሱ ሆነ ።[2] በዚሁም የተነሳ ከ1967 ዓ ም ወዲህ ላሉት ጊዜያት በኢትዮጵያ ላለው የሕግ አወጣጥ የ1948ቱ ሕገ መንግሥት ምንም ሕጋዊ ጠቀሜታ የለውም ።

ጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር መንግሥት ስለሕግ አወጣጥ ጉዳይ የሚያሳይ ቀጥተኛና ብቸኛ ሕግ እንዳላወጣ የታወቀ ቢሆንም ስለዚሁ ጉዳይ ፍንጭ የሚሰጡ ጥቂት ሕጎች እንዳሉ ይታመናል ። በጸሐፊው አስተያየት የጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግንና የሚኒስትሮች ምክር ቤትን ሥልጣን እንደገና ለመወሰን የወጣው አዋጅ ቁ. 110/1969 ለዚሁ ጉዳይ ዋነኛው ነው ። የአዋጁ አንቀጽ 5/6/ የደርግ ጉባኤ አዋጆችን እንደሚያወጣ ደንግጓል ።[3] ስለሆነም የበላይ ሕጎችን (አዋጆችን) የማውጣት ሥልጣን የደርጉ ጉባኤ መሆኑ የታመነ ነው ። ከዚሁ አዋጅ አንቀጽ 19[4] መገንዘብ እንደምንችለው ሚኒስትሮችና ኮሚሺነሮች ሕግ ማመንጨት ብቻ ሳይሆን ደንቦች የማውጣት ሥልጣንም እንደተሰጣቸው ነው ። ይህም የተለመደ አሠራር ነው ። ለምሳሌ የሠራተኛ ማኅበራት አዋጅ ቁ. 222/1974[5] ዓ.ም. የሠራተኛና ማኅበራዊ ጉዳይ ሚኒስቴርን ደንቦች የማውጣት ሥልጣን አጐናጽፎታል ። የውሃ ሀብት ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ ቁ. 21/1973[6] አንቀጽ 15ም ለውሃ ሀብት ኮሚሽኑ ደንብ የማውጣት ሥልጣን ሰጥቶታል ።

ሕግ የማመንጨቱ ሥልጣን ለአንዳንድ ሕዝባዊ ድርጅቶችም ቢሆን ተሰጥቶአል ። በዚሁ ጉዳይ የሠራተኛ ማህበራት አዋጅ ቁ. 222/1974 ዓ ም አንቀጽ5/12 እንደምሳሌ ሊጠቀስ ይችላል ። ይኸው አንቀጽ እንደሚከተለው ይነበባል ።

5/ የሠራተኞች ማኅበር የወል ተግባርና ኃላፊነት አግባብ ባለው ሌላ ሕግ የተሰጠው ተግባርና ኃላፊነት እንደተጠበቀ ሆኖ የሠራተኞች ማኅበር የሚከተሉት ተግባርና ኃላፊነት ይኖሩታል ።

12/ የመንግሥት ሕጎች ፤ ደንቦች ፡ መመሪያዎችና ፡ መግለጫዎች በአባሉ እንዲታወቁ እንዲከበሩና በተገቢ ሁኔታ በተግባር ላይ እንዲውሉ ማድረግ ፤ ሠራተኞችን የሚመለከቱ አዳዲስ ሕጎችና ደንቦች እንዲወጡ የወጡትም እንዲሻሻሉ ዲሞክራሲያዊ ማዕከላዊነትን ጠብቆ ሐሳብ ማቅረብ (ሠረዝ የተጨመረ) ።

የመላው ኢትዮጵያ ገበሬዎች ማኅበርም ቢሆን ገበሬውን በሚመለከት በሚወጡ ሕጎች ላይ የተወሰነ ሚና እንዲኖረው ተደርጓል ። ይህም የገበሬ ማህበራትን ለማጠናከር በወጣው አዋጅ ቁ. 223/1974 [7] በአንቀጽ 30/3/ በግልጽ ተደንግጎ ይገኛል ። አንቀጽ 30/3/ በከፊል እንደሚከተለው ይነበባል ።

(3) ገበሬውን የሚመለከቱ ደንቦችና መመሪያዎች ሲወጡ ሃሳብ የማቅረብ . . . (ሠረዝ የተጨመረ) ።

ማእከላዊዎቹ የከተማ ነዋሪዎች ማህበራትም ቢሆኑ ሕግ የማመንጨትና አንዳንዶም ደንብ የማውጣት ሥልጣን ተሰጥቶአቸዋል ። [8] ሕግ የማመንጨቱ ሥልጣን ቻርተር ለተሰጣቸውም ሆነ ላልተሰጣቸው ከተሞች የተሰጠ ሥልጣን ነው ። በዚሁ ነጥብ ጠቃሚዎቹ የሕግ አንቀጾች በአንቀጽ 39 ሥር ንዑስ አንቀጽ (1) እና (2) ናቸው ። እንደሚከተለውም ይነበባሉ ።

1. ከተማው ቻርተር የተሰጠው ሲሆን ፤

ሀ/ የሚኒስትሮች ምክር ቤትን በማስፈቀድ የቦታ ኪራይ ፤ የአገልግሎት ታክስ ፤ የቤት ግብርና ቀረጥ መደልደል ፤ መሰብሰብ ፤

ለ/ ስለከተማው አስተዳደርና ስለማኅበሩ ንብረት አጠባበቅ ስለከተማው ጸጥታና ስለሕዝቡ ጤንነት የሚኒስትሮች ምክር ቤትን በማስፈቀድ ደንብ ማውጣት ፤

ሐ/ የከተማውን ፕላን አዘጋጅቶ ለመንግሥት ማቅረብ ፤ ሲፈቀድም ሥራ ላይ ማዋል ፤ የከተማውን ቦታ በፕላን መሠረት ማስተዳደር ፤

2. ከተማው ቻርተር ያልተሰጠው ሲሆን ፤

ሀ/ የቦታ ኪራይ ፡ የአገልግሎት ታክስ የቤት ግብርና ቀረጥ አዘጋጅቶ ለሚኒስትሩ ማቅረብ ሲፈቀድም መሰብሰብ ። (ሠረዝ የተጨመረ) ።

ለ/ የከተማውን ፕላን አዘጋጅቶ ለሚኒስትሩ ማቅረብ ሲፈቀድም ሥራ ላይ ማዋል የከተማውን ቦታ በፕላን መሠረት ማስተዳደር ።

የከተማ ነዋሪዎች ማኅበራቱ ይህንን እላይ የተጠቀሰውን ሥልጣን የተሰጣቸው ሕዝባዊ ድርጅቶች በመሆናቸው ነው ወይስ የመንግሥት መስተዳድር አካላት በመሆናቸው የሚሉ ጉዳዮች አከራካሪ ለመሆናቸው የሚያጠያይቅ አይደለም። በጸሐፊው አስተያየት ግን ሁለተኛው መስመር ማለትም ሥልጣኑ የተሰጣቸው የመንግሥት መስተዳድር አካላት በመሆናቸው ነው የሚለው መስመር የበለጠ ተደጋፊነት ያለው ይመስላል ።

የአብዮታዊት ኢትዮጵያ ሴቶች ማህበርና የአብዮታዊት ኢትዮጵያ ወጣቶች ማህበር ግን እላይ ለሕዝባዊ ድርጅቶች የተሰጡ ሥልጣናት የተሰጣቸው አይመስልም ።

ከዚህ በላይ የሕግ ማመንጨትንና፣የሕጎችና ደንቦችን አወጣጥ ተመልክተናል ። እስቲ ቀጥለን ደግሞ በማጠናቀሩ ፣ በማጽደቁ ፣ በመፈረሙና በማወጁ ሂደት የሚያጋጥሙ ሥነ ሥርዓቶችን እንመልከት ።

አብዛኛውን ጊዜ ሕጎች ጉዳዩ በሚመለከተው ሚኒስቴር ውስጥ ይረቀቃሉ። አንዳንድ ከሚኒስቴሮች ምክር ቤት ወይም ከርዕሰ—ብሔሩ ልዩ ትእዛዝ የሚመነጩ ሕጎች ግን የሚዘጋጁት በሚኒስቴሮች ምክር ቤት ሊቀመንበር ሥር በሚገኘው የሕግ ክፍል ውስጥ ነው ። በዚያም መጣ በዚህ ሕጉ ወደ ሚኒሲተሮች ምክር ቤት ይላካል ። የምክር ቤቱ ዋና ጸሐፊ ከሚኒስቴሮች ምክር ቤት ምክትል ሊቀመንበር ጋር በመስማማት የሕጉ ረቂቅ ለሚኒስትሮች ምክር ቤት ጉባኤ ወይም በሚኒስትሮች ምክር ቤት ሥር በሚገኘው የሕግ ኮሚቴ በዝርዝር እንዲጠና ያቀርበዋል ። በተግባር እንደምናየው ወደ ሕግ ኮሚቴው ሳይቀርቡ በቀጥታ ወደ ሚኒስትሮች ምክር ቤት የሚቀርቡት ረቂቅ ሕጎች ከፍ ያለ የፖሊሲ ውሳኔ የሚጠይቁ ወይም በአስቸኳይ መታወጅ ያለባቸው ሆነው ሲገኙ ነው ። እንደነዚህ ዓይነቶቹን ረቂቅ አዋጆች ምክር ቤቱ በስፋት ከተወያየባቸው በኋላ ከፖሊሲ መመሪያዎች ጋር አጣምሮ ወደ ሕግ ኮሚቴው ይልካቸዋል ። በሌላ በኩል የፖሊሲ ውሳኔ የማያስፈልጋቸው መስለው የሚታዩ ረቂቅ ሕጎች ሲገኙ የምክር ቤቱ ዋና ጸሐፊ ከምክር ቤቱ ምክትል ሊቀመንበር ጋር በመስማማት በቀጥታ ወደ ሕግ ኮሚቴው ይመራቸዋል ።

የሕግ ኮሚቴው ሊቀመንበር የሕግና ፍትሕ ሚኒስቴር ሲሆን ይህ ጽሑፍ ሲጠናቀር በአባልነት የተመደቡትም የሚከተሉት ነበሩ ።

ሀ/ የትምህርት ሚኒስቴር [9]

ለ/ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር

ሐ/ የገንዘብ ሚኒስቴር ምክትል ሚኒስትር

መ/ የማዕድንና ኃይል ማመንጫ ምክትል ሚኒስትር

ሠ/ ከማዕከላዊ ፕላን ብሔራዊ ኮሚቴ ጽ/ቤት አንድ ተወካይ

ረ/ ከሚኒስትሮች ምክር ቤት ሊቀመንበር ቢሮ የሕግ ጉዳይ ኃላፊው

ሰ/ ረቂቁን ያቀረበው ሚኒስቴር ወይም ኮሚሽነር ።

ኮሚቴው ሥራውን በሚያከናውንበት ወቅት ለሥራው የሚያስፈልገውን ማናቸውንም የሚያገኘው ከሚኒስትሮች ምክር ቤት ሊቀመንበር ቢሮ የሕግ ጉዳይ

መምሪያ ነው ። ሕጉ እንደገና እንዲረቀቅ የሚያስፈልግ ሆኖ ሲገኝም የሚሠራው ይህ መምሪያ ነው ። ኮሚቴው በዚህ አኳኋን በዝርዝር አጥንቶ የሚስማማበትን የሕግ ረቂቅ በኮሚቴው ሊቀመንበር በተፈረመ ደብዳቤ አባሪነት ለሚኒስትሮች ምክር ቤት ጉባኤ ያቀርባል ። በአባሪው ደብዳቤ ውስጥ በረቂቁ ላይ የተደረጉ ዓበይት ለውጦች ካሉ ፣ አከራካሪ የሆኑ ጉዳዮች አጋጥመው ከሆነ ፣ የተደረሰው ውሳኔና የኮሚቴው አስተያየት ይገለጻሉ ።

ሕግ በአወጣጡ ሂደት የሚጓዝበት ሥርዓት አላይ በተገለጸው መልክ ሲሆን ለየት ያለ መንገድ የሚከከተሉ ጥቂት ረቂቅ ሕጎች አሉ ። አንዳንድ ረቂቅ ሕጎች ይህንን ረቂቅ ያጠና ዘንድ ወደተቋቋመ ልዩ ኮሚቴ ይመራሉ ። አንዳንዶም ረቂቅ በሚኒስትሮች ምክር ቤት ከሕግና ከአስተዳደር ኮሚቴዎች ተውጣጥቶ ወደ ተቋቋመ ጥምር ኮሚቴ ወይም ከሕግና ከኢኮኖሚ ኮሚቴዎች ተውጣጥቶ ወደ ተቋቋመ ጥምር ኮሚቴ ሊመራ ይችላል ።

የሕግ ኮሚቴው ወይም ልዩ ኮሚቴው ወይም ጥምር ኮሚቴው ያጠናቀረውን ረቂቅ ሕግ ለሚኒስትሮች ምክር ቤት ያቀርባል ። የምክር ቤቱ ዋና ጸሐፊ ከምክር ቤቱ ምክትል ሊቀመንበር ጋር በመስማማት ረቂቅ ሕጉ በምክር ቤቱ አጀንዳ ላይ እንዲሰፍር ያደርጋል ። ምክር ቤቱ በረቂቁ ሕግ ይወያያል ፤ ካጸደቀውም ለጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ እንዲቀርብ ያደርጋል ። ምክንያቱም ሕግ የማውጣት ሥልጣን ያለው የደርጉ ጉባኤ ነውና ።[10] ጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ ረቂቁን ሕግ ካጸደቀው ወደ ሚኒስትሮቹ ምክር ቤት ይልከውና ምክር ቤቱም በበኩሉ ሕጉ በነጋሪት ጋዜጣ ይታወጅ ዘንድ ወደ ምክር ቤቱ ሊቀመንበር ቢሮ ይልከዋል ። ወደ ሚኒስትሮች ምክር ቤት የሚላከው የጸደቀው አዋጅ ቅጂ በጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ ዋና ጸሐፊ ይፈረማል ። አዋጆቹ የሚወጡት በደርጉ ስም ይሆናል ። በረቂቁ ሕግ ላይ የሚኒስትሮቹ ምክር ቤት የሚያደርገው ለውጥ ቢኖር አስፈላጊውን ማስተካከል የሚፈጽመው በምክር ቤቱ ሊቀመንበር ሥር የሚገኘው የሕግ ጉዳይ መመሪያው ነው ።

ደንቦች ማለትም ሚኒስትሮች በአዋጅ በተሰጣቸው ሥልጣን መሠረት የሚያወጥዋቸው በደረጃ ዝቅ ያሉ ሕጎች እንዲጸድቁ ተብሎ ወደ ጊዜያዊ አስተዳደር ደርግ መላክ አያስፈልጋቸውም ። እነዚሁ ደንቦች የምክር ቤቱ ጉባኤ ካጸደቃቸው በነጋሪት ጋዜጣ ይታወጁ ዘንድ በቀጥታ ወደ ሚኒስትሮች ምክር ቤት ሊቀመንበር ቢሮ ይላካሉ ። ሲታወጁም ባወጣቸው ሚኒስቴር ወይም ኮሽነር ስም ነው የሚወጡት ።

የሕጎች በነጋሪት ጋዜጣ መታወጅ የሚመለከተው በሚኒስትሮች ምክር ቤት ሊቀመንበር ቢሮ ሥር የሚገኘውን የሕግ ኮሚቴ መምሪያን ነው ።

በጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ ወቅት

የአዋጅ አወጣጥ ሂደት በሠንጠረዥ ሲቀመጥ

(ልዩ ሁኔታ አልቀረበም ።)

የሕግ አፍላቂው ሚኒስቴር ወይም ቢሮ (1)

የሚኒስትሮች ምክር ቤት (2)

(2.ሀ)	(2.ለ)	(4)
በሚኒስትሮች ምክር ቤት የሕግ ኮሚቴ	የሚኒስትሮች ምክር ቤት ጉባኤ	በሚኒስትሮች ምክር ቤት የሊቀመንበሩ ቢሮ
(3)	(5)	
ጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ	ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት	

መፍቻ

1. አፍላቂው ሚኒስቴር (ቢሮ) ረቂቁን አዋጅ አዘጋጅቶ ወደ ሚኒስትሮች ምክር ቤት ይልካል ።
2. ከሚኒስትሮች ምክር ቤት ውስጥ የምክር ቤቱ ዋና ጸሐፊ ከምክትል ሊቀ መንበሩ ጋር በመስማማት ረቂቁን አዋጅ ወደ ሕግ ኮሚቴው (2.ሀ) ወይም ወይም ወደ ሚኒስትሮች ምክር ቤት ጉባኤ ይልከዋል (2.ለ) ።
3. የሕግ ኮሚቴው የቀረበለትን ረቂቅ መርምሮና አስፈላጊ ከሆነ እንደገና አር ቅቆ ረቂቁን አዋጅ ወደ ሚኒስትሮች ምክር ቤት ጉባኤ ያቀርባል (2. ለ) ።
4. የሚኒስትሮች ምክር ቤት ጉባኤ (2.ለ) የተስማማበት ረቂቅ አዋጅ ይጸድቅ ዘንድ ወደ ጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ ይላካል (3) ።
5. የጸደቀው ረቂቅ አዋጅ ወደ ምክር ቤቱ ተመልሶ ይላካል (2) ።
6. ምክር ቤቱም በበኩሉ አዋጁ በነጋሪት ጋዜጣ እንዲታወጅ ወደ ሚኒስትሮች ምክር ቤት ሊቀመንበር ቢሮ ይልከዋል (4) ።

የግርጌ ማስታወሻዎች

* በሚኒስትሮች ምክር ቤት የሕግ መምሪያ ኃላፊ — ኤል. ኤል. ቢ. ሕግ ፋኩልቲ (አአዩ) ቀኃይ) ፡ ኤል. ኤል. ኤም. (ኮሎምቢያ ዩኒቨርሲቲ) ። በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ሕግ ፋኩልቲ የትርፍ ጊዜ አስተማሪ ፤

1. ነጋሪት ጋዜጣ ፡ 34ኛ ዓመት ቁ. 1 ፡ አንቀጽ 5 እና 6 ።
2. ነጋሪት ጋዜጣ ፡ 34ኛ ዓመት ቁ. 1 ፡ አንቀጽ 4 ።
3. የጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ አካል የሚከተሉትን ያጠቃልላል ።

   የደርግ አባላት በሙሉ የሚገኙበት ጠቅላላ ጉባኤ ፡ በጠቅላላው ጉባኤ የሚመረጡ አርባ አባላት የሚገኙበት ማዕከላዊ ኮሚቴና አሥራ ሰባት የደርግ አባላት የያዘ በጠቅላላው ጉባኤ የተመረጠ ቋሚ ኮሚቴ ። (የአዋጅቁ. 110/1969 ዓ.ም. አንቀጽ 2 ነጋሪት ጋዜጣ ፡ 36ኛ ዓመት ቁ. 13 ይመለከቷል።)
4. አንቀጹ እንደሚከተለው ይነበባል ፡ “ እያንዳንዱ ሚኒስትር የክፍሉን ሚኒስቴር ሥራ በሚገባ ለማካሔድና በርሱ ሥልጣን ሥር ያለውን ማናቸውንም ነገር በትክክል ለመፈጸም <u>የሚያስችለውን የሕግ ረቂቅ ለሚኒስትሮች ምክር ቤት ያቀርባል ።</u>

   (ሠረዝ የተጨመረ) ፤
5. ነጋሪት ጋዜጣ ፡ 41ኛ ዓመት ቁ. 61 ።
6. ነጋሪት ጋዜጣ ፡ 41ኛ ዓመት ቁ. 3 ።
7. ነጋሪት ጋዜጣ ፡ 41ኛ ዓመት ቁ. 6 ።
8. ነጋሪት ጋዜጣ ፡ 40ኛ ዓመት ቁ. 15 ።
9. የትምህርት ሚኒስትሩ የኮሚቴው ምክትል ሊቀመንበር ነው ።
10. የጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግንና የሚኒስትሮች ምክር ቤትን ሥልጣንና ኃላፊነት እንደገና ለመወሰን የወጣው አዋጅ ቁጥር 110/1969 ዓ ም አንቀጽ 5/6/ ፡ ነጋሪት ጋዜጣ ፡ 36ኛ ዓመት ቁ. 13 ፡ ይመለከቷል ።

ከ1967 ዓ.ም. ጀምሮ በኢትዮጵያ የሕግ አወጣጥ ሥርዐት

ክፍል ሁለት

የሕግ አወጣጥ በኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፓብ ሊክ ሕገ መንግሥት ፡ ትንታኔና ሀሳብ ።

* ሺፈራው ወልደሚካኤል

የሕግ አወጣጥ ሂደት የጽሑፍ ሕገ መንግሥት ባላቸው አገሮች በሕገ መን ግሥቱ ውስጥ ሳይጠቀስ አይታለፍም ። የሕግ አወጣጥ ሂደቱ ማመንጨትን ፡ መደ ንገግን ፡ መፈረምንና በነጋሪት ጋዜጣ ማሳተምን ያካትታል ። በአንዳንድ አገ ሮች የሕግ አወጣጥ ሂደት ውስጥ አንዱ ሌላው ጠቃሚ ደረጃ ክለሳና ቅንብር የሚ ባለው ይገኝበታል ።

የዚህ ጽሑፍ ዓላማ የካቲት 1979 ዓ ም በውሳኔ ሕዝብ በጸደቀው የኢሕዲሪ ሕገ መንግሥት ውስጥ የሕግ አወጣጥ ሂደትን የሚመለከቱ አንቀጾችን ለመመር መርና የዚህን ሂደት ደረጃዎችም አጢኖ ምናልባትም በዚሁ ሕግ ያልተጠቀሱ ነገ ሮች ቢኖሩ እንደማሟያ የሚያገለግሉ አንዳንድ ሀሳቦችን ለመሰንዘር ጭምር ነው።

ሕግ ማመንጨት ።

የሕግ ማመንጨት ደረጃ በሕግ አወጣጥ ሂደት ውስጥ ቀዳሚ ነው ። የኢሕ ዲሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 71 ይህንን ይመለከታል ። በዚህ አንቀጽ መሠረት ሕግ የማመንጨት መብት ያላቸው የሚከተሉት ናቸው ።

- የመንግሥት ምክር ቤት
- የሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት
- የብሔራዊ ሸንጐ ኮሚሽኖች
- የብሔራዊ ሸንጐ አባሎች
- የሚኒስትሮች ምክር ቤት
- ጠቅላይ ፍርድ ቤት
- ጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ
- የአስተዳደር ክልሎችና የራስ ገዝ ክልሎች ሸንጐዎች እና
- ሕዝባዊ ድርጅቶች በብሔራዊ አካሎቻቸው አማካይነት ።

ሕግ የማመንጨት መብት አንድ ሕግ እንዲወጣ ሃሳብ የማቅረብ መብት ማ ለት አይደለም ። ምክንያቱም ይህንን ሀሳብ በአንቀጽ 71 በሰፊው ከተዘረዘሩት ውስጥ ያልተጠቀሰ ማንኛውም ግለሰብ ወይም ድርጅት ሊያቀርብ ይችላል ና ። ይ ልቁንም ሕግ የማመንጨት መብት ሕግ መደንገግ ለሚችል አካል ይኸውም ለብ ሔራዊ ሸንጐ ፡ ለመንግሥት ምክር ቤት ፡ ለሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት ወይም ለሚኒ

ስትሮች ምክር ቤት ረቂቅ ሕጉን ማቅረብ መቻል ማለት ነው ። ለምሳሌ ስለአካባቢ ደህንነት ሕግ እንዲወጣ ፍላጐት ያለው አንድ ግለሰብ የአካባቢን ደህንነት የሚያስጠብቅ ረቂቅ ሕግ ሊያቀርብ ይችላል ። ነገር ግን ግለሰቡ ይህንን የረቂቅ ሕግ ሀሳቡን በብሔራዊ ሸንጐ አጀንዳ ውስጥ እንዲያዝለት ለማቅረብ በሕገ መንግሥት የተሰጠ መብት የለውም ። ቢሆንም ይህ ግለሰብ ይህን ረቂቅ ሕግ በኢሕዴሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 71 መሠረት ሕግ ለማመንጨት መብት ከተሰጣቸው አካሎች ውስጥ ለአንደኛው በማቅረብና ይህንን ረቂቅም የተባለው ባለመብት አካል ካመነበትና ከተቀበለው ረቂቅ ሕጉ እንዲደነገግ ሕግ ለማውጣት በሕገ መንግሥቱ ሥልጣን ለተሰጠው አካል ማቅረብ ይችላል ።

የመነጨው ሕግ ዓይነት በሸንጐ የሚወጣ ከሆነ አዋጅ [1] ፣ በመንግሥት ምክር ቤት ከሆነ ድንጋጌ [2] ወይም ልዩ ድንጋጌ [3] ፡ እንዲሁም በሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት ከወጣ የፕሬዚዳንቱ ድንጋጌ [4] ሊባል የሚችል ዓይነት መሆን አለበት ። ልዩ የፕሬዚዳንቱ ድንጋጌ (አንቀጽ 87 (2) ሹመትን ብቻ የሚመለከት ስለሆነ ይህ ጽሁፍ አይመለከተውም ። የመነጨው ሕግ በሕገ መንግሥቱ መብት በተሰጣቸው አካላት እንደ ደንብ ሆኖ ሊወጣ ይችላል ።

መደንገግ ፤

በሕግ አወጣጥ ሂደት ውስጥ የመደንገግ ደረጃ የሚባለው ረቂቅ ሕግ ለማጽደቅ ሥልጣን ባለው አካል ይኸው ረቂቅ ሕግ የሚጸድቅበትና ሕግ የሚሆንበት ደረጃ ነው ። በኢሕዴሪ ሕገ መንግሥት መሠረት የአንዳንድ ሕጐች የድንጋጌ ሁኔታ ቁልጭ ብሎ የተቀመጠ ሲሆን የአንዳንድ ዓይነት ሕጐች አደነጋገግ ግን ግልጽ አይደለም ።

በኢሕዴሪ ሕገ መንግሥት የሕጐች ዓይነት ተዘርዝሮ የተቀመጠ ቢሆን ኖሮ ምናልባት ይህ አርእስት በደንብ ተብራርቶ በተተነተነ ነበር ። በተዋረድ ሲታዩ የሕግ ዓይነቶች እንደሚከተለው ሊቀመጡ ይችላሉ ።

የሕግ ዓይነት	አውጪው አካል
አዋጅ	ብሔራዊ ሸንጐ
ድንጋጌ	የመንግሥት ምክር ቤት ፣ የሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት
ደምብ	የሚኒስትሮች ምክር ቤት
አዋልድ ደንቦች	ሥልጣን የተሰጠው አካል

ከላይ ካለው የሕጐች ዝርዝር ውስጥ የሚታየው ግልጽ ግድፈት የመንግሥት ምክር ቤት ልዩ ድንጋጌ አለመኖሩ ነው ። ይህም ሕግ የሚወጣው በመንግሥት ምክር ቤት ሲሆን የሚወጣበትም ጊዜ ብሔራዊ ሸንጐ በጉባኤ ላይ በማይቀመጥበት ጊዜና ከስሙ እንደሚታየው " ልዩ ሁኔታ " በሚኖርበት ጊዜ ነው ። ልዩ ድንጋጌው የጸና ሆኖ የሚቆየው ከወጣበት ጊዜ ጀምሮ ለሚቀጥለው የብሔራዊ ሸንጐ ጉባኤ እስከሚቀርብበት ድረስ ያለውን ጊዜ ያካትታል ። በዚህ ጊዜ ውስጥ ልዩ ድንጋጌው ከፍተኛው የመንግሥት ሥልጣን አካል በሚያወጣው አዋጅ ላይ እንኳ የበላይነት ይኖረዋል ። ልዩ ድንጋጌው ለብሔራዊ ሸንጐው ከቀረበ በኋላ ወይ በሸንጐው ተቀባይነት ያጣና ሕግ መሆኑ ይቀራል ወይም ደግሞ ተቀባይነት ያገኝና በብሔራዊ ሸንጐው አማካይነት በአዋጅ መልክ ይወጣል ።

ከላይ በተመለከተው የሕጎች ዝርዝር ውስጥ ሌላው ያልተጠቀሰው የሕግ ዓይነት ደግሞ የፕሬዚዳንቱ ልዩ ድንጋጌ ነው ። የፕሬዚዳንቱን ልዩ ድንጋጌ የማውጣት ሥልጣን የሚመነጨው ከሕገ መንግሥት አንቀጽ 87 ነው ። ይህን ሥልጣን መጠቀም የሚቻለው ሸንጎው በጉባኤ ላይ በማይኖርበት ጊዜ ብቻ ነው ። የፕሬዚዳንቱ ልዩ ድንጋጌ በብሔራዊ ሸንጎ የተመረጡ ባለሥልጣኖች በፕሬዚዳንቱ መሾማቸው ወይም መሻራቸው ለሕዝብ የሚገለጽበት " ሕግ " ነው ። በአጠቃቀሙ አነስተኛነትና በተደጋጋሚ በሥራ ላይ የማይተረጐም በመሆኑ በዝርዝር አልመለከተውም ።

በመሠረቱ አዋጆች በብሔራዊ ሸንጎ ነው የሚታወጁት ። የመንግሥት ምክር ቤት ድንጋጌ ና ልዩ ድንጋጌ በመንግሥት ምክር ቤት ነው የሚታየወጁት ። የፕሬዚዳንቱ ድንጋጌ ደግሞ በፕሬዝዳንቱ ነው የሚታወጀው ። የደንቦች በአዋጅ መነገር ግን እላይ እንደ ተነጋገርንባቸው ሕጐች በአዋጅ መነገር ዐይነት ግልጽ ሆኖ አይገኝም ።

ደንብ የሚለው ቃል የተወሳው በሕገ መንግሥቱ በሁለት አንቀጾች ውስጥ ብቻ ነው ። በሁለቱም አንቀጾች ውስጥ ቃሉ የተነሳው ለመንግሥት አካሎች ከሚሰጥ ሥልጣን ጋር በተያያዘ መልክ ነው ። መጀመሪያ የተነሳው በአንቀጽ 82/1/ሐ/ ላይ ሲሆን ፤ ሁለተኛው ደግሞ አንቀጽ 92/1/ ላይ ነው ። " ተጠሪነታቸው ለብሔራዊ ሸንጐ የሆኑ የመንግሥት አካላት የሚያወጧቸውን ደንቦች ለመሻር . . . " የሚያስችል ሥልጣን አንቀጽ 82/1/ ሐ/ ለመንግሥት ምክር ቤት ይሰጣል ። የዚህን ንዑስ አንቀጽ ሁለንተናዊ መልኮች ለማየት ሙሉ ምርምር ከማካሄዳችን በፊት ተጠሪነታቸው ለብሔራዊ ሸንጐ የሆኑት የመንግሥት አካሎች የትኞቹ እንደሆኑ በመጠኑ ማየት ተገቢ ነው ። ተጠሪነታቸው ለብሔራዊ ሸንጐ የሆኑ የመንግሥት አካሎች (ከመንግሥት ምክር ቤትና ከሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት በቀር) የሚከተሉት ናቸው ።

1. የሚኒስትሮች ምክር ቤት
2. ጠቅላይ ፍርድ ቤት
3. የጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ ቢሮ
4. ብሔራዊ የሥርተ አደሩ ቁጥጥር ኮሚቴ
5. የጠቅላይ (የዋናው) ኦዲተር ጽ/ቤት
6. የአስተዳደርና ራስ ገዝ ክልሎች ከፍተኛ ሸንጐዎች ።

ከእነኝህም ውስጥ ሁለቱ አካሎች ማለትም ብሔራዊ የሥርተ አደሩ ቁጥጥር ኮሚቴና (በሕዝባዊ ድርጅቶች ውስጥ የሚጠቃለሉ ናቸው የሚል አቋም ካልተወሰደ በቀር) የጠቅላይ ኦዲተር ቢሮ በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 71 ሕግ የማመንጨት ሥልጣን አልተሰጣቸውም ። ከዚህም በላይ በአንቀጽ 63/3/ ሠ/ እና /ረ/ እና 64/ሠ/ ብሔራዊ የሥርተ አደሩ ቁጥጥር ኮሚቴና የጠቅላይ ኦዲተር ቢሮ አመሠራረትና የኃላፊዎቻቸው " አመራረጥ " ከመጠቀሱ በቀር ስለሥልጣናቸው ጭራሽ የተጠቀሰ ነገር የለም ።

ከዚህ በላይ በተዘረዘረው መሠረት ጥሬ ሀሳቡን ካየን በኋላ ወደ ዋናው ጥያቄያችን ማለትም ተጠሪነታቸው ለብሔራዊ ሸንጐ የሆኑ ሁሉም የመንግሥት አካ

ሎች ደንብ የመደንገግ ሥልጣን አላቸው ወይስ የላቸውም የሚለውን ነጥብ እን መልከት ።

እስቲ ወደ አንቀጽ 82/1/ ሐ/ እንመለስ ። የዚህ አንቀጽ ዋነኛ ምናልባትም ብቸኛ ዓላማ ተጠሪነታቸው ለብሔራዊ ሸንጎ የሆኑ የመንግሥት አካላት የሚያ ወጧቸውን ደንቦችና መመሪያዎች ለመሻር የሚያስችል ሥልጣን ለመንግሥት ምክር ቤት ለመስጠት ነው ። እንዲህ ሲባል ደግሞ ተጠሪነታቸው ለብሔራዊ ሸ ንጎ የሆነ ማናቸውም የመንግሥት አካላት ደንቦች የማውጣት ሥልጣን አላቸው ማለት አይደለም። ነገር ግን መብት ያላቸው እንደነኙህ ያሉት አካላት የሚያወጧቸ ውን ደንቦች የመንግሥት ምክር ቤት ለመሻር መብት አለው ማለት ነው። ይህ ንዑስ አንቀጽ ተጠሪነታቸው ለብሔራዊ ሸንጐ የሆኑ አካላት ደንቦችና መመሪያዎችን ሊያወጡ እንደሚችሉ አድርጐ ይቆጥራቸዋል ማለት ይቻላል። ስለዚህም በትክክል ለማጠቃለል ያህል ተጠሪነታቸው ለብሔራዊ ሸንጐ ለሆኑ አካላት ደንብ እንዲ ያወጡ የሚያስችል ሥልጣን ይህ አንቀጽ አይሰጣቸውም ።

በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 92/1/ በሕግ መንግሥቱ ውስጥ ለሁለተኛ ጊዜ ደ ንብ የሚለው ቃል የሚገኝበት ርዚህ ጉዳይ ላይ እንደሚከተለው ይነበባል ።

የሚኒስትሮች ምክር ቤት የሚከተለው ሥልጣንና ተግባር ይኖረዋል ፤

1. . . . ደንቦችና መመሪያዎች ማውጣት ፤

በሌላ በኩል ደግሞ አንቀጽ 97 2/ ን ብንመለከት የአስተዳደራዊና ራስ ገዝ ክል ሎች ሸንጐዎች መመሪያዎችን ብቻ ለማውጣት ሥልጣን አላቸው ።

ስለዚህ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ደንብ ለማውጣት ሕገ መንግሥታዊ ሥል ጣን ሲኖረው የአስተዳደራዊና ራስ ገዝ ክልሎች ሸንጐዎች ግን ይህ ሥልጣን የላ ቸውም ። አንቀጽ 82/1/ ሐ/ ለአስተዳደራዊና ራስ ገዝ ክልሎች ሸንጐዎች መመ ሪያ እንዲያወጡ ሥልጣን ይሰጣቸዋል ብሎ ለመከራከር መሞከር (በአንቀጽ 97/2/ መሠረት እንኳ ቢሆን/ አንቀጹ እንዲሰጥ የማይጠብቀውን ወይም የማያስበውን ነገር እንዲሰጥ ማሰብ ማለት ነው ።

ሌሎቹ የመንግሥት አካላትም ማለትም ጠቅላይ ፍርድ ቤት ፥ ጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ ቢሮ ፡ ብሔራዊ የሠርቶ አደሩ ቁጥጥር ኮሚቴና የጠቅላይ ኦዲተር ቢሮ ልክ እንደአስተዳደራዊና ራስ ገዝ ክልሎች ከፍተኛ ሸንጐዎች ሁሉ ደንብ የማውጣት ሕግ መንግሥታዊ ሥልጣን የላቸውም ።

በተቃራኒው በኩል ደግሞ ከዚህ በላይ የተጠቀሱት አካላት መብቶች በሙሉ በሕገ መንግሥቱ ውስጥ የተጠቀሱ ቢሆን ኖሮ ስለደንብ አወጣጥ አንድ አንቀጽ ይኖር ነበር ብሎ መከራከር ይቻላል ። ይህ እንደገማቹ ሁኔታ እየታየ ግምት ብቻ —የተሳሳተ ወይም ጥሩ ዓይነት— ሊሆን ይችላል ።

ወደ ሌላ ነጥብ ከመሻገራችን በፊት በሕገ መንግሥቱ ውስጥ የተጠቀሰው “ ደንብ ” የሚለው ቃል ምን ማለት እንደሆነ እናብራራ ። በተዋረድ ሲታይ አ ዋጅ ከመንግሥት ምክር ቤት ድንጋጌ ወይም ከሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት ድንጋጌ ይልቅ በበላይነት ደረጃ ላይ ይገኛል።ቢሆንም ሁለቱም የበላይ ሕጐች ናቸው ። በተ መሳሳይ ሁኔታም በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 92/1/ እንደተጠቀሰው ደንብ ምንም እንኳ በተዋረድ ሲታይ ከሌሎቹ የበላይ ሕጐች በሞላ የበታች ቢሆንም በደረጃው ግን ቀዳማዊ ሕግ ነው ።

በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 92/1/ መሠረት የሚወጡ ደንቦች አዋልድ ደንቦች አይደሉም ። ደንቦች የሚለው ቃል ትርጉሙ አዋልድ ደንቦች ወይም የበላይ ከሆኑ ሕጐች ማለትም ከአዋጅ ወይም ከመንግሥት ምክር ቤት ድንጋጌ ላይ የተመሠረቱ የአፈጻጸም ሕጐች ለማለት ቢሆን ኖሮ ምንም አንቀጽ በሕገ መንግሥቱ ውስጥ የአፈጻጸም ሕጐች ለማለት ቢሆን ኖሮ ምንም አንቀጽ በሕገ መንግሥቱ ውስጥ ባላስፈለገ ነበር ። ይህ ጉዳይ በተሻለ ሁኔታ ሊታይ የሚችለው የአፈጻጸም ሕግ እን ዲወጣ ሥልጣን በሚሰጠው ቀዳማዊ ሕግ ውስጥ ነው ።

ደንቦች የሚለው ቃል በአንቀጽ 82/1//ሐ/ እና በአንቀጽ 92/1/ ውስጥ አንድ ዓይነት ይዘት አለው ብሎ መገመት ስህተት ነው ። የብሔራዊ ሸንጐ ፣ የመንግሥት ምክር ቤት ወይም የሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት የሚያወጧቸውን ሕጐች የሚቃረኑ ማና ቸውንም ደንቦች (አዋልድ ይሁኑ ወይም ሌላ) ለመሻር የሚያስችል ሥልጣን በመ ንግሥት ምክር ቤት ሥልጣን ክልል ውስጥ ይወድቃል ። ማንኛውም ሕግ ከሕገ መንግሥቱ ጋር ተቃራኒ መሆን አለመሆኑን የሚወስንና ከላይ በተዘረዘሩት አካላት ላይ የበላይነት ያለው አካል መደበኛ ስብሰባውን በዓመት አንድ ጊዜ ከሚያካሂ ደው ከብሔራዊ ሸንጐ በቀር ሌላ ማንም የለም ። በተጨማሪም የመንግሥት ም ክር ቤት ሕገ መንግሥቱንና ሌሎች ሕጐችንም ጭምር ለመተርጐም ሥልጣን የተሰጠው አካል በመሆኑ (አንቀጽ 82/1/ ለ/) ፣ ደንቦችን የመሻር ሥልጣን (በአ ንቀጽ 82/1/ ሐ/) ይህ ሥልጣን በአንቀጽ 92/1/ ለተዘረዘሩት ዓይነት ደንቦች ብቻ የተወሰነ ነው ብሎ አቋም መውሰድ ስህተት ነው ።

ለማጠቃለል ያህል አዋልድ ያልሆኑና እንደቀዳማዊ ሕግ የሚቆጠሩትን ደን ቦች ለመደንገግ በሕገ መንግሥቱ ሥልጣን የተሰጠው የሚኒስትሮች ምክር ቤት ብቻ ነው ። ተጠሪነታቸው ለብሔራዊ ሸንጐ የሆኑ ሌሎች የመንግሥት አካላት እንደነኝህ ዓይነት ደንቦችን ለማውጣት ሕገ መንግሥታዊ መሠረት የላቸውም ።

አዋልድ ደንቦችን ወይም የአፈጻጸም ሕጐችን ለማውጣት እነኝህ አካሎች ወይም እንደሚኒስትር መሥሪያ ቤት ያሉ ሌሎች አካላት በቀዳማዊ ሕግ የተሰጠ ሥልጣን ሊኖራቸው ይችላል ። ምናልባት ጠለቅ ያለ ምርምር የሚያስፈልገውን ችግር ቢኖር የስያሜ ጉዳይ ነው ፤ ማለትም የመንግሥት አካላት የሚያወጧቸው አዋልድ ደንቦች ምን ስም ሊኖራቸው ይገባል ? እነኝህ ገላጭ የሆነ ስም ሊኖራ ቸው ይችላል ፤ አዋልድ ደንቦች ወይም የአፈጻጸም ደንቦች ሊባሉ ይችላሉ ።

መፈረም ።

መፈረም በሕግ አወጣጥ ሂደት ውስጥ አንዱ ደረጃ ነው ። መፈረም ከማጽ ደቅ በኋላ የሚመጣ ደረጃ ሲሆን ከፊርማ በኋላ ግን ማወጅ ይቀጥላል ። መፈረም ሥልጣን ነው እንኳ ተብሎ ቢቆጠርም እንዳስፈላጊነቱ ሊጠቀሙበት የሚቻል ሥልጣን አይደለም ። እንዲያውም ጠባየ ነክ ነው ። ማለትም ከመፈረም በፊት ያ ሉት ደረጃዎች መጠናቀቃቸው ከተረጋገጠ በኋላ ወዲያውኑ ሊወጡት የሚገባ ግ ግዴታ ነው ። ከታች እንደምናየው ይህ ሁኔታ ከብዙ ሶሻሊስት ሀገሮች ሕጐችና ልምዶች ጋር ተመሳሳይ ነው ። የአንዳንድ ሶሻሊስት አገሮች ሕገ መንግሥቶች አንድ የጸደቀ ሕግ በነጋሪት ጋዜጣ ላይ ሳይታተም ሊቆይ የሚችልበት ከፍተኛው ጊዜ እስከመቼ ሊሆን እንደሚችል የሚገልጽ አንቀጽ አላቸው ። ለምሳሌ ያህል በአ ልባኒያ ሕጐች በሕግ አውጪው ክፍል “ ከጸደቁ በኋላ ከ15 ቀን በማይበልጥ ጊዜ ውስጥ” በኦፊሴላዊ ጋዜጣ ላይ መታተም አለባቸው ።[5] በቡልጋሪያ ብሔራዊ ጉባኤ የጸደቁ ሕጐች “ ከጸደቁበት ጊዜ ጀምሮ ከ15 ቀን በማይበልጥ ጊዜ ውስጥ”

በመንግሥት ጋዜጣ ላይ መታተም አለባቸው ። [6] ይህ ሁኔታ በጀርመን ዲሞክራቲክ ሪፑብሊክም [7] ሆነ በሩማንያ [8] ተመሳሳይ ነው ።

ሕግን መፈረም የሚችሉት አካላት የትኞቹ እንደሆኑ በአንዳንድ አገሮች ሕገ መንግሥት በግልጽ ተጠቅሰዋል ። በሩሲያ ውስጥ " የሶቪየት ኅብረት ሕጎች ፣ ድንጋጌዎችና ሌሎችም የሶቪዬት ኅብረት የበላይ ምክር ቤት ውሳኔዎች በበላይ ምክር ቤቱ ፕሬዚዲየም ሊቀ መንበርና ጸሐፊ ፊርማዎች በየሪፓብሊኮቹ ይታተማሉ ። [9] በሩማኒያ ሶሻሊስት ሪፑብሊክ የታላቁ ብሔራዊ ጉባኤ ሕጎች በሪፐብሊኩ ፕሬዚዳንት ይፈርማሉ ። [10] የመንግሥት ምክር ቤት ሊቀመንበርና ጸሐፊ በሴይም (የፖላንድ ሕዝባዊ ጉባኤ) የሚወጡትን ሕጎች ይፈርማሉ ። [11] በኩባ በብሔራዊ ጉባኤው የጸደቁትን ሕጎች የመፈረም ኃላፊነት የተሰጠው ለሕዝባዊ ኃይል ብሔራዊ ጉባኤ ፕሬዚዳንት ነው ። [12] በሀንጋሪ ፓርላማ የተላለፉት ሕጎች የሚፈረሙት በሀንጋሪ ሕዝባዊ ሪፓብሊክ ፕሬዚዲየም ሊቀ መንበርና ጸሐፊ ነው ። [13]

በዚህ ጉዳይ ላይ የኢሕዲሪ ሕገ መንግሥት ምንም ነገር አይገልጽም ። ምናልባት ትንሽ ፍንጭ ቢኖር ከአንቀጽ 86/5/ በመነሳት ይሆናል ። ይህን ነገር በተመለከተ ይህ አንቀጽ እንደሚከተለው ይነበባል ።

> የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፓብሊክ ፕሬዚዳንት በዚህ ሕገ መንግሥትና በሌሎችም ሕጎች መሠረት የሚከተሉት ሥልጣንና ተግባሮች ይኖሩታል ።
>
> በብሔራዊ ሸንጎ ፣ በመንግሥት ምክር ቤትና በሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት የሚወጡትን ሕጎች በነጋሪት ጋዜጣ ማወጅ ።

በሕዝባዊ ጉባኤ የወጡትን ሕጎች ትክክለኛነት ለማረጋገጥ መፈረምና እነዚሁ ሕጎች በኦፊሴላዊ ጋዜጣ እንዲታተሙ መፈረም ሁለት የተለያዩ ነገሮች ናቸው ። የመጀመሪያው ተግባር የሚከናወነው (በተለይ በሁሉም ሶሻሊስት አገሮች) በጉባኤው ስብሳቢ አማካይነት ነው ። የኋለኛው የሚከናወነው ግን በመንግሥት ምክር ቤት ፕሬዚዲየም ሊቀ መንበር አማካይነት ነው ።

ሕግን በነጋሪት ጋዜጣ ማወጅና ሕግን መፈረም የተገናኙ ነገሮች በመሆናቸው ከአንቀጽ 86/5/ በመነሳት በብሔራዊ ሸንጎ ፣ በመንግሥት ምክር ቤትና በፕሬዚዳንቱ የሚወጡ ሕጎች በፕሬዚዳንቱ (ማለትም የሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት) ይፈረማሉ የሚል አስተያየት መስጠትና መከራከር ትክክለኛ ነው ።

ይህ ሁኔታ ስለመፈረም ጉዳይ ከፊል መልስ ሊሆን ይችላል ። በአንቀጽ 86/5 እና ከላይ በቀረበው ሀሳብ መሠረት የሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት የመንግሥት ምክር ቤት የሚያወጣቸውን ድንጋጌዎችና ልዩ ድንጋጌዎች እንዲሁም ራሱ የሚያወጣቸውን ድንጋጌዎችና ልዩ ድንጋጌዎች ብቻ ይፈርማል ። በዚህ አንቀጽ የመጀመሪያ ክፍል እንደ ተጠቀሰው በሚኒስትሮች ምክር ቤት የሚወጡ ደንቦችና በበላይ ሕግ መብት በተሰጣቸው አካሎች የሚወጡ አዋልድ ደንቦች አሉ ። ፕሬዚዳንቱ በነጋሪት ጋዜጣ የሚያውጃቸው ሕጎች በሕገ መንግሥቱ የተዘረዘሩ በመሆናቸው ፕሬዚዳንቱ ሌሎች ዝቅተኛ አካሎች የሚያወጣቸውን ሕጎች ይፈርም ማለት የማይጣጣም ሀሳብ ስለሚሆን በሚኒስትሮች ምክር ቤት የሚወጡትን ደንቦች ጠቅላይ ሚኒስቴሩ ፣ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ሊቀ መንበር ነውና ፣ እንዲፈርምባቸው ፣ እንዲሁም አዋልድ ደንቦችን ለማውጣት መብት የተሰጠው አካል የሚያወ

ጣቸውን ደንቦች የዚህ አካል የበላይ ኃላፊ እንዲፈርምባቸው ቢደረግ አግባብ ነው ብዬ አምናለሁ ።

በነጋሪት ጋዜጣ ማሳተም

በሕግ አወጣጥ ሂደት ውስጥ የመጨረሻው ደረጃ የተደነገጉትን ሕጎች ለዚሁ ጉዳይ በተዘጋጀ ጋዜጣ ላይ ማሳተም ነው ። የዚህ ሂደት ደረጃ አጠቃላይ ዓላማ ሕጎችን ኅብረተሰቡ ወይም ሕዝቡ እንዲያውቃቸው ለማድረግ ነው ።

ሕጎችን በጋዜጣ ማሳተም ልክ ሕጎችን እንደመፈረም ሁሉ ሁልጊዜም ያለ ማቋረጥ መደረግ ያለበት ነው ። ምክንያቱም በጋዜጣ ማሳተም ሥልጣን ሳይሆን የሕግ አወጣጥ ሂደት አንዱ አካል ነውና ። ይህንን ኃላፊነት የወሰደው አካል ሕጉ በትክክለኛው አካል መደንገጉንና መፈረሙን ካረጋገጠ በኋላ ለዚሁ ሲባል በተቋቋመ ጋዜጣ አማካይነት ያውጃል ።

በጋዜጣ ማሳተም ሕጎች ለታተመባቸው ጋዜጦችና ለእያንዳንዱም የሕግ ዓይነት ተከታታይ ቁጥር መስጠትን ያካትታል ።

በኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት መሠረት ሕጎች በአንድ አካል ወይም በአንድ ግለሰብ አማካይነት ብቻ በነጋሪት ጋዜጣ ላይ አይታተሙም ። የሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት “ በብሔራዊ ሸንጎ ፣ በመንግሥት ምክር ቤትና በሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት የሚደነገጉትን ሕጎች ”[14] በነጋሪት ጋዜጣ ያውጃል ። ይህ ደግሞ አዋጆችን ፣ የመንግሥት ምክር ቤት ድንጋጌዎችና ልዩ ድንጋጌዎችን ፣ የፕሬዚዳንቱን ድንጋጌዎችን ና ልዩ ድንጋጌዎችን ጭምር ያካትታል ። ነገር ግን ቀደም ሲል ካየነው የሕጎች ዝርዝር ውስጥ በሚኒስትሮች ምክር ቤት የሚወጡ “ ሕገ—ደንቦች ” እና መብት በተሰጣቸው የመንግሥት አካላት የሚወጡ አዋልድ ሕጎች ወይም የአፈጻጸም ደንቦች ይገኙበታል ። ስለዚህ እነኚህ ሕጎችና ደንቦች እንደሌሎቹ ሕጎች ሁሉ በነጋሪት ጋዜጣ መታተም ይኖርባቸዋል ። ከዚህ ጋር በማያያዝ እነኚህን ደንቦች በነጋሪት ጋዜጣ የሚያውጃቸው ማነው የሚለው ጥያቄ ይከተላል ። ለዚህ ጥያቄ የዚህ ጽሁፍ አቅራቢ የሚሰጠው መልስ በሚኒስትሮች ምክር ቤት ለሚደነገጉ ሕጎች ጠቅላይ ሚኒስትሩ ፣ በመንግሥት አካሎች ለሚወጡ የአፈጻጸም ደንቦች ደግሞ የነኝህ አካሎች ተጠሪዎች ያውጃሉ የሚል ይሆናል ።

በደረጃ ቀደም ተከተል ሲታዩ አብዛኛቹ ሕጎች በአዋጅ ፣ በመንግሥት ምክር ቤት ድንጋጌና በፕሬዚዳንት ድንጋጌ መልክ ስለሚወጡ ነጋሪት ጋዜጣው እነኝህን ሕጎች በነጋሪት ጋዜጣ ለማወጅ ሥልጣን በተሰጠው በሪፓብሊክ ፕሬዚዳንት ቢሮ ሥር ቢተዳደር የተሻለ ይሆናል ።

ክለሳና ቅንብር

በሕግ አወጣጥ ሂደት ውስጥ የክለሳና የቅንብር ደረጃ ከማመንጨት ደረጃ ቀጥሎ የሚመጣ ደረጃ ነው ። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ይህን ጉዳይ ወደኋላ እንዲመጣ ያደረግሁት ይኸው የጽሑፍ የመጨረሻ ክፍል አስተያየቶችን የያዘ ክፍል በመሆኑ ነው ።

ለጥናታችን የተመረጡትን አንዳንድ አገሮች ልምድ ከመመርመራችን በፊት ክለሳና ቅንብር ራሱ ምንን እንደሚያካትት ባጭሩ ለመመልከት እንሞክራለን ። በሕግ አወጣጥ ሂደት ውስጥ ይህ ደረጃ ሲደረስ እያንዳንዱ ረቂቅ ሕግ በሚከተሉት አንጻር ይመረመራል ፣ እንዲሁም ይገመታል ።

1. ከሕገ መንግሥቱ ፡ (ከቻርቲ) ከመንግሥት ፓሊሲና ዕቅድ ጋር አለ መቃረኑ ፤
2. ከሕግ ማርቀቅ ቴክኒክና የሕጎች መርህ ጋር መጣጣሙ
3. ለእያንዳንዱ የሕግ ዓይነት ከተቀመጠው ቅርጽ ጋር መጣጣሙ
4. በሕጉ ውስጥ ውስጣዊና ውጫዊ ቅራኔዎች መጥፋታቸውና
5. ረቂቅ ሕግ ሊያስወግድ የፈለገውን ችግር ማቃለል የሚችሉ አንቀጾች መኖራቸውን ማረጋገጥ ።

በዚህ ሂደት ውስጥ የሚያልፍ ማንኛውም ረቂቅ ሕግ ያለምንም ማመንቃት ሁሉም ባይሆኑም አብዛኞቹ ስህተቶቹ ይወገዳሉ ።

ስለዚህ ጠቃሚ የሕግ አወጣጥ ደረጃ ጉዳይ ከሌሎች አገሮች ልምድ ለማወቅ መጣር በትምህርታዊነቱ ብቻ ሳይሆን ለፖሊሲ አውጪዎችም በጣም ጠቃሚ ነው ሆላንዶች እላይ የተጠቀሱትን ተግባሮች የሚያከናውን በሚኒስትሮች ምክር ቤት ቢሮ ውስጥ የሚገኝ የሕግ ኮሚሽን አላቸው ። [15] በፈረንሳይ ክለሳና ቅንብር በካውንስል ዴኤታ [16] ሲካሄድ በፌዴራል ጀርመን ግን ይህ ተግባር በፍትህ ሚኒስቴር መሥሪያ ቤት ይሚላል ። [17]

በኢትዮጵያ ጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ መንግሥት የረቂቅ ሕጎችን ክለሳና ቅንብር ያከናውን የነበረው የሚኒስትሮች ምክር ቤት የሕግ ኮሚቴ ነበር ። [18] እያንዳንዱ ሕግም የሚመነጨው ወይም የሚያልፈው በሚኒስትሮች ምክር ቤት ነበር ።

በኢሕዴሪ መንግሥት ሁኔታው የተለየ ነው ። ቀደም ሲል እንደዓየነው ሕጎች ቀጥታ ተጠሪነታቸው ለሚኒስትሮች ምክር ቤት ካልሆነ አካሎች ይመነጫሉ ። ይህ ሁኔታ የሚኒስትሮችን ምክር ቤት ሕግ ኮሚቴ መብት እንዳይኖረው ስለሚያደርገው የሁሉንም ሕጎች የክለሳና የቅንብር ተግባር እንዳያሟላ ያደርገዋል ። በአዲሱ የሚኒስትሮች ምክር ቤት አወቃቀር የዚህ ኮሚቴ ህልውና እንደሚቀጥል አድርገን ብንገምት ከዚህ አካል የሚወጡት ሕጎች ምናልባት በበፊት ሁኔታ ሊከለሱና ሊቀናበሩ ይችላሉ ።

ይህ ሁኔታ በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 71 የተዘረዘሩት ቀሪዎቹ በስምንት አካሎች የሚያመነጯቸውን ረቂቅ ሕጎች እጅግ አስፈላጊ የሆነውን የክለሳና የቅንብር ተግባር የሚያከናውን አካል አልባ ያደርጋቸዋል ። ከእነኝህ ስምንት አካላት የሚወጡትን ሕጎች ለመከለስና ለማቀናበር የሚችል አካል መፍጠር ይቻላል ። ነገር ግን በዚህ ጽሑፍ አቅራቢ አስተያየት በአሁኑ ሰዓት በአገሪቱ ውስጥ ካለው የሕግ ባለሙያዎች እጥረት አኳያ ሲታይ አለአስፈላጊና ከአቅም በላይ ሆኖ ይታያል ። በተጨማሪም ሌላ የክለሳና የቅንብር ማዕከል እንዲኖር ማድረግ የሚኒስትሮች ምክር ቤት የሕግ ኮሚቴ (ከሚኒስትሮች ምክር ቤት ለሚመነጩ ሕጎች) እና ሌላው አቀናባሪ አካል (በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 71 ከተዘረዘሩት ስምንት አካላት ለሚወጡ ሕጎች) የከለሷቸውንና ያቀናበራቸውን ሕጎች እንደገና መከለስና ማቀናበር በሚያስፈልግበት ጊዜ ሌላ አንድ ተጨማሪ አቀናባሪ እንዲኖር ግድ የሚል ይሆናል ።

ይህ ሁኔታ ደግሞ ሕግ አውጪ ማዕከልን የማቋቋምና ሚኒስትሮች ምክር ቤት የሕግ ኮሚቴን ማፍረስ ያሻል ወደሚል ሀሳብ ያመራናል ። በዚህ ሕግ አውጪ ማዕከል ተነጻጻሪ እጩዎች የሚከተሉት ይሆናሉ ።

- የመንግሥት ምክር ቤት
- የሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት ቢሮ
- የሚኒስትሮች ምክር ቤትና
- የፍትህ ሚኒስቴር

የመንግሥት ምክር ቤት የሕግ ማውጣት ተግባሮችን በሚመለከት ረገድ ዋነኛ ማዕከል ነው ። የመንግሥት ምክር ቤት የብሔራዊ ሸንጎው ቋሚ አካል መሆኑ ፣ ከፍተኛው ሕግ አውጪ አካል መሆኑ ፣ ድንጋጌዎችን የማውጣት ሥልጣኑ ፣ ሕገ መንግሥቱንና ሌሎች ሕጎችን መተርጐም ከመቻሉ ጋር ተጣምሮ ፣ እንዲሁም ተጠሪነታቸው ለብሔራዊ ሸንጐ የሆኑ የመንግሥት አካሎች የሚያወጧቸውን ደንቦችና መመሪያዎች የመሻር ሥልጣኑን ስንመለከት የመንግሥት ምክር ቤት ሕግ አውጪ ማዕከል ይሁን ለሚለው ሀሳብ በቂ ድጋፍ ከሚሰጡት ምክንያቶች ዋነኞቹ ናቸው ።

የሪፓብሊኩ ፕሬዚዳንት ቢሮ ሕግ አውጭ ማዕከል ይሁን የሚለው ሀሳብ የሚነሳው በአመዛኙ በሁለት ምክንያቶች ነው ። አንደኛው ድንጋጌ ለማውጣት ፕሬዚዳንቱ ሥልጣን ያለው መሆኑ ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ አዋጆችን ፣ የመንግሥት ምክር ቤት ድንጋጌዎችንና ልዩ ድንጋጌዎችን ፣ የፕሬዚዳንቱ ድንጋጌዎችንና ልዩ ድንጋጌዎችን በነጋሪት ጋዜጣ የማወጅ ኃላፊነት የተሰጠው የፕሬዚዳንቱ ቢሮ በመሆኑ ነው ።

የሚኒስትሮች ምክር ቤት ሕግ አውጪ ማዕከል ይሁን ለሚለው ሀሳብ ምክንያት የሚሆነው በዚህ አካል ሊመነጩ የሚችሉት ሕጐች ብዛት ስላላቸው ብቻ ነው ። አብዛኞቹ የመንግሥት ተግባሮች የሚከናወኑት በሚኒስትር መሥሪያ ቤቶችና በሌሎች ከፍተኛ የመንግሥት አካሎች ስለሆነ በአዋጅ ፣ በመንግሥት ምክር ቤት ድንጋጌዎች ፣ በፕሬዚዳንቱ ድንጋጌዎች ደንቦች መልክ የሚወጡት ሕጐች በጣም በብዛት የሚወጡት ከሚኒስትሮች ምክር ቤት ነው ። ደንቦችን ለመደንገግ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ያለውን ሥልጣን ደግሞ ካየን ይህን አቋማችንን የሚደግፍ ነው ።

ከላይ ከተዘረዘሩት ውስጥ መጨረሻ ላይ የተጠቀሰው እጩ የፍትህ ሚኒስቴር ነው ። ለሕግ አውጪ አካልነት ይህን ሚኒስቴር የምናጩው አስፈላጊው የባለሙያ ኃይል በበቂ ሁኔታ ይገኝበታል የሚለውን ግምት በመውሰድ ነው ።

ከላይ በቀረበው ትንታኔና በግልጽ እንደሚታየው ሕግ አውጪ ማዕከል የመንግሥት ምክር ቤት መሆን አለበት ወደሚል ማጠቃለያ ያመራናል ።

ረቂቅ ሕጐች ከተለያዩ ምንጮች ወደ ሕግ አውጪው ማዕከል መላካቸውና ሕግ በማርቀቅ ሂደት ውስጥ ያለውን ውስብስብነትና ቴክኒክ ልብ ካልን በኋላ በኔ በኩል የምሰጠው አስተያየት ማናቸውም ረቂቅ ህጐች ወደሚደነግጋቸው አካል ከመሄዳቸው በፊት እነኝህኑ ረቂቆች የሚከልልና የሚያቀናብር ኮሚቴ መቋቋም አለበት የሚል ይሆናል ። ኮሚቴው የተወከለና የሕግ ማርቀቅ ውጣ ውረድ በደንብ የሚያውቅ መሆን አለበት ።

የኮሚቴው አባሎች ከሚከተሉት ቢውጣጣ የተሻለ ይሆናል ።

- ከመንግሥት ምክር ቤት
- ከፍትህ ሚኒስቴር
- ከጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ ቢሮ
- ለሚረቀቀው ሕግ ኃላፊነት የወሰደው አካል
- ስለሕግ ማርቀቅ ጥሩ ዕውቀት ያላቸው ከ3 የማይበልጡ ግለ ሰቦች

የግርጌ ማስታወሻ ፣

* በሚኒስትሮች ምክር ቤት ሕግ መምሪያ ኃላፊ ፡ ኤል ኤል ቢ ፣ ሕግ ፋኩልቲ አ. አ. ዩ. (ቀ.ኃ.ዩ.) ኤል ኤል ኤም ፡ (ኮሎምቢያ ዩኒቨርሲቲ) ። በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ሕግ ፋኩልቲ በትርፍ ጊዜ አስተማሪ ።

1. የኢሕዲሪ ሕግ መንግሥት አንቀጽ 63 ።
2. ከዚያው ጠቀሳ ፡ አንቀጽ 82/3/ ።
3. ከዛው ጠቀሳ ፡ ከላይ የተጠቀሰው አንቀጽ 86/4/ ።
4. ይህ ጉዳይ በአንድ ወይም በሁለት ፓራግራፎች ብቻ የሚጠቃለል አይደለም። የሕግ መንግሥቱ አንቀጽ 83 ከብዙ አጨቃጫቂ አንቀጾች አንዱ ከመሆኑም በላይ ሕገ መንግሥትን የሚያጠኑ ተመራማሪዎች ብዙ ምርምር እንዲያካሂዱበት የሚጠይቅ ነው ።
5. የአልባኒያ ሕዝብ ሪፓብሊክ ሕገ መንግሥት ፡ አንቀጽ 74 ።
6. የቡልጋሪያ ሕዝብ ሪፓብሊክ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 84/1/ ።
7. የጀርመን ዲሞክራሲያዊ ሪፓብሊክ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 65/5/ ።
8. የሮማኒያ ሶሻሊስት ሪፓብሊክ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 57 ።
9. የዩ.ሶ. ሶ. ሪ. ሕገ መንግሥት አንቀጽ 116 ።
10. የሩማኒያ ሶሻሊስት ሪፓብሊክ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 57 ።
11. የፖላንድ ሕዝብ ሪፓብሊክ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 25/2/ ።
12. የኩባ ሪፓብሊክ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 79/ዲ/ ።
13. የሀንጋሪ ሕዝባዊ ሪፓብሊክ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 26 ።
14. የኢሕዲሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 87/5/ 1/ ።
15. አር አርዘቭስኪ ፡ “ ዘ ሲስተም ኤንድ ሞድ ኦፍ ክሪኤቲንግ ሎው ኤንድ ዘ ፓሊሽ ፒፕልስ ሪፓብሊክ ” “ዘ ሎው ኢን ፖላንድ ” ፡ (1978) ከገጽ 7-38
16. ደብሊዩ ዲል ፡ ሌጂስሌቲቭ ድራፍቲንግ ፡ ኢኒው አፕሮች ፡ ከገጽ 334-335
17. ከላይ የተጠቀሰው
18. ሺፈራው ወ/ሚ ፡ በዚሁ እርእስት “ ክፍል አንድ ፡ የሕግ አወጣጥ በጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር መንግሥት ” እላይ ገጽ — ተመልከት ።

ጠቅላይ ፍርድ ቤት

አራተኛ ችሎት ፡፡

ይግባኝ ባይ የአየለች ወልደ ገብርኤል ሞግዚት መልስ ሰጭ ጥሩነሽ ተሰማ
የፍትሐ ብሔር ይግባኝ መ. ቁ. 394/72

የመውሰድ ጥያቄ—ከጋብቻ ውጭ የተወለደ ልጅን አባት ማንነት ስለማረጋገጥ—አባትነትን በማወቅ የተሰጠን ቃል ለማረጋገፍጥ ሊቀርብ ስለሚገባው ማስረጃ ፡፡

የፍትሐ ብሔር ሕግ 747 ፡ 748 ፡ 751 ፡ 752 ፤

ይግባኝ ባይዋ ከጋብቻ ውጭ በተፈጸመ የሩካቤ ሥጋ ግንኙነት የወለደቻት አየለች ወልደገብርኤል የሚች የአቶ ወልደገብርኤል ተክለማርያም ልጅ መሆኗ ይረጋገጥልኝ በማለት ለከፍተኛው ፍ/ቤት አቤቱታ አቅርባ ፡ ፍ/ቤቱ አመልካቿ የቆጠረቻቸው ምስክሮች ያስረዱት ፍሬ ነገር ስለማይታመን ጥያቄዋ ተቀባይነት የለውም በማለት የሰጠውን ውሳኔ በመቃወም የቀረበ ይግባኝ ነው ፡፡

ውሳኔ ፦ ከፍተኛው ፍ/ቤት የሰጠው ውሳኔ ተሽሮ አየለች የአቶ ወልገብርኤል ተክለማርያም ልጅ ናት ተብሎ ተበይኗል ፡፡

1. በሕግ ከታወቁት ግንኙነቶች ውጭ የተወለደ ልጅ የአባቱን ማንነት ለማረጋገጥ የሚችለው አባቱ ነው የተባለው ሰው አባትነቱን ያወቀለት ከሆነ ነው፡፡
2. በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 748/2/ በተደነገገው መሠረት አባትነት ማወቅ ውጤት የሚኖረው በጽሑፍ ከሆነ ነው ፡፡
3. አባትነትን በማወቅ የሚሰጥ ቃል በጽሑፍ መሆን ካለበት ቃሉን ለማስረዳት የሚቀርበው ማስረጃ ጽሑፍ እንዲሆን የግድ ነው ፡፡
4. በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 146 ከተደነገገው ውጭ አባትነትን በማወቅ የተሰጠን ቃል በምስክሮች ማረጋገጥ አይቻልም ፡፡
5. በፍ. ሕ. ቁጥር 747/2/ መሠረት አባትነትን በማወቅ የሚሰጥ ቃል የአባትነትን ውጤት እንዲያስከትል ታስቦና ታቅዶ መደረግ ስለሚያስፈልገው ፤ በቁጥር 748/2/ መሠረት ደግሞ ጽሑፉ አባትነቱን በሚያውቀው ሰው በግል ያልተጻፉ ሌሎች ነዋሪ ሰነዶችንም የሚጨምር መሆን ስለሚገባው ፤ አየለች የአቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም ልጅ መሆኗን በማረጋገጥ በምትማርበት ተቋም ተመዝግቦ የተገኘው ፍሬ ነገር ብቁ ማስረጃ ሆኖ ተቀባይነት የማያገኝበት ምክንያት የለም ፡፡

ታኅሣሥ 14 ቀን 1975 ዓ ም ዳኞች መክብብ ጸጋው በየነ አብዲ መኰንን አናጋው ፡፡

ይግባኝ ባይዋ ሙሉነሽ ዓለሙ በከፍተኛው ፍርድ ቤት ያቀረበችው የክስ አቤቱታ ፡ ከመዋቹ ከአቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም ጋር በነበረን የግብረ ሥጋ ግንኙነት ተማሪ አየለችን ወልጄላቸዋለሁ ፡ መዋቹ አየለች ልጃቸው መሆኗን ተቀብለው ልብስ ሲሰጡና ቀለብ ሲሰፍሩ ለዘመድ ለወዳጅ አስታውቀው ሲያስተምሯት ቆይተዋል ፡፡ ስለዚህ ተማሪ አየለች የአቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም ልጅ

መሆኗ ተረጋግጦ ማስረጃ ይሰጠኝ የሚል ነው ። መልስ ሰጭ የመዋቹ ባለቤት ስትሆን ይግባኝ ባይዋ ያቀረበችውን ጥያቄ ተቃውማለች ። መቃወሚንም የመሰረተችው መዋቹ ልብስም ሰጥተው ፣ ቀለብም ሰፍረው አያውቁም ፣ በሕይወት በነበሩበት ጊዜ ሕጉ በሚያዘው መሠረት ልጅነቷን በጽሑፍ አልተቀበሏትም ፣ መዋቹ ልጅነቷን በጽሑፍ ካልተቀበሏት በቀር ያቀረበችው ጥያቄ ውጤት የለውም ፣ ልጅነቷን በምስክር ልታስረዳ አትችልም በሚሉ ነጥቦች ላይ ነው ። ከፍተኛው ፍርድ ቤት በግራቀኙ በኩል የቀረበውን ክርክርና ማስረጃ መርምሮ የአመልካቿ ምስክሮች ያስረዱት ፍሬ ነገር አይታመንም ሲል ጥያቄዋን ባለመቀበል መስከረም 29/1972 ዓ ም በዋለው ችሎት ውሳኔ ሰጥቷል ። የአሁኑ ይግባኝ የቀረበውም ይህን ውሳኔ በመቃወም ነው ።

በዚህ ጉዳይ የተረጋገጠውን ፍሬ ነገርና በሕጉም ስለአባትነት ማረጋገጥ ጉዳይ የተጻፉትን ድንጋጌዎች በሚገባ መርምረናል ። እንደመረመርነውም አየለች ወልደ ገብርኤል የአባቷን ማንነት ለማረጋገጥ መነሻ ያደረገችው እናቷ፣ አባት ነው ከተባለው ከወልደ ገብርኤል ተክለማርያም ጋር የጋብቻ ወይም እንደባልና ሚስት የሚቆጠር ከጋብቻ ውጭ የሆነ ግንኙነት ነበረው በማለት አይደለም ። አየለች ተወለደች የተባለው ከጋብቻ ወይም ጋብቻን ከሚመስል ግንኙነት ውጭ ነው ። እንደልማዳዊ አጠራሩ በዲቃላ የተወለደች ልጅ መሆኗ ነው ። በዚህም ምክንያት አየለች አባት ነው ከተባለው ሰው መወለዷን በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 740/1/ ወይም 745/1/ በተጣሉት ግምቶች ማስረዳት አይቻላትም ። አየለች ዲቃላ በመሆኗ የመዋቹ ልጅ ነኝ ለማለት የምትችለው ይኸው ሰው አባትነቱን አውቆልኛል በማለት ነው ። /ቁ. 742/ ። አባትነትን ማወቅ ውጤት የሚኖረው በጽሑፍ ከሆነ ነው ፣ / ቁ. 748/1 በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 146 ሕግ ቁጥር 146 ከተደነገገው ውጭ የአባትነትን ማወቅ በምስክሮች ማረጋገጥ አይፈቀድም (ቁ. 748/2/) ። እርግጥ በቁጥር 146 የተጻፈው ድንጋጌ እስካሁን እሥራ ላይ አልዋለም ። በሕጉ በታቀደው መሠረት የክብር መዝገብ ጽ/ቤት በኢትዮጵያ አልተቋቋመም ። የክብር መዝገብ ጽ/ቤት ባለመቋቋሙም አስቀድሞ የተመዘገበ ነገር ስለማይኖር ዳኞች በቁጥር 146 መሠረት በምስክሮች እንዲጣራ የሚፈቅዱት ነገር የለም ። በዚህ አንጻር የአሁኑ ጉዳይ ሲታይ ከፍተኛው ፍርድ ቤት ይግባኝ ባይዋ አባቴ ነው የምትለው ሙዋቹ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም አባትነቱን ያወቀላትና ልጅነቷን የተቀበላት መሆኑን ቀድሞውንም በምስክሮች እንድታስረዳ የፈቀደላትና የቆጠረቻቸውንም ምስክሮች አስቀርቦ የሰማላት በማይገባ ሆኖ አግኝተነዋል ።

እንግዲህ በ1953 ዓ ም በወጣው የፍትሐ ብሔር ሕግ አባትነትን ማወቅ በጽሑፍ ካልሆነ በቀር ውጤት አይኖረውም ። ይህን ድንጋጌ ማውጣት ያስፈልገው ከ1953 ዓ ም በፊት የነበረው የአባትነት ማረጋገጥ ሥርዓት ነው ። ሕጉ ከመውጣቱ በፊት አባትነት የሚረጋገጥበት የታወቀ ደንብ ባለመኖሩ ፣ መወለድን በማንኛው ዓይነት ማስረጃ ከማስረዳት የሚከለከል ነገር አልነበረም ። ይህም የተዝረከረከ የማስረጃ አቀራረብ ሁኔታ አስከፊ ውጤትን ማስከተሉ አልቀረም ። የሥርዓቱ ልልነት አንድን ሰው በሀብትና በማኅበራዊ አቋሙ በመምረጥ ልጅን ለማስታቀፍ የተመቸ ነበር ። በተለይ እናት በማለች ብቻ አባትነት የሚታወቅበት ጊዜ በመኖሩ ይህዓይነቱ ማስረጃ ብቁ ነው መባሉና ተቀባይነት ማግኘቱ እውነተኛው አባት ቀርቶ እናት ልጅዋን ለፈለገችውና ለመረጠችው ሰው ለመስጠት ያስችላት እንደነበረ የታወቀ ነገር ነው ። ከእናት ጋር የግብረ ሥጋ ግንኙነት ከፈጸሙ ወንዶች አንዱን ከሌላው በማማረጥ ልጅን በሀብቱና በማኅበራዊ አቋሙ የተሻለ ሆኖ ለተገኘው አባት ማስታቀፉ እየተስፋፋ በመሄዱ ፣ የኢትዮጵያን ሕጎች ዘመናዊ ለማድረግ በመምከር የጋብቻ ሕጉ ሲጻፍ ይኸው ጉዳይ በሚገባ ታስቦበታል ። ዛሬ

በመሥራት ያለው የፍትሐ ብሔር ሕግ በ1952 ዓ ም ሲወጣ ስለጋብቻ በተጻፉት ድንጋጌዎች በአንድ በኩል ልጅ ያለአባት እንዳይቀር ፣ ከሌላ በኩል ደግሞ አባት ያልሆኑ ሰዎች አላግባብ አባት እንዳይሆኑ ጥረት ተደርጓል ። ልጅ ያለአባት እንዳይቀር ጥረት የተደረገው በጋብቻና ጋብቻ ሳይኖር እንደ ጋብቻ በሚቆጠር ግንኙነት የተወለዱትን ልጆች አባትነት በሚመለከት ረገድ ነው ። በጋብቻ የተወለደ ልጅ የእናትየዋ ባል ልጅ (ቁጥር 740) ፤ እንዲሁም ጋብቻ ሳይኖር እንደ ጋብቻ በሚቆጠር ግንኙነት የተወለደ ልጅ እናትየዋን ይዞ የተቀመጠው ሰው ልጅ (ቁ.745)፣ እንደሚሆን በሕጉ ግምት ተጥሏል ። የመወለድ ጥያቄ አስቸጋሪ የሚሆነው ከጋብቻና እንደ ጋብቻ ከሚቆጠር ግንኙነት ውጭ በተፈጸመ ሩካቤ ሥጋ የተገኘ ልጅ አባት ማንነት በሚረጋገጥበት ጊዜ ነው ። ሕጉም ከፍተኛ ጥንቃቄ ያደረገው በዲቃላ የተወለደ ልጅ አባት የሚታወቅበትን ደንብ በማጥበቅ አባት ያልሆነ ሰው በማያስተማምን ማስረጃ ያልወለደው ልጅ አባት ነህ እንዳይባል ነው ። በዚህ ምክንያት የአባቱ ማንነት በሕጉ ግምት ያልታወቀለት ልጅ መወለዱን ማረጋገጥ የሚቻለው አባቴ ነው የሚለው ሰው ያወቀውና የተቀበለው ከሆነ ነው ። አባትነትን ማወቅ ደግሞ በጽሑፍ እንዲደረግና ማስረዳትም የሚቻለው በጽሑፍ ማስረጃ መሆን እንዳለበት በሕግ ታዞአል ። ሕጉ ሲነደፍ በዲቃላ የተወለደን ልጅ አባትነት ማወቅ በጽሑፍ እንዲሆን ያነሳሳውና የገፋፋው ምክንያት ምን እንደሆነ ከፍ ብለን ገልጠነዋል ። ሕጉ ከመውጣቱ በፊት የነበረውን የተዝረከረከ አሠራር ሥርዓት ለማስያዝና ልቅ በሆነ በማያስተማምን ማስረጃ አንድ ሰው ከእናት ጋር የግብረ ሥጋ ግንኙነት በማድረጉ ብቻ በእናት ፍላጐትና ምርጫ የአባትነት ግዴታ እንዳይጣልበት ለማድረግ መሞከሩ ተገቢና ተቀባይነት ያለው ነገር ነው ። ነገር ግን አንዱን ችግር ለመወጣት ሲሞክር የሕጉ መጥበቅ የባሰ ሌላ ችግር አስከትሏል ። ሕጉ በሚወጣበት ጊዜ የዲቃላን ልጅ አባትነት ማረጋገጥ የሚቻለው አባት ነህ የተባለው ሰው ልጁን በጽሑፍ ካወቀውና ከተቀበለው ነው ተብሎ መደንገጉ በኢትዮጵያ ውስጥ ያለውን ችግር በሚገባ በማመዛዘን የተወሰደ እርምጃ ሆኖ አይታይም ። ሕጉ ከታወጀበት ጊዜ ከመቶ ዘጠና በላይ የሆነው የኢትዮጵያ ሕዝብ ማንበብና መጻፍ የማይችል መሐይም እንደነበረ የሚያከራክር አይደለም ። ዛሬም ከሃያ ዓመታት በኋላ ትክክለኛው መቶኛ በውሉ ተለይቶ አይታወቅ እንጂ በቅርቡ የተጀመረው ዘመቻ ሙሉ በሙሉ ውጤት እስኪያገኝ ድረስ አብዛኛው የኢትዮጵያ ሕዝብ ከማሐይምነት እንዳልተላቀቀ አፍ የሚያካፍት አይመስለንም። ታዲያ ይህ ዓይነቱ ነባራዊ ሁኔታ የነበረና ያለም መሆኑ እየታወቀ ስንቱ ሰው መጻፍና ማንበብ ችሎ ነው በዲቃላ የተወለደን ልጅ አባትነት ማወቅ ውጤት የሚኖረው በጽሑፍ ከተደረገ ነው ተብሎ የተደነገገው የሚለው ነገር በብዙ ሰዎች በተለይም በዳኞች አእምሮ ሁሉ ጊዜ የሚጉላላ ጥያቄ ነው ። የማንበብና የመጻፉ ችሎታ ብቻ ሳይሆን ችሎታው እንኳ ቢኖር በጽሑፍ አባትነትን የመቀበል ነገር በብዙ ሥነ ልቦናዊና ማኅበራዊ ሁኔታዎች የተወሰነ ነው ። ስንት አባቶች ናቸው በዲቃላ የወለዱትን ልጅ አባትነታቸውን በጽሑፍ በማወቅ ነገሩን ይፋ ለማድረግ ፈቃደኛ የሚሆኑት ? ፤ ስንትስ እናቶች ናቸው አባት ነህ የተባለውን ሰው የጽሑፍ ማረጋገጫ ሰጠን ብለው አስቀድመው ለመጠየቅ የሚቃጡት ? ዳኛው የሚኖረው በኅብረተሰብ ውስጥ ፡ የሚዳኛቸውም ባለጉዳዮች የኅብረተሰቡ አባላት በመሆናቸው ፡ እነዚህን ሁሉ ነባራዊ የግልና ማኅበራዊ ችግሮች ይገነዘባቸዋል ። እርግጥ ዳኛው ችግሩን ብቻ መሠረት አድርጎ የተጻፈውን ሕግ ወደ ጐን ትቶ በራሱ አስተያየትና ርትአዊ ዝንባሌ ይፈርድ ዘንድ አይቻለውም ። ዳኛው ሊያደርግ የሚችለው ነገር ቢኖር ሕጉ አሻሚ በሚሆንበት ጊዜ የአካባቢውን ሁኔታ በማመዛዘን መሆን ይገባዋል ብሎ በሚያምንበት መንገድ ለሕጉ ድንጋጌዎች ተገቢውንና ተስማሚውን ትርጓሜ መስጠት ነው ። በያዝነው ጉዳይ ለሁለቱ ወገኖች ክር

ክር አግባብነት ያለው በቁጥር 748(1) የተጻፈው ድንጋጌ ነው ። በዚህ ድንጋጌ አባትነትን ማወቅ በጽሑፍ መሆን አለበት ሲባል ጽሑፉ በማን ፣ ለምንና እንዴት መደረግ ይኖርበታል የሚል ጥያቄ የሚያስነሳ ሆኖ እናገኘዋለን ። በተለይም በቁጥር 747/2/ አንድ ሰው አባትነቱን በማረጋገጥ የሚሰጠው ቃል አባትነትን የማወቅ ውጤት እንዲያስገኝ ታስቦና ታቅዶ መሆን የለበትም ተብሎ መደንገጉ አሻሚነቱን የበለጠ ጉልህ ያደርገዋል ። ሕጉ ሲወጣ አብዛኛው ሕዝብ ማንበብና መጻፍ እንደማይችል አስቀድሞ ሲረቀቅ በኋላም ተመክሮበትና ተዘክሮበት በሚታወጅበት ጊዜ ይዘነጋል ብለን አንገምትም ። ይህ ካልተዘነጋ ደግሞ የተፈለገው ክብደት ያለው በጽሑፍ የሰፈረ ማስረጃ እንጂ ጽሑፍ አባትነቱን በሚያውቀውና በሚቀበለው ሰው የግድ መደረግ ይኖርበታል ተብሎ ነው እንልም ። አሳብና ፈቃዱ አባት ነህ የተባለው ሰው መሆን ይኖርበታል እንጂ አባትነቱን የሚያውቀው ሰው ቃሉን ሶስተኛ ሰው በጽሑፍ እንዲያሰፍርለት በማድረግ ጽሑፉን ራሱ በፊርማው ሊያረጋግጠው ይችላል ። ረቂቁን ያዘጋጁት ምሁርና በኋላም ሕጉን ያወጣው ክፍል አባትነትን ማወቅ በጽሑፍ ካልሆነ ውጤት የለውም ሲል በኢትዮጵያ ውስጥ የነበረውንና ያለውን የመሐይምነት ሁኔታ ጭራሽ ካልዘነጉት በቀር ጽሑፍ በሶስተኛ ሰው ሊዘጋጅ ይችላል በሚል ግምት ተነሳስተው ነው እንላለን ። አፈጻጸሙ በዚህ መልክ እንደሚሆን ታስቦና ታቅዶ ነው ብንል እንኳ ፣ ችግሩን በከፊል እንጂ በሙሉ አንወጣውም ። አባትነቱን ያወቀው ሰው ማንበብና መጻፍ ባለመቻሉ ቃሉን በሶስተኛ ሰው አጽፎ የጣት ምልክት ፊርማውን በጽሑፍ ግርጌ በሚያሰፍርበት ጊዜ በዚሁ ሕግ ቁጥር 1728/3 የተጻፈው ድንጋጌ ሳይሙዋላ ይቀርና ሌላ ችግር ይዞ ብቅ ሊል ነው ። አባትነቱን ያወቀው ሰው መሐይም ከሆነ ፣ በቁጥር 1728/3/ በተነገረው መሠረት ፊርማውን የውል አዋዋይ ሹም ወይም ሬጅስትራር ወይም ዳኛ በሥራው ላይ ሆኖ ካላረጋገጠው ላያስገድደው ነው ማለት ነው ። እንኳን ለድብቅነት ከፍተኛ ዝንባሌ ያለው በዲቃላ የተወለደ ልጅን አባትነት በማወቅ የሚሰጠው ቃል ቀርቶ ፣ ግልጥ የሆኑት ሌሎች የፍትሐ ብሔር ተግባራት ሲፈጸምም በቁጥር 1728/3/ የተጻፈው ድንጋጌ ሁሉ ጊዜ ተመዋልቶ አይገኝም ። አባትነትን በማወቅ የተሰጠ የጽሑፍ ማስረጃ ቢቀርብ እንኳ በሕግ የታዘዘውን ፎርማሊቲ አሙዋልቶ የማይገኝ በመሆኑ ፣ ይህም ሌላ ክርክር ሊያስነሳ ነው ።

ይህ ብቻ አይደለም ። በዲቃላ የተወለደ ልጅን አባትነት በማወቅ የሚሰጥ ቃል በጽሑፍ መሆን አለበት ከተባለ ፣ ነገሩ የፎርምን ጉዳይ የሚመለከት ነውና ጽሑፉ ውጤት እንዲኖረው በሁለት ምስክሮች እንዲረጋገጥ የግድ ነው የሚል አስተሳሰብ አይጠፋም ። ይህን የአስተሳሰብ ፈለግ ከሚከተሉት አንዱ ፕሮፌሰር ጆርጅ ችችኖቪች ናቸው ። ችችኖቪች “ ሙወለድ በኢትዮጵያ ፍትሐ ብሔር ሕግ ” በሚለው ጽሑፋቸው አባትነትን ማወቅ በጽሑፍ ሁኖ በሁለት ምስክሮች ፊርማ መረጋገጥ አለበት የሚል ትችት ሠንዝረዋል (የኢ. ሕ. መጽሔት ቅጽ 3 ቁጥር 2 ገጽ 497) ። ችችኖቪች እዚህ መደምደሚያ ላይ የደረሱት በቁጥር 748 የተጻፈውን ድንጋጌ ከቁጥጥር 172/2/ ጋር አጣምሮ በማየት ይመስላል ። ቁጥር 1727/2/ የሚገኘው በፍትሐ ብሔር ሕግ የውልን ጉዳይ በሚመለከተው ክፍል ነው ። እንደ ሚታወቀው ሁሉ ውል የሁለት ወገኖችን ፈቃድና ድርድር የሚመለከት ነገር ነው ። አባትነትን በማወቅ የሚሰጥ ቃል ግን በአንድ ወገን የሚፈጸም ተግባር ነው ። እርግጥ አባትነትን በማወቅ የሚሰጥ ቃል መሠረት ያለው መሆኑን እናት እንድንታጸድቀው (ቁጥር 751/1/ ፣ እንዲሁም ልጁ አካለ መጠን ሲያደርስ እንዲቀበለው ያስፈልጋል (ቁ. 752) ። እዚህ ላይ መገንዘብ ያለብን ግን አባትነትን በማወቅ የሚሰጥ ቃል እናት እንድታጸድቀውና ልጁም አካለ መጠን ሲያደርስ እንዲቀበለው ያስፈልጋል ሲባል ተግባሩ በውል ድርድር ዓይነት የሚፈጸም አለመሆኑን ነው ። ከዚ

ህም ሌላ አባትነትን በማወቅ የሚሰጥ ቃል በጽሑፍ ሆኖ በምስክሮች መረጋገጥ አለበት ከተባለ ፡ በቁጥር 747/2/ የተጻፈው ድንጋጌ ዋጋ ቢስ ሊሆን ነው ። ጽሑፉ በሁለት ምስክሮች መረጋገጥ የሚያስፈልገው ቢሆን ኑሮ አባትነትን በማወቅ የሚሰጥ ቃል የአባትነትን ማወቅ ውጤት እንዲያስገኝ ተብሎ መደረግ የለበትም የሚለው ድንጋጌ ባላስፈለገም ነበር ። አባትነትን በማወቅ ፡ የሚሰጥ ቃል የአባትነትን ማወቅ ውጤት ማወቅ ውጤት እንዲያስገኝ ታቅዶና ታስቦመሆን አያስፈልግውም ተብሎ ከተደነገነገ ሰነዱ ለሌላ ነገር ታቅዶ የአባትነትን ማወቅ እግረመንገዱን የሚሰጥ ማረጋገጫ ስለሆነ ፡ በጽሑፍ ላይ ምስክሮች እንዲፈርሙበት ያስፈልጋል ሊባል አይቻልም ። ለዚህም ግልጥ አስረጂ ሊሆነን የሚቻለው ደብዳቤ ነው ። በደብዳቤ አባትነትን በማወቅ እግረ መንገዱን ማረጋገጫ ሊሰጥ ይቻላል ። ማንም ሰው ቢሆን ደብዳቤ ለዘመዱና ለወዳጁ ሲጽፍ ምስክሮች አያስፈልግም ። ሌላው ለአንድ መሥሪያ ቤት የሚጻፍ አቤቱታ ነው ። አባት ነህ የተባለው ሰው በአቤቱታው ውስጥ አባት መሆኑን እግረ መንገዱን ቢጠቀስ ፡ አቤቱታው በሁለት ምስክሮች መረጋገጥ አለበት አይባልም ። ለአንድ መሥሪያ ቤት የሚጻፍ አቤቱታ ምን ጊዜም ቢሆን በምስክሮች አይረጋገጥም ። ይህን ሁሉ ሕጉን በትክክል ከተረጐምነው ክርክሩ አያስኬድም ለማለት እንዲያው ለነገሩ አነሳነው እንጂ ድንጋጌው በመጀመሪያ ሲነደፍ አባትነትን በማወቅ የሚሰጥ ቃል በጽሑፍ ሆኖ በአራት ምስክሮች መረጋገጥ አለበት የሚል ነበር ።

የፍትሐ ብሔር ሕጉን ያረቀቁት ፕሮፌሰር ሬኔ ዳቪድ " የጋብቻ ሕግ በኢትዮጵያ ፍትሐ ብሔር ሕግ " ከሚለው ማብራሪያቸው እርሳቸው አባትነት ማወቅ በአራት ምስክሮች መረጋገጥ ይኖርበታል ያሉትን ኮሚሽኑ በምርስክሮች መረጋገጥ ይኖርበታል የሚለውን ክፍል ሠርዞ ድንጋጌውን አሁን ባለበት ቅርጹ እንደተወው ገልጠውታል / ገጽ 66 ፡ ግርጌ ማስታወሻ ቁ. 103ን ይመለከታል ። በዚህም ምክንያት አባትነትን ለማረጋገጥ የሚቀርብ ጽሑፍ በሁለት ምስክሮች መረጋገጥ ይኖርበታል የሚለው ክርክር እምብዛም ክብደት ያለው ሆኖ አይታይም ። ክብደት ባይኖረውም ይህ የክርክር ነጥብ አስቀድሞ የተነሳና ወደፊትም የሚነሳ በመሆኑ አባትነትን በማወቅ የተሰጠውን ቃል ለማስረዳት የሚቀርብ የጽሑፍ ማስረጃ ምን ያህል አወዛጋቢ ሊሆን እንደሚችል መገመት አያዳግትም ።

እንግዲህ ይህን ሁሉ ችግር አጣምረን ስናየው በዲቃላ የተወለደን ልጅ አባትነት በማወቅ ረገድ የተፈለገው ግልጥና አስተማማኝ የሆነ በጽሑፍ የሠፈረ ማስረጃ እንጂ ፡ ጽሑፉ ሁል ጊዜ የግድ አባትነቱን በሚያውቀው ሰው መዘጋጀትና መረጋገጥ አለበት ተብሎ ነው አንልም ። ለምሳሌ አንድ ሰው ፍርድ ቤት ቀርቦ በሌላ ጉዳይ የምስክርነት ቃሉን በሚሰጥበት ጊዜ እግረ መንገዱን " ከልጄ ከእገሌ ጋር ሆኜ እንዲህ በማድረግበት ጊዜ ይህን ወይም ያን ሁኔታ ተገነዘብኩ " በማለት የሚሰጠው ቃል በመዝገብ ሠፍሮ ሊገኝ ይችላል ። ከጊዜ በኋላ እገሌ ተብሎ የተጠቀሰው ልጅ ከዚሁ ሰው መወለዴ ይረጋገጥልኝ በማለት አቤቱታ አቅርቦ አባት ነህ የተባለው ሰው ቀደም አድርጐ በሌላ ጉዳይ ያስመዘገበውን የምስክርነት ቃል በአስረጂነት ቢቆጥር ፡ ይህ በፍርድ ቤት መዝገብ ሰፍሮ የሚገኘው ፍሬ ነገር ተቀባይነት ሊኖረው አይገባም ለማለት ይቻላልን ? በእኛ አስተያየት ፍርድ ቤት እምነት የሚጣልበት የሕዝብና የመንግሥት ባለአደራ በመሆኑ ፡ ባለጉዳዩ በፊርማው ባያረጋግጠውም በመዝገብ ሠፍሮ የተገኘው ፍሬ ነገር ብቁና አስተማማኝ ተብሎ ማስረጃነቱ ተቀባይነት ሊኖረው ይገባል እንላለን ። ፍርድ ቤቱ የገለልተኛነት አቋም ያለው ወይም ይኖረዋል ተብሎ የሚገመት በመሆኑ በመዝገቡ ውስጥ ሠፍሮ የሚገኘውን ፍሬ ነገር አስረጂነቱን አንጠራጠረውም ። በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 747 /2/ አባትነህ የተባለው ሰው የሚሰጠው ቃል በተለይ የአባትነትን ማወቅ

ውጤቶች እንዲያስከትል ተብሎ የተደረገ መሆን አያስፈልገውም ተብሎ ሲደነ
ገግ እንደዚህ ዓይነቱን ሁኔታም እንዲጨምር ነው ብለን እንገምታለን ፡፡

የአሁኑን ጉዳይ በምናጣራበት ጊዜ አቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም በወ/
ሮ ቀለመወርቅ ትምህርት ቤት በሚሠራበት ጊዜ አየለችን በ1965 ዓ ም እዚሁ ትም
ህርት ቤት አስገብቷት እስከ 1971 ዓ ም ድረስ ስትማር መቆየቷን ትምህርት ቤቱ
ጥቅምት 11/1972 ዓ ም በቁጥር 39/65/11 በተጻፈ ደብዳቤ አረጋግጦልናል ፡፡ አቶ
ወልደ ገብርኤል አየለችን ስለማንና በምን ሁኔታ እዚሁ ትምህርት ቤት ሊያስገባት
እንደቻለ ጉዳዩን የሚያውቅ የትምህርት ቤቱ ባለሥልጣን አግባብነት ያላቸውን
ማስረጃዎች ይዞ ቀርቦ ሁኔታውን እንዲያስረዳን አድርገናል፡፡ባለሥልጣኑንም የጠራ
ነው የአባትነት ማወቁን ነገር በግል አስረጅነት እንዲያረጋግጥ ሳይሆን በትምህ
ርት ቤቱ መዝገብ ምን እንደሠፈረና በምን ሁኔታ ሊመዘገብ እንደቻለ ፣ እንዲሁም
የትምህርት ቤቱን የአሠራር ሁኔታ እንዲያስረዳን ነው ፡፡ በዚህም መሠረት የትም
ህርት ቤቱ ጸሐፊ አቶ ማርቆስ ይልማ ቀርቦ አቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም
ዘበኛ እንደነበረ ፣ የትምህርት ቤቱ ሠራተኞች ከአብራካቸው የተከፈሉትን አንዳ
ንድ ልጆች እዚሁ ትምህርት ቤት እንዲያስገቡ በተፈቀደው መሠረት አቶ ወልደ
ገብርኤልም በ1965 ዓ ም አየለች ከአብራኩ የተከፈለች ልጁ መሆኗን ገልጠ እንድ
ትማር ያስመዘገባት መሆኑን ፣ ልጅቱም አየለች ወልደገብርኤል ተብላ ተመዝግ
ባና የአቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም ልጅ መሆኗ በትምህርት ቤቱ ዘንድ ታ
ውቆ እስከ 1971 ዓ ም በዚሁ ትምህርት ቤት ስትማር መቆየቷን አረጋግጦልናል ፡፡
የትምህርት ቤቱ ጸሐፊ አቶ ወልደ ገብርኤል ተክለ ማርያም አየለችን በሚያስመ
መዘግብበት ጊዜ በቃል እንጂ በጽሑፍ የጠየቀውና በአየለች ሪፖርት ካርድ ላይም
በፊርማው ያረጋገጠው ነገር አለመኖሩን ገልጦልናል ፡፡ ይህም እንዴት ሳይደረግ
እንደቀረ ጠይቀነው ፣ ስለማስመዝገቡ መዋቹ የትምህርት ቤቱ ሠራተኛ በመሆ
ናቸው ልጄ ናት ብለው በቃል ካረጋገጡ በቂ እንደሚሆንና ሪፖርት ካርዱም መፈ
ረም አለመፈረሙን ትምህርት ቤቱ ምንጊዜም የማይቆጣጠረው ነገር እንደ
ነበረ አስረድቶናል ፡፡ እንግዲህ ይህን ሁሉ ስናየው የምንደርስበት መደምደሚያ
ምን መሆን ይገባዋል ? የወ/ሮ ቀለመወርቅ ትምህርት ቤት የመንግሥት ተቋም
ነው፡፡ በመንግሥት ተቋምነቱም ገለልተኛና የሕዝብን አደራ ጠባቂ ነው ብለን እን
ገምታለን ፡፡ ይህ ግምት በተቃራኒ ማስረጃ እስካልፈረሰ ድረስ ኃላፊዎቹ የሚያረ
ጋግጡትንና በመዝገቡ ሠፍሮ የሚገኘውን ፍሬ ነገር እንጠራጠረውም ፡፡ በያዝነው
ጉዳይ መዋቹ አቶ ወልደገብርኤል ተክለማርያም አየለች ልጁ መሆኗን በማረጋገጥ
እሚሠራበት ት/ቤት እንዲያስተምራት እንዲፈቀድለት በጽሑፍ የጠየቀው ነገር
ባይኖርም ፣ በአየለች ሪፖርት ካርድም ላይ ፊርማውን ባያሰፍርም ፣ እርሱ በሚሠ
ራበት ትምህርት ቤት ፣ የእርሱ ልጅ መሆኗን ራሱ በቃል ባረጋገጠው መሠረት
የእርሱ ልጅ ናት ተብላ በትምህርት ቤቱ ዘንድ ታውቃ ፣ አየለች ወልደገብርኤል
ተብላ ተመዝግባ ስትማር መቆየቷ ተረጋግጦልናል ፡፡ ከፍ ብለን የገለጥነው ግምት
እስካለ ድረስ የትምህርት ቤቱን ገለልተኛነትና ሐቀኛነት አንጠራጠረውም ፡፡ እዚህ
ላይ ሳናነሳውና ሳንተችበት የማናልፈው ነጥብ ቢኖር አንድ ሰው አባት ነኝ ብሎ
አንድን ልጅ ትምህርት ቤት ማስገባቱ ብቻ አባት መሆኑን አያረጋግጥም በማለት
ከአንዳንድ ወገኖች ሊሠነዘር የሚችለውን አስተያየት ነው ፡፡ በእርግጥም አስተያ
የቱ በተለይ በአሁኑ ጊዜ መሠረት እንደሚኖረው እናምናለን ፡፡ በትምህርት ቤት
አካባቢ የሚሠሩ አንዳንድ ሰዎች ከአብራካቸው ያልተከፈለውን ልጅ አባቱ ነኝ
በማለት የሚሠሩበት ትምህርት ቤት ሊያስመዘግቡና ሊያስገቡ እንደሚችሉ እንገ
ምታለን ፡፡ መታወቅ ያለበት ቁም ነገር ግን በመጀመሪያ ደረጃ በአሁኑ ጊዜ እንደ
ዚህ ዓይነቱ ሁኔታ የተፈጠረው የተማሪዎች ቁጥር በመጨመሩና ትምህርት ቤቶች

በመጣበባቸው ምክንያት ነው ። ሁለተኛ ደግሞ በትምህርት ቤቶች አካባቢ የሚሠሩ ሰዎች ራሳቸው ያልወለዱትን ልጅ አባት አስመስለው በማቅረብ የሚሠሩበት ትምህርት ቤት የሚያስመዘግቡትና የሚያስገቡት የማያውቁትን ሰው ሳይሆን የዘመዳቸውን ወይም የወዳጃቸውን ወይም የጐረቤታቸውን ልጅ ነው ። በያዝነው ጉዳይ አየለች ወ/ሮ ቀለመወርቅ ትምህርት ቤት የተመዘገበችበትን ጊዜና ሁኔታ ፣ እንዲሁም ሙዋቹ አቶ ወልደገብርኤል ተክለማርያም አየለችን ልጄ ናት ብሎ በሚሠራበት ትምህርት ቤት ለማስመዝገብና ለማስገባት ሊነሳሳበት የሚችለውን ምክንያት አዛምደን ስናየው ከፍ ብለን ለገለጥነው አስተያየት በር የሚከፍት ሆኖ አላገኘነውም ። እየለችም ወ/ሮ ቀለመወርቅ ትምህርት ቤት ተመዝግባ የገባችው በ1965 ዓ ም ነው ዛሬ 1973 ዓ ም በመሆኑ ከስምንት ዓመታት በፊት የነበረው የተማሪዎች ቁጥርና የትምህርት ቤቶች መጣበብ ባሁኑ ጊዜ ካለው ሁኔታ ጋር በምንም ዓይነት አንድ ሊሆን አይችልም ። ያን ጊዜ የተማሪዎች ቁጥር እንዳሁኑ አልበረከተም ፣ ትምህርት ቤቶች እምብዛም አልተጣበቡም ፡ ልጁን ወደ ትምህርት ቤት ለማስገባት በትምህርት ቤት አካባቢ የሚሠሩ ሰዎችን ርዳታ በመሻት የማስመሰል የአባትነት ግንኙነት መፍጠር ያስፈልግ ነበር አንልም ። ከዚህም ሌላ መዋቹ አቶ ወልደ ገብርኤል ተክለ ማርያምና የአየለች እናት እንዳችም የሥጋ ዝምድና የላቸውም ። ንጹህ ወዳጅ ነበረችም አልተባለም ። አባት ነህ የተባለው ሰውና የአየለች እናት የሚኖሩት በተለያዩ ሠፈሮች በመሆኑ ጐረቤቶችም አልነበሩም ። ታዲያ ይህን ሁሉ አገናዝበን ስናየው አቶ ወልደገብርኤል ተክለማርማም የአየለች እናት ዘመዱ ወይም ንጹህ ወዳጁ ወይም ደግሞ ጐረቤቱ ካልሆነች ፣ አየለችን እሚሠራበት ትምህርት ቤት ልጄ ናት ብሎ ያስመዘገባትና ያስገባት በእርግጥ ልጁ ብትሆን ነው የሚለውን መደምደሚያ የሚያጠናክር ሆኖ እናገኘዋለን ።

አየለች የአባቷ ማንነት እንዲረጋገጥላት ለፍርድ ቤት አቤቱታ ያቀረበችው ከተወለደች ከአሥራ አንድ ዓመታት በኋላ ነው ። አቤቱታውን በምታቀርብበት ጊዜ አባት ነው የተባለው አቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም በሞት ተለይቱል ። አቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም በሕይወት በነበረበት ጊዜ የአየለች መወለድ ክርክር አስነስቶ አደባባይ አልወጣም ። አንድ ሰው በፍርድ ቤት ክስ በማቅረብ መብቱን ለማረጋገጥ የሚሞክረው ሌላው ወገን ግዴታውን ሳያከብርለት ሲቀር በመሆኑ ፣ አየለች አቶ ወልደገብርኤል በሕይወት በነበረበት ጊዜ አቤቱታ ሳታቀርብ አሥራ አንድ ዓመት ሙሉ የቆየችው አባቴ ነው ያለችው ሰው ልጅነቷን ስለተቀበላት ነው ብለን እንገምታለን ። አቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም ዛሬ በሕይወት ቢኖር ምናልባት ይህ ነገር ክርክር ማስነሳቱ እጅግ ያጠራጥረናል ። እርሱ በሕይወት ባለመኖሩም አሳቡን ልናውቀው አልቻልንም ። እርሱ በሞት በመለየቱ ምክንያት በቁጥር 750 በተደነገገው መሠረት በእግሩ ተተክተው አባትነቱን ለማወቅ በሕግ ሥልጣን የተሰጣቸው ወደ ላይ የሚቆጠሩ ዘመዶቹ እንዳሉ ፈቃዱን ያሙዋሉለት እንደሆነ ፤ በማለት አስቀርበን ለመጠበቅ ብንሞክርም እነርሱም አለመኖራቸውን ተረድተናል ። አቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም ከሕግ ሚስቱ ልጅ አላስወለደም ። ከይግባኝ ባይዋ እናት ጋር የግብረ ሥጋ ግንኙነት ለመፈጸም የተነሳሳውና አየለችንም ለማስወለድ የበቃው ያለልጅ እንዳይቀር በማሰብ ይመስላል ።

አቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም በዚህ አሳብ ተነሳስቶ አየለች ተወልዳ ለትምህርት ቤት ስትደርስ ልጄ ናት ብሎ በዘበኛነት በሚሠራበት ትምህርት ቤት አስገብቶ ፣ አየለች በትምህርት ቤቱ አስተዳደርና አካባቢ የእርሱ ልጅ መሆኗ ታ

ውቆ ፣ በእርሱ አባትነትን ስም ስትጠራና የመወለዷም ነገር አባት ነው የተባለው ሰው በሕይወት በነበረበት ጊዜ አንድም ክርክር ሳያስነሳ ቆይቶ ዛሬ እርሱ በሞት ሲለይ የአባቷ ማንነት የሕግን ቡራኬ እንዲያገኝ ለፍርድ ቤቱ አቤቱታ ሲቀርብ በነገሩ ለማያገባት ወገን ጥያቄውን ስለተቃወሙት ብቻ የሙዋቹን አሳብ እንዳናከሽፍበት ፣ ዓላማውን እንዳናደናቅፍበት ፣ ፈቃዱን እንዳናጓድልበት ብለን እንሠጋለን ። መልስ ሰጭዋ በነገሩ የማያገባት ወገን ናት ያልነውም ያለምክንያት አይደለም ። እርግጥ መልስ ሰጭና የሙዋቹ በሕግ የታወቀች ሚስት እንደነበረች አያከራክርም ። በሚስትነቷም ከሙዋቹ ጋር ጋብቻው ጸንቶ በቆየበት ጊዜ ያፈራቸውን የጋራ ሀብት ድርሻዋን የሚነፍጋት የለም ። መልስ ሰጭዋ የሙዋቹ ሚስት እንጂ ወራሽ ባለመሆኗ ፣ የአየለች ልጅነት ቢታወቅ የእርስዋ መብት በምንም ዓይነት አይነካም ። የአየለችን ጥያቄ መቃወም የሚችሉ በሙዋቹ ውርስ ተጠቃሚ የሆኑ ወገኖች ብቻ ነበሩ ። ነገር ግን ለሙዋቹ በሕግ ወይም በኑዛዜ ወራሽ ነኝ በማለት ከመልስ ሰጭዋ በቀር በተቃዋሚነት የቀረበ የለም ። መልስ ሰጭዋ ደግሞ የሙዋቹ የሕግ ወይም የኑዛዜ ወራሽ አለመሆኗን ከፍ ብለን ገልጠነዋል ። ከሙዋቹ ስላልወለዶች የራሴን እንኳ ባይሆን ለውርሱ በመጀመሪያ ደረጃ ተጠሪዎች ሊሆኑ የሚችሉትን የልጆቼን መብት አስከብራለሁ የማትለው ነገር ነው ። በአጭሩ አየለች የአቶ ወልደገብርኤል ልጅ መሆኗ ፣ ቢታወቅ በግለሰብ ደረጃ መብቱ የሚነካ አንድም ወገን የለም ። ምናልባትም በዚህ ነገር በከፊል ይጐዳል ከተባለ የሚጐዳው ኅብረተሰቡ ብቻ ነው ። የዛሬው ሕጻን የነገው ተተኪ ዜጋ በመሆኑ ፣ እስከተቻለ ድረስ የእያንዳንዱ ዜጋ የቤተሰብ ግንኙነት እንዳይበጠስ ፣ ማኅበራዊ አቋሙ እንዳይፋለስ ፣ ልጅ ያላባት ቀርቶና የዝምድና ሐረጉ ተቆርጦ ሸክም እንዳይሆን ኅብረተሰቡ አጥብቆ የሚያስብበት ጉዳይ ነውና በኅብረተሰቡ ላይ ሊደርስ የሚችለው ጉዳይት የአየለች አባት ማንነት በመታወቁና በመረጋገጡ ከሚሰጠው ጥቅም ጋር ሲመዛዘን በጣም አነስተኛ ነው ።

እንግዲህ ነገሩን ስናጠቃልለው አየለች በዲቃላ የተወለደች ልጅ በመሆኗ ፣ የአባቷን ማንነት ማረጋገጥ የምትችለው አባቴ ነው ያለችው አቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም አባትነቱን ያወቀላት ከሆነ ነው ። በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 146 ከተደነገገው ውጭ አባትነቱን አውቆለኛል ፣ ልጅነቴን ተቀብሎኛል የሚለው ነገር በምስክሮች ማረጋገጥ አይቻልም ። አባትነትን ማወቅ ውጤት የሚኖረው በጽሑፍ ከሆነ ነው ። ነገር ግን ሕጉ ሲወጣ በነበረውና በአሁኑም ጊዜ በኢትዮጵያ ውስጥ ባለው የመሀይምነት ሁኔታ አንጻር ሲታይ አባትነቱን አውቆልኛል የሚለውን ፍሬ ነገር ለማስረዳት የሚቀርበው የጽሑፍ ማስረጃ ሁሉ ጊዜ አባትነቱን በሚያውቀው ሰው የግድ መደረግ አለበት አይባልም ። ያባትነትን መታወቅ ለማስረዳት የሚቀርብ የጽሑፍ አስረጂ በማን ፣ ለምንና እንዴት መደረግ አለበት የሚለው ነገር በብዙ አቅጣጫ ሲታይ አሻሚና አከራካሪ ስለሆነ ፣ ሕጉ ከነበረውና ካለው ነባራዊ ሁኔታ ጋር ይጣጣም ከተባለና በቁጥር 748/1/ የተነገረው ድንጋጌ አባትነቱን በሚያውቀው ሰው በግል ያልተጻፉ ሌሎች ነዋሪ ሰነዶችንም የሚጨምር ከሆነ የተፈለገው ክብደት ያለው በጽሑፍ የሠፈረ አስተማማኝ ማስረጃ ነው የሚለው አስተሳሰብ ተገቢ ሥፍራ ሊሰጠው ይገባል ። ይህ ከሆነ ደግሞ አየለች ስትማርበት የነበረው የወ/ሮ ቀለመወርቅ ትምህርት ቤት ምንም እንኳ እንዲዚህ ዓይነቱን ጉዳይ እንዲያረጋግጥ በተለይ አደራ ባይጣልበትም ፣ ገለልተኛ ከሆነ ወይም ነው ተብሎ በሚገመት መንግሥታዊ ተቋም ተመዝግቦ የተገኘው ፍሬ ነገር በቁጥር 748/1/ መሠረት በታዘዘው ጽሑፍ ዘንግ የማይመደብበት ምክንያት የለም ። አየለች ከአቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም መወለዷ ቢረጋገጥ ፣ በግለሰብ ደረጃ መብቱ የሚነካበት ጥቅሙ የሚጓደልበት የሙዋቹ የሕግ ወይም የኑዛዜ ወራሽ አላገኘንም ። መ

ልስ ሰጭዋም የአየለችን ጥያቄ የተቃወመችው በነገሩ ውስጥ ለመግባት የሚያስ ችላት አንዳችም መብት ሳይኖራት ነው ። የአየለች መወለድ ምናልባት የተለየ ውጤት ሊያስከትል ይችል የነበረው ሙዋቹ በሕይወት ከነበረበት ጊዜ ቢክዳትና ክርክር ቢነሳ ነበር ። አቶ ወልደገብርኤል ተክለማርያም ግን በሕይወት በነበረበት ጊዜ የአባትነቱ ጥያቄ ክርክር ያላስነሳ በመሆኑ ፤ ዛሬም እርሱ በሕይወት ባ ኖር የአየለችን ልጅነት መካዱን አልፎ ተርፎም ነገሩ ክርክር አስነስቶ አደባባይ መውጣቱ እጅግ ያጠራጥረናል ። እያንዳንዱ የአባትነት ማወቅ ጥያቄ በኢትዮጵያ ግዙፍ ሁኔታዎች አንጻር እንደ ነገሩ ሁኔታ ታይቶና ተመዛዝኖ መወሰን ካለበት ፤ በተለይ በዚህ ጉዳይ የቀረበውን ማስረጃ የምንጥልበት አጥጋቢ ምክንያት አላገኘ ንም ። ስለዚህ ከፍተኛው ፍርድ ቤት የሰጠውን ፍርድ ሽረን አየለች የአቶ ወልደ ገብርኤል ተክለማርያም ልጅ ናት በማለት ወስነናል ። ፍርዱ መሻሩን እንዲያውቀው የዚህ ውሳኔ ግልባጭ ለከፍተኛው ፍርድ ቤት ይተላለፍለት ብለናል ።

የጠቅላይ ፍርድ ቤት

ፓናል

ይግባኝ ባይ አቶ ታደሰ ጉርሙ መልስ ሰጭ ወ/ሮ ጥሩወርቅ ኢያሱ
የፍትሐ ብሔር ይግባኝ መ. ቁ. 1111/74

ቤተዘመድ ፤ መወለድ ፤ አባትነትን ስለማወቅ ፤ ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ ግንኙነት አብሮ ስለመኖር ፣

የፍትሐ ብሔር ቁጥሮች 708 ፡ 709 ፡ 718 ፡ 721 ፡ 740 ፡ 746—761 ፡ 769 ፣ 771 ፡

ይግባኝ ባይ ልጁ የእሱ ነው ሊያሰኝ የሚችል ከጋብቻ ውጭ እንደባልና ሚስት የመኖር ሁኔታ በእኔና በከሣሽ መካከል ሳይኖርና ሌላ በቂ የመወለድ ማስረጃ ሳይቀርብ የከፍተኛ ፍ/ቤት ልጅህ ነው ሲል የተሰጠውን ውሳኔ ውድቅ እንዲደረግልኝ በማለት የቀረበ ይግባኝ ነው ።

<u>ውሣኔ</u> ፡—የከፍተኛው ፍ/ቤት ውሳኔ ጸንቷል ።

ከነገሩ አነሳስና አመጣጥ ሲታይ ተከሣሽ ከሳሽዋ ሆስፒታል ስትገባ ተያዥ ሆኖ መመዝገቡ ስልኩን ፤ መስጠቱና ገንዘቡ ሲመለስም በካርነው ላይ መፈረሙ በጽሑፍ የሕጻኑን አባትነት እንዳወቀ ስለሚያስቆጥረው ይግባኝ ባይ አቶ ታደሰ ጉርሙ የሕጻን ሰለሞን አባት ነው ።

ሐምሌ 13/1975 ዳኞች ቀኛ/ እንዳለው መንገሻ ፤ አቶ ዓለማየሁ ኃይሌ ፣ አቶ ጌታቸው አፍራሳ ፣ አቶ ሠይፉ ፈይሳ ፡ አቶ ሊበን አመዴ ፣ አቶ ጌታቸው ፍ/ማርያምና አቶ አስምሮም ሥዩም ።

ይህ ክስ የተመሠረተው በከፍተኛው ፍ/ቤት ሲሆን ከሣሽ የአሁን መልስ ሰጭ ተከሣሽ ደግሞ የአሁን ይግባኝ ባይ ናቸው ። ክሱም በ11/11/72 በተጻፈ ማመልከቻ ላይ የተመሠረተ ሆኖ ጥያቄውም ከሣሽና ተከሣሽ “ እንደባልና ሚስት ሆነው . . . ጥር 10/67 በጋንዲ ሆስፒታል ወልደዋል ። የሆስፒታል ተከሣሹ ከፍለዋል ፣ ለሕጻኑም ልብስ ገዝተዋል ። ተከሣሽ በኋላ ሃሳባቸውን ለውጠው መርዳት ስላቆሙ ” . . . ከጋብቻ ውጭ በወዳጅነት በአደረጉት የግብረ ሥጋ ግንኙነት ሕጻን ሰለሞን ታደሰ የተወለደ መሆኑን በማስረጃነትም የምስክሮች ዝርዝርና ከሣሽ ሆስፒታል ሲተኙ ተከሣሽ ገንዘብ ለማስያዛቸው ፣ ከሆስፒታል ሲወጡም ቀሪውን ገንዘብ ተከሣሽ ለመረከባቸው የሚገልጽ ካርኒ ወይንም ሰነድ ጠቅሰዋል ።

ተከሣሹም ቀርበው በ1/5/73 መልስ ሰጥተዋል ። ፍሬ ቃሉም ከሣሽዋ በሴትኛ አዳሪነት ከ1963—71 ድረስ የኖረች ናት ፣ እኔ ከወንድሞቼና ከእህቶቼ ጋር የምኖር እንጂ ከከሣሽዋ ጋር አልኖርኩኝም ፣ እንደባልና ሚስት (አንቀጽ 708) የሚለው ግንኙነትም በመካከላችን የለም ፡ የግብረ ሥጋ ግንኙነት ሕጋዊ ውጤት አያስከትልም ፡ ስለሆነም ልትከሰኝ አይገባም ፣ ከሣሽዋ መጠጥ ለመጠጣት የምሄደውን የምታስተናግድ እንጂ እንደምትለው በወዳጅነትም አብራኝ አልኖረችም፣ ሆስፒታል በገባችበት ዕለትም በአካባቢው ስለተገኘሁ በመኪና እርዳታ እንዳደርግ ተጠይቄ ወሰድኩኝ ፣ ለሆስፒታል የተከፈለውንም ገንዘብ ከሳሽዋ ሰጥታኝ አስይዤላታለሁ ፡ ገንዘቡ የተያዘው በስሜ ስለነበር ተራፊው ለማውጣት ፈረምኩኝ ፤ ልብስም አልገዛሁም ፣ ዘመዶቼም ስለጉዳዩ የሚያውቁት ነገር የለም በማለት በመካድ መልስ ሰጥተዋል ። በማስረጃነትም በሴተኛ አዳሪነትና የአልኰል

ንግድ በመነገድ ማንኛውንም ጠጪ በማስተናገድ የምትኖር የነበረችና የአለችም ለመሆኗ የሚያውቁ ምስክሮች ናቸው የተባሉ ፣ ተከሣሹ ከማንም ጋር እንደ ባልና ሚስት ግንኙነት ያልነበራቸው መሆኑ የሚያውቁ ምስክሮች ናቸው የተባሉ ዝር ዝር ፣ ከሣሽዋ በመጠጥ ነጋዴነት ትኖር የነበረ መሆኑን የሚጠቁም የንግድ ፈቃድ መኖሩን ገልጸዋል ።

በ25/5/73 ከሣሽ በጻፉት ማመልከቻ ንግድ ፈቃድ ቢኖረኝም ተከሣሹ እን ደባል ሆነው በቁጥጥራቸው ሥር ነበርኩ፡ የተጠቀሰው ሕግ የእኛን ግንኙነት አይ መለከትም ፤ "... ከሣሽ ... በወለዱ ጊዜ ልጁም የተጠሪው መሆኑን ተጠሪው ራሳቸው ስለሚያውቁ አመልካችዋን ጋንዲ ሆስፒታል አስገብተው የማዋለጃው ንም ሆ ነ የተኙበትን የሐኪም ቤት ውጪ ተጠሪው ..." የከፈሉ ናቸው ማስ ረጃው ተሰምቶ ልጅነቱ ይታወቅልኝ በማለት የመልስ መልስ ሰጥተዋል ።

የከፍተኛው ፍ/ቤት ከጋንዲ ሆስፒታል የተጠቀሰውን ማስረጃ አስቀርቧል ። የማስረጃውም ፍሬ ቃል የበሽተኛው ስም ከነአባት ጥሩወርቅ ኢያሱ ፣ የሂሣቡ ሃላፊ ከፋይ ታደሰ ጉርሙ ስልክ 152025 የሚል ሆኖ " ቀኑም በ15/5/62 መሆኑን የሚ ያመለክትና የተፈረመበት ሲሆን በምስክርነትም ከከሣሽና ተከሣሽ ሌላ አራት ምስክሮችን ሰምቷል ። ከሣሽዋ ከተከሣሽ ጋር ግንኙነት የነበራቸው መሆኑን ፣ ልጅ እንዲወለድላቸው መፈለጋቸውን ፣ ሲወለድም የሆስፒታል ክፍያ ማድረጋቸውን ፣ የተለያዩትም በመጣላታቸው መሆኑን ፣ አንድ ጊዜ ከሣሽ ቤት ሌላ ጊዜ ተከሣሽ ቤት ማደራቸውን ፣ ከተከሣሽ ወላጆች ይሸሽጉ የነበረ መሆኑን ገልጸው መስክረ ዋል ። ሌሎች ምስክሮች ከሣሽና ተከሣሽ ወዳጅነት የነበራቸው መሆኑን አንዳንድ ወጭዎችን ተከሣሽ ለከሣሽ ይከፍሉ የነበረ መሆኑን መስክረዋል ።

ከተከሣሽ መከላከያ ምስክሮች ውስጥ አንደኛው ከሣሽዋ ከወንዶች ጋር ጓዳ የምትገባና የምትወጣ መሆኗን ፣ ጋብዙን እያለች ትጋበዝ የነበረ መሆኑን ፣ ከ ከ ሣሽ ጋርም አብረው ገብተው የጠጡ መሆናቸውን ሲመሰክር ፣ ሁለተኛው ምስክ ርም በተመሳሳይ ሁኔታ መስክሯል ። ሌሎች ምስክሮችም ከሣሽ ሌላ ሰው ወዳጅ እንደነበራቸው መስክረዋል ። የምስክሮቹ ቃል ከሞላ ጎደል ይህ ነው ።

ፍርድ ቤት የግራ ቀኙን ማስረጃ ከመረመረ በኋላ ከሣሽ የግብረ ሥጋ ግንኙ ነት የነበራቸው ለመሆኑ ፣ በመጨረሻም ሆስፒታል መውሰዳቸው ፣ ገንዘብ መክፈ ላቸውና የመሳሰሉት ሲታይ ተከሣሽ ልጁ ልጃቸው መሆኑን ያመለክታል ፣ የመከ ላከያ ማስረጃዎች ከሣሽና ተከሣሽ እንደባልና ሚስት አብረው መኖራቸውን ፣ ገን ዘብ መክፈላቸውን አያስተባብልም ፤ ተከሣሹ ከሣሽን እንደሚስት ይዞ በሚቀመጥ በት ጊዜ የተወለደ መሆኑ ስለተረጋገጠ የልጅነት ሁኔታ መኖሩን ያሳያል ፣ በመሆ ኑም ስለሞን ታደሰ የአቶ ታደሰ ልጅ ነው ሲል ወስኗል ።

ተከሣሽ ይህን ይግባኝ ያቀረቡት በዚህ ውሣኔ ላይ ነው ። ቅሬታውም የተመ ሠረተው ልጁን የእኔ ልጅ የሚያሰኘው በእኔና በከሣሽም መካከል እንደባልና ሚ ስት አብሮ የመኖር ግንኙነት የለንም ፣ ገንዘቡ በስሜ መያዙ ሲለቀቅም ፊርማ መገ ኘቱ የራሴን ገንዘብ መስጠቴን እያመለክትም ፣ ለልጅነት በቂ ማስረጃ አይደለም የሚል ነው ። መልስ ሰጭዋም ቀርባ የከፍተኛው ፍ/ቤት ውሣኔ እንዲጸናላት ጠይ ቃለች ።

በመዝገቡ ውስጥ የሠፈረው ፍሬ ነገር በአጭሩ ይህ ነው ። አባትነት የሚታ ወቅበት ሁኔታ በፍ.ሕ. ቁ. 740 ላይ ተደንግጎ ይገኛል ። ይኸውም 1ኛ. ልጅ በተ ጸነሰበት ወይንም በተወለደበት ጊዜ በእናትየውና አባት ነው በሚባለው መካከል በሕግ የታወቀ ግንኙነት ሲኖር (የፍ/ሕ. ቁ. 746—757) 2ኛ. አባት ልጅ ነው

ሲል የተቀበለ እንደሆነ (የፍሕ/ቁ. 746—757/ ፡ 3ኛ. እናት በመጠለፍ ወይንም በመደፈር ተገድዳ ስትገኝ ዳኛ ልጅህ ነው ሲል (የፍ/ሕ. ቁ. 758—761) ናቸው ፡፡

መልስ ሰጭዋ የሰለሞን ታደሰ ጉርሙ ልጅነቱ ይታውቅልኝ ስትል እላይ ከተ ገለጹት ሁኔታዎች ውስጥ የትኛውን አሟልታ ነው ? ይህን ከሕግ ጋር በማገናዘብ ለማየት እንሞክራለን ፡፡

በፍ. ሕ. ቁ. 740/1/ ላይ ሕጋዊ ግንኙነቶች የሚባሉት በፍ.ሕ. ቁ. 741 ላይ የተጠቀሰው የባልና ሚስት ግንኙነት ሲኖር ፣ ወይንም በፍ/ሕ. ቁ. 745 መሠረት ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ አብሮ የመኖር ግንኙነት ሲኖር ነው ፡፡ የመጀመሪያው ሕጋዊ ሁኔታ ግልጽ ሲሆን ሁለተኛው ሕጋዊ ግንኙነት ደግሞ በፍ. ሕ. ቁ. 708 ላይ የተገለጸው ሁኔታ ሲኖር ነው ፡፡ ይህም ሁኔታ ጋብቻ ሳይኖር እንደባልና ሚስት ሆኖ አብሮ መኖር ሲያጋጥም ነው ፡፡ ይህ ሁኔታ ደግሞ በወንድየውና በሴትየዋ መካከል የግብረ ሥጋ ግንኙነት ተግባር በመፈጸሙ ወይንም በተለምዶ አንጋገር በወዳጅነት በማስቀመጥ ብቻ የሚመጣ ሳይሆን (አንቀጽ 721/709/3/ ተመል ከት) የአለው ግንኙነት በኅብረተሰብ መካከል እንደባልና ሚስት የሚያስቆጥር) (718/2/ ፡ 709/1/) ግንኙነት መኖሩን ማስረዳት ሲቻል ነው ፡፡ በዚህ ሁኔታ ላይ ያሉ ወንድና ሴት ሕግ በሚደነግገው መሠረት ጋብቻ መሥርተው አለመገኘታቸ ው ብቻ እንጂ በሌላ ሁኔታ ሲታይ ከባልና ሚስት ምንም ልዩነት የላቸውም ፡፡

መልስ ሰጭዋ ክሷን ስትመሠርት ከዚህ በላይ በፍ. ሕ. ቁ. 740 ላይ ከተደነ ገጉት ሁኔታዎች በየትኛው ላይ እንደምትመሠርት ግልጽ አድርጋ አላቀረበችውም። በክስ ማመልከቻው ላይ ተገልጾ የሚገኘው አንቀጽ የፍ.ሕ. ቁ. 771 ነው ፡፡ ይህ አን ቀጽ የሚያወሳው በፍ. ሕ. ቁ. 770 ላይ የተደነገገው የልጅነት ሁኔታ በምስክር ማስረዳት የሚቻል መሆኑን ነው ፡፡ ይህ ሕግ በመሠረቱ ልጅነትን ለማሳወቅ የማ ስረጃ አቀራረቡን ሥርዓት የሚመራ እንጂ ፤ፍ. ሕ. ቁ. 740 ውጭ ሌላ የልጅነት ማሳወቂያ ግንኙነት የሚጠቁም አይደለም ፡፡ በፍ.ሕ. ቁ. 740 ላይ የተደነገጉት ሁኔ ታዎች በአሉበት ወቅት ልጅነት በምስክር ወረቀት /የፍ. ሕ. ቁ. 769/ መረጋገጥ እንዳለበት ፣ ይህም በሌለበት ወቅት በምስክር ማስረዳት እንደሚቻል ቢገል ጽም በፍ. ሕ.ቁ. 740 ላይ ከተደነገገ ሁኔታዎች ውጭ ምስክር በማሰማት ልጅነትን ማስረዳት የሚቻል መሆኑን የሚጠቁም አይደለም ፡፡ ያም ሆነ ይህ ከሣሽ ለክሷ መ ሠረት የምታደርገው የትኛውን ነው ለሚለው ግልጽ ሆኖ ያልተጠቀሰ ቢሆንም በክስ ማመልከቻው ላይ ከሠፈረው የፍሬ ነገር ስሕተት ሁለት ሁኔታዎችን ለማስ ረዳት እንደሞከረች መረዳት ይቻላል ፡፡

እነዚህም ሀ. ልጁ በተወለደበት ወቅት በከሣሽና በተከሣሽ መካከል የባልና ሚስት ግንኙነት ባይሆንም እንደባልና ሚስት አብሮ የመኖር ግንኙነት መኖሩን ፣ ለ. የአባትነትን የማወቅ ተግባር መፈጸሙን ማስረዳት ናቸው ፡፡

ከሣሽ ያቀረበቻቸው ማስረጃዎች ወይንም ምስክሮች ከሣሽዋ የመጠጥ ቤት ቢኖራትም በተከሣሽ ቁጥጥር ሥር የነበረች መሆኑን ፡ ለልዩ ልዩ ወጭዎች ይከፍ ልላት የነበረ መሆኑን ፡ አንድ ሌሊት ከሣሽ ቤት ሌላ ጊዜም ተከሣሽ ቤት በማደር ምሽቱን ያሳልፉ የነበረ መሆኑን በመልስና አንዳንድ ቦታዎችም ተጠርቶ አብሮ መገኘታቸውን በመመስከራቸው እንደባልና ሚስት አብሮ የሙኖር ግንኙነት መኖ ሩን ለማስረዳት ተሞክሯል ፡፡ ተከሣሽ በበኩሉ ከሣሽ የነበራት ግንኙነት ተከሣሽ ራሱ ካመነው ውጭ ከሌሎች ወንዶች ጋር እንደነበር ፣ ሌሎች ወንዶች ይጋብዟት የነበረ መሆኑን ፣ ትወጣ ትገባም የነበረ መሆኑን አከላክሏል ፡፡ ከሣሽም በሰጠችው ምስክርነት ቃል ላይ የተከሣሽን እናትና አባት ትሸሽ የነበረ መሆኑ ሲታይ ምንም

እንኳን በሁለቱ መካከል ወዳጅነት ቢኖርም ይህ ግንኙነታቸው እንደ ሕጉ አባባል እንደባልና ሚስት ይኖሩ ያልነበረ መሆኑን የሚያሳይ ነው ። በከሣሽ ዘመዶች ብቻ ተከሣሹ እንደባል መታየታቸው እንደባልና ሚስት ግንኙነት መኖሩን እያመለክትም ፡ ምክንያቱም ቤተዘመዶቻቸው የሚለው ቁ. 718/2/ ይህ ግንኙነት በግራ ቀኙ ጎረቤትና ቤተዘመዶችም ታቅፎ ሲገኙ ነው ። ከሣሽም ከሌሎች ወንዶች ብትጋበዝ ግን በግብረ ሥጋ ግንኙነት ከተከሣሹ ጋር ብቻ ተቆጥባ ብትኖርም ይህን እንደባልና ሚስት አብሮ የመኖር ሁኔታ ተቀዳጅታለች ማለት አይደለም ። መጠጥ ቤት በመቀመጥ ግብዣ እየተቀበለች መኖሯ ይህ ዓይነቱ ግንኙነት የነበረ መሆኑን ከሚያሳይ ይልቅ ሁለቱ በዛ ቢል በወዳጅነት ተፋቅረው መኖራቸውን የሚጠቁም ነው ። ስለሆነም ሰለሞን ታደሰ የፍ. ሕ. ቁ. 740/1/ ፡ 745 በሚያነግገው መሠረት ከሣሽና ተከሳሽ እንደባልና ሚስት በመሆን አብረው ሲኖሩ የተወለደ ነው የሚለው አባባል ተቀባይነት ያለው አይደለም ።

ተከሣሹ የሰለሞን ታደሰን ልጅነት ተቀብለውታል የሚለውን አባባል ደግሞ እንመለከት ። ከሣሽ ይህን ሁኔታ ለማስረዳት የጠቀመችው ማስረጃ ልጅ ሲወለድ ተከሣሽ ተደስቶ እንግዳ መቀበሉን ፡ ልብስ መግዛቱን ፡ ወስዶ ማሳከሙና አንዳንድ ተናግሯቸዋል የተባለቸውን በማስመስከርና ሐኪም ቤት ወስዶ ከሣሽን ያስተኛ ለመሆኑ የሚገልጸውን የጽሑፍ ማስረጃ ነው ። በፍ. ሕ. ቁ. 746 ፡ 747/1/ ላይ አባት ነው የሚባለው ለልጅ አባት እኔ ነኝ ሲል በሚሰጠው ቃል እንደሚረጋገጥና ይህም በጽሑፍ መሆን እንዳለበት የፍ—ሕ. ቁ. 748/1/ ይገልጻል ። የጽሑፍ ማስረጃ በቀጥታ የልጅነቱን ማወቅ ተግባር ለመፈጸም ሲባል የተደረገ ሊሆንም ይችላል ። ወይንም በቀጥታ ይህን ውጤት ለማስገኘት ታቅዶ ሳይሆን የጽሑፍ ማስረጃ አባት ከሚባለው ሰው ሊደረግ ይቻላል የሚባሉትን ድርጊቶች ፈጽሞ መገኘት ነው ። እንቀጽ 747/2/ ለምሳሌ አንድ ሰው አንድን ልጅ ወስዶ ት/ቤት ሲያስገባ የልጅን አባት ሥም የራሱ ስም አድርጐ ቢያስመዘግብ ፡ ወይንም ይህን የመሳሰሉ ድርጊቶች ፈጽሞ ሲገኝ በማስረጃነቱ እየተመዘነ ተቀባይነት ሊኖረው እንደሚችል የዚህን አጻጻፍ ያስረዳል ። ከሣሽዋ ሆስፒታል በገባችበት ምሽት ተከሣሽ ከከሣሽ ቤት የነበረ መሆኑን ፡ ከዚያም ማታውኑ ከአንዲት ሌላ ሴት ጋር በመሆን ሆስፒታል እንደወሰዳት ሲመሰከር ፡ ሆስፒታል ደግሞ ለከሣሽዋ በገንዘብ አስያዥነት እንደተመዘገበ ፡ ስልኩን እንደሰጠ ፡ ገንዘብ ሲመለስም በካርኒው ላይ ተከሣሽ እንደፈረመ የተረጋገጠ ሲሆን እርሱም የካደው ነጥብ አይደለም ። ይህ የጽሑፍ ማስረጃ አባት መሆኑን አይጠቁምም ፡ ከከሣሽ የወሰደኩትን ገንዘቡ ባስይዝላት ፡ ተቸግራ ብረዳት ፡ ገንዘቡ ሲያዝም በመመዝገቡ ፡ ሲወጣም እንድፈርም ተጠርቼ መፈረም ለክሱ አግባብ ሊሆን አይችልም ሲል ተከራክሯል ።

አንድ በሽተኛ መንገድ ላይ ወድቆ አግኝቶ ሆስፒታል ሲያቀርቡትና የራሱን ወይንም የበሽተኛውን ገንዘብ በማስያዝ በዝንጋታ አስያዥነት ስምን አስመዝግቦ መገኘት ለሕክምናው ሃላፊነት አለብኝ ማለቱን ሊያመለክት ይችላል ። ነፍሰ ጡር ወድቃ ብትገኝና ሆስፒታል ገንዘብ በስም አስይዘው መገኘት ብቻውን የባልና ሚስት ግንኙነት መኖሩን ወይንም የሕጻኑን ልጅነት መቀበል ላያሳይ ይችላል ። ይህን መሳይ ማስረጃ በአጠቃላይ መልኩ የሚታይ ሳይሆን እንደነገሩ አመጣጥ እየታየ ይህ ማስረጃ ይህን ያመለክታል ፡ ይህ ደግሞ ይህን ግንኙነት አያመለክትም እየተባለ የሚወሰንበት ነው ። ተከሣሹ የተያዘው ገንዘብ የከሣሽ ነው ይበል እንጂ አንደ አባባሉ ለመሆኑ አላስረዳም ። ገንዘብ ሲመለስ ፈረምኩ እንጂ ተመላሹን ገንዘብ ለመውሰዴ አልተረጋገጠም የሚል ክርክር ተቀባይነት ያለው አይደለም ። የከሣሽና ተከሣሽ ግንኙነት መንገድ ላይ ወድቆ እንደተገኘው ተረጂና እንደበጎ አድራጊው ሳምራዊ ያለ ግንኙነት ሳይሆን ከዚያም በፊት መሠረት ያለው ግንኙነት ያላ

ቸው ለመሆኑ ተመስክሯል ። እንደተከሳሽ አባባል ከአንዲት ሴት ጋር ብር 10.00 ከፍሎ ለአንድ ምሽት ብቻ ያሳለፈ ወንድ በመውለጃዪ ቀን በአጋጣሚ አካባቢው ተገኝቶ ሆስፒታል አድርሰኝ ሲባል ማድረስ ፣ ከዚያም ገንዘብ ከኪስ አውጥቶ በስም አስመዝግቦ ማስተኛት ፣ ለሌላ አጋጣሚም ቢፈለግ ሊገኙ የሚችሉበትን የስልክ አድራሻ በመተው ማስመዝገብ ያለበቂ ምክንያት ነበር ብለን አናምንም ። ከተነገረባቸው ግንኙነት አንጻር ይህ ድርጊት በፍ. ሕ. ቁ. 747/2/ 748/ 1/ መሠረት ልጅነትን ለማወቅ በቂ ማስረጃ ነው ብለን ተቀብለናል ።

ስለዚህ በተለያየ ምክንያት ቢሆንም ከፍተኛው ፍ/ቤት ሕጻን ሰለሞን ታደሰ የአቶ ታደሰ ጉርሙ ልጅ ነው በማለት የሰጠውን ውሣኔ ተቀብለን አጽንተነዋል ። ኪሣራና ወጭ ይቻቻሉ ፤ ውሣኔው መጽናቱን እንዲያውቀው ግልባጩ ለከፍተኛው ፍ/ ቤት ይተላለፍ ።

ይህ ውሣኔ በጠቅላይ ፍ/ቤት በፓናል ችሎት ዛሬ ሐምሌ 13/ 1975 ዓ ም በድምጽ ብልጫ ተሰጠ ።

የዳኞች ፊርማ ቀኛ/ እንዳለው መንገሻ

አቶ ዓለማየሁ ኃይሌ

» ጌታቸው አፍራሳ

» ሠይፉ ፈይሳ

» ጌታቸው ፍቅረ ማርያም

የሀሣብ ልዩነት ፤

በተራ ቁ. 5ኛው እና 7ኛ የተሰየምነው ዳኞች በድምጽ ብልጫ ከተሰጠው ውሣኔ በመለየት የሚከተለውን የሃሣብ ልዩነት ሰጥተናል ።

የዚህን ክርክር ሁኔታ መርምረን እንደተረዳነው በፍሬ ነገሩም ሆነ በሕግ ረገድ የሚከተለው ሆኖ አግኝተነዋል ።

1. የሥር አቤቱታ አቅራቢዋ ማለት የዛሬ መልስ ሰጭ አቤቱታውን ሲመሠርቱ ከሥር ተጠሪው ከዛሬ ይግባኝ ባይ ጋር ከ1963 ዓ ም ጀምሮ እስከ 1967 ዓ ም ድረስ በኔና በእሱ ቤት ውስጥ እንደባልና ሚስት ሆነን በወዳጅነት አብረን በመኖር ከጋብቻ ውጭ በፈፀምነው የግብረ ሥጋ ግንኙነት ተማሪ ሰለሞን ታደሰን ወልደናል ። ልጁ ሲወለድ የሆስፒታል ገንዘብ ተጠሪው ከፍሏል ልብስና የልጅ አልጋም ገዝቷል ፣ የዕቁብ ገንዘብ ይጥልልኝ ነበር ፣ ልጅነቱን አምኖ የተቀበለ ስለሆነ ልጅነቱ ሊታወቅልኝ ይገባል በማለት አቤቱታ ሲመሠርቱ የሥር ተጠሪ የዛሬ ይግባኝ ባይ የሰጡት መልስ አቤቱታ አቅራቢዋ በሴትኛ አዳሪነት ተዳዳሪና የመጠጥ ንጋደ ዘወትር ወንድ በማስተናገድ ላይ የምትገኝ እንደመሆኗ መጠን ደረጃና ሁኔታ ግንኙነት ከማድረግ በቀር እንደባልና ሚስት ሆነን አብረን ኖረን አናውቅም ። እኖር የነበረው ከግል መኖሪያ ቤቱ ከቤተሰቦቼ ጋር ብቻዬን ነው ። ልጁን አልወለድሁም የኔ ነው ብዬ አልተቀበልሁም ፣ ወልጃለሁ የኔ ልጅ ነው በማለት ለወዳጅ ዘመድ አልተናገርሁም ፣ በሕመም መቸገሯን በሌላ ሰው ስለተነገረኝ ሰርዳታ ሆስፒታል ማድረሴና የራሷን ገንዘብ በኔ ስም ማስያዝ ብቻ የኔን አባትነት ሊያረጋግጥ አይችልም ከዚህም በቀር ከማንኛውም ወንድ ጋር በየቀኑ ወይም በየጊ

ዜው ግንኙነት በመፍጠር በምታደርገው ግንኙነት የተወለደው ልጅ ያለው ግንኙነት ከእናቱ ጋር ብቻ እንጂ ከሌላው ወንድ ጋር ግንኙነት የለውም በዚህ ምክንያት በማንኛውም ምክንያት ግንኙነት ነበረ ተብሎ መከራከሪያ ልታደርገውም አትችልም በዚህም ሁኔታ በማንኛቸውም ረገድ ሕጋዊ መተሳሰር ሊኖረን አይችልም ። በዚህ ሁሉ ምክንያት አቤቱታው ሊሠረዝ ይገባዋል በማለት ተከራክረዋል ።

ይህን ክርክር መሠረት በማድረግ የከፍተኛው ፍ/ቤት ከግራ ቀኙ የቀረበውን ማስረጃ በመመርመር የሰጠውን ውሣኔም መርምረናል ። በአጠቃላይ የክርክሩን ሁኔታ እንደተገነዘብነው ሁሉ በሥር አቤቱታ አቅራቢ በዛሬ መልስ ሰጭ አማካይነት ስለልጅነት ሁኔታ ለመረጋገጥ የተሰማው ማስረጃ ግንኙነት የነበራቸውና አንዳንድ እርዳታ በወዳጅነት መልክ ይቀባበሉ እንደነበረ እንጂ የልጅነትን ሁኔታ ወይም የአባትነትን ሁኔታ ሊያሳውቅ በሚያስችል ረገድ አጥጋቢ የሆነ ማስረጃ የቀረበ ሆኖ አላገኘነውም ።

ከዚህም በቀር የልጅነት ሁኔታ የሌለው ልጅ አባትነትን ለማሳወቅ ወይም ወይም ለማረጋገጥ አቤቱታ ማቅረብ የሚገባው ፦

ሀ. በጋብቻ ጊዜ የተጸነሰ ወይም የተወለደ መሆኑን ወይም ፣

ለ. ከጋብቻ ውጭ እንደባልና ሚስት አብረው በአንድነት ተቀምጠው በፈጸሙት የግብረ ሥጋ ግንኙነት የተጸነሰ ወይም የተወለደ መሆኑን ፣

ሐ. ልጅነቱ በጽሁፍ የታወቀ ወይም መውለዱ ታምኖ አባት ነህ የሚባለው ሰው የተቀበለ ለመሆኑ ሁኔታዎቹን ለማረጋገጥ ብቻ መሆን አለበት ።

በዚህ ክርክር ላይ ግን ከላይ በዝርዝር እንደተገለጸው አቤቱታው ሲመሠረትም ሆነ በተሰማው ማስረጃ ልጅ በተወለደ ጊዜ ወይንም በተጸነሰ ጊዜ ግራ ቀኙ ተከራካሪዎች እንደ ባልና ሚስት ሆነው በሚኖሩበት ጊዜ ወይንም በሥርዓት እንደ ተጋቡ ባልና ሚስት ዓይነት መስለው ይገኙ እንደነበረ የተመሰከረ ነገር የለም ።

ይህን መሠረታዊ የሆነ ነጥብ መልስ ሰጭ ሳያስረዱ አባት ነው ይባል የሚባለው ሰው በወዳጅነት አንዳንድ ርዳታ አድርጓል በመባሉ ብቻ ለልጅነቱ መታወቂያ መሠረታዊ እና በቂ የሆነ ማስረጃ ይሆናል ተብሎ በተሰጠው የድምጽ ብልጫ ውሣኔ አልተስማማንም ። የአካባቢም ማስረጃ በቂ ሊሆን ይችል የነበረውም ከላይ በዝርዝር ከተነገሩት ሕጋዊ ምክንያቶች ውስጥ አንዱ እንኳን ለመኖሩ ሲረጋገጥ ብቻ መሆን ስላለበት ነው ።

ከላይ ከተገለጹት ሕጋዊ ምክንያቶች ውስጥ አንዱ አንኳን ጭብጥ ለመኖሩ ለማስረዳት ካልተቻለ ለሆስፒታል ገንዘብ መክፈል ፣ ልብስ መግዛት ፣ ዕቁብ ገንዘብ መክፈል ለልጅነት መታወቂያ አጥጋቢና በቂ ማስረጃ ሆኖ ሊገኝ አይችልም ።

ከዚህም በቀር የሥር አመልካች የዛሬ መልስ ሰጭ ሴትኛ አዳሪ በመሆን የመጠጥ ንግድ ሥራ የሚያከናውኑና ብዙ ሰው የሚያስተናግዱ ለመሆኑ የታመነና የተረጋገጠ ስለሆነ በእንደዚህ ያለ የኑሮ ሁኔታ ላይ የሚደረገው የግብረ ሥጋ ግንኙነት በሕግ ፊት ምንም ዓይነት ውጤት የሌለውና በማንኛውም ምክንያት መከራከሪያ ሊሆን እንደማይችል በሕግ የተደነገገ በመሆኑ በዚህ ሁኔታ የተወለደ ልጅ ከእናቱ ጋር በቀር ከሌላ ሰው ጋር በማንኛቸውም ሕጋዊ ምክንያት መተሳሰር እንደሌለ ሕግ የሚያዝ ሆኖ በመገኘቱ ነው ።

ስለዚህ በዚህ ሁሉ ምክንያት የልጅነት ይታወቅልኝ ክርክር በሕግና በፍሬ ነገሩ በማስረጃም ጭምር ያልተደገፈ ሆኖ በማግኘታችን በድምጽ ብልጫ ልጅ ነው ተብሎ ከተሰጠው ውሣኔ በሃሣብ በመለየት ስለሞን የይግባኝ ባዩ ልጅ ነው ሊባል አይገባም በማለት በሃሣብ ተለይተናል ።

ፊርማ ሊበን አመደ

አሥመሮም ሥዩም

በፍርድ ጉዳይ ላይ የቀረበ ትችት

ከጋብቻ ውጪ ወይም ከጋብቻ ውጪ ከሚገኝ የግብረ ሥጋ ግንኙነት ኑሮ ውጪ የሚወለድ ልጅን አባትነት ስለማወቅ

መስፍን ገ/ሕይወት

ጠቅላይ ፍርድ ቤት

1. ከሳሽ አየለች ወ/ገብርኤል ተከሳሽ ጥሩነሽ ተሰማ
2. ከሳሽ ታደሰ ጉርሙ ተከሳሽ ጥሩወርቅ ኢየሱ

(የፍትሐብሔር መዝገብ ይግባኝ ቁጥር 394/72 እና 111/74 በተከታታይ)

ጠቅላይ ፍርድ ቤት የአየለችን ጉዳይ [1] በተመለከተ በሰጠው ውሳኔ በአንድ የትምህርት ቤት መዝገብ ውስጥ በትምህርት ቤቱ ባለሥልጣን የሠፈረ ጽሑፍ አስመዝጋቢው ሰው ተመዝጋቢው ተማሪ ልጁ ነው ሲል በሰጠው የቃል መግለጫ ላይ የተመረኮዘ ከሆነ በአንቀጽ 748/ [2] በመመሥረት ይኸው ጽሑፍ ዋጋ ያለው የአባትነት ማወቅ ነው ሲል ወስኗል ። በተጨማሪ ፍርድ ቤቱ በታደሰ ጉርሙ ጉዳይ ላይ በሰጠው ውሳኔ በዚሁ አንቀጽ ትርጉም መሠረት በጉዳዩ ውስጥ የተመለከተውን ልጅ ለማዋለድ የተደረገውን ክፍያ የሚያሳዩ በአንድ የሆስፒታል ገንዘብ ተቀባይ አባት ነው በተባለው ሰው ስም የተሰጠ የክፍያ ደረሰኝ እንደዚሁ ዋጋ ያለው የአባትነት ማወቅ ነው ሲል ወስኗል ። የትችታችን ዓላማ ፍርድ ቤቱ ከላይ እንደ ተጠቀሰው በመወሰኑ በፍሬ ነገር ግምገማም ሆነ በህግ አተረጓጎም ረገድ የፈጸመውን ስህተት ለማሳየት ነው ።

እንደ ፍርድ ቤቱ አባባል በአንቀጽ 748/1/ [3] ውስጥ የተመለከተው በራሱ በጸሐፊውም [4] ሆነ በሌላ ሰው የተዘጋጀ ማናቸውም “ ክብደት ያለውና በጽሑፎቹ የተደረገ አስተማማኝ ማስረጃ ” ነው ። ከዚህ አጠቃላይ መንደርደሪያ በመነሳት ፍርድ ቤቱ የሚከተሉትን የአባትነት ዝምድናን በአባትነት ማወቅ ለመመሥረት በቂ አድርጎ ተቀብሏል ።

1/ አባት ነው በተባለው ሰው በፍርድ ቤት ፊት ተሰጥቶ በፍርድ ቤቱ ጸሐፊ የተመዘገበ የምስክርነት ቃል ፣

2/ አባት ነው በተባለው ሰው መግለጫ ላይ በመመርኮዝ በመንግሥት ባለሥልጣኖች የሠፈረ ማናቸውም ጽሑፍ ወይም ቃለ ጉባኤ ፣

3/ ለማናቸውም መሥሪያ ቤት [5] አባት ነው በተባለው ሰው የተጻፈ ማናቸውም ማመልከቻና ፣

4/ ማናቸውም አባት ነው በተባለው ሰው ለዘመድ ወይም ለጓደኛ የተጻፈ የግል ደብዳቤ ።

ፍርድ ቤቱ በአየለች ጉዳይ የትምህርት ቤቱን ጸሐፊ እንደዚሁም በታደሰ ጉርሙ ጉዳይ የሆስፒታሉን ገንዘብ ተቀባይ እንደገለልተኛ የመንግሥት ባለሥልጣኖች በመቁጠር የትምህርት ቤቱን መዝገብና የሆስፒታሉን ደረሰኝ የአባትነት ማወቅ በትክክል የተደረገባቸው የማስረጃ ሰነዶች አድርጎ ወስዷቸዋል ።

አባትነትን ማወቅ በጽሑፍ መሆን እንዳለበት አንቀጽ 748/1/ ውስጥ የተደነገገው ከሚገባው በላይ ላልቶ ተተርጉሟል። እንዲያውም “ ክብደት ያለውና በጽሑፍ የተደረገ አስተማማኝ ማስረጃ ” የሚሉት ቃሎች ከሚጠቀሙት ሀሳብ ይበልጥ ላልቷል ። የዚህን አባባል ትክክለኛ መሆን ወይም አለመሆን ከመመልከታችን በፊት የፍርድ ቤቱ ውሳኔ የተመሠረተበት ማስረጃ በህጉ መሠረት የታዘዘውን ፎርም (ዓይነት) ይዟል አልያዘም የሚለውን ወደጐን በመተው የዚሁኑ ማስረጃ በቂነት መገምገሙ ተገቢ ይመስለናል ።

የፍርድ ቤቱ የፍሬ ነገር ግምገማ

በአየለች ጉዳይ ይገባኙ የቀረበው ከፍተኛ ፍርድ ቤት የቀረበው ማስረጃ አቶ ወ/ገብርኤል ተ/ማርያም በእርግጥ የአየለች አባት መሆናቸውን አያሳይም በማለት ለመልስ ሰጭዋ የፈረደውን ፍርድ በመቃወም ነው።[6] ከፍተኛው ፍርድ ቤት ውሳኔውን የሰጠው ምስክሮች በሰጡት የምስክርነት ቃል ላይ በመመርኮዝ ነው ። በይግባኝ ክስ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ከፍተኛው ፍርድ ቤት ይግባኝ ባይዋን እንደ ልጅ መታወቅዋን በምስክሮች እንድታረጋግጥ በመፍረዱ የፍርድ ቤቱ ውሳኔ በአንቀጽ 748/2/ መሠረት ሕገ ወጥ ነው በማለት ውሳኔውን ሽሮታል ። ከዚያም ፍርድ ቤቱ አንቀጽ 747/1/ን በመተርጐም ከዚህ በፊት ወደተጠቀሱት ውሳኔዎች ላይ ደርሰዋል ።

እስቲ አሁን ፍርድ ቤቱ የተቀበለውን ማስረጃና አያይዞም ያደረገውን ግምገማ በመጠኑ ጠለቅ ብለን እንመርምር ። የአባትነት ማወቅን ለማረጋገጥ የቀረበው ማስረጃ ለፍርድ ቤቱ ጥያቄ መልስ የሚሆን በቀለመወርቅ ት/ቤት የተጻፈ አየለች ወ/ገብርኤል በትምህርት ቤቱ ውስጥ ከ1974 እስከ 1979 ድረስ ተማሪ እንደነበረችና የተመዘገበችውም በአቶ ወ/ገብርኤል ተ/ማርያም ማለትም በዚያን ጊዜ የትምህርት ቤቱ ሠራተኛ በነበሩና ራሳቸውን የልጅቷ አባት አድርገው ለትምህርቱ ባለሥልጣኖች በገለጹት ሰው ጥያቄ መሆኑን የሚያረጋግጥ ደብዳቤ ነው ። ከደብዳቤው በግልጽ እንደሚታየው አባት ነው በተባለው ሰው “ በጽሑፍ ” የተዘጋጀ ስላልነበረ ደብዳቤው ራሱ እንደ አንድ በጽሑፍ እንደሠፈረ የአባትነት ማወቅ መግለጫ ሊወሰድ ባለመቻሉ ፍርድ ቤቱ ይኸው መግለጫ በእርግጥ በትምህርት ቤቱ መዝገብ ላይ ለመስፈሩ ደብዳቤውን እንደ ማረጋገጫ ወስዶታል ። ሆኖም ፍርድ ቤቱ የትምህርት ቤቱ መዝገብ ስላልቀረበለት[7] የትምህርት ቤቱን ጸሐፊ አቶ ማርቆስ ደልማን እንደምስክር ጠርቷል ። ፍርድ ቤቱ ምስክሩን የጠራበትን ምክንያት እንደሚከተለው ገልጾታል ።

> የትምህርት ቤቱን ባለሥልጣን የጠራንበት ምክንያት በራሱ በአባትነት ማወቅ ጥያቄ ላይ እንዲመሰክሩ ሳይሆን <u>በትምህርት ቤቱ መዝገብ ላይ በእርግጥ ምን እንደሰፈረ ፣ ስለአመዘጋገቡ ሁኔታና ትምህርት ቤቱ በምዝገባ ወቅት የሚከተለውን ሥርዓት እንዲያስረዱን በማለት ነው ።</u> (ለማትኮር የተሠመረው ተጨማሪ ነው ። —

በምስክርነት ቃላቸው አቶ ማርቆስ በትምህርት ቤቱ መዝገብ አየለች ወ/ገብርኤል የሚል ስም የሠፈረ መሆኑን ፣ ምዝገባውም የተካሄደው የልጅቷ አባት

* መ.ጉ.ሕ. የሚለው የዚህ ፍርድ ጉዳይ ትችት አቅራቢን መስፍን ገ/ሕይወትን ይጠቁማል /ከመጽሔቱ አዘጋጅ/

ነኝ ብለው በገለጹት በአቶ ወ/ ገብርኤል ተ/ማርያም ጥያቄ መሆኑ (ምናልባትም ግምት ላይ መድረስ ከተቻለ) በዚህ ጉዳይ ውስጥ ያለችው ይግባኝ ባይ በእርግጥም በመዝገቡ ውስጥ ስሟ ሰፍሮ የምትገኘው ልጅ መሆኗን ገልጸዋል ። በዚህ ደረጃ መመለስ ያለበት ጥያቄ የቀረበው ማስረጃ በእርግጥ አቶ ወ/ገብርኤል የአየለች አባት መሆናቸውን በጽሑፍ መግለጻቸውን በበቂ ሁናቴ ማረጋገጥ መቻል አለመቻሉ ነው ።

ከፍርድ ቤቱ ውሳኔና የትምህርት ቤቱ ጸሐፊ ከሰጡት የምስክርነት ቃል የሚከተሉትን መገመት እንችላለን ።

1/ በመዝገቡ ውስጥ ሠፍሮ የሚገኘው ትክክለኛው መረጃ አየለች ወ/ገብርኤል መሆኗን ፡

2/ ምዝገባው የተካሄደው የአቶ ወ/ገብርኤል ልጅ ናት ያሏትን አንዲት ልጅን አየለች ወ/ገብርኤል በሚል ስም እንዲመዘግብላቸው ለትምህርት ቤቱ ባለሥልጣን ባቀረቡት ጥያቄ መሠረት በዚሁ ባለሥልጣን መመዝገቧን [8] እና ፤

3/ አመዘጋገቡም የተመረኮዘው በተለምዶ ወላጆች ወይም አሳዳጊዎች ናቸው የተባሉት ሰዎች በመዝጋቢው ባለሥልጣን ፊት በሚሰጡት የቃል መግለጫ ላይ መሆኑን ነው ።

ከላይ ግልጽ ሆኖ እንደሚታየው ስለመዝገቡ መኖርና ስለይዘቱም ጭምር የፍርድ ቤቱ " እውቀት " የመነጨው ፍርድ ቤቱ የውሳኔዬ አንድያ መሠረት ነው ከሚለው " ከጽሑፉ " ብቻ ሳይሆን ትምህርት ቤቱ ከጻፈው ደብዳቤና የትምህርት ቤቱ ባለሥልጣን ከሰጡት የምስክርነት ቃልም ጭምር ነው ። ከዛው ከ "ጽሑፉ " አየለች ወ/ገብርኤል የሚለው ስም በእርግጥ የይግባኝ ባይዋ እንጂ የሌላ የሞክሼ ኢለመሆኑን እንዲሁም አባት ነው የተባለው ሰው የአየለች አባት ነኝ ብሎ መግለጹንና ምዝገባውም የተካሄደው ይህንኑ ገለጻ አስመርኩዞ መሆኑን ፍርድ ቤቱ አያውቅም ። በሌላ አነጋገር ማናቸውም አየለችንና አባት ነው የተባለውን ሰው የሚያገናኝ ነገር የፈለቀው ከምስክር የምስክርነት ቃል ከመሆኑም ሌላ በጽሑፍ የሠፈረው " የአባትነት ማወቅ " "ጽሑፍ " እንኳ የተረጋገጠው ጽሑፉን ፍርድ ቤት በማቅረብ ሳይሆን በአንድ መኖሩን በሚገልጽ ደብዳቤ ሲሆን ይዘቱም " የተረጋገጠው " ይኸው ምስክር በሰጠው የምስክርነት ቃል ነው ። በዚህ ሁናቴ እንግዲህ በግልጽ እንደሚታየው ፍርድ ቤቱ የመዝገቡን መኖር በእርግጥ ስለማያውቅና ይኸው መዝገብ ቢኖርም አየለች ወ/ገብርኤል የተባለውን በብዛት የሚገኝ ስምን ከመጠቀም በቀር ምንም ስለማያረጋግጥ ፍርድ ቤቱ ውሳኔዬ የተመረኮዘው በመዝገቡ ላይ ነው ሲል የሰጠውን ቃል እንዳለ መውሰድ አይቻልም ። በተመሳሳይ ሁኔታ ማናቸውም ልጅንና አባት ነው የተባለውን ሰው የሚያያይዘው ነገር በአንድ ምስክር የምስክርነት ቃል ላይ ተመርኩዞ እያለ " የትምህርት ቤቱን ባለሥልጣን የጠራነው በራሱ በአባትነት ማወቁ ጥያቄ ላይ እንዲመሰክሩ ሳይሆን . . ." የሚለውን የፍርድ ቤቱን አባባል ክብደት ሰጥቶ መውሰድ አይቻልም ።

እስቲ አሁን አጠር ባለ መልኩ የታደሰ ጉርሙ ጉዳይን አስመልክቶ የቀረበውን ማስረጃ እንመልከት ። ከጋንዲ ሆስፒታል ከመጣው መዝገብ ውስጥ የሚገኘው መረጃ እንዲህ ይላል ። " የበሽተኛው ስም ጥሩወርቅ እያሱ ፤ ከፋይ ታደሰ ጉርሙ ፤ ስልክ ቁጥር 152025 ። " 15/5/62 እ. ኤ. አ. የሚለው ቀንና የገንዘብ ተቀባዩ ፊርማ ጭምር በደረሰኙ ላይ ይገኛሉ ። ይህንኑ መረጃ ከሚከተሉት ጋራ አቀና

ጅቶ መመልከት ተገቢ ነው ። የይግባኝ ባዩ ልጅ ነው የተባለው ልጅ ስም ማለትም ሰለሞን በደረሰኙ ላይ አይገኝም ። ሌላው ቀርቶ በሽተኛዋ ሆስፒታል የገባችው ለወሊድ ጉዳይ መሆኑ እንኳ አልተገለጸም ። [9] ጉዳዩ ወሊድን አስመልክቶ ቢሆን እንኳ ደረሰኙ የተወሰደው ልጅ ሰለሞን መሆኑንና እናት የተባለችውም በዚህ ጉዳይ ውስጥ መልስ ሰጭ የሆነችው ጥሩወርቅ እያሱ መሆኗን አይናገርም ። በሌላ አነጋገር ይህ ሁሉ የውሳኔው መሠረት ነው ከተባለው " ጽሑፍ " አይመነጭም ። ይህን ሁሉ ፍርድ ቤቱ አገኘ ቢባልም ያገኘው ቀድሞውኑ መስማት ነበረባቸው ካላቸው የምስክሮች ቃል ነው ። ጽሑፉን ሲመለከቱት ሕጻኑን ሰለሞንን አባት ነህ ከተባለው ከታደሰ ጉርሙ ጋራ የሚያያይዝ አንዳችም ነገር የለም ። ስለዚህ የፍርድ ቤቱን የሕግ አተረጓጎም ተቀብለን ማናቸውም " ጽሑፍ " ተቀባይነት አለው ብንል እንኳ ደረሰኙም ሆነ መዝገቡ ያረጋግጣሉ የተባለውን ነገር ስለማያረጋግጡ በቂነት የላቸውም ።

በታደሰ ጉርሙ ጉዳይ ላይ የተሰጠው ውሳኔ የተመረኮዘው የአየለችን ጉዳይ አስመልክቶ በተሰጠው የሕግ አተረጓጎም ላይ ሲሆን ወደፊትም የሚነሱ ጉዳዮች በዚሁ ላይ የተመረኮዙ ይሆናሉ ተብሎ የማይታመንበት ምክንያት የለም ። ስለዚህ ፍርድ ቤቱ በህግ ጥያቄ ረገድ በወሰደው አቋም መወያየትና መገምገም አስፈላጊ ነው ።

የፍርድ ቤቱ የህግ አተረጓጎም ።

ፍርድ ቤቱ የጽሑፍ ማስረጃን አስመልክቶ በአንቀጽ 748 / 1 / ትርጉም መሠረት የወሰደውን የሕግ አቋም ስንተነትን " የተጻፈ ማስረጃ " ወይም በጽሑፍ የቀረበ ማስረጃ የሚሉት ቃላት በህግ ፍልስፍና የተሰጣቸውን ትርጉም መወያየቱ ተገቢ ይመስለናል ።

በጽሑፍ የተዩረጉ የሰዎች መግለጫዎች ሁለት ዓይነት ፎርም ሊኖራቸው ይችላል ። እነዚህም የግልና የግል ያልሆኑ ወይም በባለሥልጣን የተረጋገጡ ሰነዶች ናቸው ። የፊተኞቹ የሚመለከቱት በሚመለከታቸው ወገኖች ስም በነዚሁ ወገኖች የሚዘጋጁትን ሲሆን የኋለኞቹ ደግሞ የመንግሥት ሠራተኞች መንግሥታዊ ተግባራቸውን በሚያከናውኑበት ወቅት የሚያዘጋጅዋቸውን ነው ። [10] በባለሥልጣን የተረጋገጡ ሰነዶች ማለት " የግል ያልሆኑ ሰነዶችን በህጉ መሠረት በተጠናቀቁበት ቦታ ከነአስፈላጊው ሥነ ሥርዓት ለማዘጋጀት ሥልጣን ያለው የመንግሥት ባለሥልጣን የተቀበላቸው ናቸው ።" [11] ስለዚህ የተረጋገጡ ሰነዶች ባጠቃላይ ማናቸውም ባለሥልጣን የተቀበላቸው መግለጫዎች ሳይሆኑ በህግ በተለይ የተወሰኑት የተቀበሉዋቸው ናቸው ። በክብር መዝገብ የሠፈሩ ጽሑፎች ለምሳሌ የሚዘጋጁት በክብር መዝገብ ሹማምንት ፤ በአንዳንድ ሁኔታዎች ደግሞ ውሎችንና ሰነዶችን በሚያጸድቅ መንግሥት ባወቀው አዋዋይ ብቻ ነው ። [12]

በአጠቃላይ ሲታይ [13] የግል ሰነዶች በሚዘጋጁበት ወቅት በጸሐፊው ላይ ከሚጣል የፊርማ ግዴታ ውጪ ምንም ዓይነት ሌላ ሥነ ሥርዓት የለም ። [14] ።

በባለሥልጣን በተረጋገጡ ሰነዶች ላይ በግል ፊርማ ከተጻፉ ሰነዶች የበለጠ እምነት ስለሚጣል የሁለቱ የአስረጂነት ኃይል ይለያያል ። [15] በባለሥልጣን በተረጋገጡ ሰነዶች ላይ ባብዛኛው እምነት የሚጣለው ሰነዶችን ለማዘጋጀት ሥልጣን የተሰጣቸው ባለሥልጣኖች የሚያዘጋጅዋቸውን ሰነዶች ይዘት ትክክለኛነት በተመለከተ ተጠያቂ ስለሚሆኑ ነው ። [16]

የግልም ሆኑ በባለሥልጣን የተረጋገጡ ሰነዶች፣ "በቅድሚያ የተዘጋጁ ማስረጃዎች" የተባሉ ብቸኛ የጽሑፍ ማስረጃ ዓይነቶች ናቸው ። ነገር ግን ይህ ማለት በተለይ ልዩ በሆኑ ሁኔታዎች የግል ደብዳቤዎች፣ ይፋ ያልሆኑ ወረቀቶች፣ ወዘተ እንደ ማስረጃ ሊቀርቡ አይችሉም ማለት አይደለም ። እንደዚህ ያሉ ማስረጃዎች የአስረጂነት ኃይላቸው ለዳኛው ህሊና የተተወ ሲሆን ብዙውን ጊዜም የሚያገለግሉት ማስረጃ ለማቅረብ በመንደርደሪያነት ብቻ ነው ። እንደዚህ ያሉት ጽሑፎች ከላይ የተጠቀሱት ሰነዶች ከሚገኙበት ምድብ ውስጥ ስላይደሉ" ህጉ የጽሑፍ ማስረጃን በሚጠይቅበት ቦታ ዋጋ እንደሌላቸው ይቆጠራሉ ። [17]

እንደገና ለመግለጽ ያህል ህጉ የጽሑፍ ማስረጃ ሲጠይቅ በቅድሚያ የተዘጋጀ ማስረጃን ማለትም ወደፊት አለመግባባት ሲፈጠር ለማስረጃነት እንዲያገለግል ሆን ተብሎ የተዘጋጀን ጽሑፍ ማለቱ ነው ። የጽሑፉ ማስረጃ በባለሥልጣን በተረጋገጠ ሰነድ ፎርም እንዲሆን ከተጠየቀ ይኸው ጽሑፍ በሌላ በማንም የአስተዳደር ወይም የመንግሥት ባለሥልጣን ሳይሆን እነዚሁኑ መግለጫዎች እንዲቀበሉ በተለየ በተሰየሙ የመንግሥት ባለሥልጣኖች መዘጋጀት አለበት ። የግል ሰነዶች በተጠየቁ ጊዜ ምንም እንኳ በሌላ በሶስተኛ ሰው ቢዘጋጁም በጽሑፉ ባለቤት መፈረም አለበት ።[18] ስለዚህ ከነዚህ ከሁለት ፎርሞች በአንደኛውም ያልተዘጋጀ ጽሑፍ ዋጋ ያለው የጽሑፍ ማስረጃ ባለመሆኑ በህጉ ተቀባይነት ሊያገኝ አይችልም ። ከዚህም ተነስተን መደምደም የምንችለው ፍርድ ቤቱ ባጠቃላይ ማናቸውም የመንግሥት ባለሥልጣኖች መግለጫዎችን ወይም አባት ነው የተባለው ሰው ለማናቸውም መሥሪያ ቤት ያቀረበውን ማመልከቻ አስመርኩዞ የወሰዷቸውን ጽሑፎችና ቃለ ጉባኤዎች እንዲሁም የግል ደብዳቤዎችንና ሌሎች በዛው ሰው የተጻፉ ጽሑፎችን ዋጋ እንዳላቸው የአባትነት ማወቅ ማረጋገጫዎች ሲቀበል ስህተት መፈጸሙን ነው ።

ከመለፋቱ የተነሳ የሆስፒታል ደረሰኙን እንኳ ለመቀበል የበቃበት የፍርድ ቤቱ አተረጓጎም የተመሠረተው እንደሚከተለው በሚነበበው አንቀጽ 747/2/ ላይ ነው ። "ይህም የሚሰጠው ቃል አባትነት ማወቅ የሚያስከትለው ውጤት እንዲኖረው ሲል የተናገረ መሆኑ አስፈላጊ አይደለም ። " ፍርድ ቤቱ የአየለች ጉዳይ አስመርኩዞ በዚህ አንቀጽ ትርጉም ነው ብሎ የወሰደው በሚከተሉት ቃላት ይገልጻል ።

> " አንድ መግለጫ የግድ አባትነትን ማወቅ የሚያስከትላቸውን ውጤቶች ለማምጣት የተደረገ መሆን የለበትም ተብሎ ከተደነገገ አባትነትን ለማወቅ ሳይሆን ለሌላ ምክንያት የተዘጋጀ ጽሕፈት በምስክሮች መረጋገጥ የለበትም ። የግል ደብዳቤ እዚህ ላይ በግልጽ ምሳሌነት ሊያገለግለን ይችላል ። "

" ይኸው ጽሕፈት . . . አባትነትን ለማወቅ ሳይሆን ለሌላ ምክንያት ተብሎ ሊዘጋጅ ይችላል ። " ከሚለው ተገቢ መደምደሚያ ፍርድ ቤቱ አንድ ጽሕፈት ዋጋ እንዳለው የአባትነት ማወቅ ለመቆጠሩ " የግል ደብዳቤ . . . በግልጽ ምሳሌነት ሊያገለግለን ይችላል " ወደሚለው መደምደሚያ ይዘላል ። ፍርድ ቤቱ እንደዚህ በመደምደሙ በህግ የተጠየቀውን የማስረጃ ፎርም አንድ ሰው በታዘዘው ፎርም መሠረት ጽሕፈቱን ሲያዘጋጅ ማሟላት ካለበት ሥነ ሥርዓት (ፎርማሊቲ) ጋር አምታትቶታል ። በሌላ አነጋገር ፍርድ ቤቱ የሥነ ሥርዓት ጽንስ ሃሳብ ከፎርም

ጽንስ ሃሳብ አልለየውም ። ፍርድ ቤቱም የሚከተሉትን የህግ አርቃቂውን ቃላት የአየለችን ጉዳይ አስመርኩዞ መጠቀሙም ለዚሁ ማረጋገጫ ነው ።

> ምንም እንኳ አባትነትን ማወቁ በአንድ በተወሰነ ሥነ ሥርዓት (ፎርማሊቲ) መደረግ ቢኖርበትም የአባትነት አቀባበል ለማናቸውም ልዩ ፎርም ተገዥ አይደለም ። (ለማትኮር የተሠመረው ተጨማሪ ነው ። መ. ገ. ሕ.)[19]

በእግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 103 የዚሁ የሬኔ ዳቪድን ጽሑፍ ተርጓሚ እንዲህ ይላል ።

> በእዚህ አንቀጽ ውስጥ በቀደምትነት የቀረበው ረቂቅ የአባትነት መግለጫ በአራት ምስክሮች ፊት እንዲሰጥ ይጠይቅ ነበር ። በኮሚሽኑ የተሻሻሉት አንቀጽ 747 እና ይህንን ጥያቄ አይዙም ።[20]

" አባትነትን መቀበል " የሚያመለክተው በአንቀጽ 751 እንደተደነገገው በእናትየዋ ወይም እሷ ካልቻለች በሷ ምትክ ወደላይ በሚቆጠሩ ዘመዶች የሚደረገውን የአባትነት መቀበል ነው ። የአባትነቱ መቀበል የግድ ልዩ ፎርም እንዲኖረው ካለማስፈለጉ ሌላ እንዳውም በዝምታ ማለትም " ይህንኑ የአባትነት ማወቅ ካወቀበት በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ ተቃውሞውን ባለማንሳት "[21] ሊሆንም ይችላል ። ይሄም አንቀጽ 748 1/ " አንድ የአባትነት ማወቅ በጽሑፍ ካልቀረበ ዋጋ አይኖረውም " ብሎ አጥብቆ ከሚያዘውና ከሚጠይቀው የተለየ ነው ። (ለማትኮር የተሰመረ) የተጨመረውም ዓይነት ፎርም ሊደረግና በማናቸውም ዓይነት ዘዴ ለምሳሌ በግል ደብዳቤ ሊረጋገጥ ይችላል ።[22] ፍርድ ቤቱ ማናቸውም ዓይነት ፎርም ያለው የጽሑፍም ሆነ የቃል ማስረጃ ከመቀበል አይከለከልም ።

ዳቪድ የአባትነት ማወቅን አስመልክተው በሚጠቅሱበት ጊዜ የሚጠቀሙት ፎርሙን ሳይሆን (በእርግጥም ፎርሙ በጽሑፍ መሆን ስላለበት) የተርጓሚው ማብራሪያ እንደሚያመለክተው በህግ አርቂቂው ኮሚሽን በኋላ የተዘለለውን በአራት ምስክሮች ፊት የማረጋገጥ ጥያቄን የሚጠቁመውን " አንድ ዓይነት ሥነ ሥርዓት (ፎርማሊቲ) " ነው ። የተጠየቀው ፎርም የጽሑፍ ማስረጃ ለምሳሌ የግል ሰነድ ከሆነ በምስክሮች የማረጋገጡ ሥነ ሥርዓት ሥር ሊወድቅም ላይወድቅም ይችላል ። ለምሳሌ ውሎች በጽሑፍ እንዲደረጉ በታዘዘበት ቦታ የግድ በምስክሮች መረጋገጥ የለባቸውም ። ይኸው አባባል ኑዛዜን በተመለከተም ትክክል ሲሆን አባትነት ማወቅን በተመለከተ ግን ቀድም እንደተገለጸው ትዕዛዙ በኮሚሽኑ ተቀባይነት ስላጣ ትክክለኛ አይሆንም ። ስለዚህ ፍርድ ቤቱ የፎርሙን ጥያቄ ሥነ ሥርዓት (ፎርማሊቲ) አስመልክቶ ከተደነገገው ጋራ በማምታታቱ ከህጉ መንፈስና ድንጋጌ እንዲሁም ከህሊና ግምት ተቃራኒ በሆነ ሁኔታ አባትነት ማወቅን በእናት አባትነትን ከመቀበል ጋራ በአንድ ደረጃ አስቀምጧቸዋል ።

እርግጥ አንድ ዋጋ ተሰጥቶት ሊነሳ የሚችል ክርክር ቢኖር አንቀጽ 748 2/ የአባትነት ማወቅ በክብር መዝገብ ሹማምንት ወይም እነሱ ከሌሉ ውሎችንና ሰነዶችን በሚያጸድቅ መንግሥት ባወቀው አዋዋይ ፊት መደረግ እንዳለበት የሚጠቀመውን ግምት ውስጥ በማስገባት በባለሥልጣን የተረጋገጡ ሰነዶች ብቻ እንደ አባትነት ማወቅ እንዲቆጠሩ የሚለው አቋም ነው ።

ከዚህ በላይ ያለውን አባባል ከፈረንሳይ የአባትነት ማወቅ ህግ ጋራ በማመሳከርም ጭምር መመልከት ይቻላል ። በፈንንሳይ ሕግ አባትነትን ማወቁ በባለሥ

ልጣን በተረጋገጠ ሰነድ ፎርም እንዲሆን ሲጠየቅ በግል ጽሑፍ የሰፈረ መግለጫ ፈጽሞ ተቀባይነት የለውም [24] በፕላኒዎል ቃልም እንደተገለጸው [25]

> ሕጉ ምንም ዓይነት ምስጢር አዘል የሆነ ፎርማሊቲ አያዝም ። የአባትነት ማወቁ የሠፈረበት በመንግሥት የታወቀው ሰነድ አጽዳቂው ሰው ጽሑፍ እንኳ ቢሆን ይሄንኑ ማወቅ በተለይ ለመቀበል ተብሎ የረቀቀ መሆን የለበትም ። በአባትነት ማወቁ ባጋጣሚ እንዳውም በውስጠ ታዋቂነት ጭምር በሰነዱ ውስጥ ሊገኝ ይችላል ። . . . ስለዚህ የአባትነት ማወቁ ጽሑፍ የተጻፈበት ዋና ዓላማ አካል ሳይሆን በሰነዱ ውስጥ ከሠፈሩ የሀሳብ መግለጫዎች ብቻ ሊመነጭ ይችላል ።

ከላይ ከተጠቀሰው በግልጽ እንደሚታየው ምንም እንኳን የፈረንሳይ ሕግ የአባትነት ማወቅ በባለሥልጣን በተረጋገጠ ጽሑፍ እንዲደረግ ቢጠይቅም በአንቀጽ 747 (2) ውስጥ የተደነገገውና በፈረንሳይ ሕግ የተደነገገው አንድ ዓይነት ነው ። ስለዚህ የአባትነት ማወቁ ውሎችንና ሰነዶችን የሚያጸድቅ መንግሥት ባወቀው አዋዋይ የሚዘጋጅ ሰነድን ፎርም ከያዘ ኑዛዜ ወይም ምንም እንኳ የሰነዱ ዓላማ " የአባትነት ማወቅ የሚያስከትላቸው ውጤቶች ከመፍጠር ውጪ " ቢሆንም ከማናቸውም ዓይነት በባለ ሥልጣን የተረጋገጠ ሰነድ ሊፈልቅ ይችላል። እንግዲህ አንቀጽ 747 /2/ መተርጐም ያለበት ባጠቃላይ ማናቸውንም ዓይነት አባት ነው በተባለው ሰው በጽሑፍ የሠፈሩ መግለጫዎችን እንደሚፈቅድ ሳይሆን ሰነዱ የተዘጋጀው በቅድሚያ በተዘጋጀ ማስረጃ ፎርም ማለት በባለሥልጣን በተረጋገጠ ሰነድ ወይም ተጽፎ በተፈረመ ሰነድ ፎርም ከሆነ መግለጫው እንዴት እንደተደረገ አንዳችም ሥነ ሥርዓት እንደማይጠይቅ ነው ።

<u>መደምደሚያ ፤</u>

ፍርድ ቤቱ ከጋብቻ ውጪ የተወለዱ ልጆች ያለአባት መቅረት የለባቸውም ከሚለው ትልቅ ዋጋ ከሚሰጠው ሃሳብ ተነስቶ የትምህርት ቤት መዛግብት ፣ የሆስፒታል ደረሰኞችና የግል ደብዳቤዎች ዋጋ እንዳለቸው የአባትነት እውቅናዎች በመቁጠሩ ከሚገባው አልፎአል ። እንደዚህ ያለውን አቋም መውሰድ የአንቀጽ 748/2ን ዓላማ ማለትም እንደማያስተማምን በይፋ በታወቀው የሰው ማስታወስ ላይ ከተመሠረተው የምርስክሮች የምስክነት ቃል ይበልጥ አስተማማኝ የሆነ የማያጠራጥር ማስረጃን በቅድሚያ ማዘጋጀትን ተጻሯል ። እዚህ ላይ በእርግጥ አንድ ሰው በመሐላ የተሰጠው የምስክሮች ቃላትን በታደሰ ጉርሙ ጉዳይ ዋጋ አለው ተብሎ እንዲቀርብ ከተፈቀደው ደረሰኝ ያነሰ አስተማማኝነት አላቸው ማለት ያስደፍራልን ? አይመስለኝም ። ፍርድ ቤቱ የግል ወይም የግል ባልሆኑ ሰነዶች መልክ " በቅድሚያ የተዘጋጁ ማስረጃዎች " ብቻ በመፍቀድ ራሱን መወሰን ነበረበት ።

የፍርድ ቤቱን የህግ አተረጓጐም ትክክለኛ ነው ብንል እንኳ ፍርድ ቤቱ የራሱን የህግ አተረጓጐም ሳያዛንፍ ተከትሎ በነዚህ በሁለት ጉዳዮች ጽሑፍን (ጽሑፍ ስንል በተለምዶው አነጋገር ያለውን ትርጉም ነው) ብቻ እንደማስረጃ አለመቀበሉና በእርግጥም ይበልጥ የተማመነው በምስክሮች የምስክርነት ቃል ላይ መሆኑ ግልጽ ነው ። ፍርድ ቤቱ በእርግጥ በተጨባጭ በማናቸውም ፎርም የቀረበን ማስረጃ ሲቀበል ራሱን በጽሑፍ በቀረበ ማስረጃ አልወሰነም ። ፍርድ ቤቱ የወሰደው አቋም ከህጉ ድንጋጌም ሆነ መንፈስ ከረር ባለ ሁናቴ የተለየ ሲሆን ይኸው አቋም በፍርድ ቤቱ የተገለጸው ጥንቃቄ የሞላበት ሀሳብ ሳያግደው ሕጉ ከመውጣቱ በፊት ወደነበሩበት ሁናቴዎች በተግባር መመለስ ማለት ይመስላል ።

የግርጌ ማስታወሻዎች ።

ሌክቸረር ፣ የሕግ ፋኩልቲ ፣አ. አ. ዩ. ኤል ቢ ፣ የሕግ ፋኩልቲ አ. አ. ዩ.

1. ለግምግማ የቀረቡት ሁለቱ ጉዳዮች ከአሁን በኋላ "የአየለች ጉዳይ" እና "የታደሰ ጉርሙ ጉዳይ" በመባል ይታወቃሉ ።
2. በዚህ ጉዳይ ውስጥ አንቀጾች ሁሉ የተጠቀሱት ከ1952 የኢትዮጵያ ፍትሐ ብሔር ሕግ ነው ።
3. አንቀጽ 748/1 እንደሚከተለው ይነበባል "የአባትነት ማወቁ በጽሑፍ ካልሠፈረ በቀር ውጤት አይኖረውም ።"
4. "ጸሐፊ" የሚለው የሰነዱን አዘጋጅ ይጠቁማል ።
5. መሥሪያ ቤት የሚለው ቃል የግል መሥሪያ ቤቶችንና ሕዝባዊ ድርጅቶችን ይጨምር ወይም በመንግሥት መሥሪያ ቤት ይወሰን ግልጽ አይደለም ።
6. ከፍርድ ቤቱ ውሳኔ ንባብ እንደሚታየው በኢትዮጵያ እንደተለመደው ክርክሩ የተነሳው ይግባኝ ባይዋ በእናትዋና በአሳዳጊዋ በኩል በአንቀጽ 996 ትርጉም መሠረት እንደ አቶ ወ/ገብርኤል ወራሽ "የወራሽነት የምስክር የምስክር ወረቀት" እንዲሰጣት በጠየቀች ጊዜ ነበር ።
7. ፍርድ ቤቱ ዙሪያ ጥምጥም በመሄድ የፈለገውን ነጥብ ከማረጋገጥ ይልቅ ለምን መዝገቡን እራሱ ለምርመራ እንዳላቀረበ ግልጽ አይደለም ።
8. አቶ ማርቆስ በአቶ/ ወ/ገብርኤል ተገለጸ የተባለውን መግለጫ የተቀበለው ሰው ይሁን አይሁን ከጉዳዩ ግልጽ አይደለም ።
9. ጋንዲ ሆስፒታል የማዋለድ ጉዳይ ብቻ ሳይሆን የማኅፀን በሽታዎችን ባጠቃላይ ስለሚመለከት ደረሰኙ ከሆስፒታሉ መምጣቱ ምንም አይጠቅምም ።
10. ፕላኒዎል ፣ ትሬት ኤሌሜንቴር ድሯ ሲቪል ፣ /ፓርት/ ፣ 1939/ ገጽ 235—6
11. ፕላኒዎል ፣ እላይ የተገለጸው ፤ ቮል 2 ፤ ፓርት 1 ፤ ገጽ 53 በዛው ገጽ ላይ ፕላኒዎል የሚከተለውን በተጨማሪ ይገልጻሉ ፤ "በባለሥልጣን ከተረጋገጡ ሰነዶች ጋራ ተዋህደው ይታያሉ ።" እንደገና እንዲህ ይላሉ "የአስተዳደር ወኪሎች ብዙ በባለሥልጣን የተረጋገጡ ሰነዶች ያዘጋጃሉ ። ነገር ግን ፣ ማረጋገጫ የሚሰጡት በሥልጣናቸው ወሰን ሥር ለረቀቁት ብቻ ነው ።" ፕላኒዎል ፣ በማስታወሻ ቁጥር 10 እላይ የተጠቀሱት ፣ ገጽ 806 ፤
12. ከአንቀጽ 48 እና 146 ጋር አስተያዩ ። የፈረንሳይ ሕግ በአባትና እናት ማወቅ ጊዜ በማሃላ በፍርድ ቤት ፊት ተሰጥቶ በፍርድ ቤቱ ጸሐፊ ለተመዘገበ የምስክርነት ቃል በባለሥልጣን የተረጋገጠን ጽሑፍ ደረጃ ይሰጠዋል ። ፕላኒዎል ፣ ቮል 1 ፣ ፓርት 1 ፣ በማስታወሻ ቁጥር እላይ የተጠቀሱት ፣ ገጽ 806—7
13. በአንቀጽ 831 እና 1727 ከተጠቀሱት በምስክሮች መረጋገጥ ካለባቸው የግል ሰነዶች ጋር አስተያይ ።
14. "ፊርማው ለጽሑፉ የማስረጃ ኃይልነት ይሰጠዋል ። ፊርማ ያልሰፈረበት ጽሑፍ እንደ ጽሑፍ ማስረጃነት ከፍትሐብሔር ጉዳዮች እንኳ በመንደርደሪያነት ዋጋ አይኖረውም ።" ፕላኒዎል ፤ በማስታወሻ ቁጥር 11 እላይ የተገለጹት ፤ ገጽ ፣ 531 ፍርድ ቤቱ አስፈላጊ ሳይሆን ሰነዱ የባዕድ ጽሑፉን ባዘጋጀው በራሱ በጸሐፊው መዘጋጀት የለበትም የሚለው ነጥብ በጥልቀት መርምሯታል ።" እነሱ (ማለትም የግል ጽሑፍ ጸሐፊዎች መ. ገ. ሕ.) በሌላ በሶስተኛ ሰው የተዘጋጀውን ጽሑፍ በመፈረም ብቻ ሊወስኑ ይችላሉ ።" ከዚያው ፤ ገጽ 43 ። በተጨማሪም አንቀጽ 88/1/ ፣ 1728 እና 1728 እና 1720 ን ኑዛዜን ውሎችንና ፎርምን ተመልክቶ በተከታታይ የተደነገገውን ተመልከት ።
15. "በግል ፊርማ የተጻፉ ሰነዶች" የሚባሉት በአብዛኛው "የግል ሰነድ" ከሚለው ጋራ ተመሳሳይ ትርጉም ስለሚሰጣቸው የጸሐፊው ፊርማ ሊቀር የማይችል መሆኑን ያሳያሉ ።
16. አንቀጽ 143 ተመልከት ።
17. ፕላኒዎል ፤ ቮል 2 ፤ ፓርት 1 ፣ ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 11 የተጠቀሱት ፤ ገጽ 556—566 ።
18. ፊርማው በጽሑፍ ይሁን ወይም በአውራ ጣት ምልክት ወይም በሌላ ማናቸውም መልክ የተደረገ ቢሆንም ፊርማው በአስተማማኝ ሁኔታ ማረጋገጥ ከተቻለ የፊርማው ጠባይ ግምት ውስጥ የሚገባ አይደለም ።
19. ዲቪድ ፤ አር ፤ "ዘ. ፋሚሊ ሎው ኢን ኢትዮጵያን ሲቢል ኮድ" በአይኖግን ኬ ፤ ያልታተመ ገጽ 97 ።
20. ዴቪድ ፤ ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 19 የተጠቀሱት ገጽ 27 ።
21. አንቀጽ 753 ።

22. ከጋብቻ ውጪ የተወለደን ልጅ እናትነት ብቻ መመሥረት በሚቻልበት በፈረንሳይ አገር እንኳ መወለድ ብቻ በቂ እንደሆነበት እንደ ኢትዮጵያ ሳይሆን በአባትነት ማወቁ በቅድሚያ በይፋ ከተደረገ በእናትየዋ የተደረገው የአባትነት መቀበሉ በግል ደብዳቤ ሊሆን ይችላል ።

23. የፍትሐብሔር 1ኛ መጽሐፍ ቻፕተር 3 ተመልከት ።

24. ፕላኒዎል ፤ ቮል 1 ፓርት 1 ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 1 የተገለጹት ፤ ገጽ 808 ።

25. ከዛው ፤ ገጽ 807—808 ።

የጠቅላይ ፍርድ ቤት በሰበር የመጨረሻ ውሳኔዎችን መስማት ፣ ከተከራካሪ ወገኖች ለአንደኛው የተሰጠ ሌላ የይግባኝ መብት ?

የሴፍ ገ/እግዚአብሔር *

የኢትዮጵያ ዲሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ ጠቅላይ ፍ/ቤት ካሉት የግዛት ሥልጣናት መካከል አንዱ ፡

በጠቅላይ ፍ/ቤት ወይም በሌሎች ፍ/ቤቶች የተሰጠ የመጨረሻ ውሳኔ መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት ያለበት ሆኖ ሲገኝ ወይም በሥነ ሥርዓት ሕጎች ውስጥ በተመለከቱት ሌሎች ምክንያቶች በሰበር መስማት ይገኝበታል ።[1]

ጠቅላይ ፍ/ቤት ይህንን ተግባር ያከናውን ዘንድ ሕጉ የሚከተለውን ይደነግጋል ።

በጠቅላይ ፍ/ቤት ወይም በሌላ በማናቸውም ፍ/ቤት የተሰጠ የመጨረሻ ውሳኔ በሰበር የሚሰማው በጠቅላይ ፍ/ቤት ፡ በፕሬዚዳንቱ ወይም በምክትል ፕሬዚዳንቶቹ በአንዱ ሰብሳቢነት [2] በተጨማሪ ቢያንስ አራት የጠቅላይ ፍ/ቤት ዳኞች በሚሰየሙበት ችሎት [3] ይሆናል ።

ጉዳዮች በሰበር ይሰሙ ዘንድ የማንቀሳቀስን ሥልጣንና ኃላፊነትን በተመለከተም የሚከተለውን ተመልክተናል ።

> በዚህ አዋጅ በአንቀጽ 4 መሠረት የመጨረሻ ውሳኔ በሰበር የሚሰማው የጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ሲፈቅድ ወይም ጠቅላይ ዐቃቤ ሕጉ ተቃውሞ ሲያቀርብ ነው ። [4]
>
> እነዚህን ድንጋጌዎችም ሲመረመሩ የሚከተለውን ጭብጥ ያስነሳል ። በጠቅላይ ዐቃቤ ሕጉ ወይም በጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ምርመራ መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት ያለበት ስለመሆኑ የተገኘ የመጨረሻ ውሳኔ እኳያ የባለጉዳዮቹ ሚና ምንድን ነው ?

በልዩ ሁኔታ ሲቀመጥ ፣ ይህ አጠቃላይ ጭብጥ ወደሚከተሉት ጭብጦች ሊከፈል ይቻላል ።

/1/ ይህ ሰሚ እንደማንኛውም ተራ ይግባኝ ጠቅላይ ፍ/ቤት ባለጉዳዮችን እንደ ይግባኝ ባይና መልስ ሰጭን የሚጠራበት ሌላ ይግባኝ ነውን ?

/2/ ከሆነስ ፡ ሰሚው እንደማንኛውም ሌላ ይግባኝ በባለጉዳዮቹ ፍላጎት ላይ ይመሠረት ይሆን ?

ከላይ በ/1/ና በ/2/ ላይ ለተጠቀሱት ጭብጦች የምንሰጠው መልስ አፍራሽ ከሆነ ፡

/ሀ/ በሰበር ሰሚው የተሰጠውን የመጨረሻ ውሳኔ በተመለከተ ባለ ጉዳዮቹ ምንም የሚጫወቱቱ ሚና የለም ማለት ይሆን ?

/ለ/ ከሆነስ በሰበር ሰሚው በሚሰጠው የመጨረሻ ውሳኔ ላይ በባለጉዳይነት የሚወርሱት እነማን ይሆናሉ ?

የሰበር ሰሚው በመጨረሻ ውሳኔዎች ላይ የሚያደርገው ምርመራ በወንጀልነክ ጉዳዮች ብቻ ያልተወሰነ መሆኑን ስንመለከት የባለጉዳዎችን ሚና በተመለ

ከት ያነሰ ነው ። ጭብጥ ከምንጊዜም የበለጠ ተገቢ ሆኖ እናገኘዋለን ። የፍትሐብሔር ጉዳዮችን በተመለከተም ጭምር የሚቻል ሆኖ ይገኛል ። የወንጀል ነክ ጉዳዮችን በተመለከተ አወሳሰናቸው በጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤት [5] የማዘዝ ሥልጣን ሥር መሆኑ ግልጽ ነው ። ስለሆነም የወንጀል ነክ ጉዳዮችን በተመለከተ የሚቀርበው የመጨረሻ ውሳኔ ሰሚ አብዛኛውን ጊዜ በጠቅላይ ዐቃቤ ሕጉ የተቃውሞ አቤቱታ መሆኑን መገመት ተገቢ ሆኖ ይገኛል ። በዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤት [6] ተግባራት መካከል አንዱ የግለሰቦችን አካላዊም ሆነ ሕጋዊ መብቶች መከበራቸውን ማረጋገጥ መሆኑን ስንመለከት ከላይ የጠቀስነው አስተያየት ከምን ጊዜውም የበለጠ ተጨባጭና እሙን ይሆናል ። ስለዚህ በወንጀል ነክ ጉዳዮች ላይ " መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት በተገኘ ጊዜ የመጨረሻው ውሳኔ በሰበር ይሰሙ ዘንድ ጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ የተቃውሞ አቤቱታ እንዲሰማ ዐቃቤ ሕጉ ያሳስባል ። " በዚህም ዐቃቤ ሕጉ እንደ አንደኛው ተከራካሪ ወገን ሊወሰድ ይቻላል ። የተደረገው መሠረታዊ የሕግ ስህተት የሚጎዳው የተከሰሰውን ተከላካይ ወገን ፍላጐት ቢሆንም እንኳን ዐቃቤ ሕጉ እንደ ዕለት ከዕለት ሥራው በመቁጠር አቤቱታውን እንዲያሰማ ይጠበቅበታል ። በፍትሐ ብሔር ጉዳዮች ላይ ግን ይህንን ጉዳይ ለመፈጸም የሚችል የመንግሥት አካል የሆነ መሥሪያ ቤት በባለጉዳይነት አይቀርብም ። ስለዚህ " መሠረታዊ የሕግ ስህተት " ያለበትን ፍትሐብሔር ነክ የመጨረሻ ውሳኔ አንዱ ወገን ለጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ ወይም ለጠቅላይ ፍ/ቤት ፕሬዚዳንቱ እስካላሳወቀ ድረስ የተሰጠው ውሳኔ ሕጋዊ እንደሆነ ሊቆይ ይችላል ። ከእነኚህ ባለሥልጣናት መካከል አንዳቸው በሆነ መንገድ የሕግ ስህተት ያለበት ፍትሐብሔር ነክ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠ መሆኑን ሊደርሱበትም ይችላሉ ። ከዚህ በላይ ከጠቀስናቸው አኳኋኖች ውጭ " መሠረታዊ የሕግ ስህተት ያላቸው " ፍትሐብሔር ነክ የመጨረሻ ውሳኔዎች ከሕግ ውጭ ቢሆኑም እንኳን በሥራ ላይ ከመዋል የሚያግዳቸው ነገር አይኖርም ። ይህን የመሳሰሉ የመጨረሻ ውሳኔዎችን ወደ ሚመለከተው ባለሥልጣን ፊት ሊያቀርብ የሚችል መንግሥታዊ መዋቅር እስከሌለ ድረስ ከላይ የጠቀስነው ጉዳይ ሐቅ ይሆናል ።

ፍትሐብሔር የተበዳይ ወገኖች የግል ጉዳይ እንደመሆኑ መጠን " መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት " ያለበት የመጨረሻ የፍትሐብሔር ውሳኔ ለምን እነዚህን ታላላቅ የመንግሥት ባለሥልጣናት ይጠቅሳቸዋል ? የሚል ተገቢ ጥያቄ ሊቀርብ ይችላል ። ነገር ግን የመጨረሻ ውሳኔዎችን በሰበር ስለመስማት ከላይ የተጠቀሱት የሕግ አንቀጾች የፍትሐብሔርንም ጉዳይ የሚጨምሩ ሆነው እናገኛቸዋለን ።

በተጨማሪ በጠቅላይ ፍ/ቤት ልዩ ችሎት አንድ ጉዳይ በሰበር እንዲሰማ ማመልከቻ ሊቀርብ የሚችልበትን ጊዜ ማስተዋልም እጅግ ጠቃሚ ነው ። ይኸውም የሚሆነው ፦

> . . . ውሳኔ በተሰጠ በ6 ወራት ውስጥ ይሆናል ። ሆኖም የተለያዩ ምክንያቶች ካጋጠሙና ጥያቄው በወንጀል የእሥራት ቅጣት የተፈረደበትን ተከሳሽ የሚጠቅም ሆኖ ሲገኝ ፍርድ ቤቱ ከላይ በተጠቀሰው የጊዜ ገደብ ላይወሰን ይችላል [7]።

ከላይ እንደተጠቀሰው " መሠረታዊ የሕግ ስህተት " ያለበት ፍትሐብሔር ነክ የመጨረሻ ውሳኔ በሰበር ታይቶ ውሳኔ ይሰጥበት ዘንድ ለሕጉ ሊያቀርበው የሚችል መዋቅር አለመኖሩ ሁኔታውን ማወቅ በአብዛኛው ለአስተሳሰብና ትምህርታዊ እንዲሆን አድርጎታል ። የግል ባለጉዳዮችም ቢሆኑ " መሠረታዊ የሕግ

ስህተት ” በሚታይበት ጊዜ ምቹ በሆነ ዘዴ ሕግ ፊት ሊያቀርቡት አለመቻላቸውን ተገንዝበው ከወዲሁ ተስፋ ስለሚቆርጡ ከነጭራሹ አይጨነቁበትም ። ጉዳዩ የሚመለከታቸው የመንግሥት ባለሥልጣናትም ቢሆኑ በውሳኔ ላይ የታየው “ መሠረታዊ የሕግ ስህተት ” ቢስተካከል የግል ባለጉዳዮችም የሚጠቀሙበት ሆኖ ካላገኙት እንዲያው ኃላፊነት ብቻ ተሰምቷቸው ጉዳዩ በሰበር እንዲታዩ አያደርጉም ። ነገር ግን ይህ አመለካከት የግል ባለጉዳዮች በመጨረሻ ውሳኔዎች “መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት ” በሚኖርበት ጊዜ ጉዳዩን በሰበር ይሰማ ዘንድ ሊጫወቱት የሚገባውን ሚና በተመለከተ ሙሉ መፍትሔ ሊሰጠን አይችልም ።

የጠቅላይ ፍ/ቤትም ቢሆን፣ም ይህንን ልዩ የሆነ ውሳኔዎችን የመከለስ ሥልጣን ለምን እንደተሰጠው ፣ ጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤትም ሆነ የጠቅላይ ፍ/ቤት ፕሬዚዳንት ጉዳዮችን ለማንቀሳቀስ ይህ ኃላፊነት ለምን እንደተሰጣቸው ለመረዳት ከላይ በዝርዝር የተመለከትነው ሁኔታ ሊያስረዳን አይችልም ።

ስለሆነም ጠቅላይ ፍ/ቤቱም ሆነ ጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤት ወይም ሁለቱም የመንግሥት አካላት በተሰጣቸው ሥልጣንና ኃላፊነት ከተቋቋመበትም ዓላማ አንጻር ሲታይ “ መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት ” ያለባቸውን የመጨረሻ ወንጀል ወይም ፍትሐብሔር ነክ ውሳኔዎችን ወደ ሕግ ፊት አቅርበው እንዲስተካከሉ ባያደርጉ የተሰጣቸውን ኃላፊነትና ሥልጣን ያልተወጡ እንዲሁም የተቋቋመበትን ዓላማ ዘንግተዋል ሊያሰኛቸው የሚችል ነገር ቢኖር መመርመሩ አስፈላጊ ይሆናል ። ሀብቱም መሥሪያ ቤቶች “ መሠረታዊ የሕግ ስህተት ” ያለባቸውን ወንጀልም ሆነ ፍትሐብሔር ነክ የመጨረሻ ውሳኔዎች በሰበር ታይተው እንዲስተካከሉ ማድረግን በግድ የሚጠይቁ ሌሎች ዓላማዎችና ተግባራት ሊኖሩዋቸው ይችሉ ይሆናል ። የመጨረሻ ውሳኔዎች በሰበር መስተካከል ሊኖሩት ከሚችሉት ዓላማዎች መካከል ፍ/ቤቶች ከስህተታቸው ይታረሙ ዘንድ የሚሰጠው ጥቅም ለማንም የተሰወረ አይደለም ። ነገር ግን ይኸን የመሰለ ዓላማ እንኳን በማይኖርበት ጊዜ የመጨረሻ ውሳኔዎችን በሰበር የማሰማት ጥያቄ ዐቃቤ ሕግ በባለጉዳይነት በማይወክልበት ጊዜ ሙሉ በሙሉ የመጨረሻው ውሳኔ የሚመለከታቸው ባለጉዳዮች ምርጫ ይሆናል ከማለት በስተቀር ሌላ አማራጭ አይኖረንም ። ስለሆነም እስቲ ከላይ የጠቀስነው ዓላማ ፣ ሥልጣንና ኃላፊነት ለነዚህ መንግሥታዊ አካላት ተሰጥቶ እንደሆነ ለማረጋገጥ እነኝሁ አካላት የተቋቋመበትን ዓላማ ፣ ያላቸውንም ሥልጣንና የተግባር ኃላፊነት እንመልከት ።

የዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤት ካሉት ሌሎች ዓላማዎች በተጨማሪ የሚከተሉትም ይኖሩታል ፡—

> የኢትዮጵያ ዲሞክራቲክ ሪፑብሊክ ሕጎች ደንቦች ትዕዛዞችና መመሪያዎች ሳይዛቡና በሁሉም ቦታ በአንድ ዓይነት ተፈጻሚ መሆናቸውን ማረጋገጥ ፤ [8] በሕገ መንግሥቱና በሌሎች ሕጎች የተረጋገጠ የዜጎች መብቶችና ነጻነቶች እንዲከበሩ ማድረግ ።

ሥልጣንና ተግባርን በተመለከተ የጠቅላይ የዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤት ደግሞ ከሌሎች በተጨማሪ የሚከተለው ሥልጣንና ተግባር ተሰጥቶታል ።

> ሕግ መንግሥቱና ሌሎች ሕጎች ደንቦችና መመሪያዎች በሚኒስቴሮች የመስተዳደሩ አካል በሆኑ ሌሎች መሥሪያ ቤቶች በማምረቻ በማከፋፈያና በአገልግሎት ሰጪ ተቋሞች በሕዝባዊ ድርጅቶች በሕብረት ሥራ ማህበራት በአካባቢዎች ውስጥ በሚገኙ አስፈጻሚ አካላት በባለሥል

> ልማዶቻቸውና በማንኛውም ግለሰብ መከበራቸውንና በትክክል ሥራ ላይ መዋላቸውን በመቆጣጠር ሶሻሊስት ሕጋዊነትን ማረጋገጥ ። [9]

በሌላ ወገን የጠቅላይ ፍርድ ቤትም ፣ ካሉት ሌሎች ዓላማዎች በተጨማሪ የሚከተሉት ዓላማዎች ይኖሩታል ።

> በሕግ የተጠበቁትን የግለሰቦች መብቶች ጥቅሞችና ነጻነቶች ማስከበር፤ የሕግና የሥርዓት መጠበቅ እንዲጠናከር ሶሻሊስት ሕጋዊነት እንዲከበር ማድረግ ። [10]

ሥልጣንና ተግባርን በተመለከተ ደግሞ የጠቅላይ ፍ/ቤት ከሌሎች በተጨማሪ የሚከተለው ሥልጣንና ተግባር አለው ፦

> የዳኝነት አሠራርን ለማሻሻል የሕጎችን አንድ ወጥ አፈጻጸም ለማረጋገጥ ለፍ/ቤቶች መመሪያ መስጠት ። [11]

ከዚህ በላይ የጠቀስናቸው በሙሉ የጠቅላይ ፍ/ቤትም ሆነ የጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤት የሕጎችን በትክክልና አንድ ወጥ አፈጻጸም የማረጋገጥ ሥልጣንና ተግባራት አሉዋቸው ።

በኢትዮጵያ ውስጥ በማንኛውም ሥፍራ ማንኛውም የመንግሥት አካል ፣ በተለይም ፍ/ቤቶች ፣ ሕዝባውያን ድርጅቶች ፣ አምራች ፣ አከፋፋይና አገልግሎት ሰጪ ድርጅቶችና እንዲሁም ሌሎች በአገሪቱ ውስጥ የሚገኙ ተቋሞች በተለይም ለአሠራራቸው ተገቢና ተግባራቸውንም ለመወጣት የሚጠቅሟቸውን ሕጎች በትክክልና በአንድ ወጥነት ሥራ ላይ መዋላቸውን የማረጋገጥ ኃላፊነትና ግዴታ ተጥሎባቸዋል ።

በሌላ አነጋገር አንድ ወጥ የሆነ የሕግ አጠቃቀም እንዲኖር ማናቸውም መንግሥታዊ ተቋሞች ፣ ሕዝባውያን ድርጅቶችና ሌሎችም የመንግሥት አካላት ሥልጣናቸውንና ተግባራቸውን ሕጋዊ በሆነ መንገድ ማከናወን አለባቸው ። ይህም ማለት በአንድ ዓይነት ውሳኔ ሥር የሚገዙ ሁኔታዎች ውሳኔውን የሰጠው ግለሰብ ማንም ይሁን ማን ወይም የተሰጠው ውሳኔ የሚመለከተው ወይም ሊነካው የሚችለው ግለሰብ ማንም ይሁን ማን ፣ በአንድ ዓይነት መንገድ መታየት ይኖርበታል ። የሕጉ ትክክለኛና አንድ ወጥ አጠቃቀም የተንጸባረቀባቸው ውሳኔዎች ከሌሎች በተጨማሪ የሚከተሉትን ያካተቱ መሆን አለባቸው ፦

ሀ/ ንግድ ለማካሄድ የሚያስፈልገውን ፈቃድ ለመስጠት የሚደረጉ አስተዳደራዊ ውሳኔዎች በግለሰቦች ሊካሄዱ የሚችሉትን የንግድ ዘርፎች ከሌሎች መለየት ፣ ለተመሳሳይ የሥራ መስኮች ሊከፈሉ የሚገባቸውን የደመወዝ መጠን መወሰንና የመሳሰሉትንና ፣ እና ፤

ለ/ በደል የደረሰባቸው ግለሰቦች የሚካሱበትን ዘዴ ለመሻት የሚደረጉ ሕጋዊ ውሳኔዎች ፣ በደል አድርሰው የተወነጀሉ ግለሰቦችን በጥፋተኛነት መያዝ ፣ በተያዙበት ወንጀል ጥፋተኛነታቸው የተረጋገጠባቸው ወንጀለኞች ላጠፉት ጥፋት ተገቢ የሆነ ቅጣት የሚያገኙበትን ሁኔታ መሻትና የመሳሰሉትን ።

ፍ/ቤቶች የመጨረሻ ውሳኔ ላይ ለመድረስ ችሎት ማስቻላቸው ግልጽና የታወቀ ጉዳይ ነው ። የወንጀልም ሆነ የፍትሐብሔር ችሎቶችን ለማስቻልና እነኝህም ሁኔታዎች የሚገዙበት ሕጎች መኖራቸው ደግሞ በእንጻሩ ግልጽ ሆኖ ይገኛል ። ስለዚህም ፍርድ ቤቶች የወንጀልም ሆነ የፍትሐብ

ሔር ጉዳዮችን በሚመለከቱበት ጊዜያት በሙሉ ጠቅላላው ሕጋዊ ሂደት በተገቢ ሕጎች ትክክልና አንድ ወጥ አጠቃቀም ላይ የተመረኮዘ መሆን አለበት ። ባለጉዳዮችም ቢሆኑ ፍርድ ቤቶች የመጨረሻ ውሳኔ ለመስጠት አንድ ወጥና ትክክለኛ ሕግ በሥራ ላይ ማዋላቸውንና መጠቀማቸውን ማየት የዘወትር አትኩሮታቸው ሆኖ ይገኛል ። የፍርድ ቤቶች የመጨረሻ ውሳኔዎች አንድ ወጥና ትክክለኛ በሆኑ ሕጎች ላይ እስከተመሠረቱ ድረስ ፣ ችሎቶች የተካሄዱት ትክክለኛና አንድ ወጥ ሕጋዊ መንገድን ተከትለው ይሁን ወይም አይሁን በአብዛኛው የባለጉዳዮች ችግር (ጭንቀት) ሆኖ አይታይም ። አንድ ወጥና ትክክለኛ የሆነ የሕግ አጠቃቀም ካለና ይህም በሥራ ላይ መዋሉ በመንግሥት አካላት የቅርብ ክትትል የሚደረግበት እስከሆነ ድረስ የወንጀልና ፍትሐብሔር ነክ ጉዳዮች በችሎት በሚታይበት ጊዜ ፍርድ ቤቶች ትክክለኛና አንድ ወጥ ሕግ መጠቀም ይኖርባቸዋል መባሉ ያልተለመደ ጉዳይ ነው ሊባል አይቻልም ። ከዚህ በላይ የጠቀስነው ጉዳይ የጠቅላይ ፍ/ቤት በችሎት በተሰየመበት ጊዜ ሁሉ በግብርና ሊተረጉመው የሚገባ ጉዳይ በላይ የተቋቋመበት ስላማዊ ሆኖ ይገኛል ። በሌላ አነጋገር ፍ/ቤቶች ችሎት በሚያስችሉበት ወቅት ሕጎችን በትክክልና በአንድ ወጥነት መጠቀማቸውን ማረጋገጥ የጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤት ኃላፊነት ብቻ አለመሆኑን እንገነዘባለን ። ከጠቅላይ ፍ/ቤት ተግባራት መካከልም እንደ አንዱ ሆኖ ተቀምጧል ።

ከላይ ከተጠቀሱት የዐቃቤ ሕግ ተግባራትና ሥልጣናት እንደምንገነዘበው ሶሻሊስት ሕጋዊነት ማለት ጉዳዩ የሚመለከታቸው ባለሥልጣናት በሙሉ አንድ ወጥና ትክክለኛ የሆነ ሕግ በመላው አገሪቱ ጥቅም ላይ መዋሉን ከማረካገጥ ሌላ ምንም ነገር ሊሆን አይችልም ። ይህ ኃላፊነት ደግሞ በኅብረተሰቡ ውስጥ በተራ ባለጉዳይነትም ሆነ ውሳኔዎችን ለመስጠት ሥልጣን ያላቸውን የመንግሥት ባለ ሥልጣናትም የሕግን በደንብ በሥራ ላይ መዋል ማረጋገጥን ጭምር ሊሆን ይችላል ።

ሶሻሊስት ሕጋዊነትን ዘንድ (በግብር ይታይ ዘንድ) የሕጎችን አንድ ወጥነትና ትክክለኛነት ማረጋገጥ ከላይ የጠቀስናቸው ሁለቱ የመንግሥት አካላት ተግባራትና ሥልጣናት መሆናቸው የሆነው ሆኖ አንድ መንግሥታዊ መሥሪያ ቤት ሥራውን ያከናውን ዘንድ አንድ ወጥና ትክክለኛ የሕግ አጠቃቀምንም ማረጋገጥ በተመለከተ የጠቅላይ ፍ/ቤት የቁጥጥር ሥልጣን በፍ/ ቤቶች አካባቢ ብቻ የተወሰነ ነው ። በሌላ ወገን ደግሞ የጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ በማናቸውም የመንግሥት አካላት [12] ውስጥ አንድ ወጥና ትክክለኛ የሕግ አተረጓጎምና አጠቃቀም የማረጋገጥ ኃላፊነት ቢኖረውም ይህ ኃላፊነት የፍርድ ቤቶችን ሕጋዊ እንቅስቃሴዎችን አይጨምርም ። በተጨማሪ ግን የጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤት ወይም የጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት በሚሰጠው ውሳኔ መሠረት የጠቅላይ ፍርድ ቤት የሕጎችን አንድ ወጥና ትክክለኛ አጠቃቀም የማረጋገጥ ተግባር ያከናውናል ። ነገር ግን በሥልጣን ዝቅተኛ የሆኑ ፍርድ ቤቶች ሥራቸውን ሲያከናውኑ ሕጎችን በአንድ ወጥነትና በትክክለኛነት በሥራ ላይ መዋላቸውን መቆጣጠር የጠቅላይ ፍርድ ቤት አንዱ በሕግ አውጭው የተሰጠው ሥልጣኑ መሆኑ አይካድም ። በተሰጠው ውሳኔ አንዱ ወገን ይግባኝ ቢልም ከላይ የጠቀስነው የጠቅላይ ፍርድ ቤት ተግባርና ኃላፊነት በማናቸውም ጊዜ መከናወን ይገባዋል ። ባለጉዳዮች በመሠረቱ ይግባኝ የሚያቀርቡት የመጨረሻ ውሳኔን በተመለከተ ብቻ ስለሆነ ጠቅላይ ፍርድ ቤት በማናቸውም ጊዜ በራሱ አነሳሽነት ከላይ የጠቀስነውን ቁጥጥር ማድረግ የሚገባው መሆኑን የበለጠ ያጠናክርልናል ። የጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤት አቤቱታም ሆነ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት የሚሰጠው ውሳኔም ቢ

ሆን ሁለቱም ሊንቀሳቀሱ የሚችሉት የጠቅላይ ፍርድ ቤት ንም ሆነ የሌሎች አነስተኛ ፍርድ ቤቶች የመጨረሻ ውሳኔን ብቻ ተመርኩዘው ነው ።

የጠቅላይ ፍርድ ቤት ጉዳዮችን በሰበር በሚመለከትበት ጊዜ ፕሬዚዳንቱ ወይም ምክትል ፕሬዚዳንቶች በአባልነት እንደሚገኙ የተገለጠ መሆኑ ጉዳዩን የሚመለከተው ጉባኤ [13] ከላይም የጠቀስነውን ተግባሩን ይወጣ ዘንድም ይረዳዋል ። ይሁን እንጂ የሕጎችን አንድወጥ አጠቃቀም በበላይነት የመቆጣጠርና የመመልከት ተግባር የጠቅላይ ፍርድ ቤት ተግባራት በአጭሩ ሲታዩ የጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ ጽ/ቤት ነው ማለትም ይቻላል ። በሌላ ወገን ደግሞ “ መሠረታዊ የሕግ ስህተት ” ያለባቸውን የበታች ፍርድ ቤቶች ውሳኔ በዐቃቤ ህግ ወይም ፍትሐብሔር ነክ ጉዳይ ሲሆን ከተከራካሪዎቹ በአንዱ አማካይነት ሲቀርብለት በመመልከትና ሶሻሊስት ሕጋዊነትንም ማረጋገጥ ሆነው ይገኛሉ ። የመጨረሻ ውሳኔዎችን በሰበር ስለሚመለከትን ስናጤን (የአንድ ውሳኔ መሻር ስሜት ሊሰጥ የሚችለው በሚደረገው መሻር ቢያንስ አንዱ ወገን የሚጠቀምበት ሆኖ ሲገኝ ነው ከሚለው እውነታ አንጻር ሲታይ) ተበደልኩ ባይ አንዱ ወገን ጥያቄውን በአቤቱታ ወይም በማመልከቻ መልክ እንዲሰማ ካላቀረበው በቀር የጠቅላይ ፍርድ ቤት ጉባኤ የመጨረሻ ውሳኔዎችን በሰበር የመስማት ተግባር አይኖረውም ።

የሆነው ሆኖ “ መሠረታዊ የሕግ ስህተት ” ያለባቸውን የመጨረሻ ውሳኔዎችን ለማሻሻል ረገድም ቢሆን ውሳኔው ይመረመርለት ዘንድ የሚፈልግ ወገን ማድረግ የሚችለው ለጠቅላይ ፍርድ ቤት ጉባኤ የሶሻሊስት ሕጋዊነትን ስሜት በተመረኮዘ ሁኔታ አቤት ማለት ይሆናል ። ይህም ፍርድ ቤቶች የመጨረሻ ውሳኔያቸውን በሚሰጡበት ጊዜ ሶሻሊስት ሕጋዊነትን መመሪያቸው ያደርጉ ዘንድ አንዱ አረጋጋጭ ሁኔታ ሆኖ ይገኛል ። ከላይ የጠቀስነው ሁኔታ መደበኛ ይግባኝ በተመለከተም ጭምር እውነታ አለው ። ስለዚህ ፣ የጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤት ማንም ተከራካሪ ወገን እንደሚያደርገው ሁሉ በራሱ አነሳሽነት የሶሺያሊስት ሕጋዊነትን በተግባር መተርጐምና በሥራ ላይም መዋልንም ጭምር አስገዳጅነት ሊጠይቅ አይችልም ። አይገባውም ! በሌላ በኩል ግን ፣ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ጉባኤ እንደማናቸውም መደበኛ ፍርድ ቤት የማናቸውንም መደበኛ ፍ/ቤቶች የጠቅላይ ፍ/ቤትን ጨምሮ የመጨረሻ ውሳኔዎችን በሌላ ተለዋጭ ውሳኔ መተካትና የውሳኔውንም አፈጻጸም በአስገዳጅነት የመጠየቅ መብትና ሥልጣን ተሰጥቶታል ። ይህንን ካልን ዘንድ የጠቅላይ ፍ/ቤት የሰበር ሰሚ ጉባኤ የፍርድ ቤቶችን የመጨረሻ ውሳኔዎች በተመለከተ የወንጀል ጉዳዮችንም ቢሆን ጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ ቢቃወምም እንኳን “ መሠረታዊ የሕግ ስህተት ” አለባቸው ብሎ የሚገምታቸውን የመጨረሻ ውሳኔዎች በሙሉ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት በሚሰጠው ውሳኔ መሠረት ለመሰረዝና በሌላ ተለዋጭ ውሳኔ ለተመለከተ ተግባርና ኃላፊነት ተሰጥቶታል ማለት እንችላለን ። የጠቅላይ ዐቃቤ ሕግም ሆነ ሁለቱ ተከራካሪ ወገኖች በአንድ የመጨረሻ ውሳኔ ውስጥ “ መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት” ኖረውም አልኖረውም የሚኖራቸው አቋም በክለሣ ሲታይ ለሚሰጠው ውሳኔ ምንም ፋይዳ አይኖረውም ። ነገር ግን ውሳኔውን ማሻሻል ለሚችለው ጉባኤ እንደተጨማሪ አሳማኝ ሁኔታ ሆኖ መቅረቡ አያጠራጥርም ።

የጠቅላይ ፍርድ ቤት ማናቸውንም የመጨረሻ ውሳኔ በሰበር በሚያይበት ጊዜ በበታች ፍ/ቤቶች ዘንድ የሕጐችን አንድ ወጥ አሠራር የማረጋገጥ ተግባሩን እየተወጣ መሆኑ አያጠራጥርም ። ምክንያቱም ውሳኔዎችን በሰበር መመልከት ልክ እንደማንኛው ተራ ይግባኝ ከላይ የጠቀስነውን የጠቅላይ ፍርድ ቤት ተግባር በግልጽ ስለሚያመለክት ነው ። ይህንን ካልን ዘንድ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ

ጉባኤ ከተከራካሪ ወገኖች ፍላጐትና ግምት ውጭ እንኳን ቢሆን በሰበር ውሳኔዎችን በመለወጥና በማሻሻል የሕጐችን አንድ ወጥ አጠቃቀም በማረጋገጥ ረገድ የመልካም ሕግና ፍትህ አስተዳደር የሚሰፈን ኃላፊነቱን ይወጣል ። በአንጻሩ ደግሞ ወንጀል ነክም ሆነ ፍትሐብሔር ነክ የመጨረሻ ውሳኔዎችን በጠቅላይ ፍ/ቤት ጉባኤ ከሰበር መስማት ለተከራካሪ ወገኖች እንደ ተሰጠ እንደ አንድ ተጨማሪ የይግባኝ መብት መቁጠር በፍጹም ስህተት መሆኑ ሊጠቀስ ይገባል ።

ነገር ግን “ የሕጐች አንድ ወጥ አጠቃቀም ” ለማረጋገጥ ብቻ ሲባል የመጨረሻ ውሳኔዎችን በሰበር ማስማት ልክ ውሳኔዎች “ መሠረታዊ የሕግ ስህተት ” በማናቸውም ጊዜ የሚያስፈልገውን ያህል ሊሆን አይችልም የሚለውን መከራከሪያ ነጥብ ለማሳመን አዳጋች የሚሆን አይመስለኝም ። የጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ጉባኤ “ መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት ” በሚኖርበት ጊዜ ውሳኔውን ከመረመረ በኋላ ሳይለውጥና ሳያሻሽል እንኳ የበታች ፍርድ ቤቶች “ የሕጐችን አንድ ወጥ አጠቃቀም ” ለማረጋገጥ ሕጐችን እንዴት መጠቀም እንዳለባቸው በመመሪያ መልክ ሊያሳስባቸውና ሊያስገነዝባቸው ይችላል ። ስለዚህ ፡ ቢያንስ ከተከራካሪዎች ወገኖች አንዱ የተሰጠው የመጨረሻ ውሳኔ በጠቅላይ ፍ/ቤት በሰበር ይታይለት ዘንድ ፍላጐቱን የገለጠ እንደሆነ የጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ሰሚ ጉባኤ ጉዳዩን ያመለክታል የሚለው ማከራከሪያ ሃሳብ ተአማኙ ይሆናል ።

ባለጉዳዮች የይግባኝ መብታቸውን ከጨረሱ በኋላ የጠቅላይ ፍ/ቤት የመጨረሻ ውሳኔዎችን በሰበር ይመለከት ዘንድ አቤቱታ ሲያቀርቡ ጉባኤው “ የሕጐችን አንድ ወጥ አሠራር ” የማረጋገጥ ተግባሩን ለመወጣት ሲል ጥያቄውን መቀበል ይገባዋል ። የጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ሰሚ ጉባኤ ሌሎች የጠቅላይ ፍ/ቤት ችሎቶችም ሆኑ ሌሎች ዝቅተኛ ፍ/ቤቶች ለወደፊቱ “ መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት ” ያለበት ውሳኔ እንዳይሰጡና ውሳኔያቸውንም በአግባቡ ይመረምሩ ዘንድ ለማስተማር የመጨረሻ ውሳኔዎቻቸውን መመርመር ይገባዋል ። ታዲያ የጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ሰሚ ጉባኤ “ መሠረታዊ የህግ ስህተት ያለባቸውን ” የዝቅተኛ ፍ/ቤቶች ውሳኔዎችን በተመለከተ የተሻሻለውን ፍርድ ይሰጥ ወይስ ለነዚሁ ዝቅተኛ ፍ/ቤቶች የተጠቀሰው ስህተት መገኘቱን ብቻ በመመሪያ መልክ መግለጡ ያበቃዋል ?

ይህንን ጥያቄ ለመመለስ ከዚህ የሚከተለውን ጥያቄ ማንሳት አስፈላጊ ይሆናል ። ከበስተኋላው ምን ምክንያት ቢኖረው ነው ፡ ሕግ አውጭው በመንግሥት አካላት ፡ ሕዝባውያን ድርጅቶች ፡ ሸቀጦችን በማምረትና በማከፋፈል ሥራ ላይ የተሰማሩ ድርጅቶች አገልግሎት ሰጪዎችንና ግለሰቦችንም ጭምር ጥብቅ የሆነ አንድ ወጥ የሕጐችን አጠቃቀም የማረጋገጥን ተግባር ሊሰጣቸው የቻለው ? ይህንን ጥያቄ ለመመለስ የሶሻሊስት ሕብረተሰብን የሶሻያሊስት እድገት ጐዳና የሚከተሉ ሕብረተሰቦች የሚመሩበትን ጽንሰ ሃሳብና የዕድገት መመሪያዎቻቸውን መመርመር አስፈላጊ ይሆናል ።

የነዚህ ሕብረተሰቦች መመሪያ ሶሻሊያዝም ነው ። ፍላጐታቸው ዕድገታቸውን በሶሺያሊዝም መርሆዎች በመምራት የተፋጠነ ሕብረተሰባዊ ዕድገት ለህዝባቸው ለማምረት ነው ። እንደዚሁም ሕብረተሰባቸው የሶሻያሊስታዊ የሕብረተሰብ ዕድገት ደረጃ ላይ የደረሰላቸው ሕዝቦች ደግሞ ወደ ኮሚኒስታዊ የዕድገት ደረጃ ላይ ለመድረስ ሲሉ ዕድገታቸውን በዕቅድ በመምራት ላይ ይገኛሉ ። በአንጻሩ የሶሻሊዝምን የዕድገት ጐዳና የመረጡ በቅድመ ካፒታሊስታዊ የዕድገት ደረጃ ላይ የሚገኙ ሕዝቦች ደግሞ የደረጁ የአውሮፓ መንግሥታት የዕድገት ታሪክ እንደሚያሳየው ካፒታሊዝምን ጨምሮ ሌሎች የዕድገት ደረጃዎችን በመዝለል ሶሻሊስት

የሆነ የዕድገት ደረጃ ላይ በመድረስ ዕድገታቸውን በፕሮግራም በመምራት ሂደት ላይ ናቸው ።

በሳይንሣዊ ሶሻሊዝም መርሆዎች መሠረት ፡ ማናቸውም አመራር በሳይንሣዊ ሶሻያሊዝም መርሆዎች እስከተመራ ድረስ ሕብረተሰቦች ከፍተኛ የሆነው የሕብረተሰብ ዕድገት ደረጃ ላይ ሊደርሱ ይችላሉ ። አንድ ጊዜ እንደዚህ ዓይነት መንግሥት ከተመሠረተ በኋላ ፡ ሕብረተሰቡ የተፈለገውን የዕድገት ደረጃ በጣም አጭር በሆነ ጊዜ ይደርስ ዘንድ የያንዳንዱን የኅብረተሰብ አባል ንቃተ ህሊናና የሕብረተሰቡም የኢኮኖሚ ማኅበር በጣም አስፈላጊ ነው ። ይህንንም ግብ ለመምታት በሶሻያሊዝም መርሆ ላይ የተመረኮዘ ሕብረተሰባዊ አውቃቀርና ፡ ግንኙነትን መፍጠር አስፈላጊ ይሆናል ። በሌላ አነጋገር ፡ የኅብረተሰቡን እርስበርስ ግንኙነትና አወቃቀር ለተተለመው የዕድገት ደረጃ እውን መሆን ይረዳሉ ተብለው የሚገኙትን ሕጐችና ደንቦች ማውጣት እጅግ አስፈላጊና የሚደነቅ ነገር ነው ። የተተለመው የዕድገት ደረጃ በሥራ መታየት እውን መሆን እስካለበት ድረስ ያግሞ ፡የኅብረተሰቡን የዕድገት ሁኔታ የሚጠቁሙትን እነዚህን ሕጐች ማናቸውም የሕብረተሰቡ አባል በደንብ ይጠብቃቸውና ተፈጻሚነታቸውንም ሥራዬ ብሎ መከታተል ይገባዋል ። ይህ ደግሞ በተራው ፡ ሶሻያሊስት ሕጋዊነት መረጋገጡ ግልጽ ይሆን ዘንድ የሕብረተሰቡን ግንኙነትና አወቃቀር የሚያሳዩትን ሕጐች በአውንታም ሆነ በአሉታ በሕግ ተደንግገው ጥብቅና አንድ ወጥ አጠቃቀማቸው መረጋገጡ እጅግ አስፈላጊ መሆኑን ያሳያል ። ካፒታሊስታዊ የዕድገት ጐዳና የሚከተሉ ኅብረተሰቦች የሕግ ሥርዓት ውስጥ ምናልባትም “ ሊያፈሩ ” (ሊሰኩ) የማይችሉትን ሕጋዊ ያልሆኑ የፍርድ ቤቶች የመጨረሻ ውሳኔዎች የሶሻያሊስት ዕድገት ጐዳና በሚከተሉ አገሮች ግን የመንግሥት ባለሥልጣናት ጣልቃ በመግባት ጠፍትሄ ይሰጧቸው ዘንድ የሚያስችላቸው መሣሪያዎች ማዋቀር እጅግ አስፈላጊ ይሆናል ። ሕግ በማንኛውም ሕብረተሰባዊ ዕድገት ጐዳና ለማደግ በሚፈልጉ አገሮች ውስጥ አንዳንድ ጠቃሚ መሣሪያ መቆጠሩን ሕግ በሶቪዬት ኅብረት ውስጥ ከሚጫወተው ሚና አንጻር ልንመለከተው እንችላለን ። ይህም ችግር ለማቃለል የሚረዳ የሕግ ተግባር ተብሎ የተቀመጠው ሲሆንና ፡ በዚህም ሕግ ትምህርት ሰጪነትማና ከመጫወቱም በላይ ሰዎች የኅብረተሰቡን ሕጎች እንዲማሩና የሚጠበቅባቸውንም በኅብረተሰቡ ውስጥ ሊያደርጉትና ሊከተሉት የሚገባቸውን ግንኙነት እንዲያውቁት በማድረግ ለተሰማለት [14] የሕብረተሰብ ዕድገት ደረጃ የሚደነቅ አስተዋጽኦ ድርሻውን ይከፍላል ። ሕግ ከዚህ በላይ የጠቀስነውን በተግባር እንዲፈጸም አስፈላጊ ከሆነ ጥብቅና አንድ ወጥ አጠቃቀሙን የሚያረጋግጡ መሣሪያዎች ደግሞ በአንጻሩ መዋቀር አለባቸው ።

ከላይ ለማስገንዘብ እንደሞከርነው ፡ የነዚህ መሣሪያዎች በተግባር ላይ መዋል ለግለሰቦች የተተወ እንደሆነ ደግሞ የሕጐችን ጥብቅ አሠራር ማረጋገጥ ስለማይችሉ የሕጐች ጥብቅና አንድ ወጥ አጠቃቀም ሊኖር አይችልም ። ለዚህም ማስረጃ የሚሆነን ወንጀሎችን በክስ አቤቱታ አቅራቢነት ብቻ የሚያስቀጣ ወንጀል ቀላልና (የግል አቤቱታ) ከባድ ወንጀሎች በማለት መከፈል ነው ። ቀላል ወንጀሎች የግለሰቦችን ግላዊ ጥቅም ብቻ ሊነኩ የሚችሉ ወንጀሎች ናቸው ። ይህ ከሆነ ዘንዳ በክስ አቤቱታ ብቻ የሚያስቀጣ ወንጀል ወደ ህግ ፊት ማቅረብና ተገቢውን ቅጣት ማስወሰን ጉዳቱ በደረሰበት ግለሰብ ፈቃድ ላይ ብቻ የተመሠረተ ይሆናል ። በሌላ ወገን ደግሞ ከባድ ወንጀሎች የሚመለከቱት የጉዳቱ ቀጥተኛና ቀዳሚ ተጐጂውን ግለሰብ ብቻ ሳይሆን በአጠቃላይ ህብረተሰቡን በመሆኑ ወደ ህግ ፊት ማቅረቡና ተገቢውን ቅጣት የማስቀጣቱ ኃላፊነት ለመንግሥት አካል ይሰጣል ።

ይህም የመንግሥት አካል የጠቅላይ ዐቃቤ ህግ መሥሪያ ቤት ነው ። ይህም ለአንድ ማህበረሰብ እድገት እጅግ አስፈላጊና ያለሱም ዕውን ሊሆን የማይችለውን የሕግንና ሥርዓትን መከበርና መጠበቅ ለማረጋገጥ ህብረተሰቡ የወንጀሎችን መፈጸም መከላከል ስለሚገባው ነው ። ነገር ግን ህብረተሰቡ ወንጀሎችን ለመከላከል ብርቱ ጥረት እያደረገ እያለ ወንጀሎች ተፈጽመው ሲገኙ ከባድ ወንጀል ፈጽመው የተገኙ ግለሰቦች በሙሉ ህብረተሰቡ ተገቢውን ቅጣታቸውን በመስጠት ደግመው ጥፋት ላይ እንዳይገኙ ማድረግ ይኖርበታል ። ከባድ ወንጀል የፈጸሙ ግለሰቦችን የመቅጣት ኃላፊነት የተፈጸመው ወንጀል በመጀመሪያ ደረጃ ጉዳት ለደረሰባቸው ግለሰቦች መተው ህብረተሰቡ ለወደፊት ወንጀል ሊፈጽሙ ይችላሉ ተብለው የሚጠረጠሩትን ግለሰቦች በሙሉ ከዚህ አድራጎት ይገቱ ዘንድና ወንጀልንም ሳይፈጽም አስቀድሞ ሊደረግ የሚገባውን ዋና የህብረተሰቡን ፍላጐትና መልካም አስተሳሰብ ፋይዳ ቢስ ማድረግ ይሆናል ። ይህ ደግሞ ጉዳት የደረሰባቸውን ግለሰቦች ወንጀለኞችን ለተለያየ ምክንያቶች ለምሳሌም እንደ ካሳ የመሳሰሉትን ካገኙ በኋላ ወንጀለኞቹ ተገቢውን ቅጣት ሲያገኙ ነጻ እንዲለቀቁ የተመቻቸ ሁኔታዎችን እንዲፈጥሩ ያበረታታቸዋል ።

የአንድ አገር የሕግ ሥርዓት ለአገሪቱ ማህበራዊ ዕድገት አስፈላጊ መሆኑን ከተገነዘብን ዘንዳ በተለይም የሶሻያሌስት የዕድገት ጉዳናን የሚከተሉ ህዝቦች ለሚያስሙት የዕድገት ደረጃ የሚከተሉት የሕግ ሥርዓት ከፍተኛ አስተያየት ያደርግ ዘንድ የመጨረሻው ውሳኔዎችን በሰበር መስማት የመሳሰሉትን መዣሪያዎች በመንግሥት ባለሥልጣኖች ኃላፊነት ሥር ማዋቀር ይገባቸዋል ። በሰበር ሰሚነት መሠረታዊ የሆኑ የሕግ ስህተቶች ሊታረሙ እስከቻሉ ድረስ የሕጐች ጥብቅና አንድ ወጥ አጠቃቀም መረጋገጡ አከራካሪ አይሆንም ።

የሆነው ሆኖ ግን በተመሳሳይ ምክንያት እንደሚታወቀው ሁሉ " መሰረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት ያለበት የመጨረሻ ውሳኔ በስውር ቢሻሻልም ጥቅም ሊያገኝ የሚችለው ወገን የአፈጻጸሙን ሁኔታ ተከታትሎ የመጨረሻ ውጤት ለማግኘት ጥረት እስካላሳየ ድረስ የመጨረሻ ውሳኔ ተሻሻለ ወይም ተለወጠ ለማለት አያስደፍርም ። ነገር ግን ፍርዶች ሳይፈጸሙ መቅረታቸው ሊሻሻሉ ወይም ሊቀየሩ አይገባቸውም ማለት አይደለም ። ምክንያቱም " መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት" የመጨረሻ ውሳኔዎች መርምሮ ፍርዱን መቀየር ወይም ማሻሻል ከላይ የጠቀስነውን " የሕግን መልካም አስተዳደር ለማረጋገጥ ይቻል ዘንድ አንድ ወጥ የሕግ አጠቃቀም " ለፍርድ ቤቶች ፍትህ የተመላበት አሠራር አስፈላጊ መሆኑን ማረጋገጥ ከመሆኑም በላይ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ጉባኤ አብይ ተግባር ሆኖ ይገኛል ።

የሆነውሆኖ ግን የሕጐችን አንድ ወጥ አጠቃቀምን ለማረጋገጥ የበታች ፍርድ ቤቶችን ውሳኔዎች መመርመር ያስፈልጋል የሚለው የመከራከሪያ ነጥብ ውሳኔዎቹ " መሰረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት " እንዳለባቸው ተቆጥሮ ሊመረምሩ ያስፈልጋል የሚለውን አቋም ሊያሰ.ይዘን አይገባም ።

ከላይ እንደጠቀስነው የጠቅላይ ፍ/ቤት ጉባኤ የበታች ፍርድ ቤቶች እንዴት አድርገው ሕጐችን በሥራ ላይ ማዋል እንዳለባቸው መመሪያዎችን መስጠት ይችላል ወይ የሚል ጥያቄ ሊነሳ ይችላል ። በዚህም አንድ ባለጉዳይ በተሰጠው የመጨረሻ ውሳኔ ላይ ቅሬታውን ማሰማትና ውሳኔውም ይመረመርለት ዘንድ ጥያቄ የሚያቀርብ ከሆነ በመጨረሻ ላይ የተለወጠለትን ወይም የተሻሻለበትን ውሳኔ ለማስፈጸም የሚጠይቅ መሆኑን መቀበል እጅግ አስፈላጊ ይሆናል ። ይህም ሊሆን የሚችለው ሙቼውንም ቢሆን ውሳኔው እንዲሻሻልለት ጥያቄ

ውን ያቀረበው ሰው በሰበረ ሰሚው ጉባኤ የተሰጠው ወይም የተሻሻለበት ውሳኔ የበለጠ የሚጠቀመው ሆኖ የተገኘ እንደሆነ አያጠራጥርም የጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ጉባኤም ቢሆን ከአንድ ከዝቅተኛ ፍ/ቤት በተለይ ውሳኔ ላይ ተበደልኩ ባይ ባለጉዳይ የሚጠብቀው ይኸንኑ ከላይ የጠቀስነውን ቅድመ ሁኔታ ብቻ ነው ። ይህ ደግሞ እንደገና አንድ ተበደልኩ ባይ ባለጉዳይ ጥያቄ ቢያ ቀርብም ባያቀርብም የጠቅላይ ፍርድ ቤት ከተግባሮቹ አንዱ የሆነውን ማለትም :—

የዳኝነት አሠራርን ለማሻሻልና የሕጎችን አንድ ወጥ አፈጻጸም በማረጋገጥ ለፍርድ ቤቶች መመሪያዎችን መስጠት [15]

ለመወጣት ሲል ብቻ የዝቅተኛ ፍ/ቤቶችን የመጨረሻ ውሳኔዎች መመርመሩ ተቀባይነት ያለው አሠራር ነው ።

ፍርድ ቤቶች ፍትህ ነክ ተግባራቸውን ለመወጣት አንድ ወጥ የሕጎችን አጠቃቀም ይከተሉ ዘንድ ማረጋገጥ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ኃላፊነት ሆኖ ሳለ ከዚህ ቀጥሎ ለተመለከተው አንዱ የጠቅላይ ዐቃቤ ህግ ተግባር ምን ትርጉም መስጠት ይገባናል የሚለውን ጥያቄ ማንሳት እጅግ አስፈላጊ ይሆናል ። ይኸውም :—

የፍርድ ቤቶችን ውሳኔዎችና ትዕዛዛት ሕጋዊነት መከታተል ። [16]

ለዚህ ጥያቄ መልስ ከመስጠታችን በፊት የሚከተሉትን ነጥቦች ከሃሳባችን ውስጥ ማስቀመጥ ይኖርብናል ። ከላይ እንደጠቀስነው ፡ ጠቅላይ ዐቃቤ ህግ የሕጎችን ትክክለኛና አንድ ወጥ አጠቃቀም የሚያረጋግጥበት መሳሪያ ከነጥቦቹ መካከል አንዱ ነው ። ይህም ከሕግ ውጭ የተሰጡ የዝቅተኛ ፍርድ ቤቶችን ውሳኔዎች በሥልጣን የሆኑ ፍርድ ቤቶች እንዲሠርዙዋቸው ለማሳሰብና ለማመልከት ጭምር ነው ። ስለሆነም ጠቅላላው በሥልጣን ከፍተኛ የሆኑ ፍርድ ቤቶች በተለይም የጠቅላይ ፍርድ ቤት በሰበር ሰሚ ጉባኤ ከሕጉ ውጭ የሆኑ የአነስተኛ (ዝቅተኛ) ፍርድ ቤቶችን ውሳኔዎች በመሻርና በመለወጥ ሶሻያሊስት ሕጋዊነትን ማረጋገጣቸው ግልጽ ይሆናል ።

ከላይ እንደተጠቀሰው በአዕምሮአችን ልናስታውሰው የሚገባን ሁለተኛ ነጥብ ቢኖር በሶሻሊስት ፍልስፍና የሚመሩና የሶሺያሊስት የዕድገት ጐዳና የሚከተሉ ሕብረት ሰቦች የሕግ ሥርዓት ፡ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ጉባኤ " ቀሲቃሽ " ለአሠራሩም ከተከራካሪ ወገኖች በአንዱ አማካይነት " ጉትጉታና ቅስቀሳ የሚያስፈልገው " ከሆነ ይህንኑ ሥርዓት በሥራ ለመተርጐም ሕግ በሶሺያሊስት ሥርዓት ማህበር ውስጥ ሊጫወተው የሚገባውን ሚና የበለጠ ማጉልበት የጠቅላይ ፍርድ ቤት ጉባኤ የሶሻያሊስት ህጋዊነትን የማረጋገጥ ድርሻውን መወጣት መቻሉን ይጠይቃል ። ታዲያ ይህ መሆን ካለበት ደግሞ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ጉባኤ በፍ/ቤቶች ውሳኔዎች ላይ ከተከራካሪ ወገኖች ምንም ዓይነት አቤቱታ ባይሰነዘርም እንኳን ፡ ተገቢውን መመሪያ ለዝቅተኛ ፍርድ ቤቶች መስጠት ይቻለው ዘንድ የበታች ፍርድ ቤቶችን ውሳኔዎች ሊመረምር ይገባዋል ።

ጠቅላይ ፍርድ ቤት ተገቢ የሆኑ መመሪያዎች መስጠት ይችል ዘንድ በአንድ ወጥ የህግ አጠቃቀም ላይ ያልተመረኮዙ ውሳኔዎች በሚኖሩበት ጊዜ ይህንኑ ሁኔታ ለጠቅላይ ፍርድ ቤቱ የማሳወቅ ኃላፊነት በጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ላይ የተጣለ መሆኑ ግልጽ ነው ። ይህ ተግባር የፍ/ቤቶችን የመጨረሻ ውሳኔዎችንም መጨመሩ ደግሞ በአኳያው ግልጽ ነው ። በወንጀል ነክ ጉዳዮች ላይ ብቻ አግባብ ካለው ከጠቅላይ ዐቃቤ ህግ ጋር ሲነጻጸር የጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚ

ዳንት ” መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስሁተት ” ያለባቸውንና ሊሻሻሉ የሚገባቸውን ውሳኔዎች ለጠቅላይ ፍርድ ቤት ጉባኤ ማቅረብ የሚችል ዓይነተኛ የመንግሥት ባለሥልጣን ነው ። ይህ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ተግባር የጠቅላይ ፍርድ ቤት ጉባኤ አንድ ወጥ የሕግ አጠቃቀም የማረጋገጥ ተግባሩን እንዲወጣ የሚያደርገው ቅድመ ሁኔታ መፍጠሩን ስንመለከት ከላይ የጠቀስነው ሁኔታ እውነታነቱ የበለጠ ግልጽ ይሆናል ።

በሌላ ወገን ደግሞ ፡ የጠቅላይ ዐቃቤ ህግ መሥሪያ ቤት ፍርድ ቤቶች ፍትሐብሔር ጉዳዮችን በተመለከተ የመጨረሻ ውሳኔ ለመስጠት ይቻላቸው ዘንድ በፍርድ ቤቶች የተሰጡ ውሳኔዎችንና ትዕዛዛትን ይጠቀሙ አይጠቀሙ የሚያውቅበት ምንም መንገድ የለውም ። በተጨማሪ ፡ ከላይ ለማስቀመጥ እንደተሞከረው የጠቅላይ ፍርድ ቤት በሰበር ስሚ ጉባኤ ጠቅላይ ፍርድ ቤትን ጨምሮ በበታች ፍርድ ቤቶች ተግባራቸውን ሲያከናውኑ የሚሰጡትን ትዕዛዛትንና ውሳኔዎችን በመመርመር አንድ ወጥ የሕግ አጠቃቀም መኖሩን ማረጋገጥ ፡ አለበት ። የውሳኔዎችንና የትዕዛዛትን ሕጋዊነት የመከታተል ተግባርና “ ኃላፊነት ” የሕግን መልካም አስተዳደር ማሻሻልና የሕጐችን አንድ ወጥ አጠቃቀም “ ማረጋገጥ ” በሚለው ጽንሰ ሀሳብ ውስጥ የሚያጠቃልል መሆኑን ስናስተውል ይኸው ተግባር ለጠቅላይ ፍርድ ቤት ሊተው ይገባል ። የጠቅላይ ዐቃቤ ህግ መሥሪያ ቤት ሊያደርግ የሚችለው ነገር ቢኖር ለሌሎች የበላይ ፍርድ ቤቶች ዳኞች ይግባኝ ማሰማት ብቻ መሆኑን ስንመለከት ከዚህ በላይ የገለጽነው ጉዳይ ከምንጊዜም ውም የበለጠ ምክንያታዊ ይሆናል ።

የግርጌ ማስታወሻዎች

* የኢ. ሀ. ድ. ሪ. ምክትል ዐቃቤ ህግ ኤል አል ቢ ፣ የሕግ ፋኩልቲ ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ / ቀ.ኃ.ሥ.ዮ./ ፤ የፒ. ኤች. ዲ. እጩ ፣ ኤድንበርድ ካርድልጅ ዩኒቨርሲቲ/ዩጐስላቪያ/ በአሁኑ ጊዜ በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፣ የሕግ ፋኩልቲ ፣ የትርፍ ጊዜ መምህር ።

1. የጠቅላይ ፍርድ ቤት መቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 9 ፣ አንቀጽ 4/4 በግልጽ ተለይቶ እስካልተሰጠ ድረስ በዚህ ቁጥር የተመለከቱ አዋጆች በሙሉ እ. ኢ. በ1987 የታወጁ ናቸው ።/
2. በፍርድ ቤቶች አደረጃጀት ውስጥ በማንኛውም ከፍታ የሚገኝ ፍርድ ቤት ክፍል የሚያመለክት የአማርኛ ቃል ። ነገር ግን እዚህ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ጉባኤ ለማለት ተጠቅመንበታል ።
3. የዚሁ አዋጅ አንቀጽ 20
4. የዚሁ አዋጅ አንቀጽ 5/ 1/
5. የጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ መሥሪያ ቤት ማቋቋሚያ አዋጅ ይመልከቱ ።
6. የዚሁ አዋጅ አንቀጽ 10
7. ከላይ በቁጥር 1 የተመለከተውን አዋጅ አንቀጽ 5/ 2/
8. ከላይ በቁጥር 5 የተመለከተውን አዋጅ አንቀጽ 4
9. —''— —''— —''— —''— —''— አንቀጽ 10//1/
10. ከላይ በቁጥር 1 የተመለከተውን አዋጅ አንቀጽ 3
11. —''— —''— —''— —''— —''— አንቀጽ 22/2/
12. ሶሻያሊስት ሕጋዊነትን የማረጋገጥ ተግባራቸውን የመቆጣጠሩ ሥልጣን ከጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ ሥልጣንና ተግባር ውጭ የሆኑ መንግሥታዊ አካላት መኖራቸው የታወቀ ነው መንግሥት ምክር ቤት አንዱ ነው ።
13. ከላይ በቁጥር 3 ላይ ይመልከቱ
14. በመፍትሔ ሰጭነት የሕግ ተግባራት ላይ ለተደረገው ውይይት ፣ ጀምስ ፣ ኤል ሄልደብራንድ ፣ ዘ. ሶሲዮሎጂ ኦፍ ሶቪየት ሎው /ኒው ዮርክ ፣ 1972/ ፣ 111 ይመልከቱ ።
15. ስለ ሶቪዬት ኅብረት ጠቅላይ ፍርድ ቤት የዚሁ ዓይነት ተግባር ፣ ገጽ ‡ ኢ ፣ ትሩብኒኮቭ ፣ " ሪቪው ኦፍ ዲስገርንስ ስሩ ጁዲሺያል ሱፐርቢዢን" ፣ ሶቪዬት ሎው ኤንድ ገቨርንሜንት /ቅጽ 9 ፣ ቁጥር 2/፣ገጽ 188—204ና ቢ. ኩሊኖብ ፣ " ዘ ሱፐሪም ኮርት ኦፍ ዩ ኤስ ኤስ አር—ዘ ሃያስት ሊንክ ኢን ዘ ሶቪዬት ጁዲሺያል ሲስተም " ሶቪዬት ሎው ኤንድ ገቨርንሜንት /ቅጽ 17 ፣ ቁጥር 2/ ገጽ 57—74
16. ከላይ በቁጥር 3 የተጠቀሰውን አዋጅ አንቀጽ 13 ይመልከቱ ።

JOURNAL
of
ETHIOPIAN LAW

Published by the Faculty of Law,
Addis Ababa University in Co-operation
with the Ministry of Law and Justice

EDITORIAL BOARD

Wondayen Mehretu, Chairman
Minister of Justice

Bilillign Mandefro
Procurator General

Girma Selassie Araya
President of the High Court

Daniel Haile
Dean of Faculty of Law

Assefa Liben
President of the Supreme Court

Tadesse Beyene
Director of Institute of Ethiopian Studies

Selamu Bekele, Secretary
Editor-in-Chief

EDITORIAL TEAM

Selamu Bekele
Editor - in - Chief

Z. Galicki, Article's Editor
Menberetsehi Tadesse, Cases, Commentary and Current Issues Editor

Ibrahim Idris, Managing Editor
Mihret Adereye, Secretary

For correspondnce use the following address: Journal of Ethiopian Law, P.O. Box 1176, Addis Ababa University, Addis Ababa, Ethiopia Telephone 11-17 33/110844 Ext. 108, Cable Address, AAUNIV, Telex 21206

Assistant Editors

Muluken Teshome
Seifeselassie Lema
Takele Tezera
Yossias Tadesse

Belachew Antoine
Dessalegn Mesfin
Haileleul Mulugeta
Mahari Radae

Table of Contents

ARTICLES :-

Tewodross II and the regime of

extra - territoriality under the
Anglo - Abyssinian treaty of 1849.
Tamiru Wondimagegnehu 91

The Amharic Letters of Emperor
Theodore of Ethiopia to Queen
Victoria and her Special Envoy 114

Treaty of Amity and Commerce between
Great Britain and Abyssinia 118

The Law Making Process in Ethiopia:
Post - 1974, part one.
Shiferaw Wolde Michael 122

The Law Making Process in Ethiopia:
Post - 1974, part Two
Shiferaw Wolde Michael.. 128

Cases :-

Tutor of Ayeletch Wolde Gebrael V.
Trunesh Tessema
(Civil Appeal No. 394/72 E.C.) 138

Tadesse Gurmu V. Truworq Eyassu
(Civil Appeal No. 1111/74 E.C.) 147

Commentary :-

Acknowledging the illigitimate child.
Mesfin Gebre Hiwot 153

Current Issue :-

The hearing of final judgment by the Supreme court
by way of cassation : Another right of appeal
granted to any one of the parties ?
Yoseph Gebre Egziaber 161

Tewodros II and the Regime of Exra-Territoriality under the Anglo-Abyssinian Treaty of 1849

Tamiru Wondimagegnehu

Introduction

Tewodros II of Ethiopia is probably among those leaders whose names are associated with as much curses as praises. One of thoseacts for which he definitely deserves praise is his refusal to give in to British extra territorial right which was bequeathed to him through his victory over Ras Ali.* In its simplest sense the regime of extra-territoriality was meant to serve as a vehicle of guaranting aliens to live under the protection of their national laws even when they are in a territory other than their own.

The pretext for such an arrangement has varied through the ages. It was religious difference at first and as the years went by the protection of other interests such as commerce and trade crept into the list. Such a special protection was needed, so it was alleged by the lackeys of the regime, because the host countries with their inferior and retarded civilization lacked legal institutions for the protection of foreigners in a manner consistent with the requirements of civilization.[1]

The regime of extra- territoriality, therefore, generally involved a so-called civilized state on the one hand and a backward one on the other. In such a deal, however, it was the so-called backward state, that was invariably the loser as it was expected to make concessions on its sovereign right in return for nothing.

The striking of such a derogative deal with one power was enough to extend the scope of the treaty to include other states not party to it. This was generally achieved through the application of the most favoured nation treatment clause contained either in previous treaties or in newly concluded ones.[2] Such an arrangement was, obviously, a limitation of the sovereignty of the conceding state in more than one way. It meant, in many respects, the exclusion, of the alien community from the jurisdiction of the state in which they reside or work . It also enabled the consul or diplomatic staff of a foreign power not only to usurp the judicial power of the host state , but also to apply his own legal system in a country which at least in theory, is sovereign and independent.

Since a good part of the trade and commercial activities were conducted by foreigners, such a treaty had also the additional effect of legislating such sectors out of the control of the host state. It was, in short, a prelude to a bigger loss which in many instances had resulted in the relagation of the host stat into a status of a colony or a protectorate.[3]

---

* See letters of Tewodros and the treaty of 1849 which are reprinted following the article as relevant background documents (Editor)

Not all leaders of the victim states were unaware of the heinous nature of such an arrangement. Emperor Tewodros II of Ethiopia who reigned from 1855-1868 was one of those leaders who foresaw the evil consequences of such a deal and stood squarely to oppose it. It was the first and the earliest attempt to impose such an affront on the independence of Ethiopia. His consistency was so remarkable in that he preferred death in his own hand, rather than capitulate to British dictation.

Background to the Treaty of 1849

An outline of the history of the treaty, or that of Emperor Tewodros is beyond the scope of this short paper. What is intended here is to discuss and point out some of the salient elements in the Anglo-Abyssinian Treaty of 1849 regarding extra-territoriality and to touch on some of the objections which were raised by the Emperor. But to do that a sketchy presentation of the background of the treaty as well as the personalities that were closely involved with it would first be in order.

The history of the Anglo-Abyssinian Treaty of 1849 is in a way a history of Walter Chichele Plowden. Walter Plowden was born on August 9,1820.He went to India at the age of 19 and joined the firm of Carr, Tagore & Co., of Calcutta which job he gave up 4 years later with a view to return to England. On *his* arrival at Suez, sometime in 1843, he met Mr. John Bell, an ex-naval officer in the British army, and on the spur of the moment decided to join Mr. Bell in an expedition into Abyssinia with the aim of discovering the source of the White Nile. He remained in Abyssinia till 1846 when he decided to go back to England via Massawa, and reached London in August 1847. His nearly five years travel in Ethiopia had gained him the acquaintance and, indeed, the confidence of some of the prominent chieftains of the time. Ras Ali and Dejach Wube were among them. These two powerful chieftains were competing for the position of king-maker-a position that not only gave the powerful Ras to decide on who should be the king but also to act in the name of the king without even caring to consult him. Circumstances were in favour of Ali in the struggle, and upon his departure in 1846 Plowden undertook to act as Ali's emissary to Britain. He was accompanied by Aleka Desta as an envoy who, it is said, refused to proceed to London from Cairo after his bitter experience of shipwreck in the Red Sea.[4]

Ras Ali's message was not serious in content, so much so that he did not see the need even to put it on paper. With the envoy unwilling to go to England and with the small presents intended for the Queen laying in the bottom of the Red Sea, the task of conveying the oral message to great Britain was entirely left to Plowden. The purpose of the mission, as far as Ras Ali was concerned, did not pass from a mere expression of courtesy. This is evident from Plowden's own memorandum, which states in part,[5]

> It is not to be supposed that the Ras could have in view any more definite result than a certain interchange of courtesy, the consequent facilities and protection that would be afforded by him to English travellers.

But from the point of view of Plowden the mission had definite intent and result. In the first place it had enabled him to travel to England and back at the expense of the British government. In the second place it had augmented his chance of having audience with the high ranking officials of the Foreign Office providing him thereby with the residual opportunity to advance his own views on what Britain should do about Ethiopia and possibly to press for it. In the end it was Plowden the British and not Plowden Ali's envoy that emerged. Great Britain was quick to act. Sometime in 1847 Palmarstone had decided to appoint Mr. Plowden British Consul in Abyssinia with his residence at Massawa.

After further consultation Plowden was given his directives and assignments and was dispatched in January 1848 to Abyssinia, via Massawa, with a letter for Ras Ali and draft of the treaty to be concluded "without any material alterations". Plowden was thus expected to accomplish mainly two tasks. The first was to establish British consulate in Massawa and to serve as the first British consul in Ethiopia from there; and the second was to get Ras Ali to agree to the terms of the treaty "drawn up in the name of the Emperor or in the joint name of the Emperor and the Ras" and to have it "signed by both".[6] Plowden had equally succeeded and failed in both. His task was a success vis-a-vis Ras Ali, but it was a complete failure vis-a-vis Emperor Tewodros.

In as much as the establishment of the Consulate as well as the designation of a Counsul did not arise from any bilateral accord between the two countries, it was a unilateral act of Great Britain. The effect was, however, greatly mitigated by the fact that the Consulate was to operate from Massawa, a territory then under Turkish jurisdiction.

Although Plowden was appointed the first Consul he was by no means the first to advance the idea of Consulate in Abyssiina. Charles Beke claims the credit for having put forward the idea as far back as 1846. According to him the "idea did not originate in any political object but in consequence of a suggestion made by me in 1846 as to the obtaining of agricultural labourers from Abyssinia".[7] Palmerston hinges the reason on trade, and when Plowden insisted that the Consulate be established on Ethiopian soil, he is said to have rejected the proposal in these words: "All we want is trade and land is not necessary for trade."[8]

But, the purpose for establishing the Consulate, or the tasks assigned to the Consul, seem to be far from non political or simplistic as claimed by Beke and Palmerston. Past and subsequent events provide ample evidence to suggest otherwise. The inter European rivalry, specially between Britain and France,

which was evident from the intense diplomatic as well as religious activities in the courts of several chieftains from Shewa to Tegrai had no doubt their share to play. This was how Viscount Valentia, formerly Sir George Annesly, raised the alarm as early as 1804 for Great Britain against the impending French expansion in the region.

> The crescent of Mohammed no longer indeed, forebodes danger to christanity but the equally terrible eagles of regenerated France threaten universal destruction to ancient establishments, and it is apparent that their formidable master has more particularly formed his plans against the eastern Empire of England. It was for the furtherance of this object that Egypt was conquered - and it is a continuation... to cultivate the friendship of the Arab powers. Abyssinia is of infinitely more importance than these, but fortunately, France knew not that Abyssinia was accessible.[9]

The Viscount urged Great Britain to take advantage as the first comer by establishing relation with Abyssinia which in his words "will forever shut out the French, but if we should neglect the opportunity, they will profit by our folly..."The taking of Aden by the British in 1839, and the entrenchment of the Catholic Mission in northern Abyssinia as well as the intense activity of the French around Zeyla and Tajura were not signs that could help to mitigate the feud either.

This is also what one learns from the indignant reply of Plowden's brother against charges of breach of duty levelled at Plowden posthumously by officials of the Foreign Offce. According to him,

> "The duties of the Consul were to watch and counteract foreign intrigue-that of France especially, to keep peace between Abyssinia and Egypt; to obtain the abolition of slavery and to establish and promote commercial intercourse between Great Britain and Abyssinia."[10]

At any rate, whatever may be the motive, Plowden was back at Gondar early in 1848 not as a traveller as theretofore he was, but as Consul of the British Government, and of course with a definite assignment.

Plowden's report to the Foreign Office indicates that he did not meet any difficulty in presenting the gifts he was carrying for the Ras or in having himself accepted as British Consul in Abyssinia. Nor was he challenged on the content of the treaty which was unilaterelly drafted by the Foreign Office.

One problem in connection with it was to track down Ras Ali to enlighten him on the purpose and content of the treaty. Plowden states that he was greatly assisted by his fellow countrymen John Bell who, having earlier enrolled himself in the service of the Ras, was holding a position of some prominence.

Finally, after 8 months of wandering with the Ras accompanying him on his various campaigns, Plowden was able to have the treaty signed by the Ras and not by the King as directed by the Foreign Office on November 2, 1849, at a place called Ennawga, in the province of Gojam. This led Plowden to suggest to the Foreign Office that a ratification of the treaty be addressed to Ras Ali " to impress him with the reality of the transac'ion" and as a result the letter of ratification was received by Ali on 1 March 1852 [11].

The occassion of the signing of the treaty is vividly portrayed by Plowden as follows:

> ... one morning, I went into his inner tent and has the treaty read to him by my scribe.
>
> ... He kept talking to his favourite shoomeree about a horse that was tied in the tent and that was nearly treading me under foot half a dozen times' (we all sat on the ground, the Ras inclusive). On asking me some trifling question in answer, I begged his attention to what was being read, to which he assented, and yawned exceedingly - however, it was got through some points having been explained and dwelt upon by me. Where upon, the Ras said that he saw no harm whatever in the document: on the contrary, that it was excellent, but appeared to him exceedingly useless, in as much as he did not suppose as Abyssinia was then constituted, that one English merchant would or could enter it in ten years. He then sealed the two copies, and gave his own to a favourite debtara, with orders to take it to Debre Tabor, and lock it up there." [12]

But Ali was not there to stay for long. He did not stay long enough even "to publicly proclaim the Consulate and the principal points of the Treaty" much less witness its implementation. His demise came swiftly when his soldiers were beaten successively by the forces of Kassa, his son-in-law, who was soon to become Emperor Tewodros II King of Kings of Abyssinia. The succession of events and the incredible decline of the Ras, who had signed the Treaty with the assumed title of 'Ali Neguse Abesha' only four years ago was so fast as to lead Plowden to inform the [13] Foreign Office that the Treaty with Ras Ali was " likely to become a nullity ". Ali knocked out of the scene soon after, Kassa and Wube emerged as the principal contenders to fill the place vacated by him. That too was not a duel which lasted long.

The battle of Deresge between the forces of Kassa and Wube of February 1855 sealed off the fate of Wube and that of the Zemene mesafint (alias the Era of the Princess, the period between 1769 - 1855 in Ethiopian history). Kassa, who emerged victoricus in successive battles, was not content with the assumption of the fictiticus title of King-Maker, so much vaunted and fought for by his predecessors. He was intent to deal with it decisively and to do that he had to pierce the veil that separated the puppet king from the strong chieftain and unite them in the personality of one leader. And that was precisely what he did when he was crowned and declared himself Tewodros II king of kings of Abyssinia on or around II February 1855 at the church of Deresge. It was the beginning of the end of an old era and the commencement of new one.

With kassa installed as Tewodros at the helm of state power and with the consequent confusion resulting from the war plowden saw it fit to remind Tewodros of the Treaty he had signed with Ras Ali and of his postion as British counsul in abyssinia.

He was at the court of Tewodros in June 1855 at the behest of John Bel who having changed side was even better off under his new master.

The Treaty of 1849

But before proceeding into that, a quick survey of the relevant part of the treaty would first be in order.

The Anglo - Abyssinian Treaty of 1849 was concluded between the two countries as a Treaty of Commerce and Friendship. [14]

It consisted of 19 Articles of which the first 16 and the last Articles were substantially identical with the 16 Articles that constituted the Anglo-Shewan Treaty signed on November 16, 1841 [15] between Sahle silassie king of Shewa and Captain W.C. Harris at the Shewan Capital of Angolella.

These Articles mainly dealt with matters regarding the exchange of diplomatic agents and the manner of conducting commercial relations between the two countries as well as the amount of duties to be levied on imports and the manner and the place of paying same.

But the basis of the relations between the two countries as stipulated in these Articles were far from being reciprocal containing thinly veiled capitulatory terms in favour of British interest in Ethiopia. The most derogative part of the Treaty is, however, that provided under the magic [16] number 17.

The orignial text of the treaty was made in *English* and Amharic with both versions appearing side by side on the same pages. The treaty contains no clause or clue as to which of the two versions should prevail in case of conflict.

But conflict, there surely was ! And that appeared in the very heart of Art. 17 in a manner that compromised the judicial power of the British consul.

The beginning and the last parts of the Article are remarkably in agreement in both languages. But as if by design, the part dealing with the second jurisdictional power of the consul appearing in the middle of Article 17 of the Amharic text was simply the antithesis of the English version. According to the Amharic text was simply the antithesis of the English version. According to the Amharic version that part ran as follows:

> . . . and in all cases when disputes or differences shall arise between British subjects or between British subjects and the subjects of Abyssinia or between British subjects and the subjects of any other foreign power within the dominions of His Majesty of Abyssainia, the Consul of *His Majesty of Abyssinia* or other duly appointed officer, shall have power to hear and decide the same. (Emphasis added.)

Two consuls seem to have been anticipated according to the Amharic version of Article 17.

The first an English Consul, to try and adjudicate any crime committed by a British subject any where in Abyssinia, and the second a consul of His Majesty of Abyssinia to hear and decide disputes or differences involving British subjects inter se or between British subjects and the subjects of the Abyssinian king or between British subjects and the subjects of any other foreign power.

Construed strictly this allocation of judicial power came close to drawing a line between criminal and civil jurisdictions. Accordingly, the judicial power of the British Consul went as far as and no further than hearing and deciding criminal cases in which British subjects are involved. Shorn of his jurisdiction over civil cases the British Consul as portrayed in the Amaharic version, is by far weaker and meeker compared to what was anticipated in the English version.

The hero or the crook responsible for this disparity is not known for certain. Whether it is a mistranslation, a slip of the pen or a purposeful deviation to pursuade Ali, or to accomodate his wishes is equally unknown.

Plowden's account of the signing ceremony does not shed much light on this problem. What is more , one finds no allusion to this disparity in the subsequent communication between the two government regarding the Treaty.

But then, the following points may, among others help to hint that the disparity was a result of mistranslation or at any rate one not intended by Plowden

1. In the first place the Treaty was prepared in English and Plowden's mandate was to have it signed by Abyssinian rulers "without any material alternations." The Amharic version, if an intended one, is clearly beyound that mandate.
2. The appointment of an Abyssinian Consul by the Abyssinian King as to hear and decide civil matters with British subjects appearing

paties is by all means reasonable and plausible. But the designation of such a person as consul and much more licensing him to carry out his duties,

. . . without any interference molestation or hinderance on the part of any authority of Abyssinia either before, during or after the litigation. . . especially by an international treaty sounds a bit too outlandish. It is difficult to anticipate other possibilities as the Treaty nowhere obliges the Abyssinian king to designate an expatriate as a consul or to reappoint British Consuls to do the job for him .

3 Plowden , who worked so hard to get the Treaty signed by Ali, had it translated into Amharic by his own secretary. He also used the service of his secretary to have the Treaty read to Ali.

Obviously that was a golden opportunity for Plowden not only to put forward to Ali the Treaty as proposed in its English version but also to pursuade or beseech Ali to accept it.

This being the case it is hard to imagine that Plowden, of his own free will, would , right from the start, weaken his negotiating position by authorizing or instructing his secretary to soften and weaken the Amharic translation of Article 17.

4. There is equally no hint or evidence to suggest that the Amharic rendition of Article 17 is a result of a compromise between the two contracting parties. Ali , who apparently sought no aid from his councillors on the matter was, if anything unenthusiastic and least interested in the whole idea of a treaty. He had to be begged by Plowden during the discussion not to engage in triffling questions and attend to the Treaty while it was being read to him by Plowden's scribe. Having been read to Ali the Treaty

> . . . was got through some points having been explained and dwelt upon by me where upon the Ras said that he saw no problem whatever in the document . . . He then sealed the two copies and gave his own to a favourite debtera, with order to take it to Debra Tabor ,and lock it up there.

What plowden explained to Ali, or whether his explanation touched upon Article 17 is difficult to say. It is equally hard to say whether there was a meeth ing of the minds between the two parties on Article 17 as Ali was affixing his seal at the foot of the Treaty, even though that may not have been a point significant enough to perturb Ali's passive mind. But as for Plowden he may safely assume that when he walked out of the inner tent of Ali with his sealed copy at hand, it must have been with a feeling of self- accomplishment fo- having the treaty 'got through' exactly as directed. The English version of Artir cle 17 reads as follows:

> His Majesty of Abyssinia agrees that in all cases when a British subject shall be accused of any crime committed in any part of His Majesty's dominions, the accused shall be tried and adjudged by the British Consul or other officer duly appointed for that purpose by Her Britannic Majesty; and in all cases when disputes or differences shall arise between British subjects, or between British subjects and the subjects of His maiesty of Abyssinia, or between British subjects and the subjects of any other foreign power, within the dominions of His Majesty of Abyssinia, Her Britannic Majesty's Consul, or other duly appointed Officer, shall have power to hear and decide the same, without any interference, molestation or hinderance on the part of any authority of Abyssinia, either before, during or after the litigation.

According to the provisions of this Article the British consul or other British Officer duly appointed by Her Britannic Majesty for that purpose is empowered':-

1. To try and adjudicate all cases when a British subject shall be accused of any crime committed in any part of the dominions of His Majesty of Abyssinia.
2. To hear and decide all " disputes or differences,, within the dominions of His Majesty of Abyssinia.
   (a) involving British subjects interse.
   (b) between British subjects and the subjects of His Majesty of Abyssinia, and
   (c) between British subjects and the subjects of any other foreign power.

One apparent loophole in this Article is its failure to specifically provide the venue where a British subject should take his complaint in the event he is a victim of crime instead of its perpetrator. Considering the scope intended to be covered by the Treaty the loophole seems to have resulted from an oversight rather than an act of deference to the local judicial system.

At any rate it would be most unlikely to expect that the narrow expression of the first part of this Article would have had the effect of limiting the jurisdiction of the Consul considering the fact that he was made by the Treaty an ' arbiter ' over all " disputes or differences" to which a British subject is a party.

Obviously, and for understandable reason, the Treaty is silent with regard to civil cases in which a British subject and the Abyssinian State are involved as parties.

The assumption of jurisdiction by the British Consul or any other designate over cases listed under Article 17 has the additional implication of deciding what law to apply. In as much as nothing is provided with regard to the law he is tacitly empowered to dispose all cases that appear before him in accordance with his own national law. That in short means a total disregard of the prevailing custom or legal system.

The insulation effect which results from such an arrangement for British subjects especially with regard to criminal offences is obvious. An act or omission becomes a crime not because the local law or custom makes it so, but because such conduct is declared crime under the British legal system. The net result is, therefore, not only one of jurisdictional competence to the British consul but also the application of the British standard of conduct in a locality with completely different setting. In short, a British citizen is allowed to live in Abyssinia under the legal norms of England simply because he is British, and by that fact alone he is absolved from observing the Abyssinian norm of conduct to the extent that such norm does not correspond to the British one.

This leaves no incentive to the British litigant to avail himself either of the local law or of such developed custom as resorting to shimagles (elders) to arbitrate issues involving civil or criminal cases.

The rest three instances over which the British Consul or other designate is given jurisdiction appear to foresee civil cases as the terms " disputes or differences" contained in the latter part of the Article seem to suggest.

Of these the last two give to the British Consul the right to pass judgement over disputes that directly affect the rights of persons that are not British citizens. Accordingly, the claim to jurisdiction by the British Consul over such cases is made contingent on whether one of the parties is a British subject. Hence the citizenship of the other parties as well as whether they appear as plaintiffs or respondents in the case is totally disregarded. Implied in this is also the fact that the non-British litigant had to travel to the locality where the British consul resides in order to present his case instead of availing himself of the local dispute settling mechanism. This in all probability would have had the tendency to deter several Abyssinian plaintiffs from pursuing a case against a British subject either from fear of incurring more expenses for the travel or to avoid the complications they would likely face before an alien judge. Here again the Treaty contains no hurdle to limit the discretion of the consul to apply the British legal system in the adjudication of the "disputes or differences" that are brought before him.

That part of the Treaty which purports to give jurisdiction to the British consul on nationals neither Abyssinian nor British goes even beyond the scope of capitulation as it touches upon the interests of a third power.

The Treaty, which fails to provide the applicable law, is also silent on whether or not appeal is possible from the decisions of the consul. Nor does it

provide who hears such an appeal if one were allowed. Since the consul is given the power to hear and decide cases that fall under his jurisdiction

> without any interference, molestation or hinderance on the part of any authority of Abyssinia either before , during or after the litigation . . . . ,

it may be reasonable to conclude that neither an appellate jurisdiction nor appeal from the decision of the Consul was anticipated by the Treaty. In addition, the wording of this provision seems to conveniently extend the jurisdiction of the Consul far beyond the realm of adjudication and stretch it deep into the sphere of execution.

The Consul is further empowered by Article 18 of the Treaty

> ... To take charge of papers and property of a deceased British subject for the benefit of his lawful heirs and creditors without any interference of the Abyssinian authority . . . .

Here again no regard is made as to the citizenship of the heirs and creditors of the deceased British subject. The British Consul is once more again authorized to apply possibly the British legal system in matters that are likely to involve issues of conflict of laws.

Finally the strict observance of this lopesided arrangement is made by Article 19 the basis of the "continuance of lasting and permanent friendship between the contracting Sovereigns. " How long the Treaty was supposed to remain in force, or the manner of contracting out of the Treaty has not been provided by it.

That being the case, nothing less than mutual agreement would have ended it. And to strike such an accord one has to rely on the generosity of Great Britain which was most unlikely to be forthcoming in the circumstances.

Tewodros and the Treaty of 1849

Plowden apparently met no problem in extracting such a major concession from Ras Ali. [17] He was at the Court of Tewodros in 1955 not with a view to renegotiate the 1849 Treaty or even to seek the new sovereign's confirmation on it. As far as plowden was concerned the Anglo - Abyssinian Treaty was *une chose fait accompli* and Tewodros was duty bound to honour it. This is what one gathers from Plowden's report of June 25, 1855 to the Foreign Office. The relevant part of that letter reads:

> The evening before the day fixed for my departure the King sent to me to know the object of my coming. I replied that I had not come on the part of the government or in any official capacity but that as I was about to visit England, it was important that I should know and report His Majesty's desposition respecting

> the establishment of a Consulate and friendly relations generally, I hinted also at what had been arranged with Ras Ali. [18]

Plowden must have been taken by surprise by what the king had to say in reply to his assertive statement.

> "I know nothing", retorted Tewodros, « of what Ras Ali may have done . . . I have never heard of a Consulate under the former kings of Abyssinia and this matter must be referred to my council and the principal people of my court " [19]

Thus Tewodros had made his position about the Treaty very clear in an extremely precise manner.

His reply at once invokes negative as well as positive grounds as his defence. Negatively, he was disclaiming responsibility for a treaty of which he was unaware or to which he was not a party in the first place. The circumstances were such that it was possible for Tewodros to be literally unaware of the Treaty. [20]

Even if he were aware of it Tewodros was not ready to honour it because he was not bound by what "Ras Ali may have done." This is understandable because Tewodros, who replaced Ali by force of arms, was not *ipso jure* bound by a treaty obligation of the deposed Ras as if he had succeeded to him through normal constitutional process. Even if this latter argument of succession were to be disregarded Tewodros was not prepared to recognize the Treaty because he has "never heard of a Consulate under the former kings of Abyssinia". In short he refused the request for Consulate because it appeared to him to be an "innovation" not known in the history of Abyssinia.

Thus Tewodros' disclaimer to be bound by what Ras Ali may have done as well as his refusal to accept an institution theretofore unknown in the history of Abyssinia struck hard at once at both ends leaving thereby no room for Plowden to manoeuvre.

Some of the points made by Tewodros were so anticipatory as to even counter future British accusations. Thus writing on October 5, 1865 to Colonel Staton Earl Russel states that the king,

> so far from insisting on the observance of the Treaty of 1849 refused altogether to recognize that Treaty. Consul Plowden was told by the British Government in 1857 that the Emperor was bound in good faith to recognize that Treaty and if he objected to any of its provisions he should propose modifications. [21]

But there are no hints to justify this statement from Emperor's reply as reported by Ploweden two years earlier; Tewodros was unequivocal about his objections to the Treaty . He had made it crystal clear in these words:

> I can not consent to a consulate as I find in the history of our institutions no such thing.

The messege of this firm stand was clearly received by Plowden, who took it to mean "Tewodros feared the clause conferring jurisdiction on the consul as trenching on his prerogative" as reported to the Foreign office in Plowden's despatch of June 25, 1855.

No effort was spared by Plowden to extract the Emperor's approval of the Treaty as far back as 1855. Intermediaries, in the personalities of John Bell, and Abuna Selama,[22] Head of the Ethiopian Church, were used. Direct negotiation between Plowden and the Emperor was attempted. And even territorial concession was offered. Thus Plowden states,

> I had ventured to hint that the sea- coast and Massawa might possibly be given up to him on his consent.

All this to retain the Anglo- Abyssinian Treaty of 1849 *lock- stock and barrel.*

But Tewdros' position was one of principle. He was prepared and willing to be on friendly terms with Great Britain. He, in fact had proposed to send Ambassadors to the great powers of Europe. But to this he attached one very important condition and that was ' to treat with them on equal terms."[23]

In view of some of the measures taken by Tewodros soon after his accession to power, his claim to parity seems to have drawn a sympathetic stance even from Walter Plowden. Thus in his report to the Foreign Office Plowden observed,

> He has abolished the barbarous practice of delivering over murderers to the relatives of the deceased, handing over offenders in public to his own executioners to be shot or decapitated . . . .
>
> He has placed the soldiers of the different provinces under the comand of his own trusted followers, to whom he had given high titles but no power to judge or to punish, thus in fact creating generals in place of feudal chieftains more proud of their birth than of their monarch.
>
> As regard commerce, he has put an end to a number of vexatious exactions, and has ordered that duties shall be levied only at three places in his dominions.
>
> All these matters cannot yet be perfect . . . He has declared that he will convert sword and lances into ploughshares and reaping-hooks, and cause a plough-ox to be sold dearer than the noblest war-horse.[24]

The implication of this testimony by no other person than the British Consul himself does not help to justify Britain's claim to extra-territoriality for its subjects. On the contrary, it implicitly removes the *raison-d'etre* for such an arrangement by minimizing the need to give special protection to aliens living

in Abyssinia. This meant that once in Abyssinia aliens, including Britons, were expected to live and be judged in accordance with the norms of conduct prevailing then in the country. Understandably Tewodros was not also prepared to confer on a foreign Consul the very judicial authority which he even denied his trusted generals to exercise.

In addition his refusal to acknowledge the Consul's jurisdictional right was also a direct corollary of his claim to relations with foreign powers on terms of equality. He had made it clear time and again that he would settle for nothing less than equality. Thus Plowden observed in his report to the Foreign Office.

> He is peculiarly jealous as may be expected of his sovereign right and any thing that appears to trench on them.

Plowden's observation is further butteressed by a statement which Tewodros once made, presumably in jest, regarding his deal with God on this point.

> I have made a bargain with God. He has promised not to descend on earth to strike me and I have promised not to ascend into heaven to fight with him. [25]

The demands for extra-territorial right to British Consul was manifestly inconsistent with the Emperor's determination to exercise his sovereign right to the exclusion of others including even God.

The Emperor was also not unaware of the ultimate implications of such an arrangement as well as the excesses and abuses that result from it. Thus writing early in 1866 Charles Beke, who was highly knowledgeable about Abyssinia, justified the Emperor's refusal to acceed to British terms in these words.

> From his own subjects who had visited Egypt and the Holy Land as well as from travellers of other nations, he had heard of the abnormal privileges enjoyed by European Consuls in those countries and of the abuses they have often given rise to, and he was determined, and no one can blame him for it that within his dominions an *imperium in imperio*, like that within the Turkish dominions should not exist. [26]

To prove the veracity of Beke's observation one need only quote from the Emperor's own speech which he made around September 1863 on the occassion of expelling M. Lejean, the French Consul in Abyssinia, as reported by the Consul himself.

> I know the tactics of European governments when they wish to acquire possession of oriental states. They first send missionaries then Consuls to support the missionaries then armies to support the Con-

> suls. I am not a Rajah of Hindustan to be hambugged in that fashion. I prefer having at once to do with the armies. [27]

This was of course nearly three years after the tragic and untimely death of Walter Plowden in 1860 who, having failed to strike an amicable deal with Tewodros, was on his way out to Massawa and possibly from thence to England. His departure was undoubtedly with an extremely heavy heart considering the fact that in five years he did not even manage to be acknowledged as a Consul by Tewodros much less secure any of the judicial and commercial privileges embodied in the treaty of 1849.

The post vacated by Plowden was filled by Captain Charles Duncan Cameron whose appointment as "Her Majesty's Consul in Abyssinia" was announced in London on June 24th 1860.

The Negotiation of a new Anglo-Abyssinian Treaty

The new Consul was despatched to Abyssinia with an introductory letter dated February 20, 1862 to the King from Earl Russel. The letter failed to make even a prefunctory reference to the controversial Treaty beyond introducing the bearer as the new Consul succeeding the late Walter Plowden. [28]

Even though the new Consul was to take up matters where the late Consul had left them subsequent British backsliding with regard to its policy on Ethiopia must have made things a bit complicated for Cameron to revive the discussion on the matter with full force and certainty. Then suddenly an opportunity presented itself to Cameron sometime in October 1862 while he was still in Gojam. It was a letter from Emperor Tewodros urging Cameron to leave for Massawa to find out and inform the Emperor whether he could "be able or not to pass certain Ambassadors or Messangers" which the Emperor was anxious to send to England. Cameron was quick in replying and this he did by a letter dated October 22,1862 written in Gojam. He also seized of the opportunity to revive the issue with regard to the Treaty, which had remained practically a dead letter since its signature thirteen odd years ago.

The new proposal, which Cameron put forward, was based on an entirely new approach that called not for the confirmation but for the renegotiation of the 1849 Treaty.

The relevant part of that letter which is quoted at some length below reads as follows:

> Having given your Majesty my opinion with regard to an Embassy . . . there is only one point further to discuss with your Majesty; viz., whether your Majesty wishes to avail yourself of my being here to make out a draft of a Treaty for the consideration of my Queen, which if your Majesty thinks proper, can be signed conditionally, and notice of it now sent on by me while the draft itself, with the provisional signatures, can accompany your Ambassador.

I have a copy of the Treaty made through Ras Ali, with the former Emperor, which can be made the base of such a document if your Majesty wishes; and I now send it you, with certain alternations for your Majesty's consideration.

I may observe at once that I know that the points on which your Majesty made a difficulty with Mr. Plowden on this subject were:-

1. The acceptance of a Consul.

2. If he were accepted, whether he should have jurisdiction as agreed in the former Emperor's Treaty.

On the first point, I can only ask your Majesty whether Mr. Plowden's stay here was not a positive advantage in so far as he acted as a mediator and friend generally, but particularly as a protector to the unfortunate Abyssinian Tribes laid open to Egypt... whether he did not testify his anxiety by word and deed that your Majesty... should become the sole master; lastly whether he ever showed a disposition to do any thing contrary to the interest, honour or independence of Abyssinia. I feel certain, too, that if English artisans were to come here, as I have heard is your Majesty's wish, it would be impossible for them to stay unless there was an officer of some kind either Envoy or Consul to look after them.

As regards a Consul's flying a flag, this is by no means necessary nor would my government even wish it if as I hear, your people might misunderstand it.

In regard to jurisdiction by a Consul, this is in your Majesty's hand, not ours, to decide. England wants to ensure justice and good treatment to her subjects and nothing more.

If your Majesty can explain to our government what I believe to be your Majesty's opinion viz., that such separate jurisdiction would be impossible to carry out and is also unnecessary where the laws are so mild as in Abyssinia this would be sufficient for the present.

But it seems to me that a few hours' conversation could settle these matters either one way or the other.[29]

Henceforth the issue was not whether the Emperor was willing to acknowledge the Anglo-Abyssinian Treaty of 1849 but whether or not he was willing to negotiate a new treaty with Great Britain. No preconditions were set for the new deal. Nor was any reference made to the provisions of the old Treaty to oblige him to negotiate a new one. As a matter of fact the new proposal suggested that the provisions of the old Treaty with some alterations be used as a base for the new treaty and that if "His Majesty so wishes." Thus the new proposal which Consul Cameron put on the table was independent from and in no way connected to the Anglo-Abyssinian Treaty of 1849. Implicit in Cameron's

new offer was, therefore, his acceptance of the lack of force of the old Treaty on the Emperor. That was, indeed, a major concession on the part of the government which the Consul represented and a major victory for Tewodros as well.

But the march of events did not help to see the new approach through to success. The Anglo-French alignment with Turkey-a Moslem state, against Russia-a christian power, in the Crimean war had already made Tewodros question his simplestic view that these two European Christian powers were his natural allies in his relation with Turkey. Subsequent events did not help Tewodros to regain his confidence on these powers. In fact from 1863 on wards there were ample indications to suggest that the pendulum in British policy had swung far enough to favour Egypt and Turkey at the expense of Abyssinia.

Such vacillation in British foreign policy had even led some British officials lo question the wisdom of having any treaty relationship with Abyssinia. It was at this unfortunate moment of confusion that Tewodros despatched his letter through Consul Cameron to the Queen of England.[30]

The Consul having despatched the Imperial letter to the Queen via Aden undertook late in 1862 on an extended excursion to northern Abyssinia which also took him to the frontier territories of Egypt. Upon his return the air was rife with rumours about Egyptian armies approaching the frontiers of Abyssinia along those points. Yet, nearly nine months after its despatch, there was no answer in reply to the letter which Tewodros sent through Consul Cameron to Queen Victoria. Unknown to both Tewodros and Cameron Britain had in fact decided to ignore the letter, and leave it unanswered.[31] The atmosphere was thus sour with suspicion and sense of insult on the part of Tewodros when Cameron returned from his excursion around July 1863. And as if to add insult to injury Cameron, under pressure from the Foreign Office, chose that unfortunate moment to present his request to the King for permission to leave for Massawa. It was on that occasion that the King is said to have confronted the Consul with questions to the following effect.[32]

> "Where have you been since you parted from Samuel([33]) in Bogos?"
>
> "Into the frontier province of Sudan."
>
> "What for?"
>
> "To see about cotton and trade and so forth."
>
> "Who told you to go there?"
>
> "The British Government."
>
> "Have you brought me an answer from the Queen of England?"
>
> "No?"
>
> "Why not?"
>
> "Because I have not received any communication from the Government on the subject."

"Why then do you come to me now?"

"To request permission to return to Massawa.

"What for?"

"Because I have been ordered by the Government to go there."

"So your Queen can give you orders to go and visit my enemies the Turks and then to return to Massawa, but she cannot send a civil answer to my letter to her. You shall not leave me till that answer comes."

Meanwhile the Emperor's effort to unite and reform the country had also resulted in rebellions in many parts of his dominions. All this combined to lead Tewordros to take desperate actions that resulted in far reaching consequences. The extreme measure which he took in this regard was, however, the taking of hostages of foreign nationals including Consul Cameron who was chained on January 3, 1864, on charges of complicity with Egypt as well as for his failure to produce a letter from the Queen in reply to his message. From then on the issue was once more again changed from one of negotiating a new treaty to one of securing the release of the hostages.

Several attempts were made by Great Britain to heal the rupture for which it was partly to blame. The Queen wrote twice to Tewodros as if to atone for past errors. An Emissary consisting of three men with Hormuzd Rassam at its head was sent to negotiate the release of the hostages. Great Britain even displayed a softened heart to negotiate a new treaty should Tewodros be willing to release his hostages. But the concessions by Great Britain either did not go far enough or had come too late to convince Tewodros to relax his hardened position. As a result even Rassam and his colleagues soon found themselves sharing the fate of the very prisoners whose release they were supposed to secure.

Ironically Tewodros indicated at one point that the hostages, Cameron included, would be charged for their offences and be convicted in accordance with the provisions of the *Fetha Neguest*.[34] Thus the Treaty which purported to exclude British subjects from the Abyssinian legal system and judiciary lacked even the authority to save the very Consul who was supposed to be far beyond the reach of Abyssinian law.

In this Cameron faired no better than Plowden for he too was home bound without enjoying the status of a consul much less secure for his country the realisation of the consular and commercial privileges contained in the Treaty of 1849.

As a matter of fact great Britain made no official reference to the Treaty of 1849 in its dealing with Tewodros regarding the hostages' case. It made no attempt to indicate to Tewodros that the taking of hostage of the British Consul and other British subjects was a clear violation of the terms of that Treaty. Nor did Britain invoke the provisions of the Treaty as a justification for the measure which it subsequently took to effect the release of the hostages

None of the Queen's two letters to Tewodros made specific reference to the Treaty. The first letter, which may be termed an act of intercession pure and simple on the part of the Queen, called upon Tewodros, to release his hostages as proof of this friendship towards Britain. The relevant part of the Queen's letter ran as follows,

> Your Majesty can give no better proof of the sincerity of the sentiment which you profess towards us , nor ensure more effectually a continuance of our friendship and good will than by dismissing our servant Cameron . . . from your court . . . .[35]

By the time the Queen wrote her second and last letter to Tewodros on October 4, 1866 the drift of events had taken a turn for the worst. As a result Tewodros simply ignored the promise which he had recently made to release the hostages, and detained all foreigners including Rassam and company.

The Queen, therefore, invoked this time moral as well as legal grounds to justify her request for the release of the hostages. That letter which combined persuasion with dignified reproof read in part,

> Your Majesty must be aware that it is the sacred duty of sovereigns scrupulously to fulfil engagements into which they may have entered and that the persons of Ambassadors such as our servant Rassam and those by whom they are accompanied are among all nations assuming to be civilized in invariably, held sacred. (We) invite Your Majesty to prove to the world that you rightly understand your position among sovereigns.[36]

The Treaty which was ignored by the politicians was not resurrected by men of war either. Thus we find Napier making no mention of the Treaty either in his pre-emptive letter "To Theodorus king of Abyssinia" or in his proclamation "To the Governors, the Chiefs, the Religious Orders and the people of Abyssinia."[37]

The hostages case was finally resolved by the famous battle of Meqdela* of April 10, 1868 between the forces of Tewodros and the expeditionary force of great Britain under the leadership of General Napier. Napier's expedition was a natural sequence in the chain of events as far as Tewodros was concerned and could not have come as surprise for him. He was then at his lowest ebb both in morale and men. What he had was also no match both in number and quality to the superior expeditionary force which had travelled all the way from Bombay with a resolve to conquer. With all odds pressing hard on him the option left to Tewodros was either to meet Napier's army in battle or to meet Napie- and avoid the battle. Tewodros opted for the former and proved in deed hir preferrence ' to do at once with the armies rather than to be hambugged" ins to slow submission through peaceful and yet capitulatory process.[38]

* Field Marshall Robert Napier was honoured with a statute at Queens Gate, in London bearing the additional title Lord Napier of Maqdala. beneath it.

As could be expected it was Tewodros who lost the battle. But in losing it he did not make himself available to the British Army to exercise that most coveted right of dictating the wishes of the victor over the vanquished.

With hind sight, it is possible that British dictation could have included the Imposition of some sort of ignominious or capitulatory arrangement in Ethiopia. But Tewodros chose death in his own hands and late on the afternoon of April 13, 1868 committed sucide rather than submit to the invading army as a loser.

Conclusion

Yet Tewodros was not a lone loser, nor one who lost something for nothing either. His resolve had forced Great Britain to field 42,000 men supported by 17943 mules and ponies, 2538 horses, 1759 donkeys 8975 bullocks, 5735 camels and 44 elephants at an appalling cost of nearly £9 million i.e., £5 million above what was estimated, against less than 7000 men of his own.[39] In a very practical way he had made the British realize that it takes the mutual and considered consent of at least two parties to make an equitable treaty. He also had under-scored his resolve that Abyssinia was serious in its claim to treat with European powers, Britain included, on terms of equality and reciprocity.

In short his death signified at once his resolve and his defiance. These messages did not pass unnoticed by Great Britain. Thus writing soon after the war Napier stated,

> The British Government (are) resolved not to retain any consular Officer in Africa for the purpose of maintaining communications with the rulers of Abyssinia. . .[40]

And as Rubenson rightly observed " aware of how dearly they had paid for the attempt of their Consuls to plant the British flag in Abyssinia and so anxious to avoid similar cases in the future " we find Great Britain actually withdrawing its consular tentacles from Abyssinia and its frontiers.[41]

Tewodros was dead. But dead too was the Treaty of 1849 along with British ambitions in Abyssinia. The diplomatic activity of Great Britain that spanned over a period of two decades had thus ended in failure. But the failure had not been decisive enough to permanently deter Great Britain from seeking extra- territotrial rights for its consulate in Abyssinia.

And when Great Brirain finally succeeded in securing such a right some forty years later via the so called Klobukowski Treaty of 1908 it did so coming under the shadow of France[42] and had to settle for terms that were far humbler and modest than those contained in the Treaty of 1849.

FOOT NOTES

Vice President of the Supreme Court of PDRE. LL.B, Faculty of LAW, AAU(HSIU); LL.M., Manchester University.

1. C.H. Alexandrowice; *An Introduction To the History of the Law of Nations in the East Indie*, (Oxford, 1967), pp. 97-101.

2. Thus the Franco-Ethiopian Treaty of 1908 alias "The Klobukowski Treaty" provided extra-territorial right only to the French Consul in Ethiopia. But in the 1920's no fewer than tenconsulates of European powers were maintaining consular courts in the country, by merely invoking the MFN clause contained in treaties which Ethiopia concluded with their respective countries.

3. J.L. Briarly; *The Law of Nations* (Oxford 6thf eds. 967) pp. 173-174.

4. W.G. Plowden; *Travels in Abyssinia and the Galla country*. (London, 1861), p. vii.

5. Foreign Office (PO) 401/1 pp. 7-D, quoted by Swen Rubenson; *The Survival of Ethiopian Independence*, Norwich, 1978), p. 12D.

6. RD 401/1 pp. 1-2, quoted by Rubenson, ibid, p. 129.

7. Charles Beke; *The British captives in Abyssinia* (Longmans, London 1867), p. 19.

8. Quoted by Rubenson p.121.

9. George Annesley; *Voyages and Travels to India*. *Abyssinia* (London, 1809). Vol. III, pp. 263-264.

10. Quoted by Beke, op. cit., pp. 55-56.

11. Rubenson, op. cit., p. 131.

12. Plowden, op.cit., pp. 420-421.

13. Quoted by Rubenson, op.cit., p. 137.

14. For the English Text of the Treaty see Clive Parry: The *consolidated Treaty series*, Vol. 103, pp. 299-303.

15. *Ibid*, Vol. 92, pp. 272-276.

16. "Magic" because it was the disagreement on the provision of the 17th Article of the Italo-Ethiopian Treaty, alias the *Wichale Treaty* of 1889 that paved the way for the famous battle of Adwa between the two countries.

17. In fact as an expression of his delight with the presents Ali rewarded plowden by giving him two villages. Plowden, op.cit., pp. 396-399.

18 Report of June 25,1855, quoted by Beke, op.cit., p. 48.

19 *Ibid.* f

20 This is evident from Plowden's narration which states: " He (Ali) sealed the two copies (of the 1849 Treaty) and gave his own to a favourite debetera with orders to take it to Debra Tabor and lock it up there. Now it is probably destroyed, the Ras's house having been plundered and burnt by Dejaj Kassai in 1853.,, plowden, op. cit., p. 421.

21 Quoted by Beke, op. cit., p. 52.

22 According to Charles Beke " Abba Salama (a copt from Alexanderia) was an un compom mising supporter of the protestant party (i.e. British interest) in Abyssinia in opposition to that of the Church of Rome (i.e. French interest) and he is understood to have been for several years a pensioner of that party through Consul Cameron ... and after his death for a short time through . . . his agent at Massawa.,, Beke, op.cit., pp. 16-17.

23 Plowden's Report of June 251,855, quoted by Beke. op. cit., p. 37.

24 *Ibid,* pp.35-38.

25 *Ibid,* p. 43

26 *Ibid,*p.54-55.

27 *Ibid,* p. 98.

28 *Ibid,*p. 67-68.

29 The letter is reproduced by Beke, op. cit., pp. 312-316.

30 The letter which was written on Oct. 29,1862 in Yebaba, Gojjam, is reproduced both in Amharic and English in

Girma Selassie Asfaw et al.; *The Amharic Letters of Emperor Theodore of Ethiopia to Queen Victoria and Her Special Envoy* (oxford University press, 1979),pp. 3a-3d. f

31 The Emperor's letter was received by the Foreign Office in Feb.,1863 from where it was forwarded to the India Office three months later. It remained there untill a year later and was returned on 11 May 1864 by the India Office to the Foreign office without any comment *Ibid,* p. xii.

32. 32. Beke, op. cit., pp. 93-94.

33. Samuel was one of the King's interpreters who accompnied Cameron during his journey to Messewa.

34. *Ibid.*, p. 235. Waldmeier describes what took place a little before this at a judicial conference in Rassam's tent soon after the prisoners were temporarily released into the custody of Rassam.

Last week there was a kind of assize in Mr. Rassam's tent at the order of the king, to which we of Gaffat that is Flad and our brethern, together with the liberated prisoners, were called. The written accusations of the king against Captain Cameron, M. Bardel and the missioneries Messrs. Stern and Rosenthal, were Publicly read, upon which the accused admitted their guilt before the whole audience. Mr. Stern, especially said in the name of all of them, "We have done wrong against the King and we have received our just reward. We thank the King for having pardoned us and we pray to God that He may prolong the life of His Majesty, prosper his kingdom and subdue his enemies under him." Tewodross did not attend the proceeding. Quoted by Beke, op. cit., p.210-211.

35. Alan Moorehead: *The Blue Nile* (1980), p. 218.

36. *Ibid*, p. 232.

37. *Ibid*, pp. 244, 245.

38. When Napier demanded that Tewodros surrender his person to the commander-in-chief as a condition to the king's peaceful overture, after the first encounter between the two Armies Tewodros rejected Napier's condition outrightly in these words:

"A warrior who has dandled strong men in his arms like enfants will never suffer himself to be dandled in the arms of others."

Quoted by Rubenson, .cit., p p. 265.

39. Rubenson, op. cit., p. 257.

40. Quoted by Rubenson, *Ibid*, p. 273.

41. *Ibid*.

42. See note 2 supra. For the text of the Treaty see A. Gingold Duprey; *De l'invasion A'la Librea-tion De L'Ethiopie* (Paris, 1955) Vol. I, pp. 426-428.

From *The Amharic Letters of Emperor Theodore of Ethiopia to Queen Victoria and Her Special Envoy*, by Girma Selassie Asfaw & David L. Appleyard in collaboration with Edward Ullendorff (Published for the British Academy by Oxford University Press, Oxford, 1979) pp. 1b, 2b, 4 3b. Copyright c 1979 The British Academy. Reprinted by permission of The British Academy.

We reproduced the letters here because we think they are good background documents to the matter discussed in the main article (EDITOR).

The Amharic Letters of Emperor Theodros of Ethiopia to Queen Victoria and her Special Envoy. **

1. FO 1/10, fol. 161. Theodros to Victoria, n.d.

In June 1855 Plowden had travelled to Gondar to undertake negotiations with Theodore, in particular to try and persuade him to recongize the 1849 treaty signed by Britain and Ras Ali [1]. Amongst other things the treaty had sought to provide for the formal appointment of a British Consul to the Ethiopian Court. Theodore, however, refused to recognize the treaty "on the ground that it conferred judicial powers on Her Majesty's consul" (2). Nevertheless, Plowden continued to press for recognition of the treaty, though without success. By September 1857, he had even been instructed that the clause about judicial powers could be dropped if necessary, but this, too, proved to be of no avail. In November Plowden enclosed with his despatches the following letter from king Theodros to Queen victoria in which the Emperor still avoided calling him consul.

" This letter which (is) sent by the King of Kings, Theodore of Ethiopia- May it reach the Queen of England, Victoria (3). How are you ? Are you well ? I, glory be to God, am well.

I have received Mr. Plowden with love and friendship, understanding that he is your envoy. That I have not sent a message until today is because I have had neither rest nor tranquillity. But now, as you are a child of Christ and I am a child of Christ, for the sake of christ I am seeking amity and friendship. Now since Christ makes me rejoice when we are at peace, I shall communicate all my joy through Mr. Plowden, attaching to him a man of trust, so that we may rejoice together. "

2. Fo 1/11, fol. 226, Theodore to Baroni, n.d.

The death of Plowden, at the hands of the rebel chief Garred (1), early in 1860 had been followed, less than a year latter, by the death in battle of Theodore's other principal European companion and adviser. John Bell, known as *liqa- makwas* Yohannes [2]. The following letter, written to Plowden's agent at Massawa, Raffaele Baroni[3], speaks of the avenging of the deaths of the two Europeans, the defeat of Theodor's main rival in the north, *dajazmach* [4] Neguse, and reiterates the Emperor's intention of sending envoys.

In the name of the Father and of the Son and of the Holy Ghost, one God King of kings Theodore: May it reach Mr. Baroni [5]. How have you been ?

(1) Theodore's cousin (*pace* Rubenson, p. 189, who describes Garred Kenfu as Theodore' nephew) - of. Walda Marryam (ad. Mondon Vidilhet, pp. 22-3).

I, glory be to God, am well.

Good tidings: by the power of God, things have gone well for me. I have done away with the men who killed my friends, Plowden and John (Bell), and, by the power of God, I have destroyed all I found on the battlefield, excepting the women; not one did I spare. I at once pursued, went across, and,by the power of God, killed the thief Neguse (6) along with his army in the plain at Aksum. As for you, come to me quickly. I am a man who will send the news, of my happiness which God has done for me to my friend the Queen of England; so come to me at once, as you are the one who will take the message on my behalf. That I have kept until now *liqà - Màkwas* Yohannes's and Mr. Plowden's men is because I intended that they should go together with you and with my men " (7)

3. Fo 95/721, fol. 126, Theodore to Victoria, 29 october 1862.

In the autumn of 1862, Theodore was faced with the growing threat of a Turkish presence on three fronts. The border with the Sudan was under pressure from the Egyptians - the defeat of Neguse had brought Theodore face to face with Turkish expansion along the Red Sea coast- and in Jerusalem the Turkish authorities had sided with the Copts in a quarrel over the Ethiopian convent there. Theodore felt he had to retaliate and to defend his country and his faith. The new British consul to Ethiopia, Capitain Duncan Cameron, tried, however, to deter him from taking any action that would endanger the peace and hinted that there was an understanding between Turkey and France, the latter hoping to establish a base at Tajura. In order to clarify the situation and state his case, the Emperor decided to write to several European rulers. The following is the letter that was sent to Queen victoria and which Cameron was meant to deliver:

" In the name of the Father and of the Son and of the Holy Ghost, one God. King of kings, Theodore of Ethiopia, whom God in oneness and in Trinity has chosen and enthroned.

---

(2) See. p. xii, footnote 1.

(3) See his entry in *Chi'e dell'Eritrea.*

(4) ,Commender of the Door'; senior dignitary, court official.

(5) እት በረኢ *esice*

(6) Of. *Chi'e dell'Eritrea,* pp. 219-20.
Walda Maryam, pp. 23-4.

(7) Received 23 January 186.
orrespondence, no 315, Baroni to Russell.

May it reach Victoria, Queen of England. How are you ? I, glory be to God, am well.

Since my ancesstors, the kings, have until now offended our creator, He had handed their kingdom over to the Gallas and the Turks. But now, ever since I was born my Creator has raised me from the dust and given me power and placed me over the kingdom of my ancesstors. By the power of God, I have dislodged the Gallas. But when I told the Turks to relinquish the soil of my fathers they refused; and so, by the power of God, here I am about to struggle against them.

I formed a great liking for Mr. Plowden and for, *liqa - makwas* Yohannes when they told me there was a Christian monarch, a person, who loved(fellow) Christians, and that they would introduce me to her, and when I thought that I had found your friendship.

Death is unavoidable, and so some men who hated me, intending to vex me, killed them (i.e, Plowden and Bell). But I, by the power of God, have exterminated them, my mortal enemies, without leaving a single one, my own kinsmen ([1]). By the power of God, when seeking relations with you, I was troubled by the Turks holding the sea and refusing passage to my envoy; then Consul Cameron came to me with a letter and gifts of friendship.

By the power of God, I rejoiced greatly when I heard of your well being and your friendship. I have received the gifts of friendships which you sent me; may God reward you on my behalf!

But now, preventing me from sendnig my envoy, together with Consul Cameron, with gifts of friendship, the Turks will not let him cross the sea. So now, send to me a message that someone should receive the gifts at such-and-such a place. Consul Cameron should come with the answer for me.

You have to come forward to my aid when the Muslims intend to oppress me, the Christian ([2]).

Written in 7355, in the year of Luke, on the 20th day of the month of Tekemt ([3]) in the town of Yebaba ([4]), in Gojjam.

---

(1) Cf. Letter 2 above.

(2) An English translation in the PRO, attached to this letter, renders this difficult sentence as "See how the Islam (*sic*) oppress the Christian", which ignores the structure of the Amharic sentence. Rubenson, *Survival*, p. 222, gives the translation. "You too, allow yourself to be oppressed with me (i.e. share my sufferings) when the Muslims try to oppress me, the Christian", but see Ullendorff's review of Rubenson in the Times *Literary Supplement of* 31 December 1976 where this rendering is questioned.
A French translation of a copy of this letter addressed to Napoleon III has "Majeste,' verrez-vous froidement les musulmans oppressent les Chretiens."
In our opinion ተነሣልኝ can, in the present context, only be an imperative, while እጠቃሀ (1st sg. prefix-conj.) is the direct speech element introduced by ቢለኝ Once these aspects aer appreciated, the rest falls into place: "When the Muslim says to me, the Christian. 'I shall attack you', you have to come forward to my aid".

(3) 29 October 1862.

(4) Yebab (or Ibaba) lies between the districts of Agawmeder and Damot. Isenberg, *Dictionary*, p. 203; Pankhurst, p. 142.;
Dabtara Zanab, *Ya-Tewodros tarik*, p. 28:19.

Reference FO93/2/1 XCA26336

The Abyssynian date the 24th day of Tekimit 1842.-

In Witness whereof His

Majesty of Abyssynia has hereunto affixed his seal this first day of March in the year of our Lord 1852. Corresponding with the Abyssynian date the twenty-second day of Yekatteet in the year of our Lord 1844.

Treaty

of

Amity and Commerce

between

Great Britain and Abyssynia

Whereas commerce is a source of great wealth and prosperity to all those nations who are firmly united in the bonds of reciprocal friendship; and whereas the conclusion of a Treaty of perpetual Amity and Commerce between Abyssynia and Great Britain, which has already been desired by their respective Sovereigns would tend to the mutual advantages of both countries; and whereas it is desirable that the conditions should be specified whereupon the Commercial intercourse betwixt the two nations should be conducted; now it is hereby declared done and agreed as follows; between Welter Charles Metcalfe Plowden Esquire, He Britttanick Majesty Consul to His Majesty of Abyssynia duely empowered to that effect by Her Britanick Majesty and by His said Majesty of Abyssynia on the other part.

Article I

A firm free, and lasting friendship, shall between His Majesty of Abyssynia and His Successors on the one part, and Her Most Gracious Majesty Queen of the United kingdom of Great Britain and Ireland, and Her Successors on the other part.

Article II.

For the purpose of preserving and strengthening the friendly relations subsisting between the two nations His Majesty of Abyssynia and His Successors shall receive and protect any Ambassador, Envoy, or Consul, whom Her Brittanick Majesty or Her Successors may see fit to appoint; and shall preserve inviolate all the rights and privileges of such Ambassador, Envoy or Consul.

Article III.

Her Brittanick Majesty and Her Successors will in the issue manner receive and protect any Ambassador, Envoy, or Consul, whom His Majesty of Abyssynia, or successors may see fit to appoint, and will equally preserve inviolate all the rights and privileges of such Ambassador Envoy, or Consul.

Article IV.

His Majesty of Abyssynia engages to grant to the subjects of Her Brittack Majesty,in and to the produce and commerce of Her Dominions all favrous,

privileges, advantages, or immunities,either as regards duties, imports or charges or in any other respect whatever which His Majesty of Abyssynia has already granted or may hereafter grant to the subjects, produce or commerce of any other foreign country.

Article V.

An import duty of five for every hundred and no more may be levied and received by His Majesty of Abyssynia and His Successors upon all goods and merchandize imported by British subjects into the kingdom of Abyssynia for sale either therein or in the countries beyond.

Article VI.

This import duty of five for every hundred shall be assessed upon the current value of the merchandize at the market place of Gondar and shall be paid at the rate of five for every hundred either in kind or in specie at the option of the merchant.

Article VII.

When said import duty shall have been duly paid, the importing merchant shall be at full liberty to dispose of this goods at any place or places within the territories of Abyssynia without any license being required for the removals of the same and without any prohibition restraint or further duty or import of any kind being imposed upon the buyer, and the importing merchant may if he pleases carry away such goods to any other country or place, without any license being required for the removal of the same and without restraint or molestation or the payment of any further duty or import whatever.

Article VIII.

British Merchants shall be at liberty to purchase without the territories of Abyssynia all such commodities as they may think proper to buy whether such commodities are the produce of those territories or have been imported into those territories from other countries; and the said merchants may freely export the same without the payment of any duty whatever.

Article IX.

The subjects of His Majesty of Abyssynia shall have in the United Kingdom the advantages which are already enjoyed or which may hereafter be enjoyed by the subjects of the most favoured nation; and no higher or other duties shall be imposed on the importation into the United Kingdom of goods the produce of Abyssynia, than or shall be payable upon the like goods the produce of any other foreign country imported in.

Article X.

A commercial intercourse shall be delivered and encouraged betwixt the subjects of Abyssynia and of the countries beyond that kingdom on the one hand and the subjects of Great Britain on the other.

Article XI.

In order to increase and promote commerce between Abyssynia and Great Britain, His Majesty of Abyssinia and His Successors shall encourage Merchants of all Nations to bring the produce of the interior of Africa into the Dominions of Abyssinia.

Article XII.

With a like view Her Brittanick Majesty and Her Successors will protect British Merchants in importing into Abyssynia such articles as may be needed therein.

Article XIII.

For the better security of Merchants and their property His Majesty of Abyssynia and His Successors and Her Britannick Majesty and Her Successors, will respectively to the best of their power endeavour to keep and to secure the avenues of approach betwixt the sea coast and Abyssynia.

Article XIV.

With a view to promote and encourage reciprocal intercourse between the subjects of the Two Nations respectively, His Majesty of Abyssynia engages for himself and His Successors that no hindrance or molestation shall be offerred to British travellers whether residing within the territories of Abyssynia or passing through them for the purpose of visiting the countries beyond but such travellers shall be protected both as to their persons and as to their property.

Article XV.

The effects belonging to such travellers, and not intended for sale shall not be liable to duty of any sort, and shall in every respect be held to be their personal property and to be inviolable.

Article XVI.

The subjects of His Majesty of Abyssynia shall meet with no hindrance or obstruction whilst residing in any part of the dominions of Her Britannick Majesty and shall not be prevented from proceeding beyond these. dominious at their pleasure.

Article XVII.

His Majesty of Abyssynia agrees that in all cases when a British subject shall be accused of any crime committed in any part of His Majesty's dominions, the accused shall be tried and adjudged by the British Counsul or the officer duly appointed for that purpose by Her Britannick Majesty and in all cases when disputes or differences shall arise between British subjects or between British subjects and the subjects of His Majesty of Abyssynia or between British subjects and the subjects of any other Foreign power, within the Dominions of His Majesty of Abyssynia Her Britannick Majesty's Consul or other duly appointed officer shall have power to hear and decide the same without any interference, molestation or hindrance on the part of any authority of Abyssynia either before, during, or after the litigation.

Article XVIII.

If any British subject shall die in the territories of His, The British Consu or in his absence his representative shall have the right to take charge of the papers and property of the deceased for the benefit of his lawful heirs or creditors without any interference on the part of the Abyssynian authorites.

Article XIX.

Finally it is agreed that upon a strict observance of all the foregoing articles and conditions shall depend the continuance of a lasting and permanent friendship between the contracting sovereigns.

In witness whereof the present Treaty has been signed and sealed by the above named Water Charles Metcalfe Plowden Esquire and by His Majesty of Abyssynia.

Done at Ennowga the second day of November in the year of our Lord one thousand eight hundred and forty-nine corresponding with the Abyssynian date, the twenty- fourth day of Tekumt in the year of cur Lord one thousand eight hundred and forty- two.

Walter Plowden.

His Majesty of Abyssynia hereby certifies that he had received from Walter Charles Metcalfe Plowden Esquire Her Britannick Majesty's Consul in Abyssynia, the Ratification, by Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland , of the Treaty of Friendship and Commerce concluded and signed between Her Britannick Majesty and His Majesty of Abyssynia on the 2-nd day of November 1849 corresponding with the Abyssynia date the 24th day of Tekumit 1842.

In Witness whereof His Majesty of Abyssynia has hereunto affixed his Seal this the First day of March in the year of our Lord 1852, corresponding with the Abyssynian date the twenty- second day of Yekkateet in the year of our Lord 1844.

THE LAW MAKING PROCESS IN ETHIOPIA : Post - 1974[1]

Part One

Law Making Under the Provisional Military Government of Ethiopia

Shiferaw Wolde Michael *

This article tries to depict the process by which law was made in Ethiopia by the Provisional Military Government. In terms of time span, it covers the period between September 12, 1974 and and September 12, 1987.

The process of law making generally involves several stages-intiation, elaboration and coordination,enactment and signing and publication. We will tackle the topic in light of these items.

Most countries have written constitutions and these constitutions usually regulate the making of laws-who makes them and the rules or procedures to be followed by the law maker when it (in the case of a parliamentary assembly) or he (in the case of a monarch) makes laws. This was true of Ethiopia from the early 1920s up to September 12, 1974.

The provisional Military Administrative Council did away with the Government of Emperor Haile Selassie I and assumed full government powers on September 12, 1974, and by Proclamation No. 1/1974 suspended the Constitution of 1955. [2] The Chamber of Deputies and the Senate (Parliament) were also dissolved.[3] Because of this the Constitution of 1955 renders no help in showing how laws are created in Ethiopia for the period after September of 1974.

The Provisional Military Administrative Council (Derg) has not issued any law that directly and exclusively deals with the process of making law. There are, however, some laws that shade some light on the subject. The most important of all is the Redefinition of the Power of the Provisional Military Administrative Council and The Council of Ministers Proclamation No. 110/1977. Article 5(6) of this Proclamation provides that the Congress[4] of the Derg issues Proclamations. The power of enacting primary law (i.e. Proclamations) belonged to the Congress of the Derg. From Article 21[5] of the same Proclamation we know that Ministers as well as Commissioners were given power not only to *initiate* but also to enact regulations. Normally regulations are subsidiary legislation. This is a very common practice. For example the Trade Unions Orgnization Proclamation No. 222/1982[6] empowers the Minister of Labour and Social Affairs to issue regulations. Article 15 of the National Resources Commission Establishment Proclamation No. 217 / 1981[7], gives the Water Resources Commissioner power to issue regulations.

The power to initiate legislation is also given to some non- governmental agencies like mass organizations. Article 5(12) of the Trade Unions Organization Proclamation No. 222/1982 can be cited as an example. This Article reads:

5. **Functions common to all Trade Unions**

Every trade union shall, without prejudice to its duties and obligations under the appropriate law, have the following functions:

12) Publicize and ensure the observance and proper implementation by members of, laws, regulations, government directives and statements; recommend, subject to democratic centralism, the *enactment of new labour laws and regulations and the amendment of those in force*. (Emphasis added.)

The All - Ethiopia Peasant Association is also given some role in the consideration of laws concerning the peasantry. This is clearly stated in Article 30(3) of the Peasant Associations Consolidation Proclamation No. 223/1982.[8] Article 30(3), in part, reads:

3) *to take part in the consideration of laws, regulation and directives concerning peasants . . .* (Emphasis supplied.)

Central Urban Dwellers Associations are also given power to initiate and in some cases, issue laws.[9] The power to intiate laws is given to both chartered and non- chartered urban centers. The relevant provisions concerning this point are sub-articles 1 and 2 of Article 39. This Article reads as follows:

1) In the case of a chartered urban centre:

a) upon approval by the Council of Ministers, levy and collect, urban land rent and service charges and urban house tax and charges;

b) upon approval by the Council of Minsiters, *issues and enforce laws pertaining to the administration of the urban centre, the management of the property of the association, the security of the urban centre and the health of the urban dwellers;*

c) prepare and submit to the Government and, when approved, implement the master- plan of the urban centre; administer urban land in accordance with the approved plan;

2) In the case of a non-chartered urban centre:

a) *prepare and submit to the Minister, urban land rent and service charges and urban house tax and charges;*

b) prepare and submit to the Minister and,when approved, imlement the master plan of the urban centre, administer urban land inaccordance with the approved plan . . . . (emphasis supplied.)

The issue of whether the power mentioned in the above indicated Article is given to the Associations in their capacity as mass organizations or local government is arguable. The latter alternative seems favorable - i.e., Central Urban Dweleers Associations are given such powers in their capacity as local governments.

The Revolutionary Ethiopian Women's Association and the Revolutionary Ethiopia Youth Association do not seem to have powers similar to those given to the mass organizations discussed above.

Having looked at the laws governing the initiation and issuance of proclamations and regulations, we will now examine the process of elaboration and coordination, enactment, signing, and publication of proclamations and regulations.

Laws are usually originally drafted by the concerned ministry or administrative organ. Some laws that orginate from the decision of the Council of Ministers or from specific order of the Head of State are prepared by the Legal Deparment of the Office of the Chairman of the Council of Ministers. Either way, the draft law is sent to the Council of Ministers. The Secretary General of the Council with the approval of the Deputy Chairman of the Council of Ministers, either presents it to the plenary session of the Council of Ministers or sends it to the Legal Committee of the Council of Ministers for its consideration. In practice, we find that the draft legislation that are discussed by the Council of Ministers before they are sent to its Legal Committee are the ones that demand major policy decisions or , are those that have to be published urgently. After deliberation on these draft legislation, the Council sends them to the Legal Committee together with policy directives. Draft legislation that do not seem to demand prior policy decisions by the Council of Ministers are, as stated above, directly referred to the Legal Committee by the Secretary General with the approval of the Deputy Chairman of the Council of Ministers.

The Minister of Law and Justice is the Chairman of the Legal Committee Other members, at the time of writing of this article are:

a) the Minister of Education[10] ;

b) the Minster of Foreign Affairs;

c) the Deputy Minister of Finance;

d) the Deputy Minsiter of Mines and Energy;

e) a representative of the Office of the National Committee for Central planning;

f) the Head of the Legal Affairs Department of the Office of the Chairman of the Council of Ministers; and

g) the Minister or Commissioner of the Office sponsoring the draft legislation.

The Legal Affairs Department of the Office of the Chairman of the Council of Ministers gives clerical and technical services this Committee needs. It is also this Department that does the redrafting, in case the need to do so arises at this stage.

The draft approved by the Committee is sent to the Council of Ministers, accompanied by a covering letter signed by the chairman of the Committee. In the said letter, the main changes, if any, made in the draft by the Committee, the controversial issues involved, if any , and the conclusions and recommendations of the Committee are explained.

There are some exceptions to this established procedure. Sometimes draft legislation are referred to a committee specifically set up to study a particular draft legislation. In other cases, the draft law may be referred to a joint Legal and Administrative Committee or to a joint Legal and Economic Committee of the Council of Ministers.

The Legal Committee or the special committee or the joint committee submit the draft legislation they have worked on to the Council of Ministers. The Council discusses the draft proclamation, and if approved, it is sent to the Provisional Military Administrative Council since it is the Congress of this organ that has the power to issue Proclamations.[11] The draft proclamation approved by the Provisional Military Administrative Council is sent back to the Council of Ministers which in turn sends it to the Office of the Chairman of the Council of Ministers for publication in the *Negarit Gazeta*. The copy of the approved law that is sent to the Council of Ministers is signed by the Secretary General of the Provisional Military Administrative Council. Proclamations appear in the name of the collective body-the Provisional Military Administrative Council (*Derg*). Alterations made by the Council of Ministers on a draft legislation under discussion are incorporated or adjusted by the Legal Affairs Department of the Office of the Chairman of the Council of Ministers.

Regulations, that is , subsidiary legislation, issued by ministers by virtue of the power given to them by an enabling legislation, are not sent to the Provtisional Military Administrative Council for approval. Once they are passed by the plenary of the Council of Ministers, they are directly sent to the Office of the Chairman of the Council of Ministers for publication in the *Negarit Gazeta*. They appear in the name of the Minister or commissioner that issued them.

The Legal Affairs Department of the Office of the Chairman of the Council of Ministers handles the publication of laws in the *Negarit Gazeta*.

SCHEMATIC PRESENTATION OF THE LAW (PROCLAMATION) MAKING PROCESS UNDER THE PROVISIONAL MILITARY ADMINISTRATIVE COUNCIL (EXCEPTION NOT SHOWN)

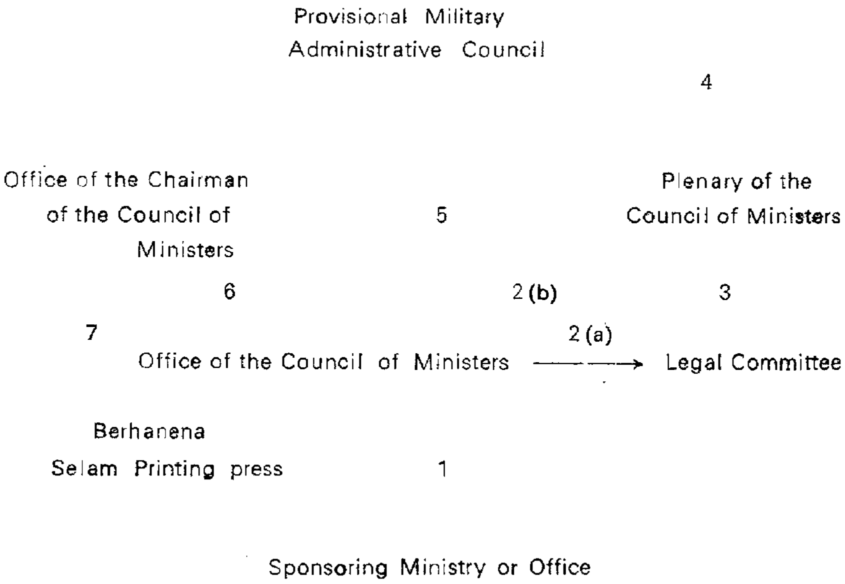

KEY

1. Sponsoring ministry (office) prepares the draft proclamation and sends it to the Office of the Council of Ministers.
2. At the Office of the Council of Ministers, the Secretary General of the Council of Ministers, with the approval of the Deputy Chairman of the Council of Ministers, sends the draft proclamation either to the Legal Committee (2.a) or the plenary of the Council of Ministers (2.b).
3. The Legal Committee examines and usually redrafts the draft proclamation and sends it to the plenary of the Council of Ministers.
4. The draft proclamation passed by the plenary of the Council is sent to the Provisional Military Administrative Council for approval.
5. The approved draft proclamation is sent to the Office of the Council of Ministers.
6. The Office of the Council of Ministers sends this to the Office of the Chairman of the Council of of Ministers.
7. The Office of the Chairman of the Council of Ministers sends it for publication in the Negarit gazeta.

* Head, Legal Department, Council of Ministers, LLB., Faculty of Law, AAU (HSIU); LLM., LLM., Columbia University.

1. The Law Making Processs in Ethiopia pre 1974 will be treated in another Article in the near future.
2. *Negarit Gazeta*, 34*th* Year No. 1, Articles 5 and 6.
3. *Negarit Gazeta*, 34th Year No. 1, Article 4.
4. The organizational set up of the *Derg* consisted of the Congress, having all *Derg* members as its members, the Central Committee, having forty members elected by the Congress, and a standing Committee consisting of Seventeen members elected by the Congress in both cases from amongst the *Derg* members. (See Article 2 of Proclamation No. 11/1977, *Negarit Gazeta*, 36th Year No. 13;)
5. This Articles reads: Each Minister shall *prepare and submit to the Council of Ministers draft laws* necessary for the proper operation of his Ministry and for the proper carrying out of any other matters confined to his jurisdiction. (Emphasis supplied.)
6. *Negarit Gazeta*, 41*st* Year No. 61.
7. *Negarit Gazeta*, 41*st* Year No. 3.
8. *Negarit Gazeta*, 41st Year No. 6.
9. *Negarit Gazeta*, 40th Year No. 15
10. The Minister of Education is also the deputy Chairman of the Committee.
11. See Article 5(6) of the Redefinition of Powers and Responsibilities of the Provisional Military Administrative Council and the Council of Ministers Proclamation No. 110/1977, *Negarit Gazeta*, 36th Year No. 13 (1977).

THE LAW MAKING PROCESS IN ETHIOPIA:
Post - 1974
Part Two
Law Making
Under the PDRE Constitution : Analysis and Proposal

Shiferaw Wolde Michael *

The process of making statute law is almost universally spelled out in the constitution of countries that have written constitutions. The process involves initiation, enactment, signing and publication. In some jurisdictions, another important stage- revision and coordination also exists.

It is the purpose of this article to probe into the relevant provisions of the Constitution of the PDRE which was adopted by the Ethiopian people by referendum held on February of 1987 and to find out the steps in the process of law making thereunder.

Initiation of legislation

The genesis of the process of making law is the stage of initiation. The rele-evant article of the PDRE Constitution on the initiation of legislation is Atrticle 71. According to this Article, the following have the right to initiate legisla-tion :

— the Council of State
— the President of the Republic
— Commissions of the National Shengo
— members of the National Shengo
— the Council of Ministers
— the Supreme Court
— the Procurator General
— Shengos of higher administrative and autonomous regions , and
— Mass organizations through their national organs.

The right to *initiate* legislation means not just the right to propose legisla-tion, for this can be done by individuals or institutions not included in the list under Article 71.It rather is the right to present the draft legislation to the enact-ing organ be it the National Shengo, the Council of State, the President of the Republic , or the Council of Ministers. A concerned individual may, for example propose draft legislation on protecting the environment. Yet he does not have a constitutional right to have it included in the agenda of the National Shengo. He can, however , submit his proposal to any one of the organs specified in

Article 71 of the Constitution and should such be endorsed by any of the organs it can be submitted to the organs empowered to enact laws by the Constitution.

The initiated legislation could be of the type of law that has to be issued by the Shengo, in which case it becomes a *Proclamation* [1] or by the Council of State as Decree law[2] or *Special-Decree-law*[3] or by the President of the Republic as Presidential Decree law[4]. It is also possible that initiated legislation may have to be issued in the form of regulations by the organ in whom the Constitution has vested the power to do so.

Enactment

The enactment stage in the law making process is when a bill or a draft law is authorized to become law. Under the Constitution of the PDRE the enactment of legislation is clear for certain types of legislation and is not so in the case of others.

This problem can perhaps best be treated if the types of laws under the the Constitiution are identified and discussed. Hierarchically, the types of law can be put as follows:

Type of law	**Issuing organ**
Proclamation	National Shengo
Decree	Council of State or the President of the Republic
Regulation	Council of Ministers
Derivative regulations	empowered organ

A significant omission in this list of laws is the Special Decree of the Council of State. This is law issued by the Council of State when the National Shengo is not in session and, as its name indicates, under «special» circumstances. The duration of the Special Decree is or should be the period between its issuance and submission to the next session of the National Shengo. Within this span of time the Special Decree is of equal standing with Proclamation,that is, the law issued by the Supreme organ of State power. Once the Special Decree is submitted to the National Shengo, it may be rejected, in which case, it ceases to exist; or accepted, in which case it has to be issued in the form of a proclamation by the National Shengo.

The other «type of law» which is not included in the above list is the Presidential Decree. The power to issue Decree is also vested on the President of the Republic by Article 87 of the Constitution.This power is to be exercised only *when the Shengo is not in session.* Presidential Decree is «law» by which the appointment or dismissal, by the President of the Republic, of *officials electep by the National Shengo* is publicized. Because of its very limited purpose and lack of substantive application in every day life, it will not be treated in here

Normally Proclamations are enacted by the National Shengo. Laws issued by the Council of State as Decrees or Special Decrees are enacted by the Council of State. The enactment of Presidential Decrees is done by the President of the Republic. The enactment of regulations is not as clear as the enactment of the types of laws discussed in the preceding paragraphs.

The word *regulation* is mentioned only in two Articles of the Constitution. In both cases it is mentioned in connection with the powers given to some state organs. It is first mentioned in Article 82(1) (c) and then in Article 92(1). The Council of State is given the power to «revoke *regulations* . . . issued by State organs accountable to the National Shengo» under Article 82(1)(c). Before we embark upon the full examination of this sub-article, a glance at the organs accountable to the National Shengo is in order. The State organs that are accounable to the National Shengo (other than the Council of State and the President of the Republic) are:

1. the Council of Ministers,
2. the Supreme Court,
3. the Office of the Procurator General,
4. the National Workers' Control Committee,
5. the Office of the Auditor General , and
6. Higher Shengos of Administrative and Autonomus Regions.

Among the above, the National Workers' Control Committee (unless one argues that it falls in the category of mass organizations) and the Office of the Auditor General are not even given the right to initiate legislation under Article 71 of the Constitution. What is more, while the Constitution gives some details on the structure and function of the other remaining organs, there is a complete blackout about the National Workers' Control Committee and the Office of the Auditor General. In Articles 63(3) (e) and (f) and 64(e) of the Constitution only their establishment and « election » of the heads of these organs are indicated

Let us now see whether or not all state organs that are accountable to the National Shengo have the power to enact *regulations*. The main and perhaps the only purpose of Article 82(1)(c) is to give power to the Council of State to revoke regulations and directives issued by the organs of state accountable to the National Shengo. We should note that all state organs accountable to the National Shengo do not have the right to issue regulations; but *should* they issue regulations (by whatever authority), said regulations can be revoked by the Council of State. The most one can say about this sub-article is that it *presupposes* the issuance of regulations and directives by state organs accountaable to the National Shengo. Hence , one can rightly conclude that the Article cannot be taken as a source of authority for the issuance of regulations by state organs accountable to the National Shengo.

This argument can be strengthened by refering to Articles 92(1) and 97 (2) and (4) of the Constitution. Article 92 (1), the second article of the Constitution in which the word *regulations* appears, reads in part:

> The Council of Ministers shall have the following powers and duties:
>
> 1) . . . issue regulations and directives.

When, on the other hand , we look at Article 97(2), we see that Shengos of administretive and autonomous regions are given the power to issue *directives* only.

Thus the Council of Ministers has the Constitutional right to issue regulalations. Shengos of Administrative and autonomous regions do not have similar right. To argue that Article 82 (1) (c) empowers shengos of administrative and autonomous regions to issue directives would (at least in the light of Art. 97(2) be demanding something that the Article is neither expected nor intended to provide.

The other state organs, that is, the Supreme Court, the Office of Procurator General, the National Workers' Control Committee and the Office of the Auditor General , like the higher shengos of administrative and autonomous regions, do not have the Constitutional right to issue regulations.

On the other hand, it may be argued that had the full attributions of the instutions mentioned in the immediately preceding paragraph been treated in the Constitution; a provision on the making of regulations would have appeared. This, at best, is only a conjecture.

What is the meaning of the word «regulation» as used in the Constitution? Hierarchically, proclamation is of higher degrree than Decree of the Council of State or Decree of the President of the Republic. Inspite of this both are primary legislation. Similarly *«regulations» as used in Article* 92 (1) *of the Constitution,* is primary *legislation though hier archically lower than* all the other primary legislation. Regulations issued pursuant to Article 92(1) of the Constitution is not *derivative* regulation. There will be no need to have a constitutional provision if the word « regulations» is to mean derivative regulations or executory acts deriving its power from some primary legislations-say a Proclamation or Council of State Decree. This would be better handled in the primary legislation that authorizes the issuance of the executory act itself.

It would be wrong to assume that the essence of the word «regulations»as used in Article 82(1) (c) is the same as the one discussed in respect to Article 92(1). The revocation of any regulation, be it derivative or not, that is contrary to laws enacted by the National Shengo, the Council of State or the President of the Republic, lies within the competence of the Council of State. Besides, since the Council of State is the organ that is also given the power to interpret the Constitution and other laws, (Art. 82(1) (b), it would be illogical to hold that the power to revoke regulations (Art. 82(1)(c) is limited only to the type of regulations specified in Article 92(1) of the Constitution.

To conclude, the power to enact non-derivative regulations which actually fall within the group of primary law is only vested in the Council of Ministers by the Constitution. Other state organs that are accountable to the National Shengo do not have the constitutional authority to issue such regulations.

The power to issue derivative regulations or executory acts can be vested in these organs or other institutions like ministries by a primary legislation. Perhaps the only problem that calls for serious consideration would be that of nomenclature-what name is to be given to derivative regulations to be issued by state organs? It can be given a descriptive name-derivative or executory regulations.

Siging

Signing is another stage in the law making process. Signing comes after ratification and then follows publication. *Signing is not a discretionary power,* if at all it is a power. *It is only an attribute*-a duty that has to be automatically discharged once it is made sure that the steps preceding it are taken. As can be seen below, this is in line with the laws and practices of many socialist countries. The constitutions of some countries include a provision on the maximum duration an approved law can stay without being published in the official gazette. For example, in Albania, laws must be published in the official gazette « not later than 15 days after their approval» by the legislative organ.[5] Laws adopted by the National Assembly of Bulgaria must be published in the state gazette not « later than 15 days after their adoption. »[6] The same can be said about the law and practices of the German Democratic Republic[7] and Romania.[8]

In the constitution of some countries the organs that sign laws are clearly indicated. In the Soviet Union «laws of USSR, decrees and other acts of the Supremes Soviet are published in the languages of the union republics over the Signatures of the Chairman and Secretary of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR.»[9] The Grand National Assembly laws of the Socialist Republic of Romania are signed by the President of the Republic.[10] The The Chairman of the state council and its Secretary sign laws enacted by the Seym (Polish peoples' Assembly).[11] In Cuba, it is the President of the National Assembly of Peoples' Power that is vested with the task of signing laws adopted by the National Assembly.[12] The laws passed by the Hungarian Parliament are signed by the Chairman and Secretary of the Presidium of the Hungarian People's Republic.[13]

The constitution of the PDRE is silent on the matter. Perhaps the only clue one gets about it is in Article 86(5) of the Constitution. This Article reads in part:

> The President of the People's Democratic Republic of Ethiopia, shall, inaccordance with this Constitution and other laws exercise the following powers and duties: *Promulgate,* in the *Negarit Gazetta,* laws

enacted by the National Shengo, the Council of State and the President of the Republic. (Emphasis added.)

Signing for verification of the correctness of the law as enacted by the peoples' assembly and signing for the purpose of publication in the official gazette are two distinct duties. The first duty is almost invariably discharged (in sociaist jurisdictions) by the speaker or the presiding officer of the assembly. The latter is discharged by the Chairman of the Presidium of the Council of State.

Since promulgation of laws is interwined with the signing of laws, it would be logical to argue and suggest from Article 86(5) that the *signing* of laws issued by the National Shengo, the Council of State and the President *shall be done* by the President of the Council of State - i.e., the President of the Republic.

This is only a partial answer to the issue of signing. The President of the Republic, according to Article 86(5) and the above interpretation, signs only Proclamations, Decrees and Special Decrees of the Council of State and Decrees and Special Decrees he issues. There are, as indicated in the first part of the Article, other *regulations* issued by the Council of Ministers and derivative regulations issued by organs empowered to do so by a law of higher degree. Since the laws to be promulgated by the President of the Republic are specified by the Constitution and since it would be incompatible with the post of the presidency to sign laws issued by lower organs of state, it is recommended that regulations issued by the Council of Ministers shall be signed by the Prime Minister who is the Chairman of the Council of Ministers.The head of the organ empowered to issue derivative regulations should sign the same.

Publication

The last stage in the law making process is that of publication of the enacted laws in the gazette established for this purpose. The whole purpose of this stage is to make the law known to the general public .

Publication of laws, like the signing of laws, is something that has to be routinely done- *it is not a power but only an attribute*. The organ charged with this responsiblity shall, having ensured that the law has been enacted and signed by the appropriate organ, promulgate it in the gazette set up for this purpose.

Under the Ethiopian Constitution, publication of laws is not vested in one organ or individual. The President of the Republic is given the attribute of promulgating «laws enacted by the National Shengo, the Council of State and the President of the Republic».[14] This takes care of Proclamations, Council of State Decrees and Special Decrees and Presidential Decree and Special Decrees. But in the list of laws we saw earlier, ther are « regulations» issued by the Council of Ministers and there are derivative laws or executory regulations issued by state organs empowered to do so. These, like the other laws, must be published in the *Negarit Gazeta*. Naturally, the question of who is to promulgate these

regulations in the *Negarit Gazeta*, follows. My suggestion is that the Prime Minister, in the case of regulations enacted by the Council of Ministers and the head of the state organ issuing in the case of executory regulations, should promulgate such regulations.

Finally, since in order of importance, most of the laws would be in the form of Proclamation, Council of State Decree and Presidential Decree, it is suggested that the *Negarit Gazeta* be administrated by the Office of the President of the Republic who is empowered to promulgate these laws.

Revising and Coordinating

In the process of enacting statute law, the revising and coordination stage comes after the initiation stage. It has been intentionally postponed this late in the discussi on. The reason being that I intend to recommend some measures in respect to it and I did not want to mix it with the earlier technical discussion.

Before we go into a survey of the experiences of some selected countries on the matter, a glance at what revision and coordination involves is proper. At this stage of the law making process each draft law is examined and evaluated in light of:

1. its compatibility with the constitution, policy and programmes of the government (and party);
2. conformity with legislative drafting techniques and norms;
3. conformity with the standard format set for the particular type of law;
4. the elimination of internal and external discrepancies and;
5. ensuring the existence of provisions geared at solving the evi intended to be avoided by the (draft) law.

Any draft law that passes through this process will, needless to say, have most, if not all, of its defects corrected.

To show the experience of other countries with respect to this vital stage in the law making process is of importance to academics as well as to policy makers.

In Poland there is a legal Commission at the Office of the Council of Ministers that discharges the above functions.[15] In France the coordination and revision is carried out by the Counsel d'Etat.[16] And in Federal Germany the Ministry of Justice fills this gap.[17]

In Ethiopia, under *Derg*, the Legal Committee of the Council of Ministers was the organ that did the coordination and revi sing of draft law.[18] Under the

Derg practically every piece of legislation was intiaited by or passed through the Council of Ministers. The situation is not the same under the PDRE. Laws are, as we have seen earlier,initiated by organs not directly acouuntable to the Council of Ministers. This makes the Legal Committee of the Council of Ministers incapable, for lack of jurisdiction, to carry out the function of coordination and revision of all legislation. Assuming that the Legal Committee will continue to exist under the new Council of Ministers, laws emanating from this organ will or can perhaps be revised and coordinated as before.

This will leave the coordination and revising of (draft) laws initiated by other organs specified in Article 71 of the Constitution without an office to discharge this badly needed task. To create an organ to do the coordination and revising of laws emanating from the rest of the organs under Article 71 is possible; but in the opinion of the author, it is a luxury that the country may not afford taking the acute shortage of legal cadres presently available into consideration. Further it may be a duplication of the function of the Legal Committee of the Council of Ministers unnecessarily.

The above argument leads us to venture a proposal towards the establishment of a legislative centre and abolishing the Legal Committee of the Council of Ministers. The competing candidates to act as the Centre would be:

. the Council of State,

. the Office of the President of the Republic,

. the Council of Ministers, and

. the Ministry of Justice.

The Council of State is , under the Constitution, the focal point for legislative activities. Its position as the standing organ of the National Shengo, the supreme legislative organ, its power to issue Decrees combined with its being the interpreter of the Constitution and other laws, and its power to revoke regulations and directives issued by state organ accountable to the National Shengo are some of the important reasons to be put in support of proposing that the Council of State be the legislative centre.

In contrast to the above let us consider the reasons in favor of other competing organs. The Office of the President of the Republic acting as the legislative centre arises mainly because of two factors. One, because of the President's power to issue decree-law and secondly because it is his office that is given the responsibility of promulgating primary laws.

The argument for proposing that the Council of Ministers be the legislative centre has to depend only on the volume of legislation to be initiated by this organ. Since most state activities fall within the jurisdiction of ministries and other organs of state, and a great majority of laws to be issued will originate in the Council of Ministers, it may have a reason in its favor for having the said centre under it.

The last candidate in the list indicated above is the Ministry of Justice. The first argument in proposing this Ministry as a legislative centre rests on the assumption that the expertise is or should be readily available there. The other argument is that the task the Centre is expected to carry out is closely related to the functions assigned to the Ministry under Article 36 of proclamation No. 8/1987. These functions, as stated under sub-articles 1 and 2 of the above cited Article, are that of " assist (ing) in the preparation of draft laws when requested by other ministries, government organs or mass organizations ", and that of " undertaking codification works".

Among all the above and considering the reasons given in favour of each I propose that the Council of State should be responsible for the legislative centre.

In light of this proposal some words on technical details are in order. Draft laws may be referred to the legislative centre from several sources. In order to facilitate an efficient performance of the job we suggest that a *Committee* be established to revise and coordinate *all* draft laws before they are sent to the enacting organs. The Committee has to be composed of persons who are representative as well as knowledgeable in the details of legal drafting.

It is recommended that the membership be composed of persons from:

. the Council of State,

. the Council of Ministers,

. the Ministry of Justice,

. the Office of the Procurator General,

. the Organ sponsoring the draft law under consideration; and

. not more than 3 (three) persons knowledgeable in legal draftmanship.

It should be noted in conclusion that the suggestions given in this Article are not based on Ethiopian experience. The reason for this is obvious- the Constitution was hardly a year old at the writing of the Article. This may be a disadvantage. On the other hand, it has its own virtues. It has given me complete freedom to, by drawing up on the experience of other countries, point out some problem areas that need to be concentrated upon. It is hoped that the Article would help all concerned to take appropriate measures early.

Foot Notes

* Head, Legal Department, Council of Ministers. LLB., Faculty of Law, AAU(HSIU); LLM Colombia University presently also on part-time teaching at The Faculty of Law, AAU

1. Art. 63 of the Constitution
2. Art. 82(3), ibid.
3. Art. 86(4), ibid.
4. This is not a subject that can be dealt with in a paragraph or two. Art. 83. of the Constitution is one of the many controversial articles that will attract a lot of reseach by students of constitutional law.
5. Art. 74 of the Constitution of the People's Republic of Albania
6. Art. 84(1) of the Constitution of the People's Republic of Bulgaria.
7. Art. 65(5) of the Constitution of the German Democratic Republic.
8. Art. 57 of the Constitution of the Socialist Republic of Romania.
9. Art. 116 of the Constitution of the USSR.
10. Art. 57 of the Constitution of the Socialist Republic of Romania.
11. Art. 25(2) of the Constitution of the Polish People's Republic.
12. Art. 79 (d) of the Constitution of the Republic of Cuba.
13. Art. 26 of the Constitution of the People's Republic of Hungary
14. Art. 86(5) (a) of the Constitution.
15. R.Orzechowski, "The System and Mode of Creating Law in the Polish People's Republic *The Law in Poland*", 1978. pp. 7-38.
16. W.Dale, *Legislative Drafting: A New Approach* pp. 334-335.
17. *Ibid.*
18. Shiferaw W.M., "The Law Making process in Ethiopia. Post 1974, Part One, Law Making under the Provisional Military Government of Ethiopia, see above, at p.

The Supreme Court

4th Division

Ayelech W. Gabriel's Tutor V. Tirunesh Tessema

Civil Appeal No. 394/72

Filiation - acknowledgment of paternity - proof - Articles 745, 751 & 752 Civ. C.-

On appeal from the judgment of the High Court denying acknowedgment of paternity due to lack of evidence.

Held: For appellant on the grounds that acknowledgment of paternity of appellant's daughter has been made in writing according to Article 748 Civ.C.

1. The paternal filliation of a child may be established by acknowledgment of paternity which may result from the declaration made by the man that considers himself the father of the child.
2. Accoding to Article 748 (1) Civ. C. acknowledgment of paternity shall be of no effect unless it is made in writing.
3. Acknowledgment of paternity shall be proved by producing a written document where the declaration of acknowledgment has been recorded.
4. Except in the case mentioned in Article 146 Civ. C., acknowledgment of paternity shall not be proved by witnesses.
5. Where the declartation of acknowledgment of paternity need not be made with a view to producing the effects of acknowledgment of paternity according to Article 747 (2) Civ. C., and where the written document according to Article 748 (1) Civ. C. may be a document not necessarily written by the acknowledger; the school record showing that Ayelech has been acknowledged by Ato Wolde Gabriel as his daughter is acceptable proof of acknowledgment of paternity.

December 23, 1982. Judges:- Mekbib Tsegaw,

Beyene Abdi and Mekonnen Enawogaw.

The appellant Mulunesh Alemu in a statement of claim filed in the High Court alleged that she gave birth to Ayelech while living in an irregular union with the deceased, Ato Wolde Gabrield Tekle Mariam, and that he, acknowledging himslef to be the father, had undertaken to give maintenance allowance to Ayelech by paying for her upkeep and education. She prayed that Ayelech's

paternity be ascertained accordingly and that she be issued with a certificate of heir. The respondent who happend to be the widow of the deceased contested appellant's claim. Respondent's contestation was based on the allegations that the deceased never paid for the child's maintenance and that he did not acknowledge her as his child in writing in accrordance with the law. Respondent contended that appellant's claim could not stand unless the deceased had the child acknowledged in writing and that appellant could not prove patenity by producing witnesses. The High Court, after an appraisal of the arguments and evidence presented by the parties and finding that the testimony of the pellant's witnesses was unconvincing decided against the appellant. This appeal was against this decision of the High Court.

The basis for the determination of paternity was neither the existence of marriage nor of an irregular union between her mother and the alleged father, Ato W/Gabriel T/Mariam. Ayelech was born both out of wedlock and out of any relationship analoguous to marriage. She may be called in common parlance an illigitimate child. Ayelec cannot, therefore, prove paternity by virtue of the presumptions laid down in Articles 740 (1) or 745 (1) of the Civil Code. Since Ayelech is an illegitimate child, she can have her paternity determined only by showing that she has been duly acknwledged (Art . 744). An acknowledgement of paternity shall be of no effect unless it is made in writing (Art. 748 (1) , and except in the case mentioned under Article 146 of the Civil Code such an acknowledgement may not be proved by means of witnesses (Art. 748 (2)). The provisions of Articlele 146 have not yet been implemented, however. Moreover, the office of the Officer of Civil status has not been established in accordance with the law. Therefore, no registers exist. The courts cannot therefore resort to proof by means of witnesses in accordance with Article 146. This Court thus finds the fact that the High Court allowed the appellant to prove that the deceased, Ato Wolde Gebriel T/Mariam, acknowledged her as his child by means of witnesses inappropriate.

In accordance with the 1960 Civil code acknowladgement of paternity shall therefore be of no effect unless made in writing. The system of acknowledgement of paternity that prevailed before 1960 was what prompted the promulgation of these rules. Since there was no known set of rules of acknowledment of paternity before the coming into force of this law, there was nothing that prevented proof of acknowledgement of paternity by any means whatsoever. This uncertainity in the mode of proof could not but entail serious negative consequences. The case with which one could prove paternity encouraged mothers to attribute paternity to a person of wealth and high social standing. Since there was a time when paternity could be established merely on the strength of the mother's testimony under oath, it is of common knowledge that this enabled a mother to attribute paternity to a person of her own choice rather than to the real father of the child concerned. The ever increasing practice of attributing paternity to the one with the greater wealth and better social status from among those who had sexual relations with the mother was duly taken

into consideration when attempt was made to modernize the law.When the Civil Code of 1960, which is presently in force, was promulgated, due care was taken regarding the provisions on marriage to ensure that, on the one hand,no child should be left without a father and that no person should wrongly be burdened with paternity of a child who is not his offspirng. Due care was also taken to ensure that children born out of wedlock and those born from a relationship analogous to marriage would not be left without a father. To this end, the law has laid down a presumption to the effect that a child born out of wedlock shall have the husband as father (Art. 740) and that a child born during an irregular union has as father the man engaged in shuch a union (Art. 745). The question of establishing the paternity of children born without wedlock or irregular union is particularily problematic. The law has therefore taken special care to ensure that a person may not be declared to be the father of a child on flimsy grounds by introducing stringent rules of proof regarding the establishment of paternity of an illegitimate child. A child whose paternity has not been determined by law may, therefore, establish his paternity only where the alleged father has declared himself to be the father and acknowledged him. The law further requires that an acknowledgement of paternity may be made only in writing and that it may only be proved by means of written proof. The reasons that compelled the law maker to require that an acknowledgement of paternity of an if legitimate child made in writing has already been indicated herein above. It is appropriate that the law should attempt to prevent a situation where a person may be declared to be the father merely because he had sexual relations with the mother and only on the basis of her wish and choice and on the strength of such unreliable modes of proof as prevailed before the coming into force of this law. The stringency of the law has, however, entailed new and still greater problems in trying to resolve older ones. It appears as if the objective conditions in the country were not duly appreciated at the time when the law was promulgated. The fact that over 90 percent of the Ethiopian people were illiterate at the time of the promulgation of the Code is not at all open to debate. Although no exact percentage is presently available, it is not debatable that until such time as the ongoing campaign to eradicate illiteracy is successfuly completed, the majority of the Ethiopian people, after twenty years, still remain illiterate. Such being the objective condition, the reason why the law required that an acknowledgement of paternity of an illegitimate child should be of no effect unless made in writing is a question that continues to puzzle the minds of many, and especially that of judges. Since acknowledgement of paternity is deter mined by various social and psychological factors the mere fact of literacy cannot in itslef be considered as a sufficient reason. How many fathers would be willing to acknowledge their children in writing and how many mothers would require the father to acknowledge his child in writing ? The judge as a member of society is compelled to take such objective social and individual factors into consideration. It is of course not permissible for the judge to set the law aside, and decide in accordance with his own whims and his own perso-

nal sense of justice. The judges discretion lies only in interpreting legal provisions in light of the prevailling conditions whenever he finds the law to be ambiguous. The provision relevant to the present dispute is that laid down in Article 748(1). When it is provided that acknowledgement should be made in writing,one is lead to the question of by whom, why and how it needs to by made. The ambiguity of the provision is made clearer when we consider that Article 747 (2) provides that a declaration made by a man that he considers himself the father of a certain child need not have been made with a view to producing the effects of acknowledgement of paternity. We do not think that the law maker was unaware of the fact that the majority of the people were illiterate both at the drafting stage and later when it was deliberated upon and promulgated. If this is granted, we cannot say that the instrument should be personally drawn up by the person acknowledging his paternity. We can only assume that what is required here is any reliable proof made in writing. The man making the acknow ledgement may get a third party to do the actual writing for him and attest it by means of his signature as long as the declaration contained there in is truly his. Unless we contend that both the drafter and the law maker were totally unaware of the prevailing illiteracy, we can only assume that the law was promulgated with the view that the actual writing of the instrument may be made by a person other than the man making the acknowledgement.

The problem is only partially resolved, however, even if we were to conclude that such was the intention of the legislator . If the man who lacknowledged a certain child were, by virtue of his illiteracy, to have his decsaration be reduced to writing by some other person and thumb- mark it him-1elf the problem arising from the non-fulfillment of the requirements of Article (728 (3) would still remain. In accordance with the the said Article 1728 s3) of the Code, if the man who is making the acknowledgement is illiterate, truch signature would not bind him, unless it is authenticated by a notary,registaar or judge acting in the discharge of his duties. Juristic acts which are open lnd overboard do not normally satisfy the requirements of Article 1728(3), et alone an acknoledgement of paternity which is highly prone to :secrecy. A further point of dispute is thus bound to arise even if an acknowledgement of paternity were to be made in writing as all the the requirements of formality would not yet have been satisfied.

And that is not all there is to it. If an acknowledgement of paternity of an illegitimate child needs to be made in writing one may, since the matter relates to the requirement of form, arrive at a position which makes attestation by two witnesses obligatory. Professor George Krzeczunowicz is one of those who follow this line of reasoning. Kzeczunowicz, in his article entitled, «The law of filiation and the Civil Code» has forwarded the view that an acknowledgement of paternity shall be of no effect unless it is made in writing and attested by two witnesses (*J.Eth.* L., Vol.3 No. 2, p. 497.) It appears that Krzeczunowicz arrived at this conclusion by reading Article 748 in connection with Article 1727 (2). Article 1727 (2) is found in that part of the Civil Code which

deals with contracts. Needless to say, contracts deal with the will and agreement of two parties. An acknowledgement of paternity is however a unilateral act. It is true that acceptance by the mother is required for an acknowledgement of paternity to take effect (Art. 751) (1) and that an acknowledgement made by a minor needs to be accepted by him upon his attaining majority. What we must note here is, however, that when it is required that an acknowledgement of paternity shall be of no effect unless it is accepted by the mother, or the minor upon attaining majority, it does not mean that it needs to be negotiated upon as in a contract. Moreover , the provisions of Article 747 (2) would be without any effect, if say, an acknowledgement of paternity needs to be made in writing and attested by witnesses. If attestation by two witnesses was required, there would have been no need for a provision which requires that a declaration for an acknowledgement of paternity need not be made with a view to producing the effects of such acknowledgement. If it is provided that a declaratiorneed not have been made with a view to producing the effects of an acknowledgement of patrenity, such a document could then be drawn up for a purpose other than an acknowledgement of paternity. It cannot thus be said that it needs to be attested by witnesses. A private letter could serve us here as a clear illustration. An acknowledgement of paternity could be made in a letter written for any other purpose. No one ever attests his letters to relatives and friends by witnesses. Another example is a letter written to a public office. If the alleged father were to declare his paternity in an application to any public office, one would not require that such application should be attested by two witnesses. Since the draft law had already provided that an acknowledgement of paternity must be made in writing and attested by four witnesses, our sole purpose for raising this issue is to point out the inappropriateness of such an interpretation.

The drafter of the Civil Code, Professor Rene David in his work entitled « Family Law in the Ethiopian Civil Code, » has noted that the Codification Commission had deleted the provision which required attestation of acknowledgement by four witnesses that appeared in the original draft (p. 66 note 103). The argument which holds that the instrument of acknowledgement of paternity needs to be attested by two witnesses is not, therefore, something we need to give much weight to. Although it is not as weighty as it appears, it is an argument which has already been raised and is likely to arise again. It is not therefore difficult to see how contentious the issue of the nature of the instrument of acknowledgement of paternity could be.

After an appraisal of all these problems we are compeled to conclude thast the acknowledgement of paternity of an illegitimate child needd not be an instrument personally drawn up and signed by the man who declared himself the father of the child. All that is required is any clear and reliable evidience made in writing. One may, for instance, come across, in a Court's a records, a testimony given before it to the effect that the witness had done something or learned about a certain event while he was, say, walking with his son «X». Could we refuse to admit this testimony given in connection with another matter as

evidence, supposing "X" was to bring an action to claim the status of a child on the basis of the court's records? We think that the fact found in the court's records would be admissible as evedence irrespective of the fact that the witness did not attest it by affixing his signature thereto, for the simple reason that the court is a responsible organ of the state worthy of trust. We cannot doubt the probatory value of entries made in a court's records as it is an impartial, or at any rate deemed to be, organ of the state. We think that it is for the purpose of including situations of this kind that Article 747 (2) provides that the declaration made by the alleged father need not have been made with a view to producing the effects of an acknowledgement of paternity.

In the course of our investigations, the Kelemework school informed us that it had, upon request by Ato Wolde Gabriel Takle Mariam, who was an employee of the school, admitted Ayelech to the school as his child and that she continued studing there from November, 1972 to 1978. We had further summoned an official of the school who knows the condition under which and in whose name Ato Wolde Gebriel had Ayelech registered, to appear before the court with all the relevant evidence in his custody. We summoned the school official not to have him testify on the question of acknowledement of paternity *per se*, but so as to explain to us about what exactly is recorded in the school register; the manner in which the record was made and the procedure of registration followed by the school. The school secreatary, Ato Marcos Yilma, testified that Ato Wolde Gabriel Tekle Mariam was a guard; that Ato Wolde Gabriel had Ayelech registered in the school in 1972 by declaring himself to be her father and by availing himself of the rule which enabled employees of the school to obtain admission of one of their offsprings into the school and that the child continued as a pupil there up untill the year 1978. The school secretary had further testified that Ato Wolde Gebriel's declaration was oral and that such declaration was not in any way confirmed by his signature. Asked as to why this was the case he said that an oral declaration made by an employee like the deceased was normally deemed to be sufficient and that the school never insisted that grade report cards be signed by guardians. What then could we infer from the facts detailed above? The Kelemework school is a government insitution, and we think that as a government institution it is an impartial servant of the people. Unless proved to the contrary, we find no reason to doubt the truth of statements made by its officials and of facts found in its records. In the present case, although there is no written application made by Ato Wolde Gabriel Teklemariam in which he requests that Ayelech be admitted to the school in which he works by declaring her to be his daughter, and even if his signature does not appear in her grade report card, it has been established that she was registered in the school as Ayelech Wolde Gabriel and that the school authorities, based on his oral declartions to that effect, registered her as his daughter. If the the presumption we set out above is found acceptable, we fail to find any reason to doubt both the impartiality and the truthfulness of the school authorities.

Obtaining an admission for a child into a school by declaring oneself the father of a child, some may argue, does not amount to establishing paternity. This is an argument that we woud like to deal with in some detail. It is true that there is some basis to this argument particularly at the present moment. We cannot dismiss the possibility that some school employees may obtain admission for children who are not their offspring by declaring themselves to be the fathers. What we would like to point out, is however, that such practices have appeared at present due to the rapid increase in the number of school children and the relative scarcity of schools. The other point worth noting is the fact that such school employees do not obtain admissions to such schools under false pretences to any and all children; but only to the children of their relatives, friends or neighbours. When we consider the time when Ayelech was admitted to Kelemwork school together with the reasons why the deceased Ato Wolde Gabriel Teklemariam had to get Ayelech registered by declaring himself to be her father, we do not think that there is the probability that he would have done so under false preetense. Ayelech was admitted to the Kelemework School in 1972. The scarcity of schools that prevailed eight years ago cannot in any way be considered comparable to present day conditions. The number of school children had not reached the present level and schools were not as scarce as they are today. We do not therefore think that at the time *the necessity to pretend paternity* so as to obtain an admission for a child ever presented itslef. Moreover, there is no consanguinal relationship between Ato Wolde Gabriel and Ayelech's mother. Neither has it been contended that she was merely a friend in the platonic sense nor were they neighbours. A consideration of the fact that Ayelech's mother was neither a relative, a friend nor a neighbour strengthens the argument that the reason why Ato Wolde Gabriel Teklemariam obtained Ayelech's admission to the school where he worked must have been because he was her real father.

Ayelech was eleven years old when she instituted an action claiming the status of a child. The alleged father had already died by this time. Ayelech's bond of filiation had not been a subject of dispute while Ato Wolde Gabriel Takle Mariam was alive. Since a person normally institutes a suit in court only where the other party is unwilling to perform his obligations, we cannot but conclude that the reason why Ayelech did not bring the action while her alleged father was still alive was because he had until his death been duly fulfilling his paternal duties. We strongly doubt whether this dispute would have come before this court if Ato Wolde Gabriel Teklemariam was still living. We are now unable to devine his wishes for the simple reason that he is now dead. We had attempted to summon his accedants to see if they were willing to acknowledge her in accordance with Article 750. But we have learned that they are not alive either. Ato Wolde Gabriel Tekelemariam was not blessed with a child from his lawful wife. It was perhaps the fear of dying childless that compelled him to engage in extra- marital sex with appellant's mother and beget Ayelech as a result.

When the court is called upon to establish Ayelech's paternity, we fear lest we frustrate the deceased's hopes, thwart his aims and prevent the fulfilment of his wishes merely because an opposition has been filed by a party who, in fact, has no legal standing to do so when we are aware that Ato Wolde Gabriel Teklemariam had during his life time and as, soon as she attained school age obtained her admission into the school in which he was employed declaring her to be his daughter; that she was known to the school authorities as his daughter and that the question of his paternity was never a subject for a dispute when he was still alive. It is not without reason that we declare the respondent as having no legal standing in the case. The fact that she was his lawful wife is indisputable and no one can deny her the right to half of the common property acquired during the marriage. As respondent is not the lawful heir of the deceased none of her rights would be affected as a result of the ascertainment of Ayelech's paternal filiation. The deceased's heirs are the only persons who may validy contest Ayelech's claim. No one other than respondent has contested the patenity by clamiming himself to be a testamentary or an intestate successor. We have already indicated that respondent is neither a testate or intestate successor of the deceased. Since she had no children from the deceased there is no way in which she could claim to represent their interests as they would lawfully be the first to be called to the succession. To cut a long story short, there is no party whose interests would be adversely affected if Ayelech is declared to be Ato Wolde Gabriel's daughter. If ever there is one to be partially affected with a negative decision, it is the society at large. Since the children of today are its future citiezens, it is of concern to society to see to it that a child's family relations remain intact; that its social status continues undisrupted and that it is not destined to be a burden to society as a result of its filial relations being severed. We therefore think that the harn that may possibiliy result to society from the ascerainment of Ayelech's paternal filiation is much less than the benefits that would result therefrom.

To conclude, since Ayelech is an illegitimate child her paternity can be ascertained only if her alleged father, Ato Wolde Gabriel Teklemariam, had acknowledged her. An acknowledgement of paternity cannot be asscertained by means of witnesses unless the conditions laid down under Article 146 are fulfilled. An acknowledgement of paternity is of no effect unless it is made in writing. Given the level of illiteracy in Ethiopia both at present and at the time of the Code's promulgation, it cannot be said that an instrument of acknowledgement of paternity must be drawn up by the author of the instrument himself. The question by whom, to whom and why a written instrument of acknowledgement must be drawn up is, when considered from various viewpoints, highly ambiguous. If we insist that the law must be interpreted in light of the objective conditions and if Article 748(1) is deemed to refer to instruments which are not necessarily drawn up personally by their author,we may safely assume that what is required is any reliable proof made in writing. Although the Kelemework school in which Ayelech was a pupil was not an institution empowered to issue such a document there is no reason why a declaration received and recorded by

such an impartial government institution should not be considered as acceptable within the meaning of Article 748(1). No person whose interests could be advesely affected if Ayelech is declared to be Ato Wolde Gabriel Teklemariam's daughter has been found by virtue of being his heir either by testate or in taste succession. Moreover, respondent filed her conntestation without having lagal standing in the case. The question of Ayelech's paternity could have made a difference only if the deceased had disowned her during his life time. In view of the fact that no dispute as to Ayelech's paternity had arisen while Ato Wolde Gabriel Teklemariam was alive, we strongly doubt if he would disown her now if he were alive. We doubt if the question would have come before the Courts at all. If decisions are to be rendered on the basis of the objective conditions prevailing in Ethiopia, we do not see why, in the present case, we cannot admit the evidence presented by the appellant. We have therefore, dismissed the judgement of the High Court and declare Ayelech to be Ato Wolde Gabriel Tekle Mariam's daughter. It is hereby decided that a copy of this judgment be sent to the High Court for its information.

The Supreme Court

Penel

Tadesse Gurmu V. Tiruwork Eyassu

Civil Appeal No. 1111/74

Irregular union, acknowledgement of paternity, Arts. 708, 709, 718, 721, 740, 746ff, 769, 771.

On appeal from the decision of the High Court deciding that the appellant is the father of the respondents son on the ground that the respondent and the appellant were living in an - irregular union at the time when the child was conceived.

Held : Judgment of the High Court affirmed but on different grounds. There was no irregular union between the respondent and the appellant for they were not living in an irregular union. But the appellant has validly acknowledged the respondent's son in writing according to Art. 748 Civil Code.

1. Paternal filiation may be established either by presumption of paternity. or by acknowledgment or by judical Declartion of parernity (Art.740Civ.C.
2. Two persons can be said to have been living in an irregular union if they were living like husband and wife (Art. 708 Civ. C.)
3. The respondent and the appellant were not living like husband and wife. No presumption of paternity could, therefore, arise as they were. neither living in wedlock, nor in an irregular union. The respondent's son, Solomon, therfore, cannot be considered to be the son of the appellant on these grounds.
4. According to Art. 748(1) Civ.C. acknowledgment of paternity shall be of no effect unless it is made in writing.
5. Where the acknowledgment need not be made with a view to producing the effects of acknowledgment according to Art. 747(2) the hospital record is a sufficient proof showing that the respondent's son has validly been acknowledeged by the appellant.

July 20, 1983. Judges:- Kegnazemach Endalew Mengesha, Alemayehu Haile, Getachew Afrassa, Seifu Feyissa, Liben Amede, Getachew Fikere Mariam and Asmerom Seyoum.

This case was intially filed in the High Court in which the present respondent was the plaintiff and the appellant was the defendant. In a statement of claim submitted on July 18,1980 the plaintiff alleged that both plaintiff and defen dant had «a child by the name of Solomon Tadesse born to them . . . on January

18, 1975 at the Ghandi Hospital . . . while living together . . . in an irregular union. » The hospital expenses were paid by the defendant and the child's clothes were bought by him. Plaintiff prayed that since the defendant has, having changed his mind about his paternity, ceased supplying his maintenance obligations that she be allowed to prove that " . . . Solomon Tadesse was born while she was living in an irregular union with the defendant . . . " and that it be established that the defendant is the child's father.She further submitted as evidence the names of withnesses that would testify in her favour and produced a hospital receipt (document) which indicated that he had deposited the required advance payment with the hospital cashier and that he had received the remaining balance upon plaintiff's discharge.

Defendant submitted his statement of defense on January 10, 1981. He alleged that plaintiff had a brothei from 1977 to 1979. Denying the fact that he ever lived in an irregular union with the plaintif (Art. 708) he claimed that he lived with his brothers and sisters. And since sexual relations between a man and a woman does not in itself produce any legal consequence, he argued that plaintiff had no cause of action against him. Asserting that he had never lived together with her as alleged, he claimed that she was engaged in the business of running a tavern. Defendant claimed that he did help in transporting plaintiff to the hospital because he accidentally happened to be in the neighbourhood at the time and that the money he deposited with the hospital cashier was given to him by the plaintiff herself for the purpose. He had, he said, to receive the remaining balance because the money was deposited in his name. He denied having bought any clothes to the child. He further asserted that his family had no knowledge whatsover about the relation alleged to exist between himself and the plaintiff. He produced witnesses who would tesify to the fact that plaintiff lived as a prostitute and that she used to and still continued to run a tavern and that he never lived with her in an irregular union. Moreover, he indicated that a licence had been issued in her name to enable her to engage in the business of selling liquor.

In a reply written on February 3, 1981, the plaintiff reiterated that, although she had a licence as alleged, she lived with the defendant the child relevance their relationship. Since "the defendant himself was aware that to was his offspring at the time of plaintiff's confinement and had in fact paid for his delivery" as his wire an the low here cited has no she payed that the court dec lare him to be the father of the child.

The High court examined the evidence brought from the Ghandi Hospital. The document read « name of patient : Tiruwork Eyassu; payment made by Tadesse Gurmu- Tel. 152025.» The date 15/5/62 (EC.) and the signature of the Cashier do also appear on the receipt. Moreover the Court heard the testimony of both parties and four other witnesses. One of the witnesses testified that the plaintiff had ties with the defendant; that he craved to have a child from her and that he paid the hospital expenses when the child was borne. She further testified that they lived together until they had a quarrel which lead to their esparation and that until their separation spent their nights alternately, once

in defendant's home and at other times in the plaintiff's home. The other witnesses testified that plaintiff and defendant were lovers and that defendant covered some of plaintiff's expenses.

One of the defendant's witnesses testified that plaintiff was frequently joined by different men in her bedroom; that she was often invited by all sorts of customers and, that he had the occasion to go and drink with the defendant at plaintiff's tavern. The second witness testified in the same manner. The other witnesses testified that she had lovers other than the defendant. Such, in brief, was the testimony presented before the Court.

After an appraisal of the evidence presented by both parties and noting that since both plaintiff and defendant have admitted that they had sexual relations; that defendant had taken plaintiff to the hospital for delivery; that he had paid the required expenses as well as his overall conduct, the High Court concluded that defendant is the child's father. The testimony of defendant's witnesses did not rebut that plaintiff and defendant lived together in an irregular union and that he paid for her maintenance. Since it has been established that the child was born while plaintiff and defendant were living in an irregular union it is obvious that paternal filiation exists and that Solomon Tadesse is Ato Tadesse's son.

Deferndant's appeal was against this decision of the High Court. Defendant in his appeal reiterates that no relationship analogous to marriage which could justfy paternal filiation with the child ever existed between him and the plaintiff. He further argued that the fact that he deposited money with the hospital cashier and received the remaining balance upon the patient's discharge did not prove that the money belonged to him and neither was this, in itself, sufficient to prove his paternity.

The main points of the case are as follows. The conditions for the determination of paternal filiation are provided for in Article 740 of the Civil Code. The conditions are: 1) where a relation, provided for by law has existed between the mother and the all eged father at the time of the conception or the birth of the child (Civ. C. Arts. 746- 757), (2) where the alleged father declares himself to be the father of the child (Civ. C. Arts. 746-757), and (3) where a judicial declaration was made in the case of abduction or rape of the mother (Civ. C. Arts. 758-761).

On which of these conditions then did respondent base her claim? We shall try to answer this question in light of the law.

The conditions referred to as lawful relations under Article 740 (1) of the Civil Code are marriage and irregular union provided for under Articles 741 and 745 of the Civil Code respectively. The former relationship is not subject to controvesrsy and the latter refers to the relationship indicated under Article 708. This relationship exists when a man and a woman live together as husband and wife without having contracted marriage. This relationship does not result

merely from the act of sexual relation sbetween a man and a woman or from what is known in common parlance as concubinage (Arts. 721, 709 (3)), but from a relation ship which is taken by society as one pertaining to that of husband and wife (718 (2) and 709 (1) Civ. C.). Moreover, one must be able to prove that such a relationship does in fact exist. A man and a woman living in such a union defer from married people merely because of the fact that they d.d not conclude a marriage in accordance with the conditions required by law.

Respondent did not clearly indicate upon which one of the conditions provided under Article 740 of the Civil Code she bases her claim. Article 771 of the Civil Code is the law we find cited in her statement of claim.

This article provides that possesion of status of a child referred to under Article 770 of the Civil Code may be proved by producing witnesses. This article does not introduce a new mode of establishing filiation other than those indicated under Article 740; it merely indicates the manner of proving the existence of such filiation. Where the conditions laid down under Article 740 exist, filiation may be proved by the record of birth (Art. 769). Although filiation may be proved by producing witnesses in default of the record of birth, it does not mean that filiation may be established by means other than those laid down under Article 740. Despite the fact that plaintiff did not indicate clearly on what she based her claim, one is led to conclude that she has attempted to prove two points from a pérusal of the facts detailed in her statement of claim. These are : (a) although no marriage existed between plaintiff and defendant at the moment of birth of the child, there existed an irregular union between them and that (b) defendant has duly acknowledged the child.

Attempt has been made to prove the existence of an irregular union by means of witnesses who testified that although plaintiff had a tavern of her own she actually lived under defendant's control; that he covered some of her living expenses; that they spent their hights by alternating between plaintiff's and defendant's residence and that they used to go together to places where he was invited. Defendant on his part has in his defense shown that plaintiff engaged in sexual relations with men other than himself ; that other men often invited her to drinks and that she often invited men to her bedroom. When one considers plaintiff's testimony to the effect that she used to shy away from defendant's parents, one is led to infer that although plaintiff and defendant were lovers their relationship could not be deemed as an irregular union. The fact that plaintiff's family alone considered them as husband and wife is not sufficient to prove the existence of an irregular union simply because the phrase « their families» under Article 718 (2) refers to the families of both the man and the woman. If plaintiff often accepted invitations from other men, it indicates that she had not attained the status of an irregular union even if she never engaged in sexual relations with men other than the defenfdant. The fact that she frequented the tavern and accepted invitations can only indicate that plaintiff and defendant were at best lovers and not a man and a woman living together in an irregular

union. The allegation that Solomon Tadesse was a child born in an irregular union within the meaning of Articles 740(1) and 745 of the Civil Code is not therefore acceptable.

Let us then examine the allegation that defendant has duly acknowledged Solomon Tadesse . Plaintiff had produced witnesses who testified that the defendant had at the time of the child's birth been receiving well wishers; that he had bought the child's clothes; that he has uttered words indicative of his acknowledgment and has personally transported plaintiff to hospital for delivery. She also presented a written document to prove that he paid for her hospitalization. Paternal filiation may be established by a declaration made by a man that he considers himself to be the father of a certain child (Arts. 746, 747 (1) and it should be in writing (Art. 478 (1). The written declaration can be made with the clear intention of making an acknowledgement of paternity. It can also be made indirectly without the view of producing the effects of an acknowledgement of paternity. The wording of Article 747 (2) indicates that if, for instance, a man were to get a child registered in school under his own name or is found to have acted in a similar manner, one may admit such instrument as an acknowledgement of paternity. Witnesses have testified that the defendant was in plaintiff's residence when she was in labour; that he, together with another woman had taken her to hospital. It has also been establshed that he deposited the required amount for hospital expense on his own account; had given his telephone number to the cashier; and received the remaining balance upon plaintiff's discharge. Moreover, defendant has not denied any of these facts. Defendant has argued that the writing does not prove that he is the father of the child. The fact that he deposited money which belonged to her; that he assisted her in a moment of need; that he deposited the money under his own name and signed a receipt for the remaining balance when he was so requested, does not, the plaintiff argued have any relevance to the case at hand. If one were to help a sick stranger one finds on a road side, transport him to a hospital, deposit the patient's or one's own money, and by an oversight, deposit it under one's own name, it is obvious that it may not lead to any responsibility on the dogooder's part. It would not also prove that the man is the fatherof a child or that there was an irregular union between him and a woman if hewere to find that woman on the road side and in labour and takes her forthwith to hospital and deposited money for her hospitalization.

Such proof is not something to be taken in the abstract but must be appraised in accordance with the circumstances of the case. Defendant has not proved his allegation that the money deposited was the plaintiff's. His allegation that he did not take the remaining balance but he, as the depositor, merely signed for its receipt is not acceptable. Plaintiffs and defendant's relationship is not one analoguous to that one found on the road side and the good Samaritan example but a relationship which, as has been tesified , has a solid basis be hind it. We cannot accept the picture presented by the defendant which would have us belive that a man who had the occasion to spend a night with a certain

woman upon payment of 10.— Birr would be in her house accidentlly when she is in labour, take her to the hospital upon her request, deposit the money needed for her hospitalization and give his address in case it becomes necessary that he be contacted. Considering the testimony presented about their reltionship we can only conclude that there is sufficient- evdence to declare that an acknowledgement of paternity has been duly made (Art.747 (2) and 748 (1).

We have therefore, though for a different reason, affirmed the decision of the High Court and declare Solomon Tadesse to be the son of Ato Tadesse Gurmu. Both parties shall bear the costs of administration of justice and the Court fees. It is hereby ordered that a copy of the judgment be sent to the High Court for its information.

This judgment is rendered by a majority vote by the Supreme Court, siting in panel, this day, the 21st of July 1983.*

*The minority opinion is not reproduced here. In summary the dissent is based on the proof of the existence of status and the dissenting judges ruled that such was not proved. The opinion did not deal with acknowledgment of paternity in any way. (Editor.)

CASE COMMENT
ACKNOWLEDGING THE ILLIGITIMATE CHILD

Mesfin Gebre Hiwot

1. Ayelech Wolde Gabriel V. Terunesh Tessema, and
2. Tadesse Gurmu V. Tiruwork Eyassu

(Supreme Court civil appeals No.394/72 and 1111/74 respectively).

The Supreme Court in the Ayelech case[1] held that an entry in a school register made by a school official on the basis of an oral declaration made before him by a person to the effect that the pupil he is having registered is his own child is a valid acknowledgement within the meaning of Art. 748(1).[2] The Court in the Tadesse Gurmu case further held that,pursuant to the same article, a receipt issued by a hospital cashier in the name of the alleged father indictaing payment made for the delivery of the alleged child is, likewise a valid acknowledgement of paternity. It is our intention in this comment to show that in so holding, the Court errs both in its appraisal of the facts and in its interpretion of the law.

The Court maintains that what is envisaged in Article 748)[3] is any « weighty and relaiable evidence made in writing» which may or may not be personally drawn up by the author[4] of the instrument. On the basis of this general premise, the Court deems the following to be adequate to establish the paternity of a child by acknowledgement.

1. Testimony given by the alleged father before a court of law and recorded by the court clerk;
2. any entry made or minutes taken by government officials on the basis of declarations made by the alleged father;
3. any application written to any office by the alleged father, and
4. any private letter written by him to relatives or friends.

The court considers the school secretary in the Ayelech case and the hospital cashier in the Tadesse Gurmu case as neutral government officials, and therefore takes both the school register and the receipt as valid documents of acknowledgement of paternity.

The requirement that an acknowledgement of paternity must be made in writing provided under Article 748(1) is interpreted extremely liberally. More liberally , in fact, than the words «weighty and reliable evidence made in writing» suggests. Before going into the correctness or otherwise of this statment, we

deem it appropriate to go into the sufficiency of the evidence upon which the court's decision is based; regardless of whether such evidence was submitted in the prescribed form or not.

THE COURT'S APPRAISAL OF THE FACTS

The appeal in the Ayelech case is against the decision of the High court which decided for the respondent on the ground that the evidence presented did not show that Ato Wolde Gabriel Tekelemariam was indeed Ayelech's father.[6] The High Court made its decision on the basis of the testimony of witnesses. The Supreme Court on appeal dismissed the High Court's decision because it was unlawful, by virtue of Art. 748(2) of the Civil Code, for the High Court to alow the appellant to prove herself to be an acknowledged child by means of witnesses. The court, then, proceeded to interpret Article 747(1) and as a reault arrived at the decision mentioned earlier.

Now, let us examine in some detail the evidence admitted by the court and its appraisal thereof. The evidence presented as proof to show that an acknowledgement of paternity was made is a letter by the Kelemework school written in response to an inquiry made by the court confirming that Ayelech Wolde Gabriel was a pupil in the same school from 1974-1979 and was registered on a request made by Ato Wolde Gabriel Teklemariam-then an employee of the school-who declared himself to be her father to the school authorities. As it could not take the letter itself as a document of acknowledgement-since it is clearly not a declaration made « in writing » by the alleged father - the Court took it as evidence to prove that such declaration was, in fact, made in the school register. But since it did not have the school register before it,[7] the Court summoned the school secretary, Ato Marcos Yilma, as a witness to testify before it. The Court states its reasons for summoning him in the folowing words.

> We summoned the school official not to have him testify on the question of acknowledgement of paternity *per se*, but so as to explain to us about *what exactly is recorded in the school register; the manner in which the record was made and the procedure of registeration followed by the school.* (Emphasis added.)

In this testimony Ato Marcos declares that the school register contains the name Ayelech Wolde Gabriel, that the record was made upon the request of Ato Wolde Gabriel Teklemariam who declared himself to be the child's father and (if we may so presume), that the appellant in this case *is* indeed the same person whose name appears in the register. The question that needs to be answered at this point is whether one can take the evidence presented as sufficient to prove that Ato Wolde Gabriel had, in fact, declared himself to be Ayelech's father in writing.

From the words of the court and the testimony given by the school secretary we may infer that :

1. the exact information contained in the register is Ayelech W/Gabriel;
2. the record was made by an official of the school who was requested by Ato Wolde Gabriel to register a child by the name of Ayelech Wolde Gabriel who happens to be his own daughter;[8] and
3. registeration is normally based on the oral declaration made by alleged parents or guardians before the registering officer.

It is clear from the foregoing that the Court's knowldege' of both the existence and the contents of the register does not emmanate from the «writing» alone, which it says is the sole basis of its decision, but from a letter written by the school and a testimony given by a school official. It does *not know from the same «writing» that the name Ayelech Wolde Gabriel belongs, for sure, to the appellant and not to a namesake; that the alleged father did declare himself to be Ayelech's father and that the record was made on the basis of his declartions.* In other words, everything that connects Ayelech and the alleged father is derived *from the testimony of a witness* and even the existence of the «writing» deemed to be the instrument of « acknowledgement of paternity» is proved not by producing it in court but by a letter that declares its existence, and its contents are «confirmed» by the testimony of the same witness. Under the circumstance, therefore, it is not possible to take the Court's words at its face value when it says that its decision is made on the basis of the record for it clearly does not know for sure that it exists and if it existed would prove nothing for the simple reason that it merely confines itself to stating the name: Ayelech Wolde Gebriel- a common enough name. It is not possible to take its words seriously either when it says: « we summoned the school official not to have him testify on the question of acknowledgment *per se...*» when everything that connects the child and the alleged father, in fact, depends on his testimony.

Let us now brieftly consider the proof aduced in the Tadesse Gurmu case. The information contained in the record from the Ghandi Hospital reads: « Name of patient : Turuwork Eyassu; payment made by Tadesse Gurmu; Tel. 152025.» The date 15/5/62 E.C. and the signature of the cashier does also appear on the receipt. It is pertinent to note the following in connection with the information contained in the said receipt. The name of the child, Solomon, who is alleged to be the appellant's son does not appear on it. It is not even mentioned that the patient was hospitalized for delivery.[9] And if the case was indeed a case of delivery the receipt does not tell us that the delivery is that of the baby, Solomon, and that the supposed mother, Tiruwork Eyassu, is indeed the respondent in this case. In other words, all this does not follow from the «writing» considered to be the basis of the decision. All this, if at all, the court obtains from the testimony of the witnesses which it says should not have been

heard in the first place. There is, on the face of it nothing in the writing which connects the child, Solomon, with the alleged father, Tadesse Gurmu. *It is submitted, therefore, that even if we were to accept the Court's interpretation of the law and maintain that any «writing» is admissible, both the receipt and the register are insufficient simply because they do not at all prove what they are purported to prove.*

The decision in the Tadesse Gurmu case is based on the interpretation of the law given in the Ayelech case and there is no reason to assume that future cases would not be based on it. It is, therefore, essential that we discuss and evaluate the position taken by the Court with regard to questions of law.

THE COURT'S INTERPRETATION OF THE LAW

In analysing the legal position taken by the Court regarding proof in writing within the meaning of Article 748(1), we think that it is only appropriate that we must discuss the jurisprudential meaning of the term « written proof» or « proof in writing».

Declarations made by persons in writing may take two forms: private and public or authentic acts. The former are those acts drawn up by parties in their own name and the latter by public servants in the discharge of their *offcial* functions.[10] Authentic acts are those « received by a public officer having the power to draw up public acts in the place where executed and with the requisite formalities." [11] Authentic acts are not therefore declarations received by any and all officials but by those who have been specifically designated by law to receive them. Acts of civil status are, for instance, drawn up only by officers of civil status and, under certain conditions, by notaries.[12]

As a general rule[13] no formalities are required for the drawing up of private acts except for the requirment that they *must be signed* by their authors.[14]

The probative value of authentic acts and acts under private signature [15] differ in that more credence is given to the former than to the latter. The credence given to authentic acts is in a large measure due to the fact that those officials empowered to draw them up are accountable for the accuracy of the contents of the acts they draw up.[16]

Private and authentic acts are the only forms of written proof that are known as « pre-constituted proof». This does not mean, however, that under exceptional circumstance that private letters, domestic papers etc. cannot be introduced as proof. The probative value of such proof is left to the discretion of the judge and they usually serve as a mere commencement of proof. Such writings are not in the catagory of the acts described above. They are not, *therefore considered valid where the law requires proof in writing.*[17]

To recapitulate: where the law requires written proof it means pre-constituted proof; that is, a writing drawn up with the intention of being used as proof in the event a dispute arises in the future. If it is required that it must be made

in the form of an authentic act, such an act must be drawn up by a public official specifically empowered to receive such declarations and not by any adminstrative or other public official. Where private acts are required, such acts even if the body is prepared by a third person, must be signed by the author of the act.[18] Any writing which is not made in either of these two ways cannot thus be considered valid as proof in writing under the law. The inevitable conclusion that we must draw from this is that the Court errs when it accepts entries made or minutes taken by any and all public officials on the basis of declarations made or applications submitted by the alleged father to any office and where it admits private letters and other writings made by the same as valid proof of acknowledgement of paternity.

The Court's interpretation which is so broad that it even admits a hospital receipt is based on the wording of article 747 (2) which reads: «such declaration need not have been made with a view to producing the effects of an acknowledgement of parternity.» The court gives what it considers to be the meaning of the said Article in the following words in the Ayelech case.

> « If it is provided that a declaration need not have been made with a view to producing the effects of an acklnowledegment of paternity, such a document could then be drawn up for a purpose other than an acknowledgement of paternity, it cannot thus be said that it needs to be attested by witnesses. A private letter could serve us here as a clear illustration.»

After drawing the proper conclusion that « such a document could . . . be drawn up for a purpose other than an acknowldgement of paternity», the court jumps to the conclusion that a « private letter could serve . . . as a clear illustration» of a document that can be accepted as a valid acknowledgement of paternity. *The Court, in so concluding, is confusing the form of proof required* ***wth the formalities that one may have to fulfill in draawing up the instrument*** *in the prescribed form* In other words, it fails to distnguish the concept of *formality* from the concept of *form.* This is evidenced by the use the court makes of the following words of the drafter in the Ayelech case.

> These acceptances are not subject to any special *form*, although the acknowledgement itself must be made *according to a certain formality.* (Emphasis added -).[19]

The translator of this work of R.David's says at footnote 103 that: In this article, the preliminary draft required that declaration of paternity be made in the presence of four witnesses. Arts. 747 and 748 which were amended by the Commission have not preserved this requirement.[20]

The «acceptances» refer to the acceptance made by the mother and, in her default, the ascendants provided in article 751. The acceptance need not be in any special form, it may even be made tacitly, i.e., by not protesting « against

such acknowledgement within one month after he has come to know of it.[21] And this is different from the requirement of Article 748(1) which *insists* that « an acknowledgement of paternity *shall be of no effect unless it is made in* writing. » (Emphasis added.) The acceptance by the mother may thus be made in any form and can, therefore, be proved by any means, say, a private letter.[22] The Court is not precluded from admiting any evidence, whatever the form, be it oral or written.

When David refers to the acknowledgement of paternity, he does not refer to the form (as it must be in writing) but to «a certain formality» which , as the annotation made by the translator indicates, refers to the requirment of attestation by four witnesses which was later deleted by the Codification Commission. If the form required is written proof, say, a private act, it may or may not , therefore, be subjected to the formaility of being attested by witnesses. Contracts for instance, need to be attested by witnesses where they are required to be made in writing. The same holds with wills ; but not with acknowledgement since such a requirment has clearly been rejected, as indicated earlier, by the Commission. The Court by confusing the requirements of *form* with what is provided as to formalities has, therefore, put the acknowledgement of paernity on a par with the acceptance by the mother- a situation which is contrary to both commonsense and the letter and spirit of the law.

The one argument that can be made validly is, in fact, the contention that only authentic acts should be accepted as acknowledgements of paternity in view of the fact that article 748(2) implies that acknowledgements were to be made by officers of civil status and, in their default, by notaries. Moreover, records of Civil Status do not need to be attested by witnesses.[23] It is true that acknolewdgement of paternity may be made before an officer of civil status or notary, but this need not preculde private acts in view of the fact that the drafter had suggested a private act made according to « a certain formality» ; i.e. attestation by four witnesses and the fact that the modern trend is to liberalise the proof of acknowledgement of paternity so to as improve the status of illigitmate children under the law. The fact that the said formality was deleted by the Condification Commission must thus be interpreted to mean that an act under private signature would suffice without requiring additional formalities.

The fallacy of the above statement can also be seen by comparing it with the French law of acknowledgement of paternity. French law requires that acknowledgement of paternity must be made in the form of an authentic act and that a declaration made in the form of a private act is a radical nullity. [24] In the words of Planiol, [25]

> The law imposes no sacramental formula. It is not even necessary that the notorial act containing the acknowledgement have been especially drafted to receive it. It may be there incidentally and even implicitly contained in it...The acknowledgement may thus flow from mere communications contained in the act, without being the subject matter of the enacting part of the act.

It is clear from the foregoing that the same rule provided in article 747(2) is also provided in French law although it requires that acknowledgement of paternity must be in the form of an authentic act. It may therefore flow from a will made in notarial form or any other authenticated act even if the subject matter of the act happens to have been drawn up with a view other than « to produce the effects of an acknowledgement of paternity ». Article 747(2) should not, hence be interpreted to allow any and all sorts of declarations put on paper by the alleged father but that no formalities would be required as to the manner in which such declarations are made provided that the instrument itself is made in the form of a preconstituted proof, i.e., either in the form of an authentic act or an act under private signature.

CONCLUSION

Starting from the worthy concern that children born outside of marriage should not be left without a father, the court has, we beliere, taken an extreme position in allowing school registers, hospital receipts and private letters as valid acknowledgements. To take such a position is however to defeat the very purpose of article 748 (2) which is to provide beforehand an indubitable proof much more reliable than the testimony of witnesses which is based on a notoriously unreliable instrument - human memory. But then, can one really dare consider the testimony of witnesses under oath less reliable than the receipt admitted as valid in the Tadesse Gurmu case. We think not. We think that the court should have confined itself to admitting- «proconstituted proof» drawn up either as public or private acts.

Even if we were to take the Court's interpretation of the law as valid, it is clear that the Court did not stick to its own interpretation in these two cases and admit only the writting (writing as understood in common parlance) as proof but did, in fact, rely more on the testimony of witnesses. It has as a matter of fact, admitted what amounts to proof in any form and did not restrict itself to proof in writing. We think that the position taken by the court is a radical departure from both the letter and spirit of the law and that this, *in practice*, and in spite of the concern shown by the court itself, is tantamount to a return to the conditions that prevailed before the code.

FOOT NOTES

* Lecturer, Faculty of Law, AAU. LLB., Faculty of Law, AAU.

1. The two cases under consideration are here in after referred to as "the Ayelech case" and "the Tadesse Gurmu case.
2. All articiles cited in this Comment are from the Ethiopian Civil Code of 1960.
3. Art. 748/1/ reads: "an acknowledgement of peternity shall be of no effect unless it is made in writing."
4. The word 'author' refers to the maker of an instrument.
5. It is not clear whether the word office is restricted to government office or whetherit may include private offices and those of mass organizations.
6. It appears from the reading of the Courts decision that the dispute arose, as is usually in Ethiopia, when appellant through her mother and guardien requested that she be given a "certificate of heir" as an heir to the deceased, Ato Wolde Gabriel, witin the meaning of art. 996.
7. It is not clear why the Court did not order that the register be brought before it for examination rether than going a round about way to prove its point.
8. It is not clear from the case whether Ato Marcos was the person who received the alleged declarations of Ato Wolde Gabriel.
9. The fact that the receipt is from the Ghandi; Hospital is immaterial as said hospital doe not handle delivery cases only but all sorts of gynaecological diseases.
10. Planiol, *Treite Elementaire de Droit ivil*, Vol. 1 part 1, (1939) pp. 236-6.
11. Planiol Id., Vol. 2 part 1, p. 53. Planiol further notes on the same page that ,, acts passed is accordance with administretive formalities are assimilated to authentic acts. " and again hn states: "Administretive agents drew up many authentic acts. They however give authentcicity only to those drefted within the limits of their attributions." Pleniol, cited at note 10, - p. 806.
12. *Cf.fArts.* 48 *and* 146. *For the purpose of acknoledgement of paternity of maternity French law attributes testimony given under oath before a court of law and recorded by the court's clerk with the status of an authentic act. planiol, Vol.* 1 *part* 1, *cited above at note* 5, *pp.* 806-7.
13. *Cf. Arts.* 831 *and* 1727 *Which are private acts requiring the formality of being attested by witnesses*
14. *" The signature gives the act its probative force; an act without signature is of no value even in civil martters, as a commencement of proof by writing." planiol, cited above at note* 11, *p.* 53. *The Court needlessly bolabours the point thatthe writing need not be personally drawn up by the author ofthe instrument. " They(the authorsofprivate acts-MGH.)canhave the bodyof the actdrawn up by a third person, and confine themselves to signing." Id., p.* 43. *see also arts.* 881/1, 1728 1728 *and* 1720 *regarding wills, contracts and the effects of the provisions as toform, resmpectively*
15. *Thefterms" acts under private signature " are usually used synonymousluy with" private acts"signifying the indeppens ability of the signatures of their authors.*
16. *see* f*Art.* 143*:*
17. *Planiol.fvol.2 part* 1, *tited above at note* 11, *pp.*556-66.
18. *The nature of the signature whether made in writing or is merely a thumb mark or takes any other form is irrelevant in as much as it is the author's usual signature and is reliably verifiable. see also note* 14 *above.*
19. *David, R.; "Family Law in the Ethiopian Civil Code" in O'Donvan, K, Cases and Materials on Ethiopian Family Law* (1972, *trans., Hailu Cherinet unpublished*) P.97.
20. *David, cited above at note* 320 *p.* 27.
21. *Art.* 753.
22. *Even in France where mateernity of an illigitimate child can only be established, unlike in Ethiipia where prooveing the fact of birth suffices, by acknowledgement, acceptance by the mother may be accepted by means of a private letter, if an acknowledgement of paternitey has first been publicly licly made.*
23. *See Chap.* 3 *of Book* 1 *of the Cibivil Code.*
24. *Planiol, vol.* 1 *part* 1, *cited above at note* 10, p. 808
25. *Id., pp.* 807-808.

THE HEARING OF FINAL JUDGEMENT BY THE SUPREME COURT BY WAY OF CASSATION : ANOTHER RIGHT OF APPEAL GRANTED TO ANY ONE OF THE PARTIES?

Yoseph Gebre Egziabher*

One of the jurisdictions of the Supreme Court of the People's Democratic Republic of Ethiopia is :

> to hear by way of cassation a final decision of the Supreme Court or other courts, where such decision contains fundamental error of law, or for other reasons specified by procedural laws.[1]

As regards the discharging of this function by the Supreme Court the law provides:

> A final decision of the Supreme Court or any other court may be heard in cassation by a chilot [2] constituted by at least four judges of the Supreme Court with the president or one of the vice presidents presiding.[3]

Concerning the authority empowered to initiate such a hearing by way of cassation, it is provided:

> a final decision shall be heard by way of cassation as provided in Article 4 of this proclamation where the president of the Supreme Court so decides or where the Procurator General submits a protest

An examination of these provisions of the proclamation raises the issue: What is the the role of the parties to a case that has been finally decided but that is found, upon an examination by either the procurator General or the president of the Supreme Court, to contain a «fundamental error of law» ?

Put differently, this general issue can be split into the following issues:
(1) Is the hearing another appeal like any other ordinary appeal where the Supreme court must summon the parties as appellants and respondents?

(2) If so, will the hearing depend on the wishes of the parties like any other appeal?

If our answer to the issues in ([1]) and ([2]) is in the negative:
(a) Does it mean that the parties have no role in the hearing of the final decision by way of cassation?

b) If so, who will be the parties in the hearing of the final decision by way of cassation?

The issue as regards the role of the parties' becomes all the more relevant when it is noted that review by way of cassation of a final judgement is not limited to criminal cases. It is possible in civil cases as well. In regard to criminal cases their adjudication is, obviously, within the jurisdiction of the procuratorial office.[5] It thus becomes reasonable to expect that the hearing of a final judgement in criminal cases would in most instances be submitted by the procurator Generals protest. This view becomes all the more tenable, at least normatively speaking, when it is recalled that ensuring the full realization of the rights of individuals, be it legal or physical, is one of the duties of the procuratorial office.[6] It can thus be expected that one of the parties to the case, the procurator, would request that the procurator General submit a protest for a hearing of a final judgement in a criminal case by way of cassation in cases where it « contains fundamental error of law». The procurator would be expected to do this as part of his normal duty even if it is the interests of the accused defendant that are at stake as a result of the fundamental legal error. In civil cases, however, most of the time no representative of a state organ with such similar duty apperears as one of the parties. Thus, a final judgement in civil cases that contains « fundamental error of law» may remain valid so long as one of the parties fails to bring such a judgement to the attention of the Procurator General or the President of the Supreme Court. It is also possible that either of the two officials could in some way come across such a final judgement in a civil case.Outside these possibilities, however, a final judgment in a civil case that « contains fundamental error of law» would remain in force, despite the fact that it is illegal. This would be true in the absence of a mechanism that would enable bringing the existence of such a final judgement to the attention of the concerned officials. Yet, it seems to be clear from the law that it is one of their duties.

A civil case being a private concern of the aggrieved parties it could appropriately be asked, why should such high state officials be concerned about a final civil judgement that « contains fundamental error of law» ? However, it is clear that the above cited provisions on the hearing of final judgements by way of cassation are applicable to final judgements in civil cases as well.

It is also important to note the period within which an application for a hearing by way of cassation by the special chilot of the Supreme court. It can be made.

> . . . within six months from the date on which the decision protested is rendered. The Court may not be bound by the time limit set forth herein where there are special reasons and where the application is beneficial to a defendant sentenced to a term of imprisonment.[7]

As already pointed out above, the rectification of a fina l judgement in civil cases that contains « fundamental error of law» without a mechanism that could bring about its realization would, to a large extent, remain academic. This would be the case, since individual parties to such a case would not, for obvious reasons, worry themselves to see to it that such « fundamental error of law» is rectified unless they find it expedient.Neither should the concerned state officials be mechanically duty minded so as to rectify «fundamental error of law» contained in any final court judgement if is is known that the parties will not take advantage of such rectification. This does not, however, help us to fully reslove what the role of the parties to a final judgement that contains « fundamental error of law» should be.

Neither does it help us to understand why the Supreme court is empowered with this extraordinary power of review of judgements and why the duty to put this power into motion is imposed upon the Procurator General and the President of the Supreme Court.

It thus becomes necessary to examine those objectives and powers and duties of the supreme court and the procuratorial office that could help us see if either or both state organs have objectives or powers and duties such that the non-rectification of final judements in civil and criminal cases that contain «fundamental error of law» become deterimental to the attainment of such objectives or to the discharge of such duties. Both state organs could also have objectives or powers and duties that the attainment of such objectives or the discharge of such duties require the rectification of final judgements in civil and criminal cases that «contain fundamental error of law.» In the absence of such objectives and powers and duties that necessitate the rectification of such final judgements so as to, at least, enable courts learn from their errors; we will have no alternative but to leave their rectification to the entire discretion of the parties to such final judgements except those where the procuratorial office is represented as one of the parties. Let us, therefore, examine those objectives and powers and duties of these two state organs that could help us see if both or either of them have such objectives or powers and duties.

The procuratorial office has, among others, the following objectives:

> to ensure that laws, regulations orders and directives of the people's Democratic Republic of Ethiopia are correctly and uniformly applied in all places; to protect the rights and freedoms of citizens guaranteed by the constitution and other laws. . . [8]

As regards powers and duties the procuratorial office is, among others empowered to:

> supervise over the obsevance and correct application of the Constitution, other laws, regulations and directives by ministries, other organs of government, production, distribution and service rendering

enterprises, cooperatives, regional executive organs, officials thereof as well as individuals so as to ensure socialist legality.[9]

The Supreme Court, on the other hand, has, among others, the followwing objectives:

to safeguard the legally guaranted rights, interests and freedoms of individuals; to strengthen the maintenance of law and order and the observance of socialist legality.[10]

When it comes to powers and duties, the Supreme Court in its plenum has; among others, the powers and duties to:

issue directives to the courts with the view to improving the administ-ration of justice and ensuring the uniform application of laws[11]

It can be noted from the above that both the Supreme Court and the Procuracy have the powers and duties of ensuring the correct and uniform application of laws.

Ensuring the correct and uniform application of laws, regulations and directives in all places in Ethiopia requires the working of all state organs, including obviously, the courts, mass organizations, enterprises engaged in production, distribution and rendition of services, and other institutions in the country in strict observance of the country's laws that are relevant for the proper discharge of their duties.

In other words, in order for there to be a uniform application of laws, regulations, orders and directives throughout the country, all state organs, mass organizations and all other institutions in the country must exercise their powers and duties in accordance with the law. This means that similar sets of occurrences should, by being governed by similar decisions, be treated in similar ways; irrespective of the individuals empowered to render decisions and irrespective of the individuals affected or expected to be affected by the decisions. Such decisions that need to be made in accordance with the law ensuring its correct and uniform application include, among others:

a) administrative decisions that must be made to grant a license to trade, to delimit areas of economic activities that are to be left to the private sector, to decide salaries that must be paid for similar posts, and the like; and

b) judicial decisions that must be made to redress wrongs suffered by individuals, to hold persons accused of crimes guilty, to arrive at penalties appropriate for crimes committed by persons found guilty of such crimes, and the like.

That Courts conduct trials to arrive at final decisions is obvious. That there are laws that govern the conducting of trials of both civil and criminal cases is

equally obvious. Thus, courts also must conduct trials in civil and criminal case-such that the whole judicial process is based on the correct and uniform application of the relevant laws. What the parties to any case would be interested in is, however, in the uniform and correct application of the law by the courts in their final decisions that dispose of a given case. So long as final decisions of courts are based on the correct and uniform application of the law; parties will not bother themselves as to whether or not courts conducted trials by applying the relevant laws correctly and uniformly. If there is to be correct and uniform application of laws by state organs under supervision for its realization; there is no reason why the application of laws by the courts during the trial of civil and criminal cases should be an exception. The above cited powers and duties of the plenum of the Supreme court are thus, as can be clearly seen from its reading, intended to exactly achieve this. In other words, ensuring the correct and uniform application of laws by courts during the whole judicial process is not the duty of the procuratorial office. It is one of the duties of the plenum of the Supreme Court.

As can be inferred from the above cited powers and duties of the procujacy,socialist legality cannot mean anything else than strict observance and correct and uniform application of the country's laws by everyone expected to play any role, be it as an interacting member of the society or as an official entrusted with the rendition of decisions, so that legal norms will be effectively implemented.

Ensuring the correct and uniform application of the laws of the country, thereby achiving socialist legality, is thus one of the objectives and powers and duties of the two state organs mentioned just above. It must, however, be noted that the duty of the plenum of the Supreme Court of ensuring the correct and uniform application of the laws of the country by overseeing the discharge of functions of state organs is limited to the courts. The procuracy's duty of ensuring correct and uniform application of laws by state organs.[12] on the other hand, does not include supervision over the judicial activities of courts. That the Supreme Court in plenum can also ensure the uniform and correct application of laws, when it is so requested by the Procurator General under his protest o when the president of the Supreme Court so decides, cannot be doubtedr However, ensuring the uniform and correct apllication of laws by lower court in the discharge of their judicial function is viewed by the legislator as one of the duties of the Supreme Court in plenum which it must perform irrespective of any appeal made to it by any party to a case. This becomes true since parties to any case, be it civil or criminal, would resort to their legal rights of appeals only as regards the final decision of lower courts. A protest by the Procurator General or a decision **by the presideut** of the Supreme Court equally applies only to final decisions of lower courts as well as the Supreme Court.

It being provided that the President or one of the Vice Presidents should participate in the plenum of the Supreme Court. [13] the hearing of final judgements by the Supreme Court by way of cassation could be viewed as a mechanism at the disposal of the plenum that would facilitate the discharge of its above stated duty. However, it could equally be argued that uniform and correct application of laws by Courts in their final judgements is the duty of the procuracy. It can be argued that the Supreme court's duty, as regards final judgements of lower courts, is to strengthen socialist legality after its attention has been drawn by the procurator General or the accused person in criminal cases and by either of the parts in civil cases, to the existence of final court judgements that «contain fundamental errors of law». If the hearing of final judgements by way of cassation is viewed thus (a view that would be fully based on the justifiable ground that amendment of judgements would make sense if, and only if , at least one of the parties is willing to take advantage of such an amendment), it follows that the plenum of the Supreme court does not have the duty to review final court judgments by way of cassation unless, at least, one of the parties to any final judgement, be it by a protest or a pettition, indicates its interest in a review of such a judgement.

It must, however, be recalled that even as regards the rectification of final court judgements that « contain fundamental error of law», all the party that shows interest in their review can do is to appeal to the sense of socialist legality of the plenum of the Supreme Court, so as to ensure socialist legality by the courts in their final judgements. The same holds true, in the case of normal appeals as well. Thus, the Procurator General may not, as indeed no other party may do, render decision the way he sees it fit for the realization of socialist legality and demand its implementation. The plenum of the Supreme Court is, on the other hand, legally empowered, like any court, to replace the final judgement of any court, including the Supreme Court, by its judgement and demand its execution. It should thus follow that the plenum of the Supreme Court has the power and duty to quash final court judgements even in criminal cases that, in its view, «contain fundamental error of law» and replace them by its judgements on the basis of a decision of the president of the Supreme Court for their review even in cases where the Procurator General objects. The view of the parties, including that of the Procurator General, as to whether or not a given final judement «contains fundamental error of law» is, except for its usual power of persuation, irrelevant as regards the final disposition of the final judgement under review.

That hearing of final court judgements by way of cassation would, on the other hand, serve the Supreme Court in the discharge of its function of ensuring the uniform application of laws by lower courts could not be doubted. This becomes true for the simple reason that this mechanism would , as indeed do normal appeals, enable it to realisze its above mentioned function. It would thus be reasonable to expect that the Supreme Court in plenum will, irrespective of the wishes and expectations of the parties to any final judgement, review any final judgement so as to improve the adminsitration of justice by ensuring the

uniform application of laws. It would thus be wrong, it seems reasonable to state, to view the hearing of final judgements by the plenum of the Supreme Court by way of cassation as another right of appeal granted to anyone of the parties to a final judgement of a court, be it civil or criminal.

It could, however, be persuaively argued that examining the judgements of lower courts to ensure the « correct and uniform application of laws» does not inevitably entail revision of final judgements as is needed in cases where the final judgements « contain fundamental error of law» and at least one of the parties shows interest in their revision by way of cassation. The plenum of the Supreme court can thus issue directives to lower courts on how they should apply the law so as to ensure its uniform application after examining their final judgements that « contain fundamental error of law», it can convincingly be argued, wtihout necessarily rendering its judegement on the case. If, at least one of the parties to a final court judgement shows his interst in its review by way of cassation, the argument would go on, the plenum of the Supreme court would examine the final judgement by way of cassation.

That the plenum of the Supreme court must examine those final judgements on which the parties have exhausted their right of appeal as well, so as to effectively discharge its duty of ensuring uniform application of the law by the court must, however, be noted. It follows that the plenum of the Supreme court must, to teach all other divisions of the supreme court and lower courts so that they may not commit similar « fundamental error of law» in the future, check their final judgements as well. Should it, however, resort to rendering its judgement on those final judgements of lower courts that « contain fundamen tal error of law» ; or would it be enough if it were to notify such lower courts on such errors in its directives?

To answer this, it becomes necessary to raise the question: What rationale, if any, could there be that must have forced the legislature to impose the duty of ensuring strict and uniform application of the contry's laws by all organs of state, mass organizations, enterprises engaged in production and distribution of goods and in the rendition of services and by private persons? To answer this question, a brief examination of the guiding principle of socialist societies and societies that follow the socialist path of devlopement becomes necessary.

The guiding principle in such societies is socialism. Their aspiration is to bring about an accelerated societal development by guiding their development in accordance with the the tenets of socialism. Thus, societies that have attained the societal stage of development of socialism guide their development to attain the communist stage of societal development in a planned manner. Likewise pre-capitalist societies that opt for the socialist path of development guide their development programmatically to attain the socialist stage of societal development, by overpassing other stages, including capitalism; as the history of development of the developed countries in Europe shows.

Under the tenets of scientific socialism, societies can attain higher stages of societal development provided the appropriate guidance is exercised by a state that is guided in accordance with scientific socialism. Once such a state comes into existence,; development of the level of consciousness of the individual members of such a society and its economic development so that it attains the desired stage of societal develolopment in as short a period as possible, calls for strict compliance with the rules of conduct of societal interaction designed in accordance with socialism. In other words, designing rules of societal interaction that would accelerate the attainment of the aspried stage of development is indispensable. Such rules of societal interaction, it seems obvious to state, must be rules of societal interaction that are adhered to by all the members of such societies, if the development aspired at is to be realized. That this, in turn, would call for the strict and uniform application of norms of societal interaction sanctioned by law either positively or negatively so that socialist legality will be insured seems to be clear. A mechanism that would ensure the realization of socialist legality in the administration of justice so that state officials intervene and remedy the illegality of final court judgements that may not be « disturbed » in accordance with the legal system of capitalist societies, and societies that follow the capitalist path of development, becomes necessary.

That law is considered as one of the instruments of the State for the aspired stage of societal development in such societies can be seen from the role that law is expected to play in the Soviet Union. This is what is termed as the heuristic function of law, which is the the educational role that a legal system plays by making people learn the norms of societal interactions expected of them, so that law can contribute its share to the achievement of the stage of societal development that is aspired for. [14] If law is to perform such a function, mechanisms that would, to the extent possible, ensure its strict and uniform application must be devised.

If the functioning of such mechanisms were to be left to private individuals, they may not, as already noted above, ensure their strict operation so as to bring about the strict and uniform application of laws. One can, it seems reasonable to state as regards this point, draw an analogy on the division of crimes into complaint crimes and serious rimces. Complaint crimes, it is belived, affe;ct mainly private interests of individuals who are the victims of such crimes. This being the case, prosecution and punishment of criminals who commit such crimes is left up to the discretion of private individuals who are the victims of such crimes. serious crimes being, on the other hand, conceived as crimes that affect not only the individuals who are immediate victims of such crimes but mainly society at large, the prosecution and punishment of such criminals is usually entrusted to a state organ; the office of the prosecutor This is for the reason that societies must prevent the commission of crimes by ensuring law and order which is a *sine qua non* for positive societal

interaction. However, if, despite this attempt, crimes are committed, the perpetrators of serious crimes must, it is believed, be punsished by society at least for purposes of deterence. To leave the punishment of the perpetrators to the discretion of the immediate victims of serious crimes could amount to jeopardizing the overall societal interest of prevention of the commission of such crimes in the future by giving a lesson to would be perpetrators of such crimes in the future. This becomes true since the immediate victims of such serious crimes may, for a variety of reasons such as getting the appropriate redress for their mishap, find it expedient to leave perpetrators of such crimes unpunished.

It can be stated that, once their premise on the prerequisite for societal development is accepted, socialist societies and societies that follow the socialist path of development must, to realize the maximum contribution from their legal systems for their aspired development, entrust the strict functioning of mechnanisms such as the hearing of final judgements by way of cassation to the care of state officials. After all, that their hearing will, to the extent that errors of law are rectified by it, contribute to the ensuring of strict and unifrom applicatation of laws cannot be doubted.

It must, however, be noted that as always happens in reasonings by analogy, the rectifying of a « fundamental error of law» in a final judgement in a civil case, where the rectification brings about more benefits to one of the patties, may not be fully realized unless the party so favoured decides to execute the rectified final judgement. This does not, however, mean that such final judgements need not be rectified. This is because rectification of « fundamental error of law» in final judgements would enhance the discharge of one of the duties of the plenum of the Supreme Court already cited above; i.e.the issuance of « directives to the courts with the view to improving the administration of justice and ensuring the uniform application of laws» in the discharge of their judicial duties.

However, the argument that examining the judgements of lower courts to see if laws are uniformly applied does not necessarily entail revising these judgements to the extent that they «contain fundamental error of law». A question as to whether the plenum of the Supreme Court can issue directives to lower courts instructing them on how they should have applied the law could, as already noted above, be raised. It thus becomes essential to concede the role of initiation by at least one of the patries to a final court judgement and a display of interest that the party requesting for its revision will demand execution of the revised judgement of the plenum of the Supreme Court, should the party requesting revision by way of cassation find the revised judgement of the plenum of the Supreme court more advantageous. The plenum of the Supreme Court may not demand aything more than this form the party that requests revision of a final judgement of any lower court, including the Supreme Court. This becomes justifiable for the main reason that

the plenum would, even in the absence of interest shown by a party to any final court judgement, examine such judgement so as to be able to discharge one of its duties, already cited, i.e.:

> to issue directives to the courts with the view to improving the adminsitration of justice and ensuring the uniform application of laws.[15]

The duty of ensuring uniform application by the courts in the discharge of their judicial function being that of the Supreme Court, it becomes essential to raise the question as to what meaning should be attached to one of the powers and duties of the procuracy, which is:

> to follow up the legality of decisions or orders of the courts. [16]

The following points must be taken into consideration when attempting to resolve this question. One of these points is, as already noted above, the mechanism made available to the procuracy to ensure correct and uniform application of laws. This is to appeal to the sense of duty of higher courts to annul those judgements, orders and decisions of lower courts that are not rendered in accordance with the law.Thus, that it is the higher courts, in general, and the plenum of the Supreme Court, in particular, that ensure the realization of socialist legality by quashing judgements, orders and decisions of lower courts that are not rendered in accordance with the law seems to be clear.

The second point that must be kept in mind, as again already noted above, is that the judicial system in socialist societies and in societies that follow the socialist path of development is such that it cannot be performed if the plenum of the Supreme court is « dormant» that needs to be « awakened» by either of the parties to a given case so as to examaine such a case to ensure socialist legality. Enhancement of the role that law is expected to play under socialism demands that the plenum of the Supreme Court discharge its share of duty of ensuring socialist legality. This demands that the plenum examine judgements of lower courts, without the need for any complaint from the parties to court judgements, so as to issue appropriate directives to lower courts.

That the president of the Supreme court will be responsible to bring to the attention of the Supreme Court judgements that are not based on the uniform application of the law to enable the plenum issue appropriate directives is clear. That this task would include final court judgements as well as equally clear. Compared to the procurator General who will have access to final court judgements only in criminal cases, the president of the Supreme Court is the most approppriate official to decide which final court judgements should be rectified by the plenum of the Supreme Court because they « contain fundamental error of law.» This becomes true since the discharge of this duty of his is incidental to the main duty of the plenum of the Supreme Court of ensuring the uniform application of laws by lower courts.

On the other hand, it must be noted that the procuratorial office is in no position to be even aware of the existence of decisions and orders made by

courts in civil cases in the discharge of their judical activities to arrive at a final decision that disposes of a case. Moreover, the plenum of the Supreme Court must, as already noted above, examine all orders and decisios rendered by lower courts while performing their judical activities so as to ensure uniform application of the law by lower courts, including the Supreme Court. It thus seems to follow that the power and duty of follow - up of the legality of decisions and orders of lower courts being implicit in the discharge of its duty of issuing « directives to the courts, with the view to improving the adminstration of justice and ensuring the uniform application of laws», it should be left to the Supreme Court. This becomes all the more reasonable when we recall that all the procuracy can do is appeal to the sense of legality of other judges in higher courts.

---

* Deputy Attorney General of PDRE. LLB., Faculty of Law, AAU (HSIU); PHD candidate, Edvard Kardlj University (Yogoslavia). Presently also on part-time teaching at Faculty of Law, AAU.

1. Art. 4/4/ of the Supreme Court Establishment Proclamation No. 9 (Proclamations indicated byfsuch members are those of 1987 unless otherwise expressed Editor.)
2. An Amharic term that means a division of a court at any level within the hierarchy of courts. But here it means the Plenum of the Supreme Court.
3. Art 20 o f the same Proclamation.
4. Art. 5/1 of the same Proclamation.
5. See the Procuratorial office Establishment Proclamation
6. See Art. 10 of the same Proclamation.
7. Art. 5/2/ of the Proclamation cited above at note 1.
8. See Art. 4 of the Proclamation cited above at note 5.
9. See Art. 10/1/ of the Proclamation cited above at note 5.
10. See Art. 3 of the Proclamation cited above at note 1.
11. See Art. 22/2/ of the Proclamation cited above at note 1.
12. That there are other state organs the supervision of whose activities to ensure socialist legality is outside the Procuracy's jurisdiction should be noted. An obvious example is the Council of State.
13. See above at note 3.
14. For a discussion on the heuristic function of law, see James L. Hildebrand, *The Sociology of Soviet Law* (New York, 1972), pp. 71-111.
15. For the same duty of the Supreme Court in the Soviet Union, see P.Ia. Trubnikov, "Review of Decisions Through Judicial Supervision, "*Soviet Law And Government* (vol. 9, No.2), pp. 188-204 and V.V. Kulikov, "The Supreme Court of the USSR-The Highest Link In The Soviet Judicial System," *Soviet Law And Government* (Vol. 17, No.2(, pp. 57-74.
16. See Art. 13 of the Proclamation cited above at note 3.